

«НАША ШКОЛА»

№ 4, 2004

Науково-методичний журнал

Виходить один раз на два місяці з вересня 1993 р.

Засновано в 1923 р., відновлено в 1993 р.

Зареєстровано 14 березня 1994 р. Серія ОД № 158.

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 9 червня 1999 року № 1-05/7 журнал «Наша школа» увійшов до Переліку № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з педагогіки та психології на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Головний редактор: **В. А. КАВАЛЕРОВ**,
канд. педагог. наук

Редакційна колегія:

А. Ю. Анісімов, заступник головного редактора, канд. педагог. наук; **Л. К. Задорожна**, відповідальний секретар; **Д. С. Богданов**, доцент; **А. М. Богуш**, д-р педагог. наук, професор, дійсний член АПН України; **Т. Г. Бучацька**; **В. В. Грінчук**; **Д. М. Демченко**, канд. педагог. наук, доцент; **Н. М. Дзюба**; **Ю. І. Завалевський**, директор Науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України; **Є. Є. Карпова**, д-р педагог. наук, професор; **Б. Г. Кременський**, зав. відділом роботи з обдарованою молоддю Науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України; **З. Н. Курлянд**, д-р педагог. наук, професор; **С. Л. Курочкін**, канд. біол. наук, доцент; **В. А. Ликова**, канд. педагог. наук, доцент; **І. І. Мархель**, д-р педагог. наук, професор; **В. Г. Піщемуха**, канд. істор. наук, доцент; **Г. Б. Редько**, д-р педагог. наук, професор; **С. А. Свінтковська**; **В. І. Силантьєва**, д-р філол. наук, професор; **Л. О. Стеценко**; **В. Г. Страхов**, канд. біол. наук, доцент; **В. М. Терзі**, канд. педагог. наук, доцент; **О. Г. Топчієв**, д-р геогр. наук, професор; **В. А. Трунова**, канд. педагог. наук, доцент; **Л. І. Фурсенко**; **Р. І. Хмельюк**, д-р педагог. наук, професор; **О. С. Цокур**, д-р педагог. наук, професор

Редактори-коректори: **Г. Я. Богомолова**,
І. Ф. Ацабріка

Засновники:

Управління освіти Одеської обласної державної адміністрації

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів

Міжгалузевий науково-технічний центр «Нормаль»

Обласне відділення Педагогічного товариства

Адреса редакції: 65014, м. Одеса, пров. Нахімова, 8. Відділ навчально-методичного забезпечення та педагогічних видань ООІУВ. Тел. 729-45-12.

Затверджено на засіданні вченої ради ООІУВ.
Протокол № 2 від 3 червня 2004 р.

Здано у вироб. 30.06.04. Підп. до друку 03.08.04. Формат 60×84 1/8. Папір друк. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 21,86. Обл.-вид. арк. 15,6. Тираж 1000 прим. Зам. № 582.

Надруковано у друкарні видавництва «Астропринт» м. Одеса, вул. Преображенська, 24.

Тел.: (0482) 26-98-82, 26-96-82, 37-14-25.

www.astroprint.odessa.ua

Одеса • Одеський ОІУВ • 2004

З М І С Т

В. А. Кавалеров. Науково-методичне забезпечення розвитку освітньої системи регіону	2
Л. К. Задорожна. Сучасні підходи до організації науково-методичної роботи з педагогічними працівниками Одещини	7
Керівникам навчальних закладів	
Г. Я. Євдошенко. Перспективне планування роботи загальноосвітнього навчального закладу на 5 років	10
А. И. Айрикан. Самоаттестация и проблемный анализ работы образовательного учреждения	14
А. И. Айрикан. Некоторые аспекты и направления изучения, обобщения и распространения передового педагогического опыта	26
С. Г. Здрагат. Инновационные процессы в системе современного образования	28
Післядипломна освіта: шляхи і перспективи розвитку	
В. В. Олійник. Створення умов для переходу до підвищення кваліфікації педагогічних працівників за дистанційною формою навчання ..	30
Педагогіка і психологія	
В. А. Лыкова. Личностно-ориентированное педагогическое взаимодействие: научно-теоретический анализ, проблемы в практической реализации	35
Т. Я. Теплова, Т. М. Козіна. Педагогічна підтримка як основа сучасного навчально-виховного процесу	41
Т. М. Чебикина. Проблема підготовленості молоді до професійного самовизначення	44
Т. Х. Кірюзова. Основні стратегії співпраці навчальних закладів з родинами за Міжнародною програмою «Крок за кроком»	47
О. В. Малихіна. Підручник як співучасник процесу навчання	50
Позакласне та позашкільне виховання	
В. А. Чешенко. Виховна робота в сучасній школі	53
В. В. Дьяченко. Формування позитивного відношення до екологічної освіти та природоохоронної роботи	59
Г. Є. Гусак. Організація роботи «Зеленої школи»	63
В. В. Галюткіна. Формування гармоній відносин людини з природою ..	66
Дошкільне виховання. Початкове навчання	
С. І. Фролова, О. М. Бакова. Працівникам дошкільних навчальних закладів	69
Л. О. Знаменська, О. М. Бакова, Р. А. Лемехова. Створення розвивального середовища для дітей дошкільного віку в умовах дитячого навчального закладу	74
Н. Г. Луцишина. Вчителям початкових класів	76
С. О. Скворцова. Операційний бік процесу розв'язування математичних сюжетних задач	83
Одеська філія науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України	
Т. Г. Бучацька. Про вивчення мов і літератур у загальноосвітніх навчальних закладах з навчання мовами (вивчення мов) національних меншин у 2004/2005 навчальному році	90
Т. Г. Бучацька. Об изучении русского и других национальных языков и литератур в профильных классах общеобразовательных учебных заведений в 2004/2005 учебном году	92
З. И. Кириозе, В. Г. Зусман, В. Г. Зинченко. Методи изучения литературы. Компаративистика	98
Дисципліни гуманітарного циклу	
С. А. Свінтковська. Рекомендації щодо вивчення рідної (української) мови у 2004/2005 навчальному році	107
Т. А. Капраненко. Зарубіжна література. Коментар щодо викладання ..	118
Н. М. Дзюба. Вчителям іноземної мови початкової школи	120
О. М. Левчишена. Сучасні можливості суспільних дисциплін	121
Г. А. Могильницька. Народжений для добра й любові	124
Вчителям болгарської мови та літератури в Україні	
Н. С. Бузиян. Методически препоръки за учителите по български език и литература	128
Вчителям молдовської (румунської) мови та літератури в Україні	
Л. I. Fetescu. Recomandații metodice profesorilor de limbă și literatură moldovenească (română) în anul de învățământ 2004/2005	129
Дисципліни природничо-математичного циклу	
В. В. Грінчук. Про педагогічні технології при вивченні математики ..	135
В. Ю. Потьомкіна. Рівень знань учнів 9, 11-х класів з математики та їх корекція	137
І. А. Буз. Про викладання інформатики у 2004/2005 навчальному році	138
Л. І. Ятвецька. Забезпечення реалізації завдань шкільної фізичної та астрономічної освіти у новому навчальному році	140
Н. П. Шапірова, Л. І. Ятвецька. Актуальні питання організації методичної роботи з вчителями природничих дисциплін	144
Т. Л. Понтус. Про викладання біології у 2004/2005 навчальному році	146
І. П. Тертична. Основні тенденції шкільної географічної освіти	149
В. В. Чиндацька. Економічна освіта у загальноосвітніх закладах Одеської області	151
Вчителям шкіл-інтернатів усіх типів	
М. В. Кудряшев. Педагогічним працівникам шкіл-інтернатів	154
Вчителям музики і образотворчого мистецтва	
Л. В. Вовк. Про вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу у 2004/2005 навчальному році	156
Основи безпеки життєдіяльності	
М. Г. Нечипоренко, В. Г. Страхов. Вимоги до змісту уроків з основ безпеки життєдіяльності на сучасному етапі	159
Вчителям фізкультури	
Г. К. Савицький. Вчителям фізичної культури	161
О. Г. Чуріна. Особливості підготовки та методика проведення уроків з волейболу в 5-х класах	163
Вчителям трудового навчання	
І. Б. Дремєва. Про трудове навчання в загальноосвітніх навчальних закладах у 2004/2005 навчальному році	166
В. П. Назаров, В. Г. Талаш. Межшкольный учебно-производственный комбинат (МУПК) как путь к организации профильного обучения	168
Інформаційний відділ	
А. Ю. Анісімов, Р. І. Нікітенко. Робота з обдарованою молоддю	170
В. П. Митюхіна. Вальдорфская педагогика — помощь ребенку в адаптации к жизни в современном мире	185
В. Я. Волков. Сучасний підручник: проблеми видавничої підготовки 186	

© Одеський обласний інститут удосконалення вчителів, 2004

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ

Стало вже традиційним перед початком нового навчального року оглядати пройдений шлях і аналізувати здобуті результати, перш ніж будувати плани на майбутнє.

У минулому навчальному році робота Одеського обласного інституту удосконалення вчителів була спрямована на подальший розвиток змісту і форм післядипломної освіти, виконання регіонального плану переходу загальноосвітніх закладів області на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання. У цьому напрямку проводилась науково-методична, експериментально-дослідна та організаційна робота інституту з педагогічними кадрами та учнями загальноосвітніх навчальних закладів.

В практику роботи ввійшли проблемні курси з актуальних питань методики та педагогіки: «Адаптація методики ТРВЗ (теорія рішення винахідницьких завдань)», «Впровадження новітніх педагогічних технологій в навчально-виховний процес», «Викладання української мови та літератури в школах з молдовською та болгарською мовами навчання», «Організація профільного навчання в школі III ступеня», «Формування критичного мислення учнів при викладанні курсів історії XX століття» та інші.

Продовжувалося співробітництво, згідно з укладеними угодами, між Придністров'ям та Україною з підготовки вчителів української мови та літератури.

Підвищилась якість семінарів, особливо з іноземних мов, до роботи на яких залучались фахівці з Німеччини, Сполучених Штатів Америки, Франції. Практично на всі семінари запрошувались провідні спеціалісти Центрального інституту підвищення кваліфікації працівників освіти, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, а також Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Південноукраїнського державного університету імені К. Д. Ушинського.

Відповідно до плану, який скоординовано з Центральним інститутом підвищення кваліфікації працівників освіти та Академією педагогічних наук України, проводилась **науково-дослідна та експериментальна робота**.

За матеріалами наукових досліджень педагогічні працівники інституту виступили з доповідями на 2 міжнародних, 2 Всеукраїнських та 3 обласних конференціях. Підготовлено до друку 8 навчальних посібників і методичних рекомендацій. У Всеукраїнських фахових науково-методичних виданнях надруковано 12 статей працівників інституту з різних питань в галузі освіти.

У порівнянні з минулим навчальним роком розширилися **форми пошуку обдарованої молоді** шляхом безпосереднього спілкування між

фахівцями інституту удосконалення вчителів і здібними учнями через засоби масової інформації та мережу Інтернет.

Створення єдиної системи планування методичної роботи в області дозволило по-іншому організувати роботу творчих груп вчителів-предметників, шкіл перспективного педагогічного досвіду, опорних закладів освіти, залучити до участі в них кращих вчителів області. Серед них переможці обласного та лауреати Всеукраїнського конкурсу «Учитель року». Лауреати цього річного Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» І. В. Гасанова, вчитель біології гімназії № 5 м. Одеси, та І. Л. Ковалевська, заступник директора Балтського НВК імені О. Гончара, готуються до керівництва роботою «майстер-класами» для творчих вчителів не лише області, але й України.

Минулий навчальний рік сміливо можна назвати роком перебудови роботи методичних служб області та активізації впровадження профільного навчання, мета якого — забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства.

Але, якщо у м. Одесі та містах області є умови для впровадження профільного навчання у більшості закладів освіти, то одним з перспективних шляхів запровадження профільного навчання в сільській місцевості має стати створення освітніх округів.

Створення освітніх шкільних округів, особливо в північних районах області, спричинено ще й низкою проблем, які виникають у зв'язку з демографічною ситуацією в цих районах. У багатьох сільських школах знижується кількість дітей, практично відсутня матеріально-технічна база, яка б давала можливість для забезпечення учням доступу до якісної освіти і організації профільного навчання.

Згідно з річним планом роботи інституту удосконалення вчителів у Котовському районі Одеської області з керівниками районного відділу освіти та РМК, директорами навчальних закладів була проведена підготовча робота щодо створення освітніх шкільних округів та відповідної матеріально-технічної і методичної бази для впровадження профільного навчання. У Котовській районній державній адміністрації позитивно відреагували на втілення в життя ідеї про створення шкільних освітніх округів. Внаслідок спільної роботи було підготовлено проект плану створення трьох освітніх округів у районі, а 23—24 жовтня 2003 року в м. Ко-

товську був проведений обласний семінар-нарада для завідуючих рай(міськ)відділами освіти м. Одеси та Одеської області з проблеми «Нові підходи щодо активізації впровадження профільного навчання та перспективи створення шкільних освітніх округів». На семінарі начальники районних та міських управлінь освіти поділилися досвідом роботи щодо вирішення даної проблеми.

Науковцями ООІУВ спільно з відділом освіти та методичним кабінетом Котовського району відпрацьовуються план, положення та терміни експерименту щодо діяльності освітніх округів в районі, вивчається досвід організації таких округів в інших областях України.

Починаючи з січня 2004 року працівники інституту здійснювали методичні виїзди, проводили консультації з керівниками навчальних закладів усіх форм власності з питань організації профільного навчання в старших класах та створення шкільних освітніх округів. Організовано обговорення проекту «Положення про освітній округ», яке було надіслано Міністерством освіти і науки України. Проект положення обговорювався і на семінарі для завідуючих районними (міськими) методичними кабінетами, який відбувся 22—23 квітня 2004 року на базі ООІУВ.

На виконання рішення колегії управління освіти і науки Одеської облдержадміністрації науковці інституту удосконалення вчителів розробили проект Положення про освітній округ в Одеській області. Цей проект було схвалено вченою радою ООІУВ та запропоновано для широкого обговорення (додається).

Певна робота проводиться і районними відділами освіти. У тих районах, де проблему створення освітніх округів необхідно буде вирішувати в цьому та найближчих роках, вже визначилися з кількістю округів, проводиться роз'яснювальна робота з педагогічними колективами та батьками. Так, у Котовському районі вже діють 2 освітні округи — Кочурівський і Мардарівський. Планується відкриття в цьому році ще двох освітніх округів, а в перспективі в районі має бути створено 6 округів. Перспективний план погоджено з адміністрацією району.

За оперативними даними у Великомихайлівському районі в перспективі планується створення 7 освітніх округів, а в Іванівському та Балтському районах розроблені схеми, за якими пропонується створити по 6 освітніх округів в кожному з районів. У Березівському районі передбачається створення 4 округів. У Білгород-Дністровському районі можливе створення Старокозацького освітнього округу, але тут існує проблема віддаленості Дальничанської школи, яку з урахуванням збереження мови навчання необхідно буде включити до цього округу. Потребує вирішення питання про закриття трьох початкових шкіл — Курортненської, Вольненської та Косівської. При цьо-

му необхідно буде організувати підвіз дітей до Приморської школи.

У Любашівському районі планується створити Троїцький освітній округ, у Савранському — три освітніх округи — Полянецький, Капустянський, Бакшанський, в Ананівському — два освітніх округи — Долинський та Ананівський, у Красноокнянському — три освітніх округи — Довжанський, Ткаченківський, Гулянський, у Роздільнянському — два освітніх округи — Роздільнянський та Лиманський.

Дана інформація відображає бачення відділами освіти перспективи розвитку ситуації по створенню освітніх округів у районах.

Реалізація Державного стандарту загальної середньої освіти, оновлення змісту навчально-виховного процесу, впровадження профільного навчання потребують негайних змін і оперативності в роботі органів управління освітою і удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти.

На виконання постанови Кабінету Міністрів України «Про Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти», з метою забезпечення дітям шкільного віку рівного доступу до якісної освіти Міністерством освіти і науки України затверджено Типові навчальні плани для учнів 5—12 класів 12-річної школи.

Міністерством освіти і науки України на конкурсній основі розроблено і відібрано нові за змістом і педагогічними підходами навчальні програми, на базі яких будуть створюватися нові підручники. Типові навчальні плани для 12-річної школи передбачають їх окремі варіанти для основної та старшої школи, для навчальних закладів різних типів і напрямів — всього 41 варіант.

Так, наприклад, у старшій школі передбачається запровадження 6 профільних напрямів: природничий, філологічний, суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний, технологічний, спортивний. Розроблені варіанти 30 профілів у межах вищевказаних напрямів. Хочу звернути вашу увагу і на те, що розроблено навчальний план для загальноосвітніх навчальних закладів, в яких не буде можливості відразу запровадити профільне навчання.

Зазначеними типовими навчальними планами передбачено вивчення ряду нових навчальних предметів.

Так, в основній школі у 5—6 класах вивчатиметься «Етика», значно розширено інтегрований курс «Природознавство», у 5—9 класах вивчатиметься курс «Основи здоров'я», у 5—12 класах вперше будуть вивчатися предмети, які реалізують освітню галузь «Естетична культура», а саме: «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво» у 5—(7)8 класах, «Художня культура» в 9—11 класах та «Естетика» в 12 класі (на академічному та профільному рівнях). А у 9 класі розпочнеться і продовжиться у старшій школі вивчення інформатики.

У старшій школі ряд предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» (правознавство, економіка, курс «Людина і світ») об'єднуються в єдиний цикл «Громадянська освіта», спрямований на опанування учнями принципів демократії, формування якостей, притаманних громадянину демократичного суспільства.

У загальноосвітніх навчальних закладах суспільно-гуманітарного та художньо-естетичного напрямку передбачається вивчення філософії, а суспільно-гуманітарного напрямку — вивчатиметься курс психології. У класах філологічного, суспільно-гуманітарного та естетичного профілів вивчатиметься узагальнюючий курс «Людина і природа», а у класах природничого напрямку запроваджується навчальний курс «Екологія».

Новими типовими навчальними планами передбачено за вибором навчального закладу, починаючи з 5 класу, вивчення другої іноземної мови або мов національних меншин.

Зміни у змісті й структурі загальної середньої освіти мають глибинний характер і потребують постійного підвищення освітнього і кваліфікаційного рівнів педагогічних кадрів.

Особливого значення набуває підвищення рівня поінформованості, фахових знань і навичок вчителів, необхідних як для реформування національної системи освіти взагалі, так і для зростання професійної компетентності щодо викладання основ наук, розширення кругозору, переорієнтації підготовки майбутнього педагога, діяльність якого не може обмежуватися викладанням лише окремого предмета, а потребує вміння організовувати навчальний

процес, спрямований на всебічний розвиток особистості дитини.

Підготовка такого вчителя у вищих навчальних закладах за оновленими програмами потребує 5—6 років навчання.

Однак, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 року № 1717, у 2004/2005 навчальному році завершується перехід на новий зміст та структуру початкової школи. Нові навчальні плани та програми починають діяти в основній школі вже у 2005/2006 навчальному році.

Зважаючи на це, головне завдання інституту удосконалення вчителів і методичних служб області у новому навчальному році — максимально використовувати свої потенційні можливості і оперативно запроваджувати різні форми підвищення кваліфікації вчителів та керівників шкіл, підготовлювати їх до роботи за новими навчальними планами та програмами, звернувши особливу увагу на викладання нових навчальних предметів з 5-го класу. Для тих вчителів, які у 2005/2006 навчальному році працюватимуть у 5-х класах, будуть запроваджені спеціальні курси за окремим графіком. Відповідних змін зазнає також зміст планової курсової і семінарської перепідготовки вчителів. Найближчим часом потрібно детально опрацювати з учителями зміст і методичний апарат нових навчальних програм з кожного навчального предмета основної школи, використовуючи досвід експериментальних навчальних закладів, які працюють з випередженням.

Дорогі освітяни вітаю вас з новим навчальним роком, бажаю успіхів, творчого натхнення!

ПРОЕКТ

Схвалено вченою радою ООІУВ.
Протокол № 2 від 03.06.2004 року

Положення про освітній округ в Одеській області

1. Загальні положення

1.1. Освітній округ (далі — округ) — навчально-виховне об'єднання загальноосвітніх навчальних закладів різних типів і форм власності з дошкільними, позашкільними та іншими закладами і установами, що створюється для забезпечення освітніх і культурно-освітніх потреб громадян певної території.

1.2. Округ у своїй діяльності керується Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про позашкільну освіту», Положенням про загальноосвітній навчальний заклад, Положенням про порядок здійснення інноваційної діяльності, даним Положенням, іншими нормативно-правовими до-

кументами, що регулюють діяльність навчальних закладів і установ в галузі освіти.

1.3. Метою створення і діяльності округу є забезпечення умов для рівного доступу учнів до здобуття якісної загальної середньої освіти, допрофесійної підготовки, неперервної освіти на територіях обслуговування; координація діяльності навчальних закладів, установ культури, охорони здоров'я та ін., що входять до округу (далі — суб'єкти округу) з питань реалізації законодавства в галузі освіти, ефективного використання кадрового потенціалу, навчально-методичної та матеріально-технічної бази.

1.4. Завданнями округу є:
— створення єдиного освітнього простору в межах округу;

- раціональне використання творчого потенціалу педагогічних кадрів;
- координація навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах, що входять до округу;
- раціональне використання навчально-методичної літератури, матеріально-технічної бази;
- впровадження профільного навчання та системи новітніх навчальних і виховних технологій.

2. Створення округів

2.1. Округ створюється згідно з рішенням органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за поданням відділу (управління) освіти на підставі установа угоди про спільну діяльність між суб'єктами округу, яка укладається відповідно до чинного законодавства та обов'язково за умови наявності в ньому опорної школи або декількох опорних шкіл, на базі яких можна організувати профільне, допрофільне навчання та можливість відкриття пришкольного інтернату; за умови вирішення питання про підвезення учнів і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів до місця навчання, роботи та додому. Створення освітнього округу погоджується з управлінням освіти і науки обласної державної адміністрації.

2.2. Освітній округ може мати власну назву.

2.3. Усі суб'єкти округу можуть зберігати юридичну та фінансову самостійність.

2.4. До округу можуть входити навчальні заклади всіх типів та форм власності, а саме:

- загальноосвітні навчальні заклади (у т. ч. навчально-виховні комплекси);
- позашкільні навчальні заклади;
- міжшкільні навчально-виробничі комбінації;
- професійно-технічні навчальні заклади;
- установи культури (бібліотеки, музеї, будинки культури та інші) й охорони здоров'я, що сприяють здійсненню освітньої діяльності.

2.5. В окрузі можуть створюватися дорадчі громадські організації: рада округу, піклувальна рада тощо.

2.6. Поділ території району (міста) на освітні округи здійснюється за:

- наявності не менше двох навчальних закладів, один з яких обов'язково надає повну загальну середню освіту;
- наявності в округах опорного загальноосвітнього навчального закладу I—III ступенів (далі — опорного закладу).

2.7. У складі загальноосвітніх навчальних закладів округу можуть бути інтернати з частковим або повним утриманням учнів (вихованців) за рахунок власників.

2.8. В окрузі може бути кілька опорних закладів. У такому випадку серед них визнача-

ється головний, в якому створюються умови для забезпечення профільного навчання і який здійснює координаційну діяльність серед інших суб'єктів округу.

2.9. Опорні заклади визначаються відділом (управлінням) освіти на підставі рішення ради освітнього округу.

2.10. Опорний заклад визначається з урахуванням:

- потреби у напрямках спеціалізації (профільзації), що він надає;
- кадрового забезпечення;
- стану матеріально-технічної бази (у т. ч. комп'ютерного забезпечення);
- бібліотечного фонду підручників, науково-методичної, художньої літератури;
- зручності розташування та (або) транспортного забезпечення.

2.11. Опорний заклад забезпечує:

- проведення на своїй базі навчальних занять для учнів загальноосвітніх навчальних закладів округу, які відповідають його спеціалізації (профільзації) і забезпечені технічним та іншим навчальним обладнанням;
- проведення занять факультативів, спекурсів для учнів базової та старшої школи суб'єктів округу,
- культурно-просвітницьку роботу з батьківською громадськістю.

2.12. Опорний заклад може надавати загальноосвітню допрофесійну та (або) професійну підготовку учнів.

2.13. У районах (містах) можуть функціонувати навчальні заклади поза межами округів.

3. Організація навчально-виховного процесу в навчальних закладах округу

3.1. Організація учбового процесу в навчальних закладах різних типів округу регламентується відповідними положеннями про ці типи закладів.

3.2. Зміст і організація навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах округу незалежно від їх підпорядкування, типів і форм власності визначаються робочими навчальними планами, складеними на основі типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України.

3.3. Навчально-виховний процес у дошкільних навчальних закладах округу здійснюється за програмами виховання і навчання дітей дошкільного віку, затвердженими Міністерством освіти і науки України.

3.4. Навчальні заклади округу можуть здійснювати інноваційну діяльність. Експериментальні робочі навчальні плани погоджуються з Міністерством освіти і науки України у встановленому порядку.

4. Управління округом

4.1. Управління освітнім округом здійснюється районним відділом освіти та керівництвом опорної школи.

4.2. В окрузі створюється методична рада, до складу якої входять представники всіх суб'єктів округу. Керівництво та координація роботи методичної ради здійснюється районним методичним кабінетом.

4.3. Методичну раду очолює голова, який обирається з числа членів ради терміном на три роки.

4.4. Методична рада організовує роботу для вирішення завдань, а саме:

4.4.1. Надає та узгоджує з відділом освіти пропозиції щодо профілізації старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів округу.

4.4.2. Забезпечує роботу міжбібліотечного абонементу для тимчасового перерозподілу бібліотечного фонду підручників, науково-методичної, художньої літератури навчальних закладів округу.

4.4.3. Розповсюджує досвід роботи, інформує громадськість про проблеми та здобутки своєї діяльності через районні методичні кабінети та засоби масової інформації.

4.4.4. Здійснює координацію методичної роботи в окрузі за такими напрямками:

— організація навчально-методичного консультування педагогічних, керівних та інших працівників навчальних закладів округу;

— координація діяльності методичних об'єднань навчальних закладів округу;

— координація методичної діяльності з вищими навчальними закладами, закладами післядипломної педагогічної освіти, установами культури, які не входять до складу округу;

— організація та методичне забезпечення діяльності соціальної, психологічної та логопедичної служби округу;

— організація і проведення представницьких педагогічних заходів: педагогічних виставок, творчих звітів, конкурсів, методичних конференцій, педагогічних читань.

4.4.5. Методична рада округу здійснює координацію виховної роботи в окрузі щодо:

— організації участі дітей, учнів, вихованців у гуртках, клубах, творчих об'єднаннях, студіях, секціях позашкільних, професійно-технічних, середніх загальноосвітніх та інших закладах і установах округу;

— використання можливостей суб'єктів округу для організації дозвілля учнів, вихованців та їх родин;

— проведення клубної, фізкультурно-оздоровчої та туристично-краєзнавчої роботи з дітьми, учнями, вихованцями та їх родинами із залученням підприємств, установ та організацій на території округу.

5. Фінансово-господарська діяльність

5.1. Фінансово-господарська діяльність округу здійснюється відповідно до чинного законодавства: Законів України «Про освіту», «Про бюджетну систему України», «Про власність», «Про місцеве самоврядування» та нормативно-правових актів, що регулюють фінансово-господарську діяльність навчальних закладів.

5.2. Утримання та розвиток суб'єктів округу фінансується за рахунок коштів їх засновників (власників).

5.3. Кошти закладів освіти, що входять до округу, використовуються на здійснення діяльності, передбаченої статутними документами та установчою угодою про спільну діяльність.

5.4. Опорна школа та методична рада округу вносять пропозиції щодо формування бюджету, виходячи з перспектив комплексного розвитку регіону, пріоритетів фінансового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення найбільш віддалених населених пунктів, малих сіл і хуторів округу, сприяння поліпшенню демографічної ситуації.

5.5. Якщо до складу округу входять заклади і установи, які належать різним власникам, то власники мають право здійснювати фінансування окремих напрямків їх діяльності шляхом створення спільних цільових програм.

6. Контроль за діяльністю округу

6.1. Контроль за діяльністю суб'єктів округу всіх форм власності здійснюють центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані дані заклади, Державна інспекція навчальних закладів України, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою, органи санітарно-епідеміологічної служби та засновники (власники) закладів.

6.2. Основною формою контролю за діяльністю округу є державна атестація закладів, яка проводиться не рідше одного разу на десять років у порядку, встановленому Міністерством освіти і науки України.

6.3. У період між атестацією проводяться перевірки (інспектування) з питань, пов'язаних з навчально-виховною діяльністю закладу. Зміст, форми і періодичність перевірок визначаються залежно від стану навчально-виховної роботи, але не частіше 1—2 разів на рік. Перевірки з питань, які не пов'язані з навчально-виховною діяльністю закладу, проводяться його засновником (власником) відповідно до законодавства.

В. А. КАВАЛЕРОВ,

директор обласного інституту удосконалення вчителів, головний редактор журналу «Наша школа», кандидат педагогічних наук, доцент

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ОДЕЩИНИ

У сучасних умовах розвитку освіти в Україні виняткового значення набуває цілісна, динамічна система науково-методичної роботи, основною метою якої є не лише надання реальної дієвої допомоги педагогічним кадрам у розвитку професійної майстерності, але й сприяння розвитку творчості кожного вчителя, формування здатності до швидкої адаптації в умовах, які постійно змінюються в зв'язку з переходом на новий зміст і структуру загальної середньої освіти.

Забезпечення науково обґрунтованого управління системою роботи педагогів, поширення перспективного досвіду вимагають від методичних служб оволодіння основами наукової організації праці, що дає можливість успішно розв'язувати проблемні завдання в роботі з кадрами.

Успіх справи залежить від високого рівня організації безперервного навчання педагогічних працівників, здійснення оптимального планування роботи рай(міськ) методкабінетів, удосконалення форм і методів фахової підготовки вчителів, підвищення професійного рівня діяльності методистів та активу педагогічних працівників.

Методична робота — важлива складова післядипломної освіти, що має цілісну систему дій і заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного педагогічного працівника, розвиток творчого потенціалу педагогічних колективів навчальних закладів, досягнень позитивних наслідків навчально-виховного процесу. Вона має ґрунтуватися на сучасних досягненнях психолого-педагогічної науки з урахуванням досвіду діяльності педагогів і конкретного аналізу результатів навчально-виховного процесу.

Участь у методичній роботі має бути професійним обов'язком кожного педагогічного працівника, в тому числі керівників дошкільних, середніх загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів.

Організація методичної роботи ґрунтується на глибокому аналізі результативності навчально-виховного процесу, діагностиці запитів і потреб педагогів, рівня їх професійності, координації різних форм підвищення кваліфікації.

Головними завданнями методичної роботи є:

— поглиблення, переосмислення, переорієнтація, трансформація раніше набутих філософсько-педагогічних знань працівників відповідно до завдань, концептуальних основ та принципів відродження і розвитку національної системи освіти;

— пошук, розробка та впровадження сучасних інформаційних технологій в управлінні та організації навчально-виховного процесу;

— оновлення, змісту освіти, форм і методів навчання і виховання відповідно до сучасних вимог;

— створення та експериментальна перевірка регіональних освітніх програм і навчальних планів;

— забезпечення наступності змісту безперервного професійного удосконалення і самосвіти педагогів;

— модернізація системи підготовки та розвитку професійної компетентності педагогічних і керівних кадрів під час проходження курсів підвищення кваліфікації та в міжкурсовий період, підготовка їх до роботи в сучасних умовах;

— оптимізація системи підготовки педагогічних працівників до своєчасного виявлення, соціальної підтримки, створення умов для навчання та розвитку обдарованої молоді;

— проектування і відпрацювання нових моделей управління освітніми установами.

Саме для виконання цих завдань Одеський обласний інститут удосконалення вчителів у 2004 році здійснив єдине планування роботи з методичними службами області. Перш за все створена база даних якісного складу педагогічних кадрів області, що дозволяє проводити аналітичний та прогностичний аналіз методичної роботи з кадрами в міжкурсовий період. Основними принципами структурування та визначення змісту єдиної методичної роботи в регіоні є:

— всебічність — орієнтація та охоплення всіх сторін і напрямків підвищення кваліфікації педагогів;

— актуальність — надання переваги ідеям, проблемам, практичному досвіду, які є найбільш важливими в методичній роботі;

— пріоритетність — свідомий обґрунтований вибір ключових проблем, ідей, провідних науково-педагогічних концепцій, здатних об'єднати й інтегрувати багатоплановий зміст методичної роботи.

Кафедри, науково-методичні лабораторії, центри та відділи інституту в єдиній системі планування визначили проблеми розвитку освіти регіону, роль методичних служб, форми та шляхи реалізації основних завдань.

Постійно діючі семінари для методистів, керівників районних(міських) методичних об'єднань з актуальних проблем управління, організації й методики здійснення навчально-виховного процесу, творчі групи з числа кращих вчителів області, які здатні провести апробацію та впровадження в широку практику досягнень педагогічної науки і перспективного педагогічного досвіду, школи педагогічної та професійної майстерності, опорні заклади освіти, організація роботи експериментальних

майданчиків, підготовка навчально-методичного забезпечення, науково-практичні конференції, масові заходи з вчителями області, методичний супровід організації роботи з обдарованими дітьми — це ті форми роботи, які запропонував обласний інститут удосконалення вчителів.

Робота районних методичних об'єднань, школи молодого вчителя, семінари-практикуми, тижні педагогічної майстерності, творчі звіти педагогів, консультпункти, клуби за інтересами, педагогічні читання, стажування й наставництво, моделювання сучасного уроку, розробка авторських програм — форми роботи методичних кабінетів області.

Управління науково-методичною роботою на основі діагностування запитів і потреб вчителів, цілеспрямованість, поліструктурність та варіативність функціонування методичної служби забезпечують високий рівень організації професійного зростання педагогів у Ізмаїльському, Котовському, Приморському, Савранському, Татарбунарському районах, містах Білгороді-Дністровському, Ізмаїлі, Котовську.

Змістом діяльності методичних кабінетів регіону в новому навчальному році повинно стати поєднання управлінського, педагогічного та науково-методичного напрямків роботи: про-

гнозування, планування, організація виконання планів, контроль, аналіз, корекція, облік та оцінювання результатів, розробка та прийняття управлінських рішень.

Жоден педагогічний проект неможливий без глибокого аналізу проблем, пов'язаних з реформуванням системи освіти, підвищення кадрового потенціалу, вдосконалення науково-методичного та інформаційного забезпечення педагогічної діяльності, створення матеріально-технічної бази, розроблення системи контролю-аналітичної діяльності.

При плануванні методичної роботи в закладах освіти важливо чітко визначити науково-методичну проблему, над якою працює педагогічний колектив (див. таблицю).

Реалізація науково-методичної проблеми тісно пов'язана з внутрішньошкільною методичною роботою. Методичні об'єднання, постійно діючі психолого-педагогічні семінари з актуальних проблем навчально-виховного процесу, творчі групи по впровадженню інноваційних технологій, методичні тижні, самоосвіта вчителів — це не лише шлях до вирішення завдань, визначених науково-методичною проблемою закладу освіти, але й запровадження гнучкої системи поглиблення фахових знань і умінь вчителів, зростання їх духов-

Структурні компоненти роботи над науково-методичною проблемою

Науково-методична проблема:

— Розвиток творчої індивідуальності вчителя, підвищення результативності та якості навчально-виховного процесу шляхом впровадження нових технологій навчання.

Фактори, які сприяють вирішенню науково-методичної проблеми:

— Створення належних умов для організації науково-методичної роботи, розвитку творчої активності освітян району.

— Посилення мотивації щодо удосконалення педагогічної майстерності, стимулювання творчих пошуків педагогічних працівників.

— Забезпечення тісного взаємозв'язку змісту науково-методичної роботи в курсовий і міжкурсний періоди підвищення кваліфікації та самоосвіти.

— Науково обґрунтоване визначення мети і змісту науково-методичної роботи в закладах освіти на основі діагностування та врахування актуальних завдань щодо оновлення освіти.

Шляхи реалізації науково-методичної проблеми:

— Діагностування творчого потенціалу вчителів.

— Диференційований підхід до роботи з різними категоріями вчителів.

— Удосконалення змісту і форм науково-методичної роботи; орієнтація на професійні потреби вчителя.

— Створення умов для безперервного навчання педагогів.

— Забезпечення взаємозв'язку і взаємонаступності всіх ланок системи підвищення кваліфікації вчителя.

— Впровадження досягнень педагогічної науки, перспективного педагогічного досвіду, нових педагогічних технологій для удосконалення структури, форм і методів навчання.

— Поглиблене вивчення навчальних предметів, індивідуалізація та диференціація навчально-виховного процесу з метою розвитку творчої особистості учня.

Умови для підвищення ефективності роботи над науково-методичною проблемою:

— Розробка алгоритму управлінських дій щодо розв'язання науково-методичної проблеми на рівні закладів освіти.

ного та інтелектуального потенціалу. Участь вчителів в дослідно-експериментальній діяльності позитивно впливає на зростання їх професійної компетентності, формування нового педагогічного мислення, розвиток ініціативи, творчості, сприяє новаторським пошукам, оволодінню нестандартними методами навчання та ефективними формами організації уроку.

Сучасні підходи до організації науково-методичної роботи з педагогічними кадрами потребують, щоб актуальні питання концептуального реформування навчально-виховного процесу, наповнення його національним змістом, проблемами духовного відродження України, впровадження нових педагогічних технологій

з питань управлінської і методичної діяльності обговорювалися на творчих звітах, презентаціях кращого досвіду роботи керівників шкіл та педагогічних колективів.

Переконана, що багатогранна діяльність методичних служб по вдосконаленню структури підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, ретельна розробка планів методичної роботи, впровадження науково-педагогічних досліджень сприятимуть успішному вирішенню складних питань підвищення педагогічної майстерності освітніх кадрів області.

Л. К. ЗАДОРЖНА,
заступник директора ООІУВ з навчально-методичної роботи.

ПЕРСПЕКТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ НА 5 РОКІВ

XXI століття вимагає визначити стратегію реформування освіти, шукати інноваційні шляхи становлення 12-річної школи, яка б створювала сприятливі умови для розвитку і саморозвитку особистості як творця свого життя, формування в учнів життєвої і соціальної компетентності.

Інтеграція і глобалізація соціальних і економічних процесів, що відбуваються в світі, перспективи розвитку української держави вимагають глибокого оновлення освіти, впровадження перспективних освітніх технологій.

Стратегічні орієнтири розвитку освіти накреслені в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті та Концепції розвитку 12-річної загальноосвітньої школи.

Перспективний план роботи загальноосвітнього навчального закладу складається на 3—5 років і може мати текстову, табличну або графічну форму.

Планування роботи загальноосвітнього навчального закладу директор починає з чіткого визначення таких напрямків діяльності:

— організаційна робота по створенню належних умов для навчання і виховання учнів;

— вирішення питань підвищення якості навчально-виховного процесу;

— створення системи заходів, спрямованих на всебічне підвищення професійної майстерності кожного вчителя та забезпечення його творчого потенціалу;

— забезпечення охорони здоров'я і безпеки життєдіяльності дітей;

— організація наукової роботи учнів і вчителів;

— інформаційне забезпечення педагогічного процесу;

— впровадження інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес.

Визначаються основні завдання і проблеми, над якими працюватиме колектив:

— формування в учнів національної свідомості, життєвої компетентності щодо соціального розвитку;

— впровадження комп'ютерних технологій в навчально-виховний процес;

— розвиток уміння опрацьовувати інформацію;

— навчання учнів умінню використовувати знання для розв'язання практичних завдань;

— впровадження сучасних освітніх технологій щодо розвитку особистості як суб'єкта життєтворчості;

— введення нових особистісно-орієнтованих технологій навчання.

Основні розділи плану

1. Аналіз роботи навчального закладу за минулі 3—5 років.

Подається системний аналіз з таких питань:

— виконання Законів України «Про освіту», «Загальну середню освіту», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції 12-річної школи;

— організація умов для задоволення освітніх потреб населення та формування громадянина України;

— досягнення вчителів в роботі по підвищенню якості викладання, впровадженню інноваційних технологій в навчально-виховний процес;

— результати атестації педагогічних працівників;

— академічна успішність учнів, результати проведених олімпіад, робота з обдарованими дітьми, введення предметів для поглибленого вивчення;

— результати впровадження науково-методичної проблеми, аналіз методичної роботи;

— робота педагогічного колективу над створенням умов для особистісного розвитку школярів та прищеплення навичок здорового способу життя;

— робота педагогічного колективу щодо розвитку творчого потенціалу учнів;

— робота педагогічного колективу над удосконаленням системи виховної роботи.

2. Основні напрямки розвитку школи

2.1. Тип і профіль школи.

2.2. Класи із специфічними навчальними програмами, профілями.

2.3. Введення курсів шкільного компонента, поглиблене вивчення навчальних предметів (введення інтегрованих курсів, профільного навчання, предметів народознавчого циклу) (табл. 1).

2.4. Планується розвиток контингенту учнів. Мережа класів і їх наповнюваність (табл. 2).

2.5. Кадрове забезпечення (табл. 3).

2.6. Графік підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (табл. 4).

2.7. Графік чергової атестації педагогічних працівників (табл. 5).

2.8. Графік комплексної (фронтальної) перевірки роботи вчителів на 2004—2010 навчальні роки (табл. 6).

2.9. Графік одержання вищої освіти (табл. 7).

2.10. Графік впровадження інноваційних педагогічних технологій в навчально-виховний процес (табл. 8).

На нашу думку всі інноваційні технології в освіті можна розділити на три види:

- новації, пов'язані із змінами змісту освіти;
- новації, пов'язані з розробкою і реалізацією нових освітніх технологій;
- новації, пов'язані із змінами моделі школи.

Таблиця 1

№ п/п	Назва курсу	2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
-------	-------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Таблиця 2

№ п/п		2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
	Клас ... Кількість учнів					

Таблиця 3

№ п/п	Вакансії (в т. ч. тимчасово)	2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
1.	Вчителі початкових класів					
2.	Вчителі математики					
3.	Вчителі української мови та літератури					
4.	Вчителі зарубіжної літератури					

Таблиця 4

№ п/п	Вчитель (прізвище, ім'я та по батькові)	Освіта, фах	Рік останнього проходження курсів	2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
-------	---	-------------	-----------------------------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Таблиця 5

№ п/п	Вчитель (прізвище, ім'я та по батькові)	Освіта, фах	Рік останнього проходження курсів	2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
-------	---	-------------	-----------------------------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Таблиця 6

№ п/п	Вчитель (прізвище, ім'я та по батькові)	Предмет	2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
-------	---	---------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Таблиця 7

№ п/п	Форма освіти	2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
1.	Заочна					
2.	Друга освіта					

№ п/п	Технології	Предмет	Клас	2004— 2005	2005— 2006	2007— 2008	2008— 2009	2009— 2010
1.	Моделювання інтегрованих курсів							
2.	Комп'ютерні технології в навчально-виховній діяльності							
3.	Рейтингова система оцінювання знань учнів							
4.	Пізнавальні і проблемно-пошукові технології							
5.	Розвивальне навчання (Д. Ельконін — В. Давидов)							
6.	Адаптивна система навчання							
7.	Групові і колективні форми навчання (за методикою Рівіна)							
8.	Особистісно-орієнтоване навчання (О. Я. Савченко, І. С. Якиманська, С. І. Подмазін)							
9.	Модульне навчання							
10.	Модульно-розвивальне навчання (А. В. Фурман)							
11.	Рівнева диференціація							
12.	(М. П. Гузик)							
13.	Семестрово-блочно-залікова система							
14.	Інтерактивні методи							
15.	Проективне навчання							
16.	Розвиток критичного мислення (по Виготському, Коул, Брунер, Верч)							
17.	Навчання на комунікативно-пізнавальній і проблемно-пошуковій основах							
18.	Особистісно-орієнтоване виховання (У. Д. Бех)							
19.	Психологічне управління (Л. М. Карамушка, Н. Л. Коломінський)							
20.	Управління інноваційними освітніми проектами (Л. І. Даниленко)							
21.	Адаптивне управління (Г. В. Єльнікова)							
	Громадянсько-державне управління (П. І. Хобзей)							

2.11. Графік вивчення перспективного педагогічного досвіду (табл. 9).

2.12. Графік проведення дослідної та експериментальної роботи (табл. 10).

2.13. Зміцнення навчально-матеріальної бази.

Заходи щодо подальшого зміцнення матеріально-технічної бази, комп'ютеризації навчального процесу, проведення капітального і поточ-

ного ремонту, обладнання майстерень, спортзалів, приміщень для гурткової роботи, упорядкування пришкольньої навчально-дослідної ділянки, тематичного оформлення школи, дотримання санітарно-гігієнічного режиму, протипожежної безпеки і техніки безпеки.

2.14. Підвищення ролі громадськості в житті школи (табл. 11).

Таблиця 9

№ п/п	Проблема досвіду	Вчитель (прізвище, ім'я та по батькові)	2004— 2005	2005— 2006	2007— 2008	2008— 2009	2009— 2010
(можуть бути наступні теми)							
1.	Підготовка учнів до життя в умовах ринкових відносин						
2.	Формування у дітей бажання самостійно здобувати знання						

№ п/п	Проблема досвіду	Вчитель (прізвище, ім'я та по батькові)	2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
3.	Диференціація та інтеграція освіти у відповідності до можливостей і здібностей учнів						
4.	Навчання дітей вмінню критично і логічно мислити						
5.	Особистісно-орієнтований підхід до виховання і навчання дітей через відновлення змісту освіти						
6.	Виховання національно свідомого громадянина України						
7.	Впровадження комп'ютерних технологій в навчально-виховний процес у загальноосвітньому навчальному закладі						
8.	Діяльність педагогічного колективу по впровадженню в навчально-виховний процес Державних стандартів						
9.	Впровадження профільного навчання в старших класах загальноосвітнього навчального закладу						
10.	Формування життєвої компетентності та забезпечення соціального розвитку учнів						
11.	Впровадження нових підходів до оцінювання навчальних досягнень учнів						
12.	Впровадження перспективних освітніх технологій в навчально-виховний процес						

Таблиця 10

№ п/п	Проблема	Вчитель	Предмет	Клас	2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
-------	----------	---------	---------	------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Таблиця 11

Графік роботи ради школи

Питання	Термін	Запрошуються	2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
---------	--------	--------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Фінансово-господарська діяльність

Вид роботи	Термін	Відповідальні	2004—2005	2005—2006	2007—2008	2008—2009	2009—2010
Наприклад: 1. Організація платних освітніх послуг 2. Діяльність школи щодо формування позабюджетних коштів 3. Ремонт 4. Реконструкція 5. Підготовка до опалювального сезону							

Визначаються основні напрямки діяльності ради школи на 5 років, питання, які розглядатимуться на конференціях, участь громадськості в удосконаленні навчання і виховання, співробітництво з науково-дослідними кооперативами, добровільними товариствами, творчими спілками, діяльність батьківських комітетів, класних активів, організація громадського контролю за харчуванням, контроль за виконанням бюджету.

Кожний керівник навчально-виховного закладу повинен прогнозувати перспективні напрямки розвитку школи на 3—5 років, створювати атмосферу для впровадження нових ідей, які б стали програмою діяльності кожного вчителя і учня.

Ця програма повинна забезпечити формування життєвої компетентності, перехід на

особистісно-орієнтовне навчання, впровадження перспективних освітніх технологій, удосконалення культури спілкування вчителя з учнями, переорієнтування роботи школи на сучасний зміст освіти, на стратегічні орієнтири розвитку освіти.

Керівник перш за все має визначити стратегію розвитку школи, розробити нові організаційні структури, створити експериментальні групи щодо організації інноваційних процесів, вивчити соціальний заказ в освітніх послугах, провести моніторинг стану навчально-виховного процесу, а тільки потім розробляти цільову програму розвитку навчального закладу.

Г. Я. ЄВДОШЕНКО,

старший викладач кафедри менеджменту та розвитку освіти ООІУВ.

САМОАТТЕСТАЦИЯ И ПРОБЛЕМНЫЙ АНАЛИЗ РАБОТЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Сложные процессы гуманизации, гуманитаризации, дифференциации..., происходящие в современной школе, не могут происходить без обязательного сопутствующего анализа результатов этой деятельности, оценки и самооценки совместного труда руководителей, учителей и учащихся образовательного учреждения. Процесс непрерывного оценивания состояния и результатов движения школы и ее инновационных преобразований является чрезвычайно значимым для определения эффективности работы школы, т. е. качества образования. Приоритетность качества образования провозглашена на государственном уровне в «Национальній доктрині розвитку освіти у XXI столітті».

Эффективное управление образовательным учреждением прежде всего зависит от уровня аналитической деятельности его администрации.

Функции прогнозирования и планирования реализуются в единстве и направлены на улучшение деятельности образовательного учреждения и достижение более качественных конечных результатов педагогического процесса. Без анализа невозможно планировать пути улучшения. В педагогической деятельности прогнозирование будущего не обходится без анализа и оценки прошлого.

Мысль о необходимости изучать результаты деятельности школы и основных участников педагогического процесса не является инновационной. Она в процессе школьного образования возникла неоднократно. Обращаясь к учителям, В. А. Сухомлинский писал: «Умейте осмыслить пройденный путь...», «...осмысление того, что уже сделано, — это большое духовное богатство школы».

Самоаттестация школы необходима, так как каждый участник образовательного процесса — руководитель, педагог, ученик — в процессе самооценки своего труда по принципу результативности при полной открытости и гласности, включаясь в процесс, способствует гуманизации и гармонизации внутришкольных отношений.

Аттестация (самоаттестация) — процедура (само)оценивания, по определению Г. С. Молчанова.

Процесс самоаттестации школы — это познавательная деятельность учителей и руководителей, носящая системный характер и направленная на развитие образовательной среды и педагогического процесса, а также коррекцию деятельности школьного коллектива и его руководителей.

Цели самоаттестации можно сформулировать следующим образом:

- 1) получение объективной информации о состоянии педагогического процесса в образовательном учреждении;
- 2) установление степени соответствия реального состояния педагогического процесса планируемому;
- 3) разработка системы прогнозируемых изменений в образовательном учреждении, предупреждающих развитие негативных явлений в образовательной системе.

Самоаттестация должна вызывать положительный отклик, направлять деятельность всех ее участников на коллективный поиск реальных решений проблем, выявленных в ходе работы, ориентировать весь коллектив учреждения на дальнейшее саморазвитие. Таким образом, в самоаттестации образовательного учреждения можно выделить два направления:

— осознать результаты деятельности образовательного учреждения;

— разработать систему мер по развитию образовательного учреждения на основе актуализации мотивов личного роста и развития.

Методика самооценки — это совокупность способов исследования, диагностики. В научной литературе выделяются две группы методов, использование которых целесообразно при проведении самооценки образовательного учреждения:

активные методы:

- анкетирование;
- собеседование;
- тестирование;
- шкалирование;
- социометрическое измерение...

пассивные методы:

- наблюдение;
- количественный и качественный анализ продуктов деятельности...

Диагностические методы не только позволяют описывать, но и давать качественную и количественную характеристику, ставить диагноз и разрабатывать прогноз на основе научно обоснованных показателей и параметров. Диагностика затруднений руководителей образовательного учреждения в проведении комплексного анализа учебно-воспитательного процесса позволяет выявить имеющиеся существенные недостатки анализа итогов учебного года. Это прежде всего произвольный характер анализа, в котором очень часто отсутствуют:

1) результаты педагогического процесса: состояние здоровья участников учебно-воспитательного процесса, готовность выпускников школы к непрерывному образованию, уровень их воспитанности;

2) анализ уровня реализации актуальных или инновационных задач, которые были поставлены в начале учебного года перед педагогическим коллективом;

3) как правило, очень редко делается анализ деятельности коллектива образовательного учреждения по реализации нормативно-правовой базы образовательной сферы:

- Закона «Про освіту»
- Закона «Про загальну середню освіту»
- Закона «Про мови в Україні»...
- Устава школы (лицея...) и т. д., а ведь именно в этих и других документах определены ведущие направления развития учреждения образования;

4) анализ внутришкольного мониторинга практически отсутствует (мониторинг — от лат. *monitor* — «тот, кто напоминает, предупреждает»).

Следует избегать проявлений формализма в аналитической деятельности при проведении самооценки, так как формализм и педагогическая некомпетентность не способствуют определению причин позитивных и негативных явлений.

Руководители образовательного учреждения должны помнить, что под анализом понимается метод научного исследования, состоящий в том, что изучаемое сложное целое мысленно расчленяется на составные части.

По В. Г. Быковой, «итоговый анализ — это деятельность руководителей по накоплению, отбору, систематизации и оценке информации об изменениях системы «школа» и ее подсистем в конкретном временном интервале с целью установления эффективности развития и выявления противоречий и проблем, осложняющих функционирование и развитие школы как социально-педагогической системы».

С чего же следует начинать анализ итогов учебного года? Работу эту следует проводить поэтапно:

I этап — необходимо разработать программу, выделяя наиболее существенные стороны учебно-воспитательного процесса.

За исключением отдельных позиций, такая программа является относительно стабильной на протяжении нескольких лет.

II этап — накопление (сбор) и систематизация информации о ходе развития основных направлений, процессов и явлений в учебно-воспитательной деятельности.

III этап — обработка информации: выявление типичного, существенного, способствующего положительному или отрицательному влиянию на ход процесса образования, развития и воспитания; определяются причины успехов и неудач, условия, факторы, которые их вызывают.

IV этап — этап обобщения (синтез) материала: написание аналитической справки, приказа, доклада на педагогический совет.

Для обоснования выводов, установления причин, определения основных противоречий, приоритетных проблем, формулировки целей и задач деятельности учебного заведения информация должна быть достаточно полной, разносторонней и объективной. Откуда черпать такую информацию?

Прежде всего богатую информацию дают журналы внутришкольного контроля, в которых сосредоточены результаты анализа посещенных уроков, качественного и количественного анализа контрольных работ, анализа состояния тетрадей и дневников учащихся, уровня выполнения учебной программы и реализации ее практической части, записи собеседований с учителями... Многие факты можно взять из записей педагогических советов, совещаний при директоре, заседаний совета методического кабинета, совета школы. В них сосредоточены материалы оперативного и тематического анализа, на основе которых разрабатывались управленческие решения и осуществлялась их корректировка, содержится информация об исполнении решений и предложений.

Фактический материал для анализа итогов учебного года сосредоточен в книге приказов,

в ведомостях успеваемости по классам, аналитических таблицах по итогам проведения контрольных по текстам администрации.

Заслуживают внимания сосредоточенные в картотеке или журнале сведения о трудоустройстве выпускников школы и их дальнейшей судьбе.

Содержательный материал для анализа и раздумий дают данные по итогам предметных олимпиад на всех уровнях, работы МАН, проведения спортивных соревнований, районных (городских, областных) смотров-конкурсов по всем направлениям и т. д. Очень важно привлечь для анализа материалы, характеризующие учебные кабинеты: наличие и состояние оборудования и наглядности, планы работы, оформление и т. д.

Читательские формуляры школьной библиотеки покажут уровень сформированности познавательного интереса, умений самостоятельного пополнения дополнительных знаний, работу учителей по пропаганде и использованию научно-популярной литературы.

Таким образом, педагогический анализ итогов учебного года представляет собой сложный, многогранный процесс, включающий в себя разнообразные компоненты.

Приведенная ниже структура программы анализа итогов учебного года, на наш взгляд, представляется наиболее полной, логической и обоснованной:

- 1) создание условий для функционирования и развития педагогического процесса;
- 2) состояние здоровья и физического развития участников учебно-воспитательного процесса;
- 3) уровень развития, качества знаний, умений и навыков учащихся;
- 4) состояние преподавания и процесса обучения школьников;
- 5) уровень воспитанности школьников;
- 6) состояние воспитательной работы в школе и педагогического руководства деятельностью самоуправления;
- 7) готовность учащихся школы к продолжению образования;
- 8) совместная работа школы и семьи, микросоциума по воспитанию детей, подростков и юношества;
- 9) эффективность инновационной работы в школе;
- 10) организация и результативность методической работы с кадрами;
- 11) деятельность коллектива по реализации нормативно-правовой базы в сфере образования;
- 12) уровень управления учебным учреждением.

Структура данной программы имеет свою логику: аналитик идет от результатов к процессу. Именно поэтому анализ педагогического процесса начинается с создания условий, которые должны обеспечить функционирование и

развитие педагогической системы. От этих условий зависит эффективность управления, результативность работы с кадрами. От условий, от управления, от работы с кадрами зависят качество преподавания и процессы учения и воспитания.

Предметом педагогического анализа является любая сторона деятельности школы, определяющая результаты учебно-воспитательного процесса. В зависимости от реальной ситуации руководитель образовательного учреждения определяет цели и задачи педагогического анализа, от которых будет зависеть всесторонность каждого компонента. На наш взгляд, нет необходимости ежегодно равноценно анализировать все компоненты программы. Прежде всего, более основательному анализу следует подвергнуть то, что являлось тормозом в достижении запланированных конкретных результатов в деятельности образовательного учреждения, и рассматривать другие направления в зависимости от степени влияния на протекающие процессы глубоко анализируемого компонента (см. схемы 1—4).

Вариантов подхода к итоговому анализу работы образовательного учреждения много. Какой бы вариант, уважаемые коллеги, вы ни выбрали, анализируя итоги годовой работы школы, надо помнить, что логика любого варианта анализа заключается в следующей формуле: от качества результата к процессу и условиям.

Мы предлагаем вам возможные варианты форм для сбора и обобщения информации по результатам учебной деятельности, для итогового анализа работы школы за год и проведения самооценки учебного учреждения.

Предварительная аналитическая деятельность руководителя дает возможность выйти на приоритетные проблемы и сформировать цели и задачи на новый учебный год.

Если в своей аналитической деятельности вы, уважаемые коллеги, будете придерживаться следующего алгоритма: от анализа деятельности коллектива — к основным противоречиям и проблемам и от них — к целям и задачам образовательного учреждения на новый учебный год — ваш труд будет успешным.

Управленческая аналитическая деятельность может быть представлена в табл. 1.

После проведения проблемного анализа целесообразно проанализировать проблемы и выбрать для решения наиболее важные и существенные. Целесообразно под каждую проблему определить ориентиры, цели и задачи.

Только такая целенаправленная управленческая аналитическая деятельность сделает успешным управление учебным учреждением.

Что же такое управленческий проблемный анализ?

Его предметом служит невыполнение или недостаточно качественное выполнение управленческой задачи.

Варианты подходов к итоговому анализу работы образовательного учреждения

Схема 1

СХЕМА АНАЛИЗА Т. И. ШАМОВОЙ

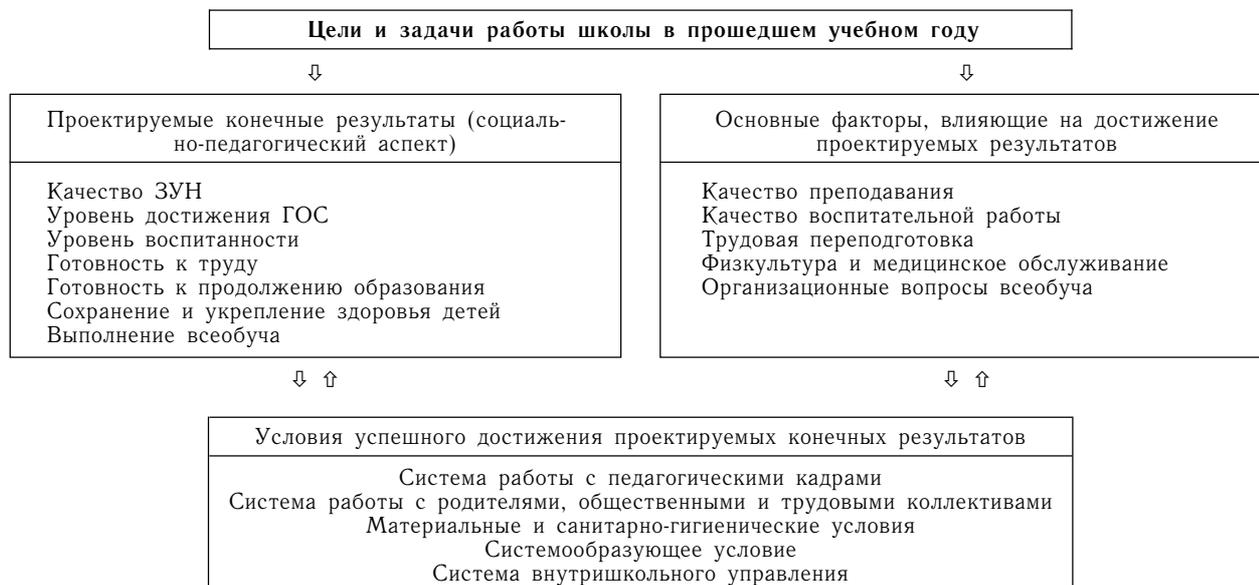

Схема 2

ЛОГИКА АНАЛИЗА ИТОГОВ УЧЕБНОГО ГОДА

Качество знаний, умений и навыков учащихся	<ul style="list-style-type: none"> — Качество преподавания — Рациональная организация труда — Работа с педагогическими кадрами — Материальные и санитарно-гигиенические условия — Система внутришкольного контроля
Уровень воспитанности	<ul style="list-style-type: none"> — Качество воспитательной работы — Система работы с педагогическими кадрами — Система работы с учителями — Система работы с родителями — Система внутришкольного управления
Готовность к трудовой деятельности	<ul style="list-style-type: none"> — Трудовая подготовка — Работа с педагогическими кадрами — Работа с родителями — Работа с общественностью — Система внутришкольного управления
Готовность к продолжению образования	<ul style="list-style-type: none"> — Качество знаний, умений и навыков — Качество преподавания — Рациональная организация учебного года — Учебно-материальная база — Система внутришкольного управления
Сохранение здоровья детей	<ul style="list-style-type: none"> — Физическая культура и медицинское обслуживание — Рациональная организация труда — Работа с педагогическими кадрами и обслуживающим персоналом — Работа с родителями и органами здравоохранения — Система внутришкольного управления
Сохранение контингента учащихся в подразделениях базового образования	<ul style="list-style-type: none"> — Создание условий для получения личностью качественного образования с учетом ее индивидуальных возможностей и интересов — Система внутришкольного управления

СХЕМА АНАЛИЗА Г. Г. ГАБДУЛЛИНА

Анализ итогов учебного года

1.	Конечные результаты работы школы. Положительные изменения и основные недостатки, вытекающие из анализа выполнения
1.1.	Уровень воспитанности школьников
1.2.	Качество знаний, умений и навыков учащихся
1.3.	Подготовленность учащихся к труду
1.4.	Физическое и умственное развитие учащихся
↓	
2.	Условия достижения высоких результатов и причины недостатков в выполнении поставленных задач
2.1.	Качество преподавательской работы
2.2.	Работа классных руководителей и воспитателей
2.3.	Работа ученических коллективов
2.4.	Работа структурных подразделений школы
2.5.	Работа и ответственность родителей
2.6.	Участие общественности
↓	
3.	Организационная педагогическая деятельность как условие развития учебно-воспитательного процесса
3.1.	Работа с педагогическими кадрами
3.2.	Создание материальных и санитарно-гигиенических условий
3.3.	Внутришкольный контроль
3.4.	Координация действий школы и семьи, педагогический всеобуч
3.5.	Активизация общественных сил: внешкольных, культурно-просветительных учреждений, трудовых коллективов
3.6.	Внешкольный и общественный контроль

СХЕМА АНАЛИЗА Ю. А. КОНАРЖЕВСКОГО

Анализ итогов учебного года (системный аспект)

1.	Деятельность администрации по управлению школой
2.	Состояние методической работы в школе
3.	Состояние качества преподавания
4.	Состояние работы школы с родителями и общественностью
5.	Совместная работа педколлектива и администрации школы с органами ученического самоуправления
	Уровень воспитанности учащихся
	Качество знаний, умений и навыков учащихся
	Деятельность педколлектива по сохранению контингента учащихся

Таблица 1

№ п/п	Основные противоречия	Причины и источники противоречий	Цели и задачи

Проблема или проблемы — это есть причина или причины невыполнения или недостаточного качественного выполнения задач. Причины эти двоякого характера:

1) необеспеченность условиями — материальными, кадровыми, организационными и т. д.

2) необеспеченность управленцев высоким авторитетом, недостаток специальных способ-

ностей, состояние их здоровья, социальные факторы и др.

Конечный результат обучения в школе — это овладение учащимися определенным объемом знаний, приобретение навыков самообразования, адаптации и конкурентоспособности в жизни. Условия достижения этих конечных результатов — сохранение и укрепление физи-

ческого, психического и нравственного здоровья детей. Появление таких проблем, как:

- снижение интереса к обучению,
- снижение творческой активности,
- слабая сформированность общеучебных умений и навыков,
- угроза перегрузки — затрудняют достижение конечного результата.

Связаны вышеназванные проблемы с недостатками в организации учебно-воспитательного процесса:

— несовершенство учебного плана, его перегруженность в образовательных областях _____;

- несовершенство учебных программ;
- слабая обеспеченность имеющихся учебных программ методическими материалами для учителей и учащихся, непроработанность УМК _____;

— использование неэффективных технологий обучения в деятельности учителя (-ей);

— отсутствие необходимой дифференциации при организации учебно-воспитательного процесса в _____ классе (-ах) по предметам: _____;

— недостаточная диагностика учащихся по _____ в _____ классах;

- наличие совместителей — _____ %;
- недостаточный опыт работы в школе ряда учителей _____;

— недостаточная обеспеченность внутришкольного повышения квалификации:

- содержательная _____;
- организационная _____;
- недостаточная обеспеченность внутришкольного обмена передовым педагогическим опытом и профессиональной взаимопомощью _____;

— несовершенство механизма обратной связи «контроль-исполнение» _____;

— недостаточное правовое, документальное обеспечение жизнедеятельности школы _____;

— нечеткость или нелогичность распределения должностных обязанностей администрации;

— отсутствие или недостаточная проработка должностных инструкций у _____;

— отсутствие единой общей годичной и недельной циклограмм, недостаточная проработка циклограмм и планов _____.

Таким образом, при четко выстроенной системе управления, получения итогов анализа и самооценки школы обеспечивается планирование и прогнозирование, организация и исполнение, контроль и регулирование, анализ и мотивация деятельности организаторов и участников аналитической работы. Сценарий этой работы не может быть одинаковым для всех учебных заведений.

Завершается проблемный анализ и самооценка образовательного учреждения разработкой итоговых документов:

— заключение по ее результатам (справки, приказы);

— могут проводиться промежуточные или итоговые консилиумы, педагогические советы, заседания, совет при методическом кабинете, заседания методических объединений, совещания при директоре — следующим образом:

1) заключение по отдельным направлениям деятельности учреждения;

2) экспертные заключения о деятельности отдельных членов коллектива;

3) заключение по итогам.

Возможно проведение педагогического совета по теме: «Анализ деятельности образовательного учреждения за учебный год». Предлагаем методические рекомендации по проведению такого педагогического совета.

Начинается этот педсовет с создания творческих групп по разработке содержания блоков, соответствующих основным видам деятельности учреждения. Такими блоками могут быть:

- организация учебной деятельности;
- организация научно-методической и экспериментальной работы;
- воспитательная работа.

Каждый блок включает в себя:

— описание содержания работы по данному виду деятельности образовательного учреждения (например, в блок № 3 заносятся все направления воспитательной работы, которые реализуются в школе);

— оценка эффективности работы образовательного учреждения по каждому из выделенных направлений деятельности;

— замечания рабочих групп по каждому из выделенных направлений деятельности школы (табл. 2).

Руководство учреждения накануне заседания педсовета:

— разрабатывает описание позиций в графе «Содержание работы»;

— на основании представленных руководителями МО данных анализирует работу каждого предметного МО педагогов, отмечая наиболее удачные и неудачные мероприятия.

Цель педсовета: анализ деятельности школы за прошедший учебный год.

Этапы педсовета:

1. Определенные цели и задач педсовета, деление педагогов на группы:

- три — для работы с блоками;
- одна — аналитическая.

2. Работа в группах.

3. Подведение итогов диагностики и определение задач на следующий учебный год (табл. 3).

Первый этап

Деление педагогов на группы можно провести разными способами:

1) администрация может составить группы по своему усмотрению. Это имеет смысл в том

Организация учебной работы в образовательном учреждении

Содержание работы	Оценка в баллах	Замечания

Таблица 2

Методические рекомендации

Учителя	Администрация
<p>1. Проработав в группах, дать оценку в баллах определенному блоку и обосновать самые высокие и самые низкие баллы.</p> <p>2. Обсудив выводы, внести свои предложения.</p>	<p>1. Корректирует аналитическую деятельность групп в ходе обсуждения блоков, а также следит за соблюдением регламента.</p> <p>2. Комплектует аналитическую группу и дает рекомендации по ее работе.</p>

случае, если руководство школы пользуется доверием педагогического коллектива и не опасается, что такой шаг может спровоцировать серьезные разногласия между членами групп, отдельными педагогами;

2) педагоги по собственному желанию формируют рабочие группы. При таком распределении необходимо учесть, что учителя, как правило, распределяются по принадлежности к тому или иному МО, или к той или иной ступени школы. Кроме того, эти группы могут быть не одинаковыми по численности;

3) администрация назначает руководителей групп, определив для них задачи, а они, в свою очередь, формируют состав рабочих групп. В этом случае необходимо предусмотреть, чтобы в одной группе не оказались только учителя-лидеры;

4) администрация составляет списки и до начала педсовета раздает разноцветные бумажные квадратики (красные, синие, желтые, зеленые), которые определяют принадлежность к той или иной группе.

В ходе педсовета учителя с квадратами одного цвета объединяются в группы и работают в разных помещениях.

Второй этап

Для аналитической работы группам дается 30 минут.

Затем руководители групп сдают членам аналитической группы карточки с баллами.

Целесообразно, чтобы эта группа состояла из наиболее опытных педагогов. Они обобщают и систематизируют все замечания по представленному анализу деятельности школы. Аналитической группе предоставляется не более 20 минут.

Третий этап

На основании обобщений, сделанных членами аналитической группы, председатель педагогического совета делает выводы о результатах работы за год. После этого проводится обсуждение выводов и определяются задачи школы на следующий учебный год. Администрация может заранее сформулировать задачи на следующий учебный год, а на заседании педагогического совета лишь корректировать их формулировки, принимая участие в работе групп.

Заседание педагогического совета пройдет более продуктивно, если ему будут предшествовать опросы родителей учащихся, старшеклассников, посвященные оценке эффективности работы школы.

Заключение по результатам самоаттестации и проблемного анализа представляет собой управленческое решение, выполнение которого обязательно для всех участников педагогического процесса.

Приложение 1

ОБЩИЕ СВЕДЕНИЯ О КАДРАХ (ЗА ПОСЛЕДНИЕ 3(5) ЛЕТ)

Год	Всего педагогических работников	Из них		Педагогов по уровню образования, в том числе				
		совместители	в том числе преподавателей вузов	высшее образование	незаконченное высшее	среднее специальное	среднее педагогическое	ученая степень
1999—2000								
2000—2001								
2001—2002								
2002—2003								
2003—2004								

ТЕКУЧЕСТЬ КАДРОВ

	1999—2000	2000—2001	2001—2002	2002—2003	2003—2004
На начало учебного года: — количество педагогических работников — количество вакансий — уволилось всего, из них: по возрасту; смена места жительства; по состоянию здоровья; переход в другие образовательные учреждения; в другие отрасли; нет сведений					
Принято в течение года педагогических работников					
На конец года: — количество педработников — количество вакансий					

АТТЕСТАЦИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Год	Всего прошли аттестацию		В том числе присвоены (подтверждены) педагогические категории				Снята рекомендация	Присвоено педагогическое звание	
	количество	%	высшая	I	II	специалист	получена рекомендация	«Учитель-методист»	«Старший учитель»
2000—2001									
2001—2002									
2002—2003									
2003—2004									
2004—2005									
Всего:									

СВЕДЕНИЯ О ПОВЫШЕНИИ КВАЛИФИКАЦИИ И ПЕРЕПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

	Курсы повышения квалификации в учреждениях области, города	Курсы повышения квалификации в учреждениях зарубежья
1999—2000		
2000—2001		
2001—2002		
2002—2003		
2003—2004		
Всего за пять лет		
Процент от общего кол-ва педагогов (подлежит переподготовке)		

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ КАДРОВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СТАЖА

Год	1—3 года	3—10 лет	10—20 лет	Свыше 20 лет	Пенсионеры
1999—2000					
2000—2001					
2001—2002					
2003—2004					
2004—2005					

РЕАЛИЗАЦИЯ ПОСТАНОВЛЕНИЯ КАБИНЕТА МИНИСТРОВ УКРАИНЫ ОТ 12 МАЯ 2000 г. № 646 «ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ ІНСТРУКЦІЇ З ОБЛІКУ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ ШКІЛЬНОГО ВІКУ»

Выбыли:	1—4 кл.	5—9 кл.	10—11 кл.
— в вечерние общеобразовательные школы — в лицеи, гимназии — в профессиональные училища — в другие школы — на курсы — на работу — в воспитательно-трудовую колонию — в тюрьму — на работу — не работают и не учатся — отчислены по неуспеваемости — отчислены по другим причинам			

ОБЩАЯ ЧИСЛЕННОСТЬ УЧАЩИХСЯ И КЛАССОВ-КОМПЛЕКТОВ

Параллели	Учебный год									
	2000/2001		2001/2002		2002/2003		2003/2004		2004/2005	
	кол-во клас-сов	кол-во уча-щихся								
1-е										
2-е										
...										
11-е										
12-е										

Показатель деятельности учреждения образования	Балл
1. Сохранение контингента обучающихся 2. Освоение обучающимися образовательными стандартами 3. Результаты инновационной образовательной деятельности 4. Результаты выступления обучающихся на олимпиадах 5. Результаты выступления обучающихся в технических, спортивных, туристических и других соревнованиях и смотрах 6. Уровень проводимых массовых мероприятий (смотров, конкурсов, соревнований, олимпиад и других) 7. Результаты действия системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, наркомании и алкоголизма среди детей 8. Состояние учебно-материальной (материально-технической) базы учреждения (наличие, использование, развитие) 9. Учебный план школы: 9.1. Соблюдение норм базового и вариативных компонентов учебных планов 9.2. Соблюдение установленной максимальной учебной нагрузки для обучающихся 9.3. Соответствие учебных программ заявленному статусу образовательного учреждения 10. Учебно-методическое обеспечение (обеспеченность реализуемых программ соответствующими учебно-методическими комплексами) 11. Кадровое обеспечение 12. Состояние нормативно-правовой базы	

Особые мнения членов экспертной группы: _____

Руководитель экспертной группы: _____

Для определения количества баллов по каждому показателю предлагается следующая шкала:

- 0 баллов — результаты деятельности отсутствуют;
- 1 балл — наличие результатов деятельности;
- 2 балла — высокий уровень результатов деятельности.

Оценивается каждый показатель деятельности образовательного учреждения в баллах. Оценки, зафиксированные в графе «Балл», суммируются. 50% от максимального количества по всем направлениям аттестации — учреждение аттестовано.

ИНФОРМАЦИОННО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ОСНАЩЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Перечень компьютеров, имеющихся в общеобразовательном учреждении

Тип компьютера	Количество	Где используются (на уроке, на факультативных занятиях и т. п.)

Компьютерные программы

Название программы	Предметы, направления деятельности, где она используется	Кем разработана

Наличие в общеобразовательном учреждении оргтехники

Наименование	Количество

Обеспеченность учебниками

Ступени обучения	Общая потребность	Имеется в фонде библиотеки (кол-во экз.)	Процент обеспеченности
I ступень			
II ступень			
III ступень			

Приложение 10

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗУЕМЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ

Отмечается, какие инновационные программы и направления, инновационные учебно-методические комплексы используются в учреждении; отдельно указываются образовательные системы, реализуемые в учреждении)

- 2.1. Особенности образовательной программы классов с углубленным изучением отдельных предметов _____
- 2.2. Особенности образовательной программы коррекционно-развивающих классов _____
- 2.3. Особенности образовательной программы лицейских классов (для лицеев) _____
- 2.4. Особенности образовательной программы гимназических классов (для гимназий) _____
- 2.5. Особенности образовательной программы профильных классов _____

Приложение 11

УСЛОВИЯ ДЛЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

1. Характеристика здания _____ :
 — год постройки здания _____
 — проектная мощность _____
(количество учащихся, которое здание образовательного учреждения могло принять на момент постройки)
 — год последнего капитального ремонта _____
 — проектная мощность _____
(количество учащихся, которое здание образовательного учреждения может принять после капитального ремонта)
 — наличие пришкольного участка, подсобного хозяйства, эффективность их содержания _____
2. Сменность (данные по состоянию на год аттестации и 2 предыдущих года)

Годы	200...			200...			Год аттестации		
	Смена			Смена			Смена		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Количество учащихся по ступеням									
1—3 (4)-е классы									
5—9-е классы									
10—11-е классы									
Всего по образовательному учреждению									
% от общего числа учащихся в учреждении									

3. Наличие материально-технической базы
3.1. Состояние материально-технической базы

Количество спортзалов: площадок, стадионов	Наличие актового зала (указать количество мест)	Наличие столовой (указать число посадочных мест)	Количество учебных кабинетов	Библиотечный фонд	Наличие кабинета оздоровления

3.2. Перечень технических средств обучения _____

4. Компьютерные классы и комплексы _____

4.1. Компьютеры _____ (указать количество)

Марка, количество	Сертификация

4.2. Дополнительное оборудование:

- телевизор;
- видеомагнитофон;
- видеокамера;
- струйный/лазерный принтер;
- факс;
- модем;
- факс-модем;
- сканер;
- проекционная система;
- наличие выхода в Интернет;

5. Библиотечно-информационное обеспечение образовательного процесса

Учебные дисциплины по учебному плану	Количество обучающихся	Библиотечный фонд учебной литературы	Из них в оперативном использовании	Подлежат списанию — срок использования более 4 лет	Процент обеспеченности за счет обновленного фонда	Количество учебников, приобретенных за счет родителей	Процент обеспеченности за счет платных учебников	Общий процент обеспеченности	Наличие учебной видеотеки
Начальная школа									
1-й класс									
2-й класс									
3-й класс									
4-й класс									
Основная школа									
5-й класс									
6-й класс									
7-й класс									
8-й класс									
9-й класс									
Полная средняя школа									
10-й класс									
11-й класс									

Приложение 12

СВЕДЕНИЯ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ И ПРАВОНАРУШЕНИЯХ, СОВЕРШЕННЫХ УЧАЩИМИСЯ

	2000—2001	2001—2002	2002—2003	2003—2004	2004—2005
Совершили преступление					
Совершили правонарушение					
Состоят на учете в ...					
Состоят на внутришкольном учете					

Приложение 13

ПОБЕДИТЕЛИ И ПРИЗЕРЫ В КОНКУРСАХ, СОРЕВНОВАНИЯХ И Т. П. МЕРОПРИЯТИЯХ РАЙОННОГО/ГОРОДСКОГО, ОБЛАСТНОГО УРОВНЕЙ (ЗА 5 ЛЕТ)

Наименование состязания	Год	Фамилия, имя учащегося	Результаты

СИСТЕМА ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

1. Кружки _____
2. Спортивные секции _____
3. Творческие объединения _____
4. Другие дополнительные образовательные программы и услуги, в т. ч. и платные) _____

СВЕДЕНИЯ ОБ УЧАСТИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ В НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИХ КОНФЕРЕНЦИЯХ И ОЛИМПИАДАХ

Учебный год	2000—2001		2001—2002		2002—2003		2003—2004		2004—2005	
	участников	призеров								
Участие в научно-практических конференциях:										
— районные										
— городские										
— областные										
— всеукраинские										
— международные										
Участие в предметных олимпиадах:										
— районные										
— городские										
— областные										
— всеукраинские										
— международные										

УСПЕВАЕМОСТЬ ВЫПУСКНИКОВ (%) ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ИТОГОВОЙ АТТЕСТАЦИИ (ЗА 3 ПОСЛЕДНИХ ГОДА)

Учебный год	2002—2003			2003—2004			2004—2005		
	годовая	аттестац.	итоговая	годовая	аттестац.	итоговая	годовая	аттестац.	итоговая
Начальная школа									
Украинский язык									
Родной язык									
Школа II ступени									
Украинский язык									
Родной язык									
Математика									
Школа III ступени									
Украинский язык									
Родной язык									
Математика									
История Украины									

СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ УЧАЩИХСЯ

Учебный год	2000—2001		2001—2002		2002—2003		2003—2004		2004—2005	
	число	%								
Отнесение к той или иной группе здоровья, занятиям физкультурой										
Отнесены к I группе здоровья										
Отнесены ко II группе здоровья										
Отнесены к III группе здоровья										
Инвалиды										
Отнесены к основной физкультурной группе										
Отнесены к подготовительной группе										
Включены в группы ЛФК										
Освобождены от занятий физкультурой										

ДЕТСКИЙ ТРАВМАТИЗМ

	Число случаев				
	2000—2001	2001—2002	2002—2003	2003—2004	2004—2005
Зафиксировано во время образовательного процесса: — в том числе оформлено актами — в том числе со смертельным исходом Число дорожно-транспортных происшествий с учащимися школы Число случаев суицида или попыток суицида учащихся					

Приложение 19

СИСТЕМА РАБОТЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ С СЕМЬЯМИ УЧАЩИХСЯ

1. Участие родителей в управлении учреждением (указать формы: попечительский совет, совет школы, совет отцов, родительский комитет и т. д.) _____
2. Вовлечение родителей и общественности в учебно-воспитательный процесс (указать формы вовлечения) _____
3. Повышение психолого-педагогических знаний родителей (перечислить формы и методы работы) _____
4. Работа с неблагополучными семьями (количество неблагополучных семей в процентах, формы и методы работы с ними) _____

А. И. АЙРИКЯН,
зав. научно-методической лабораторией управленческой деятельности ООИУУ.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ И НАПРАВЛЕНИЯ ИЗУЧЕНИЯ, ОБОБЩЕНИЯ И РАСПРОСТРАНЕНИЯ ПЕРЕДОВОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА

В современных условиях возрастает роль руководителей рай(гор.) отделов образования, методических кабинетов, школ, дошкольных и внешкольных учреждений в изучении, обобщении и распространении перспективного опыта как педагогического, так и управленческого.

Изучение передового управленческого и педагогического опыта важно для непрерывного совершенствования как своего личного педагогического мастерства, так и коллективного.

Руководители разных уровней в образовательной сфере, готовя педагогический анализ и экспертизу деятельности учебных заведений, районов..., обязательно должны предусмотреть вопросы изучения, обобщения и распространения лучшего и результативного опыта в управлении, обучении и воспитании. Необходимо провести пробный анализ состояния вопроса, проранжировать проблемы и выбрать для решения наиболее важные для данного учебного заведения или всего района. В результате проведенного анализа состояния вопроса необходимо определить проблемы и противоречия, а для их решения четко сформулировать цели и задачи.

Только целенаправленная управленческая деятельность по изучению, обобщению и рас-

пространению (внедрению) опыта способствует успешности в управлении образовательным процессом.

Работа по изучению, обобщению и распространению передового педагогического и управленческого опыта — это один из обязательных элементов деятельности учителей, руководителей учреждений образования, МК, РОО, это систематическая целенаправленная деятельность, которая должна быть отражена как в текущем, так и в перспективном планировании РМК и образовательных учреждений.

Успешность и результативность этого направления методической работы зависит от:

- 1) понимания и точного научного знания терминологии: «передовой опыт»...;
- 2) умения организовать изучение, обобщение и распространение (внедрение) опыта;
- 3) знания сущности и видов передового опыта, которые в методической литературе определяется как:
 - комплексный,
 - локальный,
 - новаторский,
 - исследовательский,
 - экспериментальный,

а также определяющих его критериев:

- актуальность,
- перспективность,
- новизна,
- повторяемость,
- прогрессивность,
- социальная значимость,
- результативность,
- действенность;

4) владения формами и методами изучения передового опыта:

- беседой,
- анализом документации, письменных работ учащихся,
- различными видами анализа урока,
- сбором и систематизацией материалов опыта...

При организации изучения, обобщения и внедрения перспективного опыта методисты РМК должны опираться на школьные и районные предметные МО учителей, директоров школ и их заместителей.

Эта работа является составной частью деятельности методической службы учреждений образования, РМК, РОО. Задача РМК — оказать помощь в планировании: определении темы, обеспечении необходимой методической

литературой, выборе формы общения и корректировке собранного материала, описании, а также организации распространения опыта — это могут быть школы передового опыта, опорные школы и т. д.

Необходимо бережно относиться к творчеству педагогов, руководителей, чей опыт представляет интерес для работников образовательной сферы, его следует сохранять в школьных и районных МК, что способствует развитию творчества, исследовательской деятельности педагогических работников. В. А. Сухомлинский писал: «Педагогічна ідея — це крила, на яких злітає колективна творчість. Ідея надихає колектив і починається найцікавіше в шкільному житті — колективна дослідницька робота».

Учебной формой регистрации педагогического опыта является карточка, которая, как нам видится, может состоять из двух разделов:

- 1) опыт педагогических работников школ;
- 2) опыт мировой педагогики, области, района...

Для первого раздела может быть использована форма 1 (табл. 1). Для второго — форма 2 (табл. 2).

Таблица 1

Сведения об обобщении передового педагогического опыта в _____ учебном году

Район	Школа	Автор опыта	Должность	Тема опыта	Формы обобщения	Кем обобщен

Исполнитель: _____

Таблица 2

Каталог-адрес перспективного педагогического опыта управленческой деятельности _____ р.

Адрес опыта	Название учреждения	Автор опыта	Должность	Тема опыта	Форма обобщения	Кто обобщил

Актуальность опыта: _____

Суть и содержание опыта: _____

Объект распространения опыта: _____

Форма распространения опыта: _____

Результативность: _____

Необходимо представлять передовой опыт в учебном заведении, РМК в форме выставок, фотовитрин, альбомов, плакатов, бюллетеней, буклетов, папок, планшетов, видеоматериалов; организовывать проведение проблемных семинаров, конференций, педагогических чтений, практикумов, авторских семинаров на базе опорных школ, школ ППО, рай (гор.) МК.

Роль методистов, руководителей РМК в современных условиях развития образования — это, прежде всего, контроль за правильной организацией изучения, обобщения и распространения передового опыта работы методи-

ческих объединений руководителей дошкольных и внешкольных учреждений, оказание им необходимой помощи, учет целесообразности и эффективности внедрения в практику работы новых педагогических методик и технологий.

Изучение, распространение и внедрение в практику работы ППО — залог эффективного руководства образовательным процессом.

А. И. АЙРИКЯН,

зав. научно-методической лабораторией управленческой деятельности ООИУУ.

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

На современном этапе развития общества существуют разные подходы к определению целей обучения и воспитания в школе. Цели отдельного человека определяются индивидуальными потребностями, цели социальных систем — общественными потребностями, вытекающими из потребностей государства и общества. В наше динамичное время все сферы жизнедеятельности претерпевают изменения.

Одной из закономерностей развития рыночной экономики является активизация жизнедеятельности. Это коснулось и сферы образования.

Развитие системы образования требует от педагогической науки и практики изучения и внедрения новых методов обучения и воспитания детей.

Отбором, теоретическим осмыслением, классификацией педагогических разработок занимается новая отрасль педагогических знаний — педагогическая инноватика. Объектом изучения этой отрасли являются образовательные инновации.

Педагогическая инноватика — учение о создании, оценивании, освоении и использовании педагогических новаций.

Образовательные инновации (innovatio — обновление, смена) — это нововведения, внедряемые в образовательный процесс и совершенствующие его с целью достижения более высокого качественного уровня.

Ядром инновации являются новые образовательные идеи, способом реализации инноваций — исследовательская деятельность, носителем — творческая личность.

Инновации в педагогике тесно взаимосвязаны со всеми процессами в обществе, поэтому сегодня возникла необходимость в создании новой педагогики, характерной чертой которой является инновационность — способность к обновлению, открытость к новому.

По своему содержанию, формам и методам образовательный процесс не неизменная и застывшая масса, а постоянно меняющийся живой организм, быстро реагирующий на новые общественные реалии, требования современной цивилизации.

Характерной особенностью современной образовательной системы является существование двух стратегий организации учебного процесса — традиционной и инновационной. На настоящем этапе все более очевидным становится то, что традиционная школа, ориентированная на передачу знаний, умений и навыков, не успевает за темпами их наращивания. Обществу будущего необходимы люди с актуальными знаниями, глубоким и критическим мышлением, творческой инициативой, высоким адаптационным потенциалом. Не менее важными являются такие качества, как высокая моральность, личная ответственность, внутренняя свобода, нацеленность на максимальную самореализацию, способность достичь высокой цели рациональным путем и корректным способом.

Инновационное обучение — это учебная и образовательная деятельность, которая основывается на развитии различных форм мышления, творческих способностей и социальных возможностей личности и ориентирована на динамичные изменения окружающего мира.

Инноватика в образовательном процессе — это постоянный поиск и внедрение новых, максимально эффективных технологий обучения и воспитания, результатом которых должно стать формирование высоко адаптированной к изменяющимся условиям, активно-деятельной творческой личности, умеющей анализировать, прогнозировать и работать, преодолевать любые трудности. Поиск и внедрение нового не есть самоцель педагогической инноватики, прежде всего они направлены на обеспечение адекватности учебно-воспитательного

процесса и его результатов требованиям общества.

При выборе и использовании нововведений руководствуются прежде всего анализом ситуации, а не лишь личным видением. Не всегда и не везде внедрение нового обеспечивает позитивные результаты, не каждое нововведение рационально оправдано, прогрессивно. При неправильной оценке оно может дестабилизировать функционирование педагогической системы, создать для педагога дополнительные трудности.

Как разобраться в огромном потоке информации, как подобрать то, что наиболее подходит к той или иной ситуации.

Традиционно образовательные инновации подразделяются на такие группы:

— в зависимости от сферы применения:

а) инновации в содержании образования (новые учебники, пособия, авторские программы и т. д.)

б) инновации в образовательных технологиях (развивающее обучение, блочно-модульное обучение, рейтинговая система оценки знаний и т. д.)

в) инновации в управлении образовательным учреждением (создание школ нового типа, компьютеризация управления школой и т. д.)

— в зависимости от масштаба:

а) глобальные инновации (внедрение новых образовательных стандартов, новая система оценки знаний и т. д.)

б) локальные инновации (изменение учебных планов, программ и т. д.)

— по способам функционирования:

а) организованные (возникают в процессе творческой деятельности учителя).

В педагогической инноватике сформировалась схема деления инновационного процесса на этапы, которые можно назвать «жизненным циклом инновации»:

1. Этап зарождения новой идеи.

Условно его можно назвать этапом открытия, которое, как правило, явилось результатом фундаментальных и прикладных научных исследований или же «озарения».

2. Этап изобретения.

На этом этапе происходят нововведения, т. е. внедрение новой идеи в определенный объект или систему.

3. Этап реализации инновации.

Суть его, как правило, состоит в практическом использовании, корректировке, доработке нововведения. Завершается этот этап получением стойкого эффекта от инновации, после чего оно действует автономно.

4. Этап распространения инновации.

Он предполагает широкое внедрение и распространение этого нововведения, его освоение большим количеством людей. Этот этап может завершиться появлением альтернативного нововведения или поглощением его более эффективной системой.

Использованные на каждом этапе реализации инновационного процесса методы должны обеспечивать достижение результатов с наименьшими затратами ресурсов. Достижение ожидаемых результатов от инновационного процесса зависит от степени готовности исполнителя к этому виду деятельности.

Изучая и анализируя исследования, посвященные вопросам формирования и развития личности учителя, изучая его профессиональный потенциал, формирование готовности учителя к инновационной деятельности, ученые сделали вывод, что инновационная деятельность педагога складывается из таких компонентов:

— мотивационно-целевой; он проявляется в отношении педагога к инновационной деятельности;

— содержательно-операционный; он проявляется в уровне знаний, умений, навыков, овладении технологиями осуществления инно-

Диагностическая карта

Диагностические блоки (компоненты инновационной деятельности)	Диагностические параметры (показатели инновационной деятельности)	Оценка (баллы)
Мотивационно-целевой	— критичность; — определение цели собственной исследовательской работы; — способность отказаться от стереотипов педагогического мышления;	
Содержательно-операционный	— творческая деятельность — творческое использование результатов педагогических исследований и моделирование нового педагогического опыта; — вариативность педагогической деятельности; — овладение методами педагогических инноваций; — применение в педагогической практике средств диагностики и коррекции индивидуальных особенностей школьников, реализация разновозрастного подхода;	
Регулятивно-коррекционный	— разработка авторской идеи обучения и воспитания. — постоянное осуществление самоанализа и самооценки деятельности; — систематическое корректирование учебно-воспитательного процесса; — самостоятельный поиск новой информации с целью саморазвития; — прогностичность, способность к планированию; — умение оценить конкретные инновации и обозначить их целевое назначение	

вационної діяльності. Этот компонент виконує інформаційну і конструктивну функції;

— регулятивно-коррекційний, передбачає аналіз інноваційної діяльності, її оцінку, самооцінку і коррекцію.

Якщо інноваційна діяльність у вчителів присутня постійно, її оцінюють у 4 бали, якщо часто — 3 бали, рідко — 2 бали, іноді — 1 бал, ніколи — 0 балів.

Балова оцінка кожного показника дає можливість визначати рівень інноваційної діяльності вчителя, як у кожному блоці, так і в цілому за допомогою такої формули:

$$R = \frac{\text{Фактичне кількість балів}}{\text{Максимальне кількість балів}} \cdot 100\%.$$

Якщо R досягає до 75%, то рівень інноваційної роботи вчителя високий, від 74 до

50% — середній, від 49 до 25% — епізодичний, нижче 25% — інноваційна діяльність фрагментарна.

Діагностична карта допомагає прослідкувати динаміку інноваційної діяльності, визначити шляхи її удосконалення, виявити відсутні компоненти і позначити особливості розвитку діяльності в цьому напрямку. Вона сприяє об'єктивній оцінці і самооцінці педагога інноваційної діяльності, цілеспрямованому впливу на формування цієї діяльності в системі внутрішньої методичної роботи.

С. Г. ЗДРАГАТ,

заведуюча науково-методичною лабораторією педагогічних інновацій ООІУВ.

Післядипломна освіта: шляхи і перспективи розвитку

СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ПЕРЕХОДУ ДО ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗА ДИСТАНЦІЙНОЮ ФОРМОЮ НАВЧАННЯ

Аналіз загальноосвітнього досвіду реформування національних систем освіти з метою надання їм характеристик відкритої освіти показує, що одним з найефективніших способів вирішення цього завдання є впровадження в освітній процес повномасштабного дистанційного навчання (ДН).

Розглядаючи доцільність впровадження ДН в систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників, слід враховувати два аспекти даного процесу: вплив цих технологій на традиційне навчання і організаційно-методичні проблеми самого впровадження.

Загальновідомо, що повномасштабне впровадження технологій ДН у процес підвищення кваліфікації (ПК) педагогічних працівників здатне забезпечити нові, більш гнучкі можливості фахового зростання спеціалістів, а отже, забезпечується реальна, а не декларована неперервність. З'являється можливість у міжкурсовий період задовольняти інтереси та запити педагогічних працівників у змістовній інформації (блоки, модулі на Web-сайтах) та оперативно інформувати їх про нові розробки і передовий педагогічний досвід. Посилюється індивідуалізація навчання на основі широкого застосування індивідуальних планів і графіків ПК, що враховують рівень професійної підготовки кожного слухача. Активізується процес

впровадження новостворених засобів навчання на основі комп'ютерних та телекомунікаційних технологій, підвищується рівень унаочнення лекцій, семінарів, практичних занять. Посилюється творча ініціатива слухачів завдяки використанню телекомунікаційних мереж, у т. ч. й Інтернету (для пошуку та добору професійної інформації, її аналізу і зіставлення), включаючи можливості розміщення на Web-сайтах власних розробок та ін. Покращуються зв'язки між регіональними інститутами та базами педагогічних практик, підприємствами, науковими установами та освітніми закладами.

На сьогодні створена і успішно розвивається ПК педагогічних кадрів освіти за дистанційною формою навчання в системі післядипломної педагогічної освіти (ППО) України, яка об'єднує Центральний і 26 обласних інститутів ППО. Головним в цій роботі є ЦППО АПН України, де вже протягом трьох років на плановій основі підвищують кваліфікацію за дистанційною формою навчання директори ПТНЗ, завідувачі відділів (управлінь) освіти районних держадміністрацій та міськвиконкомів, завідувачі районних (міських) методкабінетів.

Переходу на планову основу передували педагогічний експеримент, головною метою якого була апробація різних аспектів дистанційного

навчання, якісна і кількісна оцінка його результативності.

Педагогічний експеримент проводився в 2002/20003 рр. в ЦІППО та Донецькому інституті післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників (ДІПО ІПП) з дотриманням однакових підходів щодо їх планування, організації та методики проведення. В експерименті взяли участь дві групи директорів ПТНЗ та дві групи майстрів виробничого навчання.

Основними завданнями педагогічного експерименту були:

— апробація прийнятої організаційної структури підвищення кваліфікації слухачів за дистанційною формою навчання;

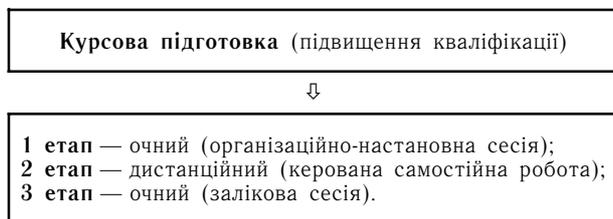
— перевірка відповідності якості всебічного забезпечення навчального процесу за дистанційною формою навчання діючим нормам і правилами;

— модернізація системи педагогічного контролю та атестації слухачів і оцінка на її основі результатів педагогічного експерименту.

Експериментом було охоплено дві категорії педагогічних працівників професійно-технічної освіти — директори ПТНЗ (ЦІППО) та майстри виробничого навчання (ДІПО ІПП).

В основу підвищення кваліфікації зазначених категорій слухачів була покладена трикомпонентна модель курсової підготовки, яка розроблена, науково обґрунтована та апробована в ЦІППО в межах виконання НДР «Зміст і організація дистанційної післядипломної педагогічної освіти» (0199U004318) у 2000—2002 рр., а саме:

Схема 1

Дана модель розроблена з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду, реальних стартових умов впровадження ДН, обов'язкової наявності очних етапів для створення сприятливих умов професійного навчання та обміну думками. Модель деякою мірою є універсальною, тому що може бути основою курсової підготовки будь-яких категорій слухачів.

Основні характеристики підвищення кваліфікації таких категорій слухачів курсів як директори ПТНЗ та майстри виробничого навчання за дистанційною формою включали (табл. 1):

При цьому була застосована прийнята в ЦІППО структура змісту курсової підготовки за дистанційною формою навчання, яка включає три етапи (схема 2).

Слід зауважити, що організація, показники, структура змісту ПК за дистанційною формою навчання значно відрізняються від аналогічних

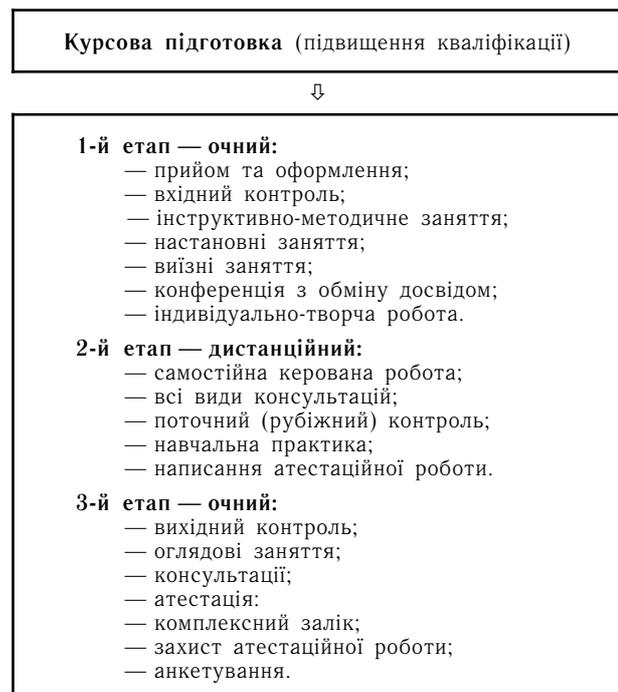
№ з/п	Характеристики	Показники
1	Тривалість: а) курсової підготовки б) етапів: — першого — другого — третього	6 місяців (24 тижні) 2 тижні 21 тиждень 1 тиждень
2	Обсяг навчальної роботи: — загальний — першого етапу — другого етапу — третього етапу	216 годин 72 години 108 годин 36 годин
3	Навчальне навантаження на слухача при: — очному навчанні — дистанційному навчанні	6—8 год/день 6—8 год/тиждень

при традиційному навчанні, що виключає їх коректне порівняння.

Безпосередньо до проведення експерименту були розроблені навчально-методичні комплекси ПК даних категорій працівників ПТНЗ за дистанційною формою навчання, які включають: нормативну частину, професійну програму ПК, збірник дидактичних тестів, методичні та дидактичні матеріали, що сприяло значному підвищенню якості забезпечення навчального процесу за дистанційною формою навчання порівняно з традиційним навчанням. Також кожному слухачеві для постійного користування був виданий компакт-диск, який містить 25 найменувань різних науково-методичних матеріалів.

Експериментально перевірена структура і зміст забезпечення навчального процесу за

Схема 2

дистанційною формою навчання розглянуто вченою радою ЦІППО і рекомендовано для застосування при плановому підвищенні кваліфікації інших категорій слухачів. Отже, було виконано друге завдання експерименту, яке передбачало розробку і апробацію всебічного забезпечення навчального процесу за дистанційною формою навчання.

Педагогічний контроль та атестація — найважливіші компоненти навчального процесу в ПК педагогічних працівників. Вони забезпечують зворотний зв'язок, управління освітньою діяльністю, діагностику якості ПК та корекцію навчального процесу. Нижче подані типова структура і основні показники системи педагогічного контролю та атестації при дистанційній формі навчання, які були розроблені в ході проведення НДР за темою «Зміст і організація дистанційної післядипломної педагогічної освіти» (рис. 1, табл. 2). Дана система має переваги над аналогічною системою при традиційному ПК як за якісними, так і кількісними показниками.

Для ДН, з метою проведення вхідного та вихідного контролю, було розроблено два тести. Один містив завдання з соціально-гуманітарної та фахової підготовки, другий — функціональної. На вході і виході використовувались однакові тести, але із зміненням розташування завдань (зміни порядку — за спеціальною програмою), що дозволило коректно оцінювати зміни в рівні знань слухачів за весь період курсової підготовки.

Поточний (рубіжний) контроль проводився протягом дистанційного етапу підвищення кваліфікації з частотою 1 раз на місяць. Для рубіжного контролю використовувались тести із завданнями функціональної підготовки.

Педагогічний контроль на дистанційному етапі ПК здійснювався тьютором навчальної групи з використанням електронної пошти, факсу та поштового зв'язку.

Усі тести розроблені відповідними кафедрами, пройшли експертизу та апробацію і допущені до застосування.

Як відомо, заключною процедурою ПК слухачів є атестація. Вона включає комплексний залік і захист випускної творчої роботи, процедури проведення яких однакові при очній та дистанційній формах навчання. Відмінність полягає в якості виконання слухачами випускних творчих робіт.

При дистанційній формі ПК директорів ПТНЗ до атестаційної роботи були застосовані більш жорсткі вимоги як до змісту, так і до оформлення.

Основна вимога — це аналітичний з елементами дослідження підхід до змісту теми, комп'ютерний набір тексту, комп'ютерна графіка з використанням 3—4 джерел з Інтернету. Загальний обсяг не менше 20 сторінок машинописного тексту.

Особливі вимоги були пред'явлені і до якості рецензування атестаційних робіт слухачів. Так, атестаційна робота оцінювалась рецензентом в балах, що виключало огульний підхід до оцінювання. Оцінка рецензента могла бути зміненою тільки комісією за результатами захисту слухачем атестаційної роботи.

За підсумками експерименту розглянута вище організація, структура та зміст системи педагогічного контролю та атестації за дистанційною формою ПК директорів ПТНЗ рекомендована до застосування для всіх категорій слухачів. Тим самим вирішено третє завдання педагогічного експерименту. Результати експерименту представлені в табл. 3, 4.

Як видно з табл. 3, 4, модернізована система педагогічного контролю спонукає слухачів до регулярної самостійної роботи, про що свідчить динаміка збільшення кількості правильних відповідей. При цьому в усіх випадках найбільший приріст правильних відповідей спостерігається на другому рубіжному контролі (10—15%), що, можливо, свідчить про появу до цього часу у слухачів певного обсягу знань і навичок роботи з тестами. За такою системою контролю значно підвищується надійність діагностики та обґрунтованість коригуючих заходів.

Таблиця 2

Основні показники системи педагогічного контролю та атестації при підвищенні кваліфікації педагогічних працівників

№ з/п	Форми навчання	Види і показники педагогічного контролю				Атестація
		Вхідний контроль	Поточний (рубіжний) контроль	Вихідний контроль	Разом	
1	Очна	1 тест (20 завдань)	—	1 тест (20 завдань)	2 (40)	— комплексний залік; — захист випускної творчої роботи
2	Дистанційна	2 тести (по 30 завдань)	3 тести (по 30 завдань)	2 тести (по 30 завдань)	7 210	— комплексний залік; — захист випускної творчої роботи (диференційований)

Примітка. При очній та дистанційній формах навчання педагогічний контроль здійснюється методом комп'ютерного тестування.

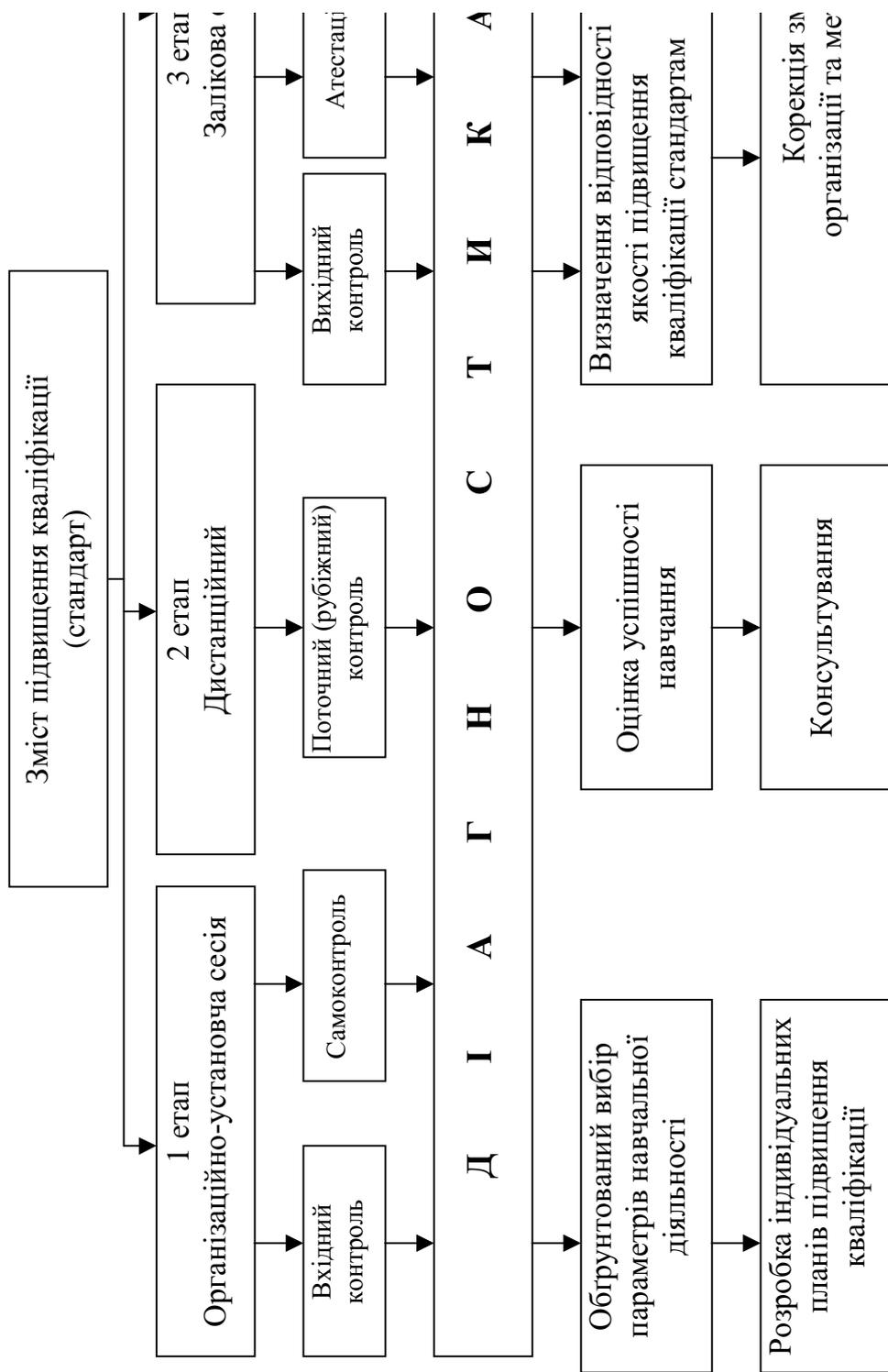

Рис. 1. Узагальнена типова структура системи педагогічного контролю та атестації при дистанційній формі навчання

Результати педагогічного контролю та анкетування в експериментальних групах підвищення кваліфікації директорів ПТНЗ за дистанційною формою навчання

Кількість груп/слухачі	Комп'ютерне тестування					Анкетування			
	середня кількість вірних відповідей в групі, %					середня кількість задоволених слухачів, %/чол.			
	вхідний контроль	рубіжний контроль			вихідний контроль	Приріст	Цілком	Частково	Незадоволені
перший		другий	третій						
2002 р.									
1/23	49,8	58,6	70,1	77,4	80,1	30,3	78,3/18	17,3/4	4,4/1
2003 р.									
1/22	54,3	62,4	77,1	85,3	88,4	34,1	86,3/19	13,7/3	0/0

Таблиця 4

Результати педагогічного контролю та анкетування в експериментальних групах підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання за дистанційною формою навчання

Кількість груп/слухачі	Комп'ютерне тестування					Анкетування			
	середня кількість вірних відповідей в групі, %					середня кількість задоволених слухачів, %/чол.			
	вхідний контроль	рубіжний контроль			вихідний контроль	Приріст	Цілком	Частково	Незадоволені
перший		другий	третій						
1/27	45,7	55,6	69,2	72,1	76,8	31,1	88,9/24	7,4/2	3,7/1
1/23	51,8	61,5	77,4	80,5	82,4	30,6	82,6/19	13,1/3	4,3/1

Загальні результати експерименту, на нашу думку, повністю обумовлюють доцільність впровадження ДН при ПК педагогічних працівників професійно-технічної освіти. Це яскраво засвідчує наявний приріст знань, якість випускних творчих робіт, задоволення запитів слухачів тощо.

Отже, в експерименті, як показано вище, апробовані: організація, структура та зміст підвищення кваліфікації директорів ПТНЗ; структура та зміст усіх видів забезпечення навчального процесу; модернізована система педагогічного контролю та атестації.

Цим створено умови для переходу до планового підвищення кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти за дистанційною формою навчання.

Література

1. Колмогоров В. П., Милитиков Е. М., Карпенко М. П. Теоретические и практические аспекты развития дистанционного образования в Российской Федерации // Образование. — 2001. — № 1. — С. 42—54.
2. Олійник В. В. Організація дистанційного навчання в післядипломній педагогічній освіті: організаційно-педагогічне дослідження. — К.: ЦППО, 2001. — 52 с.
3. Звіт про виконання теми НДР «Зміст і організація дистанційної післядипломної педагогічної освіти». — К.: ЦППО, 2002. — 4 с.

В. В. ОЛІЙНИК,
ректор ЦППО АПН України, професор.

ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ: НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ, ПРОБЛЕМЫ В ПРАКТИЧЕСКОЙ РЕАЛИЗАЦИИ

Личностная ориентация образования провозглашена исходной методологической предпосылкой и стратегией современной психолого-педагогической науки и практики. Личностная парадигма¹ уходит своими корнями вглубь веков и преемственно связана с гуманистическим направлением в истории развития педагогики. Я. А. Коменский, Ж. Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци, К. Д. Ушинский, Г. Сковорода, Л. Н. Толстой, Н. И. Пирогов, П. Ф. Каптерев, К. Н. Вентцель, А. В. Духнович, С. Русова, Я. Корчак, В. А. Сухомлинский — эти и многие другие выдающиеся личности, наполняя различным содержанием свои теории, системы, методы воспитания и обучения, были единокоренны в одном — непреходящей ценности Человека, самоценности детства.

На сегодняшний день существует множество концепций личностно-ориентированного образования (И. Д. Бех, М. Н. Берулава, Е. В. Бондаревская, И. А. Колесникова, С. И. Подмазин, В. В. Сериков, И. С. Якиманская и др.), которые методологично созвучны друг другу. Однако более детальная проработка используемых терминов показывает неоднозначность тезауруса.

Личностно-ориентированный подход пронизывает все компоненты системы образования: цели, принципы, общение, содержание, технологии, формы и приемы обучения и воспитания, контроль за результатами. По словам В. В. Серикова, «в процессе такого рода образования учащийся овладевает особым видом жизненно значимого опыта — опыта быть личностью, выполнять определенные действия, которые характеризуют личностный способ бытия индивида» [16, с. 79].

Характеризуя гуманистическую парадигму личностно-ориентированного образования, Е. В. Бондаревская [5] выделяет ее основные положения:

— Сущность и назначение образования — это прежде всего становление человека, обретение им себя, своего образа: неповторимой индивидуальности, духовности, творческого начала. Образовать человека — значит помочь ему стать субъектом культуры, научить жизнетворчеству.

¹ Парадигма — совокупность теоретических и методологических предпосылок, определяющих конкретное научное исследование, которое воплощается в практической деятельности на данном этапе.

— Отношение педагога к ребенку и его позиции в образовательном процессе. Цель личностно-ориентированного образования — не сформировать и даже не воспитать, а найти, поддержать, развить человека в человеке и заложить в нем механизмы самореализации, саморазвития, адаптации, саморегуляции, самозащиты, самовоспитания и другие, необходимые для становления самобытного личностного образа, диалогичного и безопасного взаимодействия с людьми, природой, культурой, цивилизацией.

— Человекообразующие функции образования: гуманитарная, суть которой состоит в сохранении и восстановлении экологии человека: его телесного и духовного здоровья, смысла жизни, личной свободы, нравственности (через механизмы понимания, общения, сотрудничества); культуросозидательная, обеспечивающая сохранение, передачу, воспроизводство и развитие культуры средствами образования (через механизм культурной идентификации); социализации — обеспечение усвоения и воспроизводства индивидуумом социального опыта, формирование личностных смыслов (посредством адаптации, жизнестворчества, рефлексии, выживания).

Содержание образования с обязательными аксиологическими (ценностными), когнитивными, деятельно-творческими и личностными (системообразующими) компонентами.

— Педагогические технологии, основанные на помощи и поддержке индивидуального развития ребенка, направленные на развитие гуманитарного мышления учащихся, имеющие диалогичный, деятельно-творческий характер.

И. С. Якиманская подчеркивает, что реализуя личностно-ориентированное образование, необходимо прежде всего раскрыть субъектный опыт каждого ученика, а он разнообразный, уникальный в своем содержании, имеет разные источники возникновения и существует в основном в форме образов-представлений, индивидуальных способов проработки учебного материала (обработки научной информации), личностно значимых символов, ценностей, установок. Целью личностно-ориентированного образования является создание условий (социальных, педагогических) для раскрытия и последующего целенаправленного развития его индивидуально-личностных черт, «окультуривание» их, превращение в социально значимые

формы поведения, адекватные выработанным обществом социо-культурным нормам [13, с. 14—17].

С. И. Подмазин считает, что цель личностно-ориентированного образования состоит в создании оптимальных условий для развития и становления личности как субъекта деятельности и общественных отношений, которая строит свою деятельность и отношения в соответствии со строгой иерархической системой гуманистических и экзистенциальных личностных ценностей [11, с. 48].

Современная личностно-ориентированная педагогика многими идеями обязана гуманистической психологии (А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Мей, Р. Бернс и др.). Так, основные принципы клиент-центрированной терапии К. Роджерса (безусловное положительное отношение — принятие, эмпатическое понимание, конгруэнтность) легли в основу личностно-ориентированного педагогического взаимодействия.

Гуманистическое направление объединило усилия философов, социологов, педагогов, психологов, медиков с целью создания условий для сохранения здоровья, самоактуализации, творчества, свободного и ответственного выбора, целостности и гармонии, самоуправления и саморазвития человека. Гуманистический подход — это своего рода жизненная философия, методология воспитания, ценностная ориентация, мировоззренческая установка. Невозможно быть гуманистом чуть-чуть, иногда, в отдельных ситуациях и при соответствующих обстоятельствах. Нельзя совместить авторитарную и гуманистическую педагогику, найти между ними «золотую середину».

По данным международных исследований только около 10—15% педагогов действительно работают по личностно-ориентированной модели, демонстрируя гуманистические установки. Формально провозглашенная и документально закреплённая личностно-ориентированная модель образования пока еще остается нереализованной. Большинство педагогов обвиняют обстоятельства в невозможности реализовать гуманистические идеи в своей практической деятельности. Трудно не согласиться с определенными позициями (социальная незащищенность, отсутствие материальной заинтересованности, большая наполняемость классов, сложные программы и т. п.). Однако, кроме внешних обстоятельств, которые не всегда можно тут же изменить, существует ряд субъективных причин, тормозящих развитие личностно-ориентированного образования. Опросы учителей демонстрируют преобладающую консервативность мышления, стереотипность поведенческих паттернов, разнообразных личностных деформации, низкий уровень рефлексии. Многие из педагогов находятся в состоянии тревожного наблюдения-ожидания — они чувствуют неспособность самостоятельно и быстро перестроить свои профессио-

нальные установки, изменить стиль общения, формы и методы преподавания, и вследствие этого ведут себя еще более неадекватно.

Более всего гуманистические установки педагога отражаются на системе взаимодействия и общения.

Остановимся на некоторых, по нашему мнению наиболее важных аспектах личностно-ориентированного педагогического взаимодействия:

Здоровьесберегающая направленность.

Школьная жизнь насыщена стрессогенными факторами. Нарушенная система отношений «учитель — ученик», неадекватные возрасту и индивидуальным возможностям требования, гнет негативного оценочного отношения, дискомфортное положение в коллективе сверстников, дисгармоничная роль в семье, гиподинамия, нерациональная организация обучения, недопустимые перегрузки и, как следствие — физическое и умственное переутомление, отсутствие внимания к эмоциональному развитию — это лишь некоторые «зоны риска», провоцирующие ухудшение состояния физического здоровья, рост числа психосоматических заболеваний, неврастений, дидактогенных неврозов у детей и подростков. Л. Г. Татарникова в своем исследовании отмечает, что «частота нервно-психических расстройств у школьников увеличилась в 5,2 раза, неврозы в 58,3 раза, участились генетически обусловленные отклонения, например, олигофрени — в 30 раз». Пограничные нервно-психические расстройства составляют до 5% у учащихся средних учебных заведений. Рассматривая физическое здоровье школьников, выделяют прежде всего заболевания носоглотки (25—30%), патологию органов пищеварения, нарушения осанки. За период обучения прогрессивность хронических заболеваний увеличивается в 1,5—2 раза [18]. Специальные медицинские исследования подтвердили, что в различных регионах Украины от 70 до 90% детей имеют те или иные отклонения в психическом здоровье. Например, обследование школьников Одесской области в возрасте от 10 до 15 лет показало, что язвенная болезнь у детей в 30% случаев обусловлена психотравмирующими ситуациями в школе. Частота неврозов от младших к старшим классам возрастает у мальчиков — в 2 раза, у девочек — в 3,3 раза. Образование — ценой здоровья — этот тревожный факт не может не волновать.

Сегодня необходимо создать условия, позволяющие детям развиваться в комфортной безопасной среде, оказывать им постоянную психолого-педагогическую поддержку и учить заботиться о своем физическом и психическом здоровье.

Мы стоим перед выбором: здоровый ребенок, здоровый учитель — здоровая нация или... общество невротиков?

В связи с этим еще одной социальной проблемой является состояние здоровья и «Я-кон-

цепции» учителя. Неблагополучный учитель не в состоянии создать вокруг себя здоровую, психологически безопасную обстановку. Его нерешенные личностные проблемы, его образ «Я» обязательно будут проецироваться на стиль взаимоотношений с учениками, формы поведения, методы преподавания.

Многие заболевания педагогов также связаны с неграмотной организацией их жизни, и в первую очередь учебно-воспитательного процесса. «Это заболевания органов дыхания, кровообращения, костно-мышечной системы (71,8%), желудочно-кишечной системы (6,3%). На пятом месте стоят заболевания нервной системы» [18, с. 9]. Эмоциогенность заложена в природе учительского труда. Сегодня особенно очевиден факт распространения «эмоционального выгорания педагогов», которое может проявляться и сопровождаться такими признаками: переутомление, хроническая усталость; психосоматические осложнения; бессонница; чрезмерный аппетит или его отсутствие; повышение раздражительности, агрессивности; усиление ощущений тревожности, апатии, безразличности; чувство вины; негативная самооценка, самобичевание; повышение зависимости от психостимуляторов (кофе, табак, алкоголь, лекарства и т. п.).

Необходимо активное внимание к психо-профилактическому компоненту педагогической деятельности в контексте личностно-ориентированного образования. Задачи высшего и последипломного педагогического образования — обучение педагогов навыкам ненасильственной эмоционально-волевой саморегуляции, стимулирование рефлексии, самопринятия, эмпатии, проработка и пересмотр неадекватных стереотипов («Педагог всегда прав», «Педагог не имеет права на ошибку», «Педагог должен быть во всем образцом, примером для подражания», «Учитель не имеет права проявлять свои чувства», «Учитель — это артист» и др.¹, являющихся барьерами на пути гуманистического взаимодействия.

Психологизация школьной жизни. Гуманизация образования неразрывно связана с всесторонним психологическим обеспечением школы, созданием постоянно действующей школьной психологической службы.

Здесь также существуют определенные проблемы. Наибольший объем в работе психолога занимает психодиагностика, чаще всего — познавательных процессов. Совсем мало внимания уделяется работе по формированию мотивации учения, эмоциональной и волевой саморегуляции. Эмоционально-личностные особенности учащихся иногда диагностируются, реже — корректируются. Иногда по результатам одной-двух методик психолог позволяет

себе необоснованно делать ошибочные выводы, составлять прогностические профессиональные сценарии, выставлять диагнозы, давать неадекватные рекомендации родителям и учителям.

Часто в школах имеет место нескоординированность психолого-педагогических усилий в реализации задачи коррекции эмоционально-личностного неблагополучия школьников, поведенческой дезадаптации, учебной неуспеваемости. Психолог на практике чаще всего работает в контакте с заместителем директора по воспитательной работе, является неофициальным помощником директора, но очень редко выходит на продуктивный контакт с педагогическим коллективом в целом и учителями, в отдельности. Многие учителя говорят о том, что им трудно доверять школьному психологу, сетуют на то, что психолог замкнут в своей деятельности, что он чаще всего ограничивается только проведением диагностических процедур, выявляющих уровень развития познавательных процессов, да и результаты этой диагностики остаются известными только ему самому. В свою очередь, школьные психологи указывают на различные профессионально-личностные деформации учителей — закрытость, авторитарность, нежелание идти на контакт и многое другое, что не позволяет наладить в коллективе комфортные для всех личностные отношения. Консультирование и обучение учителей вызывает особые трудности у школьных психологов. Проблема усугубляется тем, что многие практические психологи системы образования (если не совмещают работу психолога и учителя-предметника) плохо знакомы с эффективными педагогическими технологиями, дидактическими методами и приемами. Решать ее можно путем повышения профессионального уровня психологов (семинары, тренинги, курсы повышения квалификации) через знакомство с современными педагогическими технологиями и техниками учебно-воспитательного процесса, их психологическими механизмами и приемами воздействия.

Индивидуально-личностный подход. В его основе лежит природосообразность педагогических воздействий.

В школе многие ученики попадают в разряд неуспевающих только потому, что традиционная система образования не позволяет им проявить себя достойно. Они думают, воспринимают, запоминают, воспроизводят не хуже других. И их умственные способности — в норме. Но учатся они в другом темпе, используют приемы, отличающиеся от способов мышления учителя или большинства одноклассников и от тех, которые предусматриваются в программах и учебниках. Субъективный опыт каждого участника педагогического взаимодействия, их природная организация глубоко индивидуальны и уникальны. Учитель и ученики могут воспринимать окружающий мир по-разному, раз-

¹ См. ст. Лыковой В. А. Профессиональные стереотипы как феномен педагогической реальности // Наша школа. — 2000. — № 2—3. — С. 15—24.

ными способами, в разном темпе, с разными чувствами. Реальность одного не совпадает с реальностью другого. И понять этого другого можно, только попробовав принять его позицию, взглянуть на мир его глазами. Личные опыты учащегося и учителя, индивидуальные модели мира — вот что контактирует в процессе педагогического взаимодействия. Его эффективность зависит от способности и желания проявлять чуткость и толерантность, гибкость и гуманизм, эмпатию и взаимопонимание. И задача учителя — «не навредить» — сохранить и сберечь индивидуальность ребенка и свою собственную, помочь учащимся узнать, понять и принять самих себя, научиться адекватно использовать и развивать свои индивидуально-типологические психофизиологические особенности. Идея индивидуального подхода имеет многовековую историю, особенно актуальна она сегодня, но реализуется далеко не всегда по ряду причин:

— Чаще всего педагоги говорят о том, что в условиях большой наполняемости классов, при наличии сложных программ и высоких требований к знаниям, умениям и навыкам учеников идея индивидуального подхода к ребенку является утопической: «не хватает времени и возможности пообщаться на уроке с каждым учащимся персонально; невозможно приспособиться к каждому ребенку» (здесь можно говорить о некорректном толковании принципа индивидуального подхода).

— Индивидуальный подход, если и имеет место, то прежде всего — в воспитательном процессе. Обучение же строится обычно по общим схемам с применением одинаковых методов, т. е. обучается класс в целом.

— Кроме того, индивидуальный подход обычно предполагает внимание прежде всего к «трудным», неуспевающим, реже — к одаренным детям. Остальные, «нормальные», не вызывающие особых проблем, остаются вне зоны активного педагогического интереса.

— Еще одна причина состоит в том, что учителя не владеют в достаточной степени навыками психолого-педагогической диагностики, не осознают цели постоянного наблюдения и изучения своих учеников. Педагоги часто говорят о том, что взаимодействие учителя и школьного психолога в этом направлении недостаточно эффективно.

И, наконец, практически игнорируется тот факт, что каждый учитель — это личность со своим «индивидуальным — психологическим набором», что обязательно отражается в его поведении, в выборе технологий и методов обучения и т. д. Собственные индивидуально-личностные особенности, их влияние на педагогическое взаимодействие редко становятся объектом педагогического самонаблюдения.

Мы считаем, что индивидуализация педагогического взаимодействия — это понимание, принятие и учет возможных индивидуальных

проявлений, природных и личностных особенностей (ученика и учителя). Эти особенности так или иначе формируются в определенные сочетания, типы — группы признаков, что, в свою очередь, позволяет реализовывать идею дифференцированного подхода. Индивидуализация лежит в основе дифференциации.

Адаптивные педагогические технологии и стратегии обучения. В нашем понимании «педагогическая технология» — это мастерство гуманного «прикосновения» человека к человеку (учителя и ученика) в процессе общения, обучения и воспитания. Основными принципами и техниками ее практического воплощения являются: безусловное безоценочное принятие личности (отсутствие личностного сравнения; порицание поступков, а не личности; «Я-высказывание»); внимание к эмоционально-личностному развитию (эмпатическое понимание; принятие и проговаривание чувств; умение «смотреть и видеть», т. е. понимать невербальные сигналы; физические и зрительные контакты, эмоционально-образное преподавание); понимание и принятие всевозможных индивидуальных проявлений; умение «слушать и слышать»; способность создавать обстановку доверительного безопасного общения; оказывать поддержку; самоидентифицированность педагога — его умение быть самим собой, демонстрировать соответствие вербальных и телесно-звуковых аспектов общения; понимать и принимать себя; его стремление к саморазвитию. Одновременно эти принципы могут выступать показателями готовности педагога к личностно-ориентированному общению.

Личностно-ориентированное обучение предполагает отказ от внедрения единых педагогических подходов. Многообразие, вариативность, гибкость и адаптивность стратегий обучения и воспитания — исходная педагогическая позиция.

Индивидуально-личностный подход позволяет выстраивать для каждого ученика его собственную персонифицированную образовательную траекторию, реализовывать его право на выбор темпа, форм и методов учения, курсов и профилей обучения, на личные трактовки и собственные суждения, на определение глубины осваиваемого предмета. «Одновременность реализации персональных моделей образования — одна из целей образования в старшей профильной школе» [20, с. 277]¹.

Все это требует от учителя абсолютно нового понимания своей роли в образовательном пространстве, умения обучать одновременно всех, но по-разному. К. Роджерс, говоря о свободе учения, отмечал, что учитель должен выступать в качестве фасилитатора, т. е. созда-

¹ Технология реализации индивидуальной образовательной траектории описана А. В. Хуторским в книге «Современная дидактика» [20].

вать условия, стимулирующие познавательную активность, организующие поисковую деятельность «изнутри», облегчающие для учащихся процесс учения. При этом учение понимается как осмысленная, самостоятельная, творческая, лично значимая деятельность, обогащающая субъективный опыт. Преподавание направлено не на трансляцию информации, а на развитие, активизацию и коррекцию познавательных процессов, актуализацию мотивов учения. Учитель — это участник совместного поиска, и его мнение может вызывать дискуссии и оценки. Педагог ставит и решает учебные задачи не вместо, а вместе с учащимися.

Еще К. Д. Ушинский писал: «...не уметь хорошо выражать своих мыслей — недостаток; но не иметь самостоятельных мыслей — еще гораздо больший; самостоятельные же мысли вытекают только из самостоятельно же приобретаемых знаний» [19, с. 23].

На чем же педагог сегодня сосредотачивает свое внимание? Что для него более важно — что знает ученик, угадывает ли он то, что хочет услышать в ответе учителя, или то, как он продвигается в развитии своих способностей, в овладении новыми, эвристическими способами действий? Что учитель чаще всего контролирует — память ученика или процесс его мыслительной деятельности? Ответы на подобные вопросы помогают отразить собственные позиции и ценности в образовательном и личном профессиональном пространстве.

Знание индивидуально-личностных и природных особенностей учащихся позволяет учителю заранее предусмотреть, в каких учебных ситуациях эти проявления окажутся более благоприятными для достижения успеха, а в каких — препятствовать ему. Принимая во внимание большую наполняемость классов, слабо развитые навыки педагогической диагностики, недостаточный уровень знаний об индивидуальных природных особенностях, субъективность восприятия учащихся, можно предположить, что учитель может «не угадать» тип, склад мышления каждого ребенка. Поэтому в процессе обучения важно учитывать все возможные варианты, дифференцировать обучение в соответствии с природными особенностями, а не только по степени сложности материала. Часто учитель, например, готовясь к объяснению новой темы, ориентируется на свое собственное восприятие материала («как мне самому понятнее, интереснее»).

Вместе с тем, очень важно на каждом возрастном этапе полнее активизировать внутренние ресурсы, задействовать разнообразные каналы восприятия (визуальный, аудиальный, кинестетический), развивать эмоционально-образное и логическое мышление, предлагать и пробовать разные приемы учебной деятельности.

Важно использовать разнообразные стратегии, формы и методы обучения, мультисенсорные техники. Тогда каждый учащийся сможет сам выбрать привычные и удобные для него способы восприятия и запоминания.

Не менее важной задачей является помощь учащимся в расширении границ и уровней восприятия, познания, учебных возможностей, а также в увеличении гибкости реагирования. Ведь стиль (об)учения — это совокупность предпочтений, сформировавшихся на данный момент. Он может и должен корректироваться и совершенствоваться. Необходимо создавать условия, позволяющие опробовать различные способы и приемы освоения действительности, учебной деятельности, позволяющие применить различные стратегии мышления, задействовать все каналы восприятия.

Личностно-ориентированное обучение немислимо без разноуровневых, дифференцированных заданий с возможностью выбора заданий и значимых для ученика способов его выполнения. «Учитель, — пишет А. В. Хуторской, — может и должен предлагать ученикам для усвоения различные виды деятельности, как эмоционально-образные, так и логические, но, если учитывать приоритетные виды деятельности индивидуально для каждого ребенка, следует допустить выбор детьми этих видов при изучении одних и тех же образовательных объектов. В данном случае будет обеспечиваться не одна общая образовательная траектория для всех учеников, отличающаяся в каждом отдельном случае объемом усвоения стандартов, а индивидуальные траектории, приводящие учеников к созданию личностных образовательных продуктов, отличающихся как объемом, так и содержанием. Даже при одинаковых знаниях об изучаемых объектах индивидуальные образовательные продукты учеников различны, поскольку усвоенные ими виды деятельности и уровень их развития отличаются» [20, с. 279—280].

В контексте мультисенсорных обучающих технологий контроль по одной теме можно осуществлять, предлагая учащимся разные типы заданий с использованием различных способов смысловой обработки материала: написать сочинение, научный доклад, письменный отчет; нарисовать карту, диаграмму; составить опорный конспект, тест; взять интервью; придумать и провести эксперимент, ролевую игру; организовать и провести дискуссию; изготовить наглядное пособие; снять видеofilm; разработать обучающую игру, компьютерную программу и т. д. Такие открытые индивидуальные задания, когда каждый учащийся составляет план занятия для себя, выбирает содержание своего домашнего задания, тему творческой работы, индивидуальную образовательную программу по предмету на обозримый период времени, позволяют выявлять реальный уровень учебных достижений учащихся.

ся, успешно осуществлять коррекционную работу. Также можно работать индивидуально или в группах, то есть для разных учеников возможны разные варианты достигнутых результатов, по которым будут оценены их успехи. Диагностические работы могут состоять из разных типов многовариантных заданий. Полезна и специальная работа, когда учащиеся самостоятельно или вместе с учителем готовят, представляют и закрепляют информацию (тематические, научно-исследовательские проекты).

Рассматривая современное образование, Б. Житник выделяет следующие стратегии обучения: стратегия прямого обучения (мини-лекция, систематизированный обзор, опрос, показ-демонстрация), стратегия непрямого обучения (концептуальная карта, изучение отдельного случая, чтение с целью понимания значения, обсуждение), стратегия обучения, которое основано на опыте (игры, ролевые игры, предварительный тест), стратегия независимого обучения (письменные работы (дневник или журнал и т. п., учебные контракты, домашние задания, научно-исследовательские проекты, необходимые вопросы), стратегия взаимодействующего обучения (дебаты, сотрудничающие учебные группы, панельные дискуссии, устные выступления и презентации, интервью и т. п.) [6, с. 20—28].

Современной отечественной и зарубежной дидактикой накоплен огромный арсенал форм и методов традиционного и инновационного обучения. Особого внимания заслуживают в контексте личностно-ориентированного обучения групповые, парные и индивидуальные формы обучения, предполагающие различные виды деятельности, а также, эвристические, креативные и рефлексивные методы обучения [20, с. 297—337].

В настоящей статье мы остановились на некоторых аспектах личностно-ориентированного педагогического взаимодействия.

В целом можно отметить, что равнозначными критериями личностно-ориентированного педагогического взаимодействия являются:

- многообразие, гибкость и вариативность;
- принятие и толерантность;
- субъектность, активная роль ребенка в его собственном образовании;
- опора на жизненный опыт, поиск личностных смыслов;
- самостоятельность и ответственность;
- диалогичность, партнерские отношения, активная обратная связь;

- природосообразность, индивидуально-личностный подход;
- профилактическая направленность;
- здоровьесберегающие, адаптивные педагогические технологии;
- доминирование эвристического, интерактивного, рефлексивного компонентов в обучении;
- активное сотрудничество с семьей.

Литература

1. Амонашвили Ш. Размышления о гуманной педагогике. — М., 1995.
2. Бех І. Д. Особистісно-орієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. — К.: ІЗМН, 1998.
3. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. — М., 1986.
4. Берулава М. Н. Гуманизация образования: состояние и перспективы // Гуманизация образования. — 1994. — № 1. — С. 3—11.
5. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования // Педагогика. — 1997. — № 4. — С. 11—17.
6. Житник Б. Основи сучасного навчання // Сучасні шкільні технології. — Ч. I. — К., 2004. — С. 4—43.
7. Корчак Я. Как любить ребенка. — М., 1990.
8. Лыкова В. А. Неудачное учение или неуспешное обучение? — Одесса, 2003.
9. Образование в поисках человеческих смыслов / Под ред. Е. В. Бондаревской. — Ростов-на-Дону, 1995.
10. Плигин А. Личностно-ориентированное образование. История и практика. — М., 2003.
11. Подмазін С. Особистісно-орієнтована освіта як особливий вид діяльності // Сучасні шкільні технології. — Ч. I. — К., 2004. — С. 43—50.
12. Подмазін С. Психологія особистісно-орієнтованого навчання // Сучасні шкільні технології. — Ч. I. — К., 2004. — С. 50—64.
13. Построение модели личностно-ориентированного обучения / Под науч. ред. И. С. Якиманской. — М., 2001.
14. Психология воспитания / Под ред. В. А. Петровского. — 2-е изд. — М.: Аспект Пресс, 1995.
15. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. — М., 1994.
16. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. — М., 1999.
17. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. — К., 1974.
18. Татарникова Л. Г. Педагогическая валеология: Генезис. Тенденции развития. — СПб., 1995.
19. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания: опыт педагогической антропологии. — Пед. соч. в 6 т. — Т. 5. — М., 1990.
20. Хуторской А. В. Современная дидактика. — СПб.: Питер, 2001.

В. А. ЛЫКОВА,

канд. педагогических наук, доцент,
зав. кафедрой педагогики и психологии
ООИУВ.

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЯК ОСНОВА СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Проблеми педагогічної підтримки, спрямованої на становлення дитини як індивідуальності, захист її інтересів, порушені в працях відомих педагогів — К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, Ш. О. Амонашвілі. Переконливо розвили ці ідеї і створили педагогіку професійної допомоги дитині вітчизняний вчений-педагог О. С. Газман, його учні та однодумці.

Загальна характеристика

З точки зору науковців, педагогіка підтримки — особлива сфера діяльності, яка спрямована на розвиток у дитини здібностей до самовизначення, самореалізації, самореабілітації і являє собою процес спільного з учнем пошуку шляхів подолання існуючих проблем. Таким чином визначається цінність дитини як суб'єкта, здатного до розвитку, і характеристика педагогічного процесу як взаємодії педагога і учня щодо виявлення і аналізу реальних чи потенціальних проблем дитини, спільного проектування можливостей їх вирішення.

Для педагогічної підтримки важливо, щоб людина навчилася володіти собою, стала господарем власного життя, тобто вміла піклуватись про себе, влаштовувати власне життя на свій розсуд.

Педагогічна підтримка доповнює навчання і виховання, підсилює їх ефективність, оскільки спонукає до самовиховання та мотивованого навчання.

Позиція підтримки, на думку авторів, це — відновлення дорослим людських стосунків з дитиною. «Послання» підтримки має приблизно такий вигляд: «Мені не треба від тебе більшого, ніж ти сам від себе хочеш. Але я радий вислухати тебе (допомогти тобі збагнути, чого саме ти хочеш)».

Мета педагогічної підтримки — створення в свідомості дитини уявлення про те, що для здобуття незалежності необхідно навчитись вирішувати власні проблеми і розуміти, чому вони виникають. Дитина повинна займати рефлексивну позицію і розмірковувати над тим, як і чому виникла ця проблема; чого вона хоче в результаті своїх дій; наскільки це реально; що вона може зробити для здійснення бажаного; що їй заважає; як подолати цю перешкоду; як відіб'ється те, що вона задумала, на інших людях тощо.

Дослідники констатують таку закономірність: підтримка виникає в ситуації реальної потреби дитини, яку педагог побачив, і при цьому усвідомив своє бажання (необхідність) допомогти.

Таким чином педагогічна підтримка — це діяльність щодо формування суб'єктивної позиції дитини; діяльність в умовах проблемної ситуації дитини; діяльність, що спирається на активність дитини і служить опорою цієї активності; діяльність, що принципово створює умови для самовизначення і самореалізації дитини в конкретній життєвій ситуації.

Індивідуальна підтримка дитини складається з таких етапів: діагностичний — з'ясування і оцінювання проблеми; проектувальний — розподіл функцій за складністю проблеми, визначення шляхів взаємодії; діяльнісний — діє сама дитина, а педагог схвалює, захищає і коригує дії, забезпечуючи координацію впливів фахівців; рефлексивний — спільне з дитиною обговорення попередніх етапів діяльності щодо визначення ступеня вирішення проблеми.

Що спонукає до взаємодії вчителів, учнів, батьків

Педагогіка підтримки має конструктивний гуманістичний потенціал, зокрема, вона будується на визнанні тези, що ядро особистості складає позитивне начало, яке виявляється у прагненні людини до зростання, розвитку, самоактуалізації, тобто виявленні всіх своїх можливостей та потенційних здібностей, бажанні бути незалежним, свідомо робити вибір серед різних шляхів у житті і брати на себе відповідальність за цей вибір. Її оптимальні технології набувають особливого значення в реаліях кризової ситуації сьогодення, коли необхідно допомогти учню адаптуватись в умовах соціуму, усвідомити сенс свого життя. Ми знаємо, що дитина дуже чутлива до навколишнього середовища, відносин у школі та суспільстві. А спосіб життя у власному домі, низький матеріальний рівень сім'ї впливають на самопочуття дитини. Та й у школі міжособистісні стосунки досить часто набувають характеру конфліктних або індивідуальних.

Серед факторів дезадаптації вчені виділили соціальні, біологічні та психологічні. Як вважає І. Щербо, директор школи, для педагогів особливо тривожним є новий фактор — шкільна дезадаптація. Наші школи стали джерелом послаблення механізмів пристосування. У школі результат поставлено на належне місце, він підпорядковує собі можливості дитини, якості її характеру, інтереси, і в такий спосіб спричиняє високий рівень тривожності.

Стан тривоги, незахищеності відчують діти і в інформаційному просторі. Як свідчать результати спеціальних досліджень Інституту соціальної та політичної психології АПН Ук-

раїни, майже 80% молодших учнів і підлітків дивляться фільми жахів, які здатні формувати деструктивні риси характеру.

Психологи вважають, що коли дитина не знаходить у власному арсеналі надійних, з її погляду, засобів виходу з небезпечної ситуації, страх переростає у тривогу, а потім трансформується у депресію, агресію, паніку, які провокують людину на деструктивну поведінку.

На думку вчених, страх — це емоція, яка виникає за умов загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і спрямована на джерело дійсної або уявної небезпеки. Страх може бути упередженням небезпечних для життя людини факторів. У літературі страх поділяють на два види — інформаційний та емоційний. Перший буває в ситуації інформаційних перевантажень, коли людина не може впоратись з обсягом запропонованих завдань. Саме з таких причин народжується, наприклад, страх перед контрольною роботою, якщо вчитель не узгоджує можливості учнів з обсягом завдань, які їм пропонується виконати. Після повторення декількох ситуацій в учня виникає страх перед контрольною роботою взагалі. Відрізняють ще емоційний страх, який з'являється у ситуації погрози, небезпеки, образи дитини і виявляється в особливостях поведінки — розгубленості, зміні перебігу пізнавальної діяльності тощо. Зрозуміло, що такі ситуації травмують дитячу психіку і спричиняють важкі негативні наслідки для всього процесу розвитку особистості дитини.

Всесвітня організація охорони здоров'я у 60-х роках минулого століття висловила припущення, що на кінець XX століття 14% дітей у світі будуть страждати на серйозні психічні захворювання. Статистика сьогодення показує, що кількість дітей, які мають відхилення у розвитку, стані здоров'я, поведінці і потребують корекційної, компенсуючої, реабілітаційної роботи, постійно зростає, досягаючи вже 35—45% від загального контингенту.

Пошуки технологій педагогічної підтримки

Дитині буває дуже непросто подолати чимало різних перешкод, і в напружених ситуаціях вона почуває себе незахищеною, безпорадною, нездатною до особистого протистояння. Їй потрібна впевненість в тому, що дорослий поруч, він її зрозуміє і допоможе, надасть можливість відчувати себе у безпеці. Це почуття повинно виникати з того моменту, як дитина прийшла до школи. Вона має знати, що їй тут раді. Дуже важливо, щоб голос вчителя, манера його поведінки давали змогу відчувати доброзичливе ставлення до учня. Дитина легше переживає труднощі, коли буде знати, що й дорослому колись доводилось переживати таку ж ситуацію. Педагог підтримує в учневі відчут-

тя безпеки, коли заздалегідь попереджає, які труднощі у нього можуть виникнути. Дорослим важливо будувати свої стосунки з дітьми, уникаючи ситуацій, які травмують їх психіку. До таких ситуацій відносять приниження, словесні образи, доведення дитини до сліз криком, використання домашнього завдання як покарання.

Тому одним із важливих компонентів технології педагогічної підтримки є побудова відносин вчителя і учнів на засадах партнерства і взаємоповаги. Педагогам слід вчитися прийомам, які б допомагали впоратися зі стресом, розв'язувати конфлікти, уникаючи їх.

Пропонуємо ознайомитись з досвідом роботи педагогічного колективу експериментальної середньої загальноосвітньої школи № 1 м. Синельникове Дніпропетровської області, який проводить дослідження щодо створення школи життєтворчості з урахуванням технології «Педагогічна підтримка». Стратегія особистісно-орієнтованого навчання та виховання в школі повинна забезпечити функціонування навчально-виховного процесу, в якому відбувається формування особистості.

Допомогти учню самовизначитись — значить сформувати у нього внутрішню готовність і потребу самостійно і свідомо намічати, корегувати і вибирати шляхи реалізації перспектив особистого розвитку: особистісного, життєвого, професійного. На підготовчому етапі основною формою роботи з учнями є діагностування, яке здійснює психолог школи. Вчителі вивчають психолого-педагогічну літературу з проблеми «Педагогіка підтримки», адміністрація школи вивчає стан психологічного клімату та рівень творчості педагогічного колективу за допомогою психолога. Створено творчі групи з проблеми «Педагогіка підтримки», проведено засідання педагогічної ради «Технологія педагогічної підтримки». З'ясовано, що підтримка учнів у навчальній діяльності складається з вивчення педагогами індивідуального стилю навчально-пізнавальної діяльності, виявлення труднощів та їх причин, а також адресної допомоги у подоланні конкретних труднощів у розвитку особистості учня. У старших класах головним стає самопізнання учнів. Метою «Педагогічної підтримки» є усунення труднощів, які заважають успішному самостійному рухові дитини в світі. При цьому вчителі школи орієнтуються на її реальні можливості і здібності, розвиваючи потреби в успішності самостійних дій. Діяльність педагога полягає в тому, щоб допомогти дитині оволодіти засобами становлення особистості і розв'язання проблем.

За результатами психодіагностики у школі визначено чотири групи учнів для секційно-групової моделі педагогічної підтримки:

3—5 клас «Шкільна тривожність»,

5—6 клас «Низький рівень комунікативності»,

7—8 клас «Знижена пізнавальна активність»,

9—11 клас «Самовизначення».

Творчі групи вчителів разом з психологом, враховуючи результати психодіагностики, зробили для кожної групи учнів програми роботи за технологією «Педагогічна підтримка». Кожна програма визначає мету роботи і складається з 5—6 етапів, спрямованих на підвищення когнітивних процесів в учнів, розвиток і корекцію активності, регуляцію поведінки і характеру, формування вміння розрізняти добро і зло, вміння виправляти свої помилки.

Зокрема, в результаті роботи за програмою «Самовизначення» учні повинні мати уявлення про різні види професій, знати та вдосконалювати свої здібності, зіставляти свої розумові та фізичні можливості з вимогами тієї чи іншої професії, вміти правильно зробити професійний вибір, враховуючи свої інтереси та уподобання.

Шляхи реалізації кожної програми — це психодіагностика, бесіди, робота з батьками, спостереження, психокорекційна робота, тренінги, анкетування, тестування, психологічні ігри, комунікативні тренінги, вправи на релаксацію тощо.

Безумовно, існування такого досвіду педагогічної підтримки — переконливий крок до якісно нової освіти.

У контексті означеної проблеми розглянемо питання взаємодії сім'ї та школи. Відомо, що фахівці розрізняють два основні типи сімей: домінаторський (тоталітарний, авторитарний) і партнерський (демократичний).

Тісний контакт сім'ї та школи допомагає забезпечити дитині атмосферу душевного спокою, високий життєвий тонус, гарний настрій, упевненість в своїх силах.

Якщо батьки просять у вчителя поради, це означає, що таке право він заслужив не лише своїми знаннями предмета, який викладає, але й вмінням певним чином брати участь у житті сім'ї учня, не порушуючи її автономії, не нав'язуючи свої погляди та волю.

Зупинимось на короткій характеристиці психологічних особливостей педагога, який бажав і готовий надати підтримку своїм співрозмовникам — учневі чи його батькам.

Проведення спеціальних досліджень показує, що у спілкуванні слухачі найчастіше виявляють такі типи реакцій: а) оціночні, коли слухач радить, як краще поводити себе у конкретній ситуації; б) реакції інтерпретації, коли слухач намагається пояснити, що відбувається із співрозмовником; в) реакції підтримки, коли слухач хоче заспокоїти того, хто говорить; г) отримання інформації про проблему через додаткові питання; д) реакції розуміння, за допомогою яких слухач-вчитель показує батькам або учневі, що розуміє їх проблеми, переказуючи своїми словами те, що почув, і знаходить такі слова, які можуть переконати співрозмов-

ників у цьому. Вміле використання таких знань має забезпечити вчителю можливість надавати педагогічну підтримку всім учасникам навчально-виховного процесу в школі, яка впроваджує програму гуманізації.

У Біляївській ЗОШ № 2 I—III ступенів, яку очолює Алла Василівна Іванченко, створено продуктивну систему взаємодії школи і сім'ї на основі взаємоповаги, взаєморозуміння й щирого бажання допомогти дитині. Девізом роботи школи є слова Г. Сковороди: «Наш розум ніколи не залишається пасивним. Він завжди любить чим-небудь займатись; якщо він не матиме доброго заняття, то звертається до поганого. Займи його тим, над чим він міг би добре працювати, але гарним і ненадмірним. Так ти уникнеш найлютішої нудьги — зможеш досягти щасливого життя».

Навчально-виховний процес побудовано так, щоб учень замислився: що діється зі мною, куди плине моє життя, як складається доля у мінливому світі. Для цього кожній дитині пропонується якимось заняттям, де вона зможе проявити себе в тому, що її найбільш захоплює. Активно діють творчі об'єднання, гуртки, учнівська організація «Вітрила юності». Важливо те, що вчителі й батьки спільно знаходять кожній дитині місце у життєдіяльності школи, адже смисл і логіка роботи вчить мистецтву жити, виробляти вміння планувати стратегію власного життя, визначати життєве кредо і свій стиль.

Теоретичне обґрунтування, практичний досвід, наші спостереження дозволяють визначити деякі аспекти практичної реалізації системи педагогічної підтримки:

- переорієнтація на особистісну модель педагогічної підтримки;
- створення єдиного особистісно-орієнтованого середовища педагогічної підтримки учня;
- спрямованість на те, що особистість дитини — суб'єкт життєдіяльності;
- мотивація на пошук сучасних технологій педагогіки підтримки;
- навчання учнів умінню самостійно розв'язувати різні життєві проблеми;
- розвиток у дітей потреби допомагати іншим людям, проявляти толерантність;
- спрямованість на формування у дітей самооцінки, потреби у саморозвитку, самовдосконаленні, самовихованні;
- взаємодія з батьками;
- педагогічна підтримка батьків;
- побудова індивідуального стилю і творчого впровадження педагогічної підтримки;
- плекання педагога, здатного працювати в умовах педагогічної підтримки;
- підвищення психолого-педагогічної культури всіх учасників педагогічного процесу.

Задумаємось ще раз над словами видатного педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського: «Як треба дорожити безмежним дитячим довір'ям,

яким мудрим, люблячим захисником дитини треба бути вихователеві, щоб між ним і дітьми завжди зберігалась гармонія людських щирих, доброзичливих стосунків. На цьому довір'ї тримається прагнення дитини знаходити і знайти захист у вихователя. Дорожність, як неоціненним скарбом, цим дитячим прагненням» [6, 285].

Отже, педагогічна підтримка забезпечує ствердження в сучасній освіті особистісної, гуманістичної педагогічної системи.

Література

1. *Бондаровська В.* Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству. — К., 1999.
2. *Кіпров В.* Технологія «Педагогічна підтримка» // Завуч. — 2004. — № 4.

3. *Михайлова Н., Косіцина Н.* Педагогіка підтримки: гарантія і право на ризик // Завуч. — 2002. — № 9.
4. *Петрунько О.* Фільми жахів: за і проти // Педагогічна газета. — 2004. — № 1 (січень).
5. *Психологія.* Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского и М. Г. Ярошевского. — М., 1990.
6. *Сухомлинський В. О.* Сто порад учителю. — К., 1988.
7. *Щербо И.* Страх и тревожность наших учеников: откуда они и к чему приводят // Народное образование. — 2002. — № 4.

Т. Я. ТЕПЛОВА,

канд. педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології ООІУВ,

Т. М. КОЗІНА,

канд. психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології ООІУВ.

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВЛЕНOSTІ МОЛОДІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

За останнє десятиріччя відбулися серйозні зміни як у суспільно-політичному, так і економічному житті України.

Перехід до ринкових відносин, зміна пріоритетів, поява ринку праці потребують нової концепції профорієнтації як невід'ємної ланки системи відтворення трудових ресурсів.

Якщо протягом останніх декількох поколінь в людях формувалась орієнтація на стабільність і неготовність активно діяти стосовно улаштування особистого життя, то на сьогоднішній день все це зумовило необхідність переорієнтації соціально-психологічних установок у свідомості молодих людей на активний пошук, гнучкість та самореалізацію у професійній діяльності. Особливу актуальність сьогодні набуває питання щодо підготовленості молоді, яка навчається, до вибору професії. До того ж готовність до професійного самовизначення є складним психологічним утворенням, представленим парадигмою «хочу, можу, треба», в якій кожна із складових дуже важлива. Якщо молода людина має уявлення про майбутню професію, про становище на ринку праці, але не може зіставити свої індивідуальні якості з вимогами професії (професійно важливими якостями), то така людина не готова до свідомого вибору професії. Якщо ж у людини поєднане уявлення про професію, то відбувається порівняння між нахилами та здібностями — з одного боку та психологічним змістом роботи — з іншого. У такому випадку можна прогнозувати низьку ефективність в майбутній діяльності. Стан готовності — це перш за все ще й актуалізація, усвідомлення необхідності вибору. Як відомо, поведінка молодої людини в ситуації вибору професії визначається цілісною системою мотивів. Наші дослідження останніх

років показали, що найбільш значущі з них — це мотиви престижу та матеріальні мотиви. «Свідомий вибір професії відбувається з орієнтацією людини на соціальні цінності, які у нього є. Якщо головним для людини є суспільний престиж, то професія обирається виходячи з існуючої моди, престижності професії в суспільстві. Багато людей обирають професію в залежності від того, в якій мірі вона може забезпечити їх матеріальне благополуччя» [с. 271].

Але мотиваційна складова в процесі вибору професії не існує окремо від когнітивної, яка розглядається як сукупність уявлень та знань про професію. Таким чином, необхідно говорити не тільки про психологічну готовність до професійного самовизначення, але й про інформаційну, тому що переважне значення при формуванні мотивації вибору має пізнавальна інформація про світ професій.

Інформаційна готовність передбачає знання правил вибору професії, кон'єктури ринку праці, своїх індивідуальних особливостей, а також володіння інформацією про те, де і на яких умовах можна отримати ту чи іншу спеціальність.

Під професійним самовизначенням сьогодні розуміється не просто одноразовий вибір професії, але й довготривалий процес самопізнання, формування основних і резервних професійних інтересів, уміння моделювати майбутню професійну діяльність, об'єктивно оцінювати свої індивідуальні особливості та вміння їх зіставляти з вимогами професії і становищем на ринку праці.

Все це може стати передумовою для розробки нового підходу до функціонування системи професійної орієнтації, завдання якої в сучасних умовах наступні:

- формування у молодій людини установки на особисту активність та самопізнання;
- знайомство зі світом сучасних професій, а також становищем на регіональному ринку праці та його перспективою, а також з умовами та можливостями отримання професії;
- формування вмінь аналізувати різні види професійної діяльності;
- формування мотивації до конкретної професійної діяльності через моделювання цієї діяльності;
- формування вмінь зіставляти особисті можливості з вимогами, які професія висуває

до особистості (ПВЯ — професійно-важливі якості);

— виховання загальнолюдських якостей та розумних потреб.

Профорієнтаційна робота сьогодні передбачає різні форми та методи сучасних досягнень в області наукових знань.

Методики, які ми пропонуємо, допоможуть більш ефективно проводити профорієнтаційні заходи (табл. 1).

Нижче подається опитувальник «Професійна кар'єра» (адаптація методики до умов нашої культури, підготовлена В. В. Синявським).

Таблиця 1

Складові готовності	Методики оцінювання
Мотивація	Мотиви вибору професії (Павлютенков Е. М. Кем быть? — К.: Молодь, 1989; Опитувальник мотиваційної структури особистості [3])
Інтерес	ОДАНИ
Нахили	ДДО; ПДО [5]
Направленість	ОПГ, РИСКПА (Голланд)
Професійна перспектива	Кваліметричний опитувальник «Професійна кар'єра» (див. додаток)
Готовність до перекваліфікації	Інтелектуальна лабільність
Стійкість уваги	Коректурна проба

ДОДАТОК

Даний опитувальник призначений для визначення орієнтацій професійної кар'єри.

Обстежуваному видається опитувальник і бланк відповідей (табл. 2) з такою інструкцією: «Опитувальник, який Ви зараз будете заповнювати, виявляє Ваші переваги у виборі професійного шляху і побудови кар'єри. Вам необхідно відповісти на 40 запитань за 10-бальною шкалою (1 бал — зовсім неважливо чи зовсім не згоден, 10 балів — винятково важливо чи повністю згоден). Відповідь внесіть до бланку відповідей в клітинку з відповідним номером. Відповідайте швидко і щиро. Тут немає хороших чи поганих, правильних чи неправильних відповідей».

Завдання виконується без обмеження часу (приблизно 10 хвилин). Якщо в процесі роботи у обстежуваного виникає запитання, профконсультант повинен дати пояснення.

Текст опитувальника

Відмітьте на бланку відповідей, наскільки важливим для Вас є кожне із запропонованих тверджень за наступною шкалою: 1 — зовсім неважливо ... 10 — винятково важливо.

1. Будувати свою кар'єру в межах конкретної наукової або технічної сфери.
2. Здійснювати спостереження, вплив і контроль над людьми на всіх рівнях.
3. Мати можливість робити все по-своєму і не утруднятися правилами будь-якої організації.
4. Мати постійне місце роботи з гарантованим окладом і соціальним захистом.
5. Застосовувати свої уміння спілкуватися на користь людям, допомогу іншим.
6. Працювати над проблемами, які здаються майже нерозв'язуваними.
7. Вести такий спосіб життя, при якому інтереси сім'ї і кар'єри були взаємно урівноважені.
8. Створити і побудувати щось таке, що було б повністю моїм витвором чи ідеєю.
9. Продовжувати роботу за своєю спеціальністю, не погодитись на більш високу посаду, не пов'язану з моєю спеціальністю.
10. Бути першим керівником в організації.

11. Мати роботу, не пов'язану з режимом чи іншими організаційними обмеженнями.

12. Працювати в організації, яка забезпечить мені стабільність на тривалий період.

13. Застосовувати свої уміння і здібності на те, щоб зробити світ кращим.

14. Змагатися й перемагати.

15. Будувати кар'єру, яка дозволить мені продовжувати дотримуватися мого способу життя.

16. Створити нове комерційне підприємство.

17. Присвятити все життя вибраній професійній діяльності.

18. Зайняти високу керівну посаду.

19. Мати роботу, яка надає максимум свободи і автономії у виборі характеру занять, часу виконання тощо.

20. Мати можливість використати свої уміння і досвід для досягнення мети.

Відмітьте на бланку відповідей, наскільки Ви згодні з кожним із запропонованих тверджень за наступною шкалою: 1 — зовсім не згоден ... 10 — цілком згоден.

21. Єдино дійсна мета моєї кар'єри — знаходити і вирішувати складні проблеми незалежно від того, в якій галузі вони виникли.

22. Я завжди прагну приділяти однакову увагу моїй сім'ї та моїй кар'єрі.

23. Я завжди знаходжусь у пошуках ідей, які дають мені можливість розпочати і відкрити власну справу.

24. Я погоджусь на керівну посаду тільки в тому випадку, якщо вона знаходиться в сфері моєї професійної компетентності.

25. Я хотів би досягти в організації такого положення, яке давало б можливість спостерігати за роботою інших і інтегрувати їх діяльність.

26. У моїй професійній діяльності я більш за все турбувався про свою свободу і автономію.

27. Для мене важливіше залишитись на нинішньому місці проживання, ніж отримати підвищення чи нову роботу в іншій місцевості.

28. Я завжди шукаю роботу, на якій міг би приносити користь іншим.

29. Змагання і перемога — це найбільш важливі і хвилюючі сторони моєї кар'єри.

30. Кар'єра має сенс тільки в тому випадку, якщо вона дозволяє мені жити так, як мені подобається.

31. Підприємницька діяльність є центральною частиною моєї кар'єри.

32. Я б скоріше пішов з організації, ніж став займатися роботою, не пов'язаною з моєю професією.

33. Я буду вважати, що досяг успіху в кар'єрі тільки тоді, коли стану керівником високого рангу в солідній організації.

34. Я не хочу, щоб мене обмежувала якась організація чи світ бізнесу.

35. Я віддав би перевагу роботі в організації, яка забезпечує довготривалий контракт.

36. Я хотів би присвятити свою діяльність досягненню важливої і корисної мети.

37. Я відчуваю, що добився б успіху лише тоді, коли я постійно залучений до вирішення складних проблем або до ситуації змагання.

38. Вибрати і підтримувати певний спосіб життя важливіше, ніж добиватися успіху в професійній діяльності.

39. Я завжди хотів заснувати і побудувати свій власний бізнес.

40. Я віддаю перевагу роботі, яка не пов'язана з відрядженнями.

Обробка та інтерпретація результатів

Опитувальник складається з 8 діагностичних шкал вимірювання кар'єрних орієнтацій.

1. Професійна компетентність. Ця орієнтація пов'язана з наявністю здібностей у певній сфері (наукові дослідження, технічне проектування, фінансовий аналіз та інше). Людина з такою орієнтацією хоче бути майстром своєї справи, буває особливо щасливою, коли досягає успіху, але швидко втрачає інтерес до роботи, якщо не може розвивати свої здібності. Одночасно така людина шукає визнання своїх талантів, що повинно виражатися в статусі, відповідно до її майстерності. Вона готова керувати й іншими в межах своєї компетентності, але управління не представляє для неї особливого інтересу. Тому багато хто з цієї категорії людей розглядають роботу менеджера як необхідну умову для просування в своїй професійній сфері.

2. Менеджмент. У даному випадку першочергове значення мають орієнтації особистості на інтеграцію зусиль інших людей, повнота відповідальності за кінцевий результат і об'єднання різних функцій організації. З віком і досвідом роботи ця кар'єрна орієнтація проявляється сильніше. Така робота вимагає міжособистісного та групового спілкування, емоційної врівноваженості, відповідальності. Людина з орієнтацією на менеджмент буде вважати, що не досягла своєї кар'єри, поки не займе посаду, на якій зможе керувати різними сторонами діяльності підприємства: фінансами, маркетингом, виробництвом продукції, розробками, продажем.

3. Незалежність (автономія). Головна турбота особистості з такою орієнтацією — звільнення від організаційних правил, наказів і обмежень. Яскраво виражена потреба все робити по-своєму: самому вирішувати, коли, над чим і скільки працювати. Така людина не хоче підпорядковуватися правилам організації (робоче місце, час, формений одяг). Звичайно, кожна людина в деякій мірі потребує автономії, але якщо така орієнтація виражена сильно, тоді особистість готова відмовитися від просування по службі чи від інших можливостей заради збереження своєї незалежності. Така людина може працювати в організації, яка забезпечує їй в достатній мірі свободу, але не буде почувати серйозних зобов'язань чи відданості організації і буде відкидати будь-які спроби обмежити її автономію.

4. Стабільність. Ця орієнтація обумовлена потребою в безпеці і стабільності для того, щоб майбутні життєві події можна було передбачити. Розрізняють два типи стабільності — стабільність місця роботи і стабільність місця проживання. Під стабільністю місця роботи розуміють пошук роботи в такій організації, яка забезпечує певний термін діяльності, має хороший імідж (не звільняє працівників), проявляє турботу про своїх працівників навіть після звільнення, виглядає більш надійною в своїй

галузі. Людина другого типу орієнтована на стабільність місця проживання.

Люди, орієнтовані на стабільність, можуть займати високі посади в організації, але, віддаючи перевагу стабільній роботі, можуть відмовитися від підвищення, якщо воно пов'язане з ризиком і тимчасовими незручностями, навіть у тому випадку, коли широко відкриваються можливості для росту.

5. Служіння. Основними цінностями даної орієнтації є «робота з людьми», «служіння людству», «допомога людям», «бажання зробити світ кращим». Людина з такою орієнтацією має можливість продовжувати працювати в цьому напрямку, навіть якщо їй доведеться змінити місце роботи. Вона не буде працювати в організації, яка недоброзичлива до її цілей і цінностей, і відмовиться від просування чи переведення на іншу роботу, якщо це не дозволить їй реалізувати головні цінності життя. Люди з такою кар'єрною орієнтацією частіше за все працюють в галузі охорони навколишнього середовища, перевірки якості продуктів і товарів, захисту прав споживачів тощо.

6. Виклик. Основні цінності при кар'єрній орієнтації цього типу — конкуренція, перемога над іншими, подолання перешкод, вирішення важких завдань. Людина орієнтована на те, щоб «кинути виклик». Соціальна ситуація частіше за все розглядається з позиції «виграшу — програшу». Процес боротьби і перемога більш важливі для людини, ніж конкретна галузь діяльності чи кваліфікація. Наприклад, агент з нерухомості може розглядати кожний контракт як гру, яку потрібно виграти. Новизна, різноманітність і виклик мають для людей з такою орієнтацією дуже велику цінність, і якщо все йде досить просто, вони починають нудьгувати.

7. Інтеграція стилів життя. Людина зорієнтована на інтеграцію різних сторін життя. Вона не хоче, щоб в її житті домінувала тільки сім'я або тільки кар'єра, або тільки саморозвиток. Вона прагне до того, щоб все це було збалансовано. Така людина більше цінує своє життя в цілому (де живе, як удосконалюється), ніж конкретну роботу, кар'єру чи організацію.

8. Підприємництво. Людина з такою орієнтацією прагне створити щось нове, вона хоче мати свою марку, свою справу, своє фінансове благополуччя. Для неї головним є створити свою справу, побудувати її так, щоб це було продовженням її самої, вкласти туди душу. Підприємець продовжуватиме свою справу навіть, якщо він спочатку буде терпіти невдачі і йому доведеться серйозно ризикувати.

Таблиця 2

Бланк відповідей

П. І. Б. _____ Вік _____ Стать _____
Освіта _____ Дата _____

1	2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23	23
25	26	27	28	29	30	31	31
33	34	35	36	37	38	39	39
							40

Бланк відповідей одночасно служить і ключем для обробки результатів:

- 1-й стовпчик — професійна компетентність,
- 2-й стовпчик — менеджмент,
- 3-й стовпчик — автономія (незалежність),
- 4-й стовпчик — твердження 4, 12, 35 — стабільність місця роботи, твердження 27, 40 — стабільність місця проживання,
- 5-й стовпчик — служіння,
- 6-й стовпчик — виклик,
- 7-й стовпчик — інтеграція стилів життя,
- 8-й стовпчик — підприємництво (крім 40 твердження).

За кожною кар'єрною орієнтацією підраховується кількість балів. Для цього бали підсумовуються і діляться на кількість тверджень — 5 (для стабільності — 3 і 3). Найвищий показник — 10, найнижчий — 1. Отримані значення свідчать про вираженість відповідної професійної кар'єрної орієнтації. Узагальнений результат — середнє значення суми балів, отриманих обстежуваним за всіма орієнтаціями — може вказувати на вираженість фактору професійної мотивації, на «напруженість» спрямованості на діяльність. Слід брати до уваги також «перекіс» у бік якоїсь однієї орієнтації чи баланс всіх кар'єрних орієнтацій.

Література

1. *Готовність особистості до вибору та зміни професії.* Метод. посібник. — К., 2001.
2. *Зінченко В. П., Янцур М. С.* Система професійної орієнтації молоді в умовах ринку // *Людина і праця:*

Інформ. бюл. Міністерства праці України. — 1995. — № 1.

3. *Ильин Е. П.* Мотивация и мотивы. — СПб.: Питер, 2000.
4. *Поведение руководителя:* Практ. пособие / Авт.-сост. Л. С. Вечер. — Минск, 2000.
5. *Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи:* Практикум / За ред. М. С. Янцура. — К., 1995.
6. *Профессиональная ориентация молодежи /* А. Д. Сазонов, Н. И. Калугин, А. П. Меншиков и др. — М.: Высш. школа, 1989.
7. *Система методов профессиональной ориентации.* — Кн. 2. Методика профориентационной работы (приложение): Учеб.-метод. пособие. — К.: МЗУУП, 1993.

Т. М. ЧЕБИКІНА,

доцент кафедри педагогіки і психології ООІУВ.

ОСНОВНІ СТРАТЕГІЇ СПІВПРАЦІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З РОДИНАМИ ЗА МІЖНАРОДНОЮ ПРОГРАМОЮ «КРОК ЗА КРОКОМ»

Програма всебічного розвитку дитини «Крок за кроком» була започаткована у 1994 році за ініціативи і фінансової підтримки Інституту відкритого суспільства (Нью-Йорк, США) та Міжнародного центру розвитку дитини (Вашингтон, США). Програма є новою моделлю освіти, в основі якої — навчання дітей дошкільного і шкільного віку цінностям демократії, сприяння вихованню якостей особистості, необхідних для життя в демократичному суспільстві.

Програма «Крок за кроком» ґрунтується на кращих європейських та американських традиціях освіти і поєднує їх з традиціями вітчизняної педагогіки, освітніми та культурними особливостями різних регіонів України. Основою Програми є гуманістичний підхід до освіти дітей, який передбачає, перш за все, повагу до особистості дитини, визнання її унікальності, вміння робити свідомий вибір, вміння окреслювати і вирішувати проблеми, бути творчими та гнучкими, творчо сприймати зміни та ефективно впливати на них.

Освітній підхід, який орієнтований на всебічний розвиток особистості, дозволяє враховувати індивідуальні особливості і потреби дітей, виявляти здібності вихованців та створювати умови для їх реалізації, навчати дітей пов'язувати свою діяльність з інтересами колективу і суспільства.

Реалізація освітніх цілей програми «Крок за кроком» здійснюється через її основні компоненти:

— індивідуальний підхід до навчання і виховання дітей;

— організацію сприятливого навчального середовища;

— активне залучення родин до співпраці.

Індивідуальний підхід до навчання і виховання дітей передбачає визнання того, що

всі діти розвиваються в індивідуальний спосіб. Діти приходять у дитячий садок чи школу із своїми власними інтересами та потребами, індивідуальними навчальними стилями та здібностями. Навчання через невимушену, вільну гру у дошкільному віці і тематичне навчання в школі, тобто вивчення окремих цікавих для дітей тем з різних галузей знань, заохочують дітей виявляти свої почуття, висловлювати думки, самостійно здійснювати вибір, досягати успіху.

Організація сприятливого навчального середовища забезпечує можливість самостійного свідомого вибору. Програма «Крок за кроком» передбачає організацію центрів діяльності, які спонукають дітей досліджувати, проявляти ініціативу, творити, співпрацювати. Група або клас відображають інтереси та культуру дітей, а тому належать дітям. Центри діяльності — це зони, на які поділено клас або групу і в яких діти займаються певним видом діяльності. Програма передбачає створення таких центрів діяльності дітей: центр гри з блоками, мистецький центр, центр навчання грамоти, центр драматизації і сюжетно-рольової гри, математичний центр маніпулятивних ігор, центр гри з піском та водою, центр науково-дослідної діяльності та ін. Експериментальні класи побудовані на таких принципах:

— Діти поглиблюють свої власні знання на своєму досвіді та взаємодії з оточуючим їх світом. Клас є лабораторією, де діти проводять експерименти з різними ролями як дослідники, художники, вчені.

— Вихователі або вчителі забезпечують розвиток дітей з урахуванням їхніх інтересів, потреб та вмінь.

Зупинимось докладніше на співпраці навчальних закладів з родинами дітей на ос-

нові партнерства, як передбачено Програмою. Автори Програми «Крок за кроком» і педагоги, які втілюють її у життя, впевнені, що її успішна реалізація неможлива без тісної взаємодії педагогів і батьків дитини. На їх думку, така взаємодія ставить дитину у більш комфортні психологічні умови і значно підвищує потенціал її розвитку. Не випадково Програма носить назву: «Крок за кроком: програма для дітей та сімей».

Програма «Крок за кроком» виходить з того, що центром життя дітей є сім'я, і найбільшого впливу діти зазнають з боку батьків, які є їх першими вчителями і наставниками. Саме в родині закладаються найважливіші риси особистості. Відповідно до концепції Програми, батьки — не експерти, не спостерігачі, а рівноправні партнери і союзники. Їхні ідеї цінують, до їх порад прислуховуються. Разом з батьками педагоги організують навчально-виховний процес, вирішують проблеми і приймають рішення. Батькам не пропонують готових програм діяльності, а створюють ці програми разом з ними, враховуючи культуру кожної сім'ї, її традиції і ціннісні орієнтації. Кімнати для батьків, які є у кожному освітньому закладі, дають можливість сім'ям спілкуватися з педагогами, отримувати інформацію і консультації стосовно їх дітей, спілкуватися з іншими сім'ями, допомагати та підтримувати один одного.

Автори програми «Крок за кроком» впевнені в тому, що програми, які на перше місце висувають залучення батьків безпосередньо до діяльності, пов'язаної з розвитком дітей, є конструктивними для будь-якого віку дитини, але чим раніше починається така діяльність, чим довше вона продовжується, тим більшу користь вона приносить дитині.

Однак як досягти ситуації партнерської взаємодії? Адже вона не є типовою для більшості навчальних закладів. Програма пропонує педагогам **форми і методи залучення батьків до активного спілкування і співпраці у вигляді 39 порад педагогам**, серед яких:

за допомогою різних заходів створіть можливість для батьків і вчителів познайомитись, поділитись інформацією;

створіть умови та забезпечте час для спілкування з родинами, заплануйте достатньо часу для відповідей на питання батьків. Навчіться уважно слухати співрозмовника.

Далі подається опис заходів, що успішно використовуються під час втілення Програми.

Перші візити до школи або дитячого садка. Перед тим, як дитина залучається до Програми, батьки мають відвідати школу, познайомитись з вчителями, іншими дітьми і Програмою загалом.

Тематичні збори дозволяють батькам дитини познайомитись з педагогами та рештою батьків, довідатись про розпорядок дня та отримати іншу корисну інформацію.

Домашні відвідування. Вихователі (вчителі) можуть відвідувати дитину вдома, щоб познайомитись з родиною у її середовищі.

Час, коли батьки приводять та забирають дитину із садка/школи. Педагоги можуть так організувати свій щоденний розклад, щоб використати час, коли дітей приводять та забирають із садка/школи, для неформального спілкування з батьками.

Телефонні дзвінки можуть переслідувати конкретну мету або здійснюватись щомісяця для підтримки контактів з батьками.

Конференції для батьків/вчителів — це заплановані збори, на яких обговорюються питання щодо успіхів дитини та надається можливість батькам висловити свої думки і занепокоєння. Конференції допомагають спільно планувати індивідуальну програму розвитку дитини.

Використання письмових форм спілкування допомагає вихователям та батькам підтримувати контакт, коли немає телефонних контактів або бракує часу для живого спілкування. У деяких випадках навіть краще подавати інформацію в письмовій формі, тоді буде впевненість, що інша сторона отримала цю інформацію. Обирайте найзручніший і найзрозуміліший стиль.

Брошури допомагають батькам краще познайомитись з філософією та цілями програми «Крок за кроком».

Роздатковий матеріал забезпечує батьків більш детальною інформацією про Програму або будь-якою корисною інформацією, до якої родина може звертатися протягом усього року.

Інформаційні листи про новини можна розповсюджувати раз чи два на місяць, щоб упевнитись, що батьки отримали достатньо інформації про особливі події, зміни у програмі, про необхідну допомогу та інше.

До кожної сім'ї можна надсилати щотижневі повідомлення про успіхи дитини чи доводити до них якусь іншу важливу інформацію.

Неформальні листи. Можна передавати дитиною невеличкі записки для батьків про нові досягнення дитини або з подякою за їх допомогу. Батьки також можуть надсилати записки вчителям з подякою, проханнями чи зауваженнями.

Індивідуальні зошити можна передавати додому і повертати назад у школу/садок кожного дня, щоб поширювати інформацію про повсякденну роботу. Родини таким чином можуть повідомляти вихователів про свої особисті події — дні народження, нове місце роботи, подорожі, домашні тварини тощо.

Дошка оголошень на стіні використовується для того, щоб повідомити батьків про спеціальні заходи, щоденний розклад, для висловлювання подяки і, взагалі, щоб проінформувати сім'ї про роботу садка/школи.

Скринька пропозицій виставлена для батьків, щоб вони мали можливість написати

та покласти в неї свої пропозиції та побажання.

Пропонуйте батькам безліч видів діяльності, в яких вони можуть брати участь.

Відвідувачі групи. Батьків запрошують приходити спостерігати за роботою або пограти і попрацювати разом з дітьми в дитячому садку чи школі.

Добровольці. Батьки можуть навчати дітей спеціальним навичкам, допомагати у певних видах діяльності, перевозити дітей на екскурсії, прикрашати кімнати, приносити матеріали для проектів та багато іншого.

Дорадча батьківська група складається з батьків, які постійно спілкуються, щоб надати певні поради вчителям або допомогти практично.

Пропонуйте батькам види діяльності, орієнтовані саме на них, наприклад, *спільні культурні заходи для батьків та вихователів*. Спільне проведення відпочинку допомагає краще налагодити контакти.

Співпраця батьків з батьками може передбачати, що більш досвідчені батьки спілкуються з менш досвідченими, щоб краще зорієнтуватися і визначити своє місце в Програмі.

Заходи, спрямовані на інформування і навчання батьків. Програма може надавати батькам інформацію, яка їх цікавить, наприклад, інформацію про здоров'я і розвиток дитини.

Батьки можуть взяти участь у створенні бібліотек шляхом збирання цікавих книжок, статей, відео- та аудіоплівок, якими вони зможуть користуватись.

Програма надає також **рекомендації педагогам для роботи з батьками**, які допоможуть зробити залучення батьків більш ефективним:

Поважайте батьків. Залучайте їх до участі у роботі. Пропонуйте батькам свої ідеї про різні шляхи їх залучення до Програми.

Залучаючи батьків до діяльності, будьте творчими та гнучкими. Різні родини мають свої інтереси, традиції, можливості, і що підходить для однієї сім'ї, може не підходити іншій. Дозвольте сім'ям самим вирішувати, який шлях залучення до роботи є для них найкращим.

Проводьте з батьками бесіди про взаємні сподівання. Будьте терплячими. Залучення батьків до роботи з дітьми може бути новою для вихователів та батьків, тому розвиток нових взаємовідносин потребує певного часу. Залучення батьків до Програми здійснюється протягом тривалого часу.

Забезпечуйте позитивний зворотній зв'язок. Батьки та педагоги постійно бажають мати підтвердження, що вони роблять корисну справу. Навіть досвідченим батькам і вихователям необхідний позитивний зворотній зв'язок стосовно важливості їх внеску в розвиток дітей.

Зберігайте тісний контакт. Вчителям обов'язково потрібно спілкуватись з батьками кожної дитини принаймні раз на тиждень.

Виражайте свою приязнь. Завжди давайте родині зрозуміти, що ви високо цінуєте її участь в Програмі.

Іноді виключають чоловіків-батьків з програм виховання малюків. Шукайте творчих шляхів залучення всіх членів сім'ї до виховання.

Організуйте збори так, щоб батьки могли їх відвідувати. Плануйте збори на час, зручний для усіх батьків.

Навчайте взаємодії. Проводьте заняття для батьків та вчителів з питань розвитку навичок співпраці, щоб покращити взаємодію між ними.

Підтримуйте конфіденційність. Довіра — найважливіший елемент у встановленні партнерських стосунків. Не розголошуйте інформацію про сім'ю.

Об'єднуйте зусилля з іншими суспільними партнерами. Добробут сім'ї залежить від підтримки різних служб. Програма виховання малюків може співпрацювати з такими службами, як заклади з охорони здоров'я.

Створіть групу батьків-порадників. Батьки краще знають, чого вони бажають для своїх дітей, які результати вони очікують побачити. Пропонуючи свою точку зору, батьки допомагають розробляти нові шляхи розвитку Програми з метою допомогти сім'ї використовувати свою природну виховну роль.

Звертаючись до історії розвитку Програми «Крок за кроком», треба згадати, що в Україні ця Програма розпочала свою діяльність у десяти пілотних дошкільних закладах освіти (22 групи дітей) Києва, Львова, Одеси (ДДЗ № 84, завідувачка Т. Д. Бойчук), Полтави та інших міст за активної підтримки Міжнародного фонду «Відродження» та Міністерства освіти і науки України. У 1999 році за Програмою працювали вже 192 дошкільні групи у 16 областях України.

Реалізація напрямку «Початкова школа» Програми «Крок за кроком» розпочалася в Україні у 1996 році на базі 12 комплексів «Дитячий садок — початкова школа». Даний напрямок є продовженням поширення концепції програми на молодших школярів і далі — на учнів середньої школи. У 1999 році за Програмою працювали вже 35 початкових класів у 16 областях нашої країни.

В Одесі реалізація Програми «Крок за кроком» здійснюється на базі навчального комплексу ДДЗ № 84 (завідувачка Т. Д. Бойчук) — ЗОШ № 4 (директор Р. М. Кантемирова). Саме в цьому навчальному закладі учасники Обласної науково-практичної конференції «Виховна взаємодія в системі «сім'я — дитина — школа» (Одеса, 21—22 квітня 2004 р.), яка була проведена Одеським інститутом удосконалення вчителів, мали змогу познайомитися з основними ідеями Програми «Крок за кроком», і особливо — з концепцією Програми щодо організації співпраці навчальних закла-

дів з родинами. Учасники конференції взяли участь у дискусії з використанням інтерактивних форм роботи, проведених педагогами Школи-комплексу, а також поспілкувались з маленькими учнями школи, які навчаються в класах за Програмою «Крок за кроком», і навіть були присутні на захисті учнями 3-го класу власних проектів. Найбільше враження на учасників конференції справили самі діти — їхня невимушеність, гарний настрій, вільне спілкування, зацікавленість і величезне бажання поділитись своїми знаннями з іншими. Саме це і є найбільш бажаним результатом роботи за програмою і найкращим свідченням ефективності пропонувананих форм і методів роботи.

За проханням педагогів, які хотіли б краще довідатись про філософію і технологію Програми «Крок за кроком», в Одеському інституті удосконалення вчителів і на базі комплексу ЗОШ № 4 / ДДЗ № 84 кафедру педагогі-

ки і психології буде проведений позаплановий спецкурс-тренінг для педагогів і психологів.

Сьогодні не викликає сумніву, що налагодження плідної співпраці з сім'ями учнів значно покращує роботу по створенню комфортних умов для розвитку дитини і підвищує її потенціал. У сучасній педагогічній практиці існують різні підходи до організації взаємодії педагогів з родинами учнів. Практика доводить, що Програма «Крок за кроком» забезпечує один з найбільш ефективних і результативних підходів. Ми пропонуємо звернутися до можливостей Програми і обрати ті форми співпраці з батьками, які, на вашу думку, найкраще допоможуть забезпечити умови для всебічного розвитку кожної дитини.

Т. Х. КІРЬЯЗОВА,

канд. біол. наук, в. о. доцента кафедри педагогіки і психології ООІУВ.

ПІДРУЧНИК ЯК СПІВУЧАСНИК ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

У проекті Концепції розвитку загальної середньої освіти зазначено: «Освіта XXI століття — це освіта для людини. Її стрижень — розвивальна, культурологічна домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни». Одне це свідчить про глобальні зміни в системі освіти.

Реформи в сфері освіти назрівали давно, і те, що вони відбуваються зараз практично в усіх країнах колишнього Союзу, є тільки підтвердженням цього. Важливо, що реформування освіти має на цей раз глобальний характер: змінюється вся освітня парадигма (від грец. *paradeigma* — взірець, зразок, модель), її філософія, яка втілилася в особистісно-орієнтованій моделі навчання і виховання, побудованій на синергетичній¹ основі.

Однак для того, щоб реформа «рушила», необхідним є глибоке розуміння самої сутності змін, які плануються. А це передусім — ломка авторитарного педагогічного мислення. Отже, це й має реалізуватися насамперед у стилі спілкування вчителя з учнями і учнів між собою. Відтак обов'язково зміняться і способи управління дидактичним процесом, оскільки в світлі гуманістичних принципів, на яких базується особистісно-орієнтована освітня мо-

дель, командно-адміністративний стиль у педагогіці неприйнятний. Нагадаємо, що тепер учень розглядається не як об'єкт, а як суб'єкт процесу навчання, що передбачає співтворчість, співробітництво всіх учасників дидактичного процесу й дозволяє говорити про його полісуб'єктну сутність (Ш. О. Амонашвілі, О. В. Бондаревська, О. Я. Савченко, І. С. Якиманська та ін.).

У зв'язку з цим хотілося б наголосити на необхідності враховувати роль ще одного учасника спілкування в процесі навчання — підручника, який також має зазнати корінні зміни, щоб, відповідаючи вимогам часу та новій моделі навчання, стати не тільки засобом організації та управління дидактичним процесом, але й помічником для учнів у справі самоорганізації і самоврядування, що в контексті нової моделі освіти розглядається як одне із завдань навчання.

Організуюча, керуюча, координуюча роль підручника зростає ще й у зв'язку з тим, що в наш час найбільш затребуваними стають навчально-методичні комплекси (НМК) з усіх шкільних предметів, тобто відбувається перерозподіл функцій підручника між усіма компонентами НМК і виникає необхідність керування ними, що може виявитися непростою справою навіть для вчителя, якщо, по-перше, не закласти апарат управління в підручник (центр НМК), а по-друге, не навчити викладача правильно працювати з ним. Таким чином, підручник стає «центром керування» НМК, який допомагає своєчасно підключати компоненти НМК, організовуючи діяльність школярів на уроці, а також методичним орієнти-

¹ Синергетика — наука про співпрацю, варіант комбінованого впливу кількох самоорганізуючих систем, вплив яких перевищує дію кожної окремо визначеної системи.

ром для вчителя і частково — для учнів. Зупинимось на цьому докладніше.

Передусім підкреслимо, що, на нашу думку, ефективна реалізація того, що нами пропонується, стає можливою лише за умови перегляду функцій підручника, необхідність чого відзначалася багатьма вченими (Ю. К. Бабанський, О. С. Гребенюк, Д. Д. Зуєв, О. В. Малихіна, О. Я. Савченко та багато ін.).

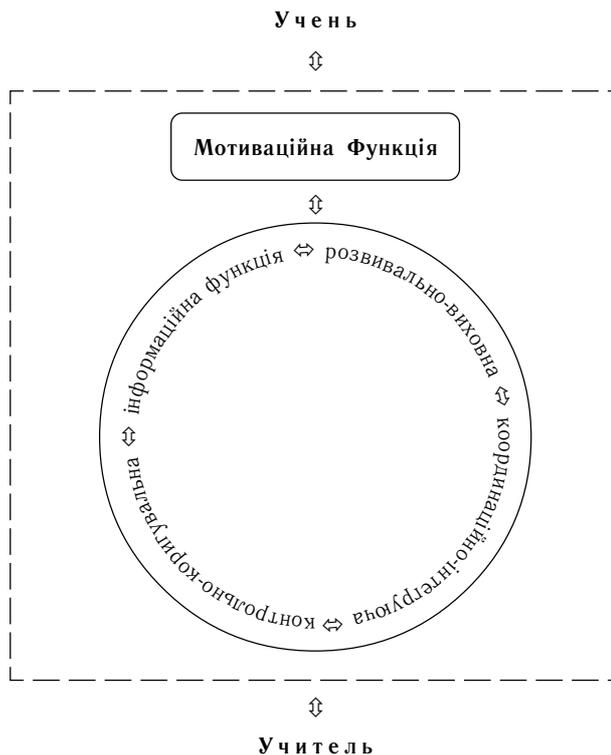
Ми вважаємо, що провідною функцією при будь-якому їх наборі, яких до речі існує чимало (від 5 до 40 функцій), має бути мотиваційна, оскільки ніяка діяльність, у тому числі й навчальна, не може існувати без мотиву: нема мотиву — нема діяльності (О. М. Леонт'єв).

Відповідно до закону Йоркса—Додсона ефективність діяльності залежить від сили мотивації, а експерименти російських учених (А. А. Реан, В. О. Якунін, М. І. Мешков) свідчать, що висока позитивна мотивація може навіть компенсувати нестачу здібностей або знань, умінь і навичок, виконуючи роль компенсаторного чинника [1, с. 351]. Тому, якщо мотиваційна функція стає провідною, підручник як цілісний організм, його зміст, всі структурні компоненти спрямовані на те, щоб в учнів виникало бажання і внутрішнє прагнення до роботи з навчальним матеріалом, який розташований у підручнику та інших компонентах НМК, щоб ця робота сприяла формуванню пізнавального інтересу і супроводжувалася позитивними емоціями. Вищезазначене про провідну роль мотиваційної функції підручника серед його інших функцій відбито у схемі «Система функцій шкільного підручника» [3, с. 152].

У схемі відображено функції шкільного підручника, які складають систему. Провідною є мотиваційна функція, яка забезпечує ефективність усіх інших і є об'єднуючим початком для них. Інформаційна, розвивально-виховна, контрольньо-коригувальна та координаційно-інтегруюча — рівноправні функції, які поєднані одна з одною, взаємозалежні та взаємопов'язані. Провідна мотиваційна функція сприяє посиленню всіх функцій шкільного підручника, які в свою чергу посилюють мотиваційну. Реалізація всієї системи функцій шкільного підручника розрахована як на допомогу учням, так і вчителю, тобто всі його функції слід підпорядковувати наявності 2-х суб'єктів дидактичного процесу, яким він потрібен, — учителеві та учням. Оскільки навчально-методичний комплекс є системою ширшою та вищою стосовно підручника, на основі теорії підручника побудовано розширену теорію системи засобів навчання.

Можна припустити, що сама наявність НМК стає мотиваційним чинником як для вчителя, так і для учнів за умови, що всі компоненти тісно пов'язані один з одним і керуються підручником — ядром НМК. На нашу думку, для того щоб всі компоненти були легко керувані, має сенс виходити з концепції НМК

СИСТЕМА ФУНКЦІЙ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА

(розроблена нами), відповідно до якої він складається з інваріантної та варіативної частин.

Інваріантна частина, відповідно до авторського задуму, містить лише ті компоненти, які необхідні для успішного вивчення певного шкільного предмета: відсутність хоча б одного з них зіпсує авторську дидактико-методичну концепцію, спотворить задум. Природно, що в такому разі інваріантні компоненти тісно, можна сказати нерозривно, пов'язані між собою, вимагають один одного і керуються за допомогою підручника. Мається на увазі, що конструктивним буде введення у підручник, в апарат орієнтування, спеціальної системи позначок, яка б допомагала не пропустити момент підключення потрібного інваріантного компонента. Оскільки підручник є книгою, яка призначена як для учнів, так і для вчителя, це спрощує організацію дидактичного процесу і є зручним для всіх його учасників.

Варіативна частина — досить відкрита система, до якої можуть бути включені різноманітні складові в залежності від типу навчального предмета, методики, яка використовується, а також винаходів учителя (роздавальний матеріал, словники, таблиці, ілюстративний матеріал тощо) та учнів. Вони визначаються вчителем і навіть учнями, тому ці складові мають деякою мірою суб'єктивний характер, що ми, до речі, вважаємо позитивним чинником: це дозволяє виявитися індивідуальності як учителя, так і учнів.

Автор НМК також може написати деякі посібники до варіативної частини, але вони не

є необхідними для використання ні вчителями, ні учнями — тільки за власним бажанням.

Розглянемо це на прикладі НМК з російської мови для початкових класів загальноосвітньої школи з російською мовою навчання.

Інваріантна частина цього НМК складається з наступних компонентів: авторська програма, підручник, робочий зошит із друкованою основою, збірник диктантів, збірник фізхвилин лікувально-релаксаційної спрямованості, книга методичних рекомендацій для вчителя «Изучение русского языка в начальной школе».

Варіативна частина, як уже зазначалося, може мати будь-яке наповнення — це залежить від учителя та учнів. Щодо автора, то ним видано додаткові методичні рекомендації, які можуть вживатися за бажанням вчителя: «Изучение словарных слов в начальной школе» з етимологічним словничком, а також «Теоретический материал по русскому языку для начальной школы в опорных блок-схемах».

У підручнику, який розділено на заняття (це є його структурною одиницею), міститься весь необхідний дидактичний матеріал від перевірки домашнього завдання до наступного завдання для роботи вдома: теоретичний матеріал і практичні вправи. Інакше кажучи, заняття становить собою сценарій процесу навчання, в якому передбачена не тільки послідовність «руху за матеріалом підручника», але й місце і тип необхідного диктанту, а також місце введення і вид фізхвилинки.

Якщо автором НМК передбачений диктант, після цієї вправи в підручнику поставлена літера Д, що є сигналом для вчителя — «зверніться до збірника диктантів, де знаходиться потрібний диктант», а також для учнів — диктант ніколи не буває для них неприємною несподіванкою, вони мають змогу заздалегідь психологічно підготуватися до нього.

Так само обстоїть справа з фізхвилинками: про необхідність їх проведення попереджає літера Ф з номером фізхвилинки, наприклад, Ф-2 (фізхвилинка № 2). Учителю залишається

тільки знайти зазначену фізхвилинку в збірнику та провести її з дітьми [2].

Організаційно-координуючу роль виконує і рубрикація вправ: деякі з них мають рубрики, які одночасно є вказівками про їх призначення. Наприклад, проблемно-пошукові вправи — «Прими решение!», введення теоретичного матеріалу — «Это надо знать!», правило — «Запомни!», етимологічний матеріал — «К истокам слова!» тощо.

Таким чином, навчально-методичний комплекс бере на себе деякі функції, які раніше належали винятково вчителю. Він стає також досить активним співучасником уроку, а через свій НМК учасником дидактичного процесу стає і сам автор.

Вчені визначають сучасну гуманістичну парадигму як парадигму самореалізації особистості. Особистісно-орієнтоване навчання має бути побудованим саме в цій — синергетичній парадигмі освіти. Під особистісно-орієнтованим навчанням дидакти (О. В. Бондаревська, В. В. Серіков, А. В. Фурман, І. С. Якиманська та ін.) розуміють органічне поєднання навчання (діяльність учителя, нормативно відповідна до діяльності суспільства) та учіння (індивідуально значуща діяльність кожного суб'єкта (учня), в якій реалізується його життєвий досвід). Підручник має бути відповідним: особистісно-орієнтованим, розрахованим не тільки на процес навчання, але й учіння.

Література

1. Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика. — СПб.: Питер, 2000.
2. Малихина Е. В. Проблемы современного учебника русского языка и возможные пути их решения // Русс. яз. и лит. в учебн. завед. Украины. — 2000. — № 5.
3. Малихина О. В. Мотивация учіння молодших школярів. — К.: Навчальна книга, 2002.

О. В. МАЛИХІНА,

канд. пед. наук, в. о. доцента кафедри педагогіки і психології ООІУВ, докторантка Херсонського педагогічного університету.

ВИХОВНА РОБОТА В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Сучасний процес відродження українського суспільства в усіх сферах життя, його демократизація й гуманізація **потребують суттєвих змін у вихованні підрастаючого покоління.**

Виховання — провідний компонент освіти

Виховання як важлива складова педагогічного процесу повинно стати **провідним компонентом освіти** в умовах реформування, національної системи виховання. «Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета — виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреб та умінь жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури» (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті).

Конвенцією ООН про права дитини, Всесвітньою декларацією виживання, захисту і розвитку дітей, ратифікованих Україною, визначено, що **обов'язком кожної держави** є виховання молодого покоління, формування освіченої, творчої особистості, охорона та зміцнення її фізичного і психічного здоров'я. Це потребує створення сприятливих умов для життя кожної дитини, її повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, реалізації права на захист від насилля і експлуатації, на свободу слова, віросповідання, об'єднання, таємницю особистого життя, права бути почутим, права на інформацію, забезпечення їжею, права на освіту, охорону здоров'я,

Тому реформування сучасної школи, яке спрямоване на реалізацію соціального замовлення держави, вимагає чіткого визначення кожним навчальним закладом **концептуально-го підходу до виховання** учнів з урахуванням особливостей навчального закладу, чіткого усвідомлення моделі сформованої особистості як основної мети національного виховання. Сучасна школа повинна забезпечити гармонійний розвиток дитини, її високу працездатність, душевну рівновагу, здоров'я і покликана надати кожній дитині допомогу щодо розкриття потенціалу особистості, в її пошуку власного життєвого шляху в суспільстві.

Досвід загальноосвітніх навчальних закладів Одещини свідчить, що продовжується процес пошуку та оновлення різних структурно — логічних моделей системи виховання як цілісної структури, яка забезпечує реалізацію особистісно-орієнтованого підходу до навчально-виховного процесу.

Однак в області залишаються актуальними проблеми підвищення ефективності виховного процесу, його дієвості й результативності. Потребує удосконалення система науково-методичної роботи щодо підвищення професійної майстерності педагогів з проблем виховання, формування гуманістичного, творчого стилю їх діяльності, впровадження ефективних технологій управління системою виховного процесу.

Керівникам навчальних закладів при самооцінюванні **результативності виховної роботи своєї школи** рекомендуємо керуватись такими трьома критеріями:

Перший критерій. Забезпечення функціонування системи виховного процесу.

Другий критерій. Високий рівень виховання школярів.

Третій критерій. Наявність ефективної технології управління системою виховного процесу (див. *Чешенко О. І.* Національне виховання: управлінський аспект // *Наша школа*. — 2002. — № 4).

Рекомендуємо орієнтуватися на дев'ять «Основних педагогічних умов та шляхів підвищення ефективності виховного процесу», які означені нижче.

1. Використання досягнень вітчизняної та світової психолого-педагогічної науки, нових технологій виховання, перспективного педагогічного досвіду

2. Особистісно-орієнтований підхід як основа освітньо-виховного процесу. Впровадження здоров'язберігаючих, здоров'яформуючих, здоров'язміцнюючих технологій навчання та виховання

3. Забезпечення гуманного освітньо-виховуючого середовища життєтворчості, комфортних умов для ефективного розвитку і самоствердження особистості.

4. Системно-цільове планування виховного процесу на діагностичній основі в інтересах вихованців. Забезпечення сфери змістовного вільного часу.

5. Створення сприятливої атмосфери шкільного життя, його демократизація, впровадження принципів толерантності та поваги, довіри

та ствердження людської гідності. Розвиток учнівського самоврядування.

6. Реалізація цільових програм виховання та соціальних проектів.

7. Створення екологічно сприятливого життєвого простору, системи педагогічної підтримки дитини, умов для стимуляції самопізнання, самовиховання, саморозвитку та самореалізації, комфортного самопочуття.

8. Удосконалення педагогічної майстерності, інноваційної діяльності педагога, формування гуманістичного, творчого стилю його діяльності

9. Інтеграція виховних зусиль навчального закладу, сім'ї, соціокультурних систем, найповніше використання соціуму. Гармонізація сімейно-шкільного виховання

Підвищення професійної майстерності

В Одеській області залишаються актуальними проблеми впровадження особистісно-орієнтованого підходу як основи освітньо-виховного процесу, інноваційних технологій виховання, розбудови Шкіл сприяння здоров'ю та розвитку їх мережі. Викликає тривогу недостатній рівень професійної компетентності з проблем виховання деяких керівників навчальних закладів, їх заступників, педагогів — організаторів, класних керівників, педагогів.

Науково-методична лабораторія проблем виховання ООІУВ з метою стимулювання педагогічної творчості та інноваційного стилю діяльності педагогів, керівників навчальних закладів продовжує працювати над проблемою «**Особистісно-орієнтовані технології виховання**».

Обласна Школа педагогічної майстерності

П'ятий рік діє обласна «**Школа педагогічної майстерності**», результативно працюють «**майстер-класи**» кращих заступників директорів шкіл з виховної роботи, започаткована робота обласної творчої групи «**Клуб заступників директорів шкіл з виховної роботи**» за проблемою «**Впровадження сучасних інноваційних технологій виховання**» (засідання буде проводитись раз на два місяці).

У минулому навчальному році були проведені чотири «**майстер-класи**» за проблемою: «**Особистісно-орієнтовані технології виховання в сучасній школі**» В. В. Ягоднікової (ЗСОШ № 50 м. Одеси), О. Г. Варшкевич (економічний ліцей м. Одеси), І. А. Янковської (ЗОШ № 107 м. Одеси), Л. А. Єрофеевої (Великодолинська ЗОШ Овідіопольського району).

Обласні методичні об'єднання

Проведені обласні семінари та здійснені перші кроки по створенню **обласних методичних об'єднань** керівників навчальних закладів, їх заступників:

— «**Школа сприяння здоров'ю як основа успішної діяльності сучасного навчального закладу**» на базі гімназії № 7 м. Одеси (директор С. В. Мельник);

— «**Школа духовності: досвід, проблеми, пошук**» при сприянні Благодійного фонду імені Кирила і Мефодія на базі ЗОШ «Джерело» (директор Г. І. Дякун) за участю В. М. Хайруліної, член.-кор. АПН України, канд. пед. наук, директора Українського колежу (м. Київ), автора програми «Етика: духовні засади»;

— «**Сучасні підходи у формуванні учня на засадах і традиціях козацько-лицарського виховання**» на базі гімназії № 9 м. Одеси (директор І. А. Олійник) за участю керівництва Чорноморського козацького з'єднання.

Перспективний педагогічний досвід Одещини

У минулому навчальному році була продовжена робота щодо пропаганди перспективного педагогічного досвіду. Так, на базі **гімназії № 8 м. Одеси — навчального закладу Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю** (директор Л. М. Паюл) проведено обласний семінар для заступників директорів шкіл з виховної роботи за проблемою «Здоров'я, інтелект, духовність». Учасники семінару мали змогу познайомитись з системою роботи Школи сприяння здоров'ю, з шляхами вирішення проблем збереження та зміцнення здоров'я гімназистів, формування у них позитивної мотивації на здоровий спосіб життя.

У лабораторії діє **картотека перспективного педагогічного досвіду**. Ви маєте можливість ознайомитись з перспективним педагогічним досвідом з проблем виховання, кращими технологіями виховання, зібраннями творчих робіт, авторськими доробками учасників обласних конкурсів та Ярмарків педагогічних ідей і технологій.

Перспективний педагогічний досвід Одещини з проблем виховання

1. Шкільна Учнівська Республіка — крок до демократичного суспільства (з досвіду роботи ЗСОШ № 50 м. Одеси) // Наша школа. — 2003. — № 2.

2. Здорова дитина — здорове майбутнє країни (з досвіду роботи Арцизької СЮН) // Наша школа. — 2003. — № 3.

3. Здоров'я, інтелект, духовність (з досвіду роботи гімназії № 8 м. Одеси) // Наша школа. — 2003. — № 3.

4. «Вітрила юності» (з досвіду роботи Школи-родини № 2 м. Біляївки) // Наша школа. — 2003. — № 3.

5. Педагогіка здоров'я (з досвіду роботи ДНЗ № 1 фізкультурно-оздоровчого профілю «Золота рибка», м. Южне) // Наша школа. — 2003. — № 5.

6. Особистісний підхід до дитини (з досвіду роботи Великолинської ЗОШ Овідіопольського району) // Наша школа. — 2003. — № 6.

7. Ліцей — парламентсько-президентська республіка (з досвіду роботи економічного ліцею м. Одеси) // Наша школа. — 2002. — № 1.

8. Школа духовності (з досвіду роботи НВК № 4, м. Южне) // Наша школа. — 2002. — № 3.

9. Формування громадянина України (з досвіду роботи Новоселівської ЗОШ Котовського району) // Наша школа. — 2002. — № 5.

10. Програма виховання «Я — українець» учнів ЗСОШ № 50 м. Одеси // Наша школа. — 2003. — № 4.

11. Школа сприяння здоров'ю — шлях до здоров'я (з досвіду роботи шкіл Одещини) // Наша школа. — 2003. — № 2.

12. Клуб молодших школярів «Котигорошко» (з досвіду роботи НВК «Морський ліцей — ЗОШ № 24», м. Одеси) // Освіта. — 2002. — № 52.

13. «Україно, доле моя» (з досвіду роботи учнівського самоврядування ЗОШ № 3, м. Котовськ) // Освіта. — 2002. — № 52.

14. Адамівський курінь «Молода Січ» (з досвіду роботи Адамівської школи козацько-лицарського виховання Білгород-Дністровського району) // Освіта. — 2002. — № 52.

* * *

Як свідчать матеріали аналізу стану виховної роботи області, планів роботи РМК, ММК за минулий рік, діагностування слухачів курсів підвищення кваліфікації заступників директорів шкіл з виховної роботи, педагогів-організаторів, слухачів семінарів, у більшості районів, міст недостатньо уваги приділяється проблемам виховання, підвищенню професійної компетентності заступників директорів з виховної роботи, педагогів — організаторів, класних керівників, педагогів.

РМК, ММК необхідно вжити заходів щодо розробки концептуальних підходів у науково-методичній роботі з проблем виховання, створення цілісної системи стимулювання професійного зростання педагогів, розкриття їх творчих індивідуальних можливостей, зростання престижності їх роботи, підвищення дієвості методичної ради.

В Одеському обласному інституті удосконалення вчителів з метою підвищення професійної компетентності методистів РМК, ММК з виховної роботи систематично проводяться обласні семінари з актуальних проблем виховання, з питань використання досягнень вітчизняної та світової психолого-педагогічної науки, нових технологій виховання, впровадження перспективного педагогічного досвіду. Так, у минулому році були проведені семінари з проблеми «**Удосконалення управління виховного процесу в районі (місті)**». Але більшість методистів ці семінари не відвідують. Слухачам семінарів були прочитані лекції з проблем: «Інноваційні світові технології і системи з проблем виховання» (О. І. Папач), «Інноваційна спрямованість виховного процесу» (Т. Я. Теплова), «Педагогічне управління сучасним виховним процесом. Діагностування, регулювання та корекція стану виховної роботи в районі (місті)» (О. І. Чешенко), «Соціально-психологічний моніторинг ефективності впровадження нових педагогічних технологій» (А. А. Лескова) та інші. Для методистів була організована презентація системи виховної роботи м. Іллічівська (зав. відділом освіти Іллічівської міської ради В. Г. Кушнір, спеціаліст відділу освіти І. В. Василенко), презентація виховної системи школи № 107 м. Одеси (директор А. П. Мазур) в «майстер-класі» І. А. Янковської, дипломанта «Обласного Ярмарку педагогічних ідей і технологій — 2003», презентація творчої групи шкільного методичного об'єднання класних керівників по проблемі «Пошук нових технологій виховного процесу» та інше. На жаль обласні семінари не завжди мають продовження в роботі в районах, містах області.

Радимо особливу увагу звернути на впровадження таких форм методичної роботи, як: науково-практичні конференції, «круглі столи», постійно діючі семінари, панорама методичних ідей і знахідок, тижні педагогічної майстерності. Доцільним буде створення в районах, містах Школи новопризначених заступників директорів шкіл з виховної роботи, педагогів-організаторів. Для творчо працюючих педагогів рекомендуємо організувати роботу районних, шкільних творчих груп, творчих лабораторій з проблем виховання.

Активізації науково-методичної роботи сприятимуть проведення презентацій досвідчених заступників директорів з виховної роботи, педагогів-організаторів, класних керівників.

У районах, містах залишаються проблеми щодо виявлення та узагальнення досвіду роботи кращих педагогів, виховних моделей, систем, авторських педагогічних програм, інноваційних технологій виховання. РМК, ММК мають надати допомогу в їх експертній оцінці та забезпечити їх участь у конкурсах, обласному Ярмарку педагогічних ідей і технологій.

Національна мережа шкіл сприяння здоров'ю

Однією з життєво важливих для нашої країни проблем є здоров'я населення України і, в першу чергу, підростаючого покоління. Кожна дитина має право отримати освіту в школі активного сприяння здоров'ю. Одним із важливих шляхів подолання кризових явищ, які позначаються на здоров'ї підростаючого покоління, є впровадження в життя закладів освіти політики, орієнтованої на збереження і зміцнення здоров'я кожної дитини.

За підсумками Всеукраїнського конкурсу-захисту сучасної моделі навчального закладу Школи сприяння здоров'ю у 2002/2003 н. р. в Україні створена Національна мережа шкіл сприяння здоров'ю. До неї увійшли 179 навчальних закладів, у тому числі дев'ять з Одеської області. Вони стали інформаційними центрами розвитку Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю (див. Позакласний час, грудень, 2003) (табл.).

Їх досвід заслуговує уваги та впровадження в практику роботи інших навчальних закладів.

Разом з тим питання щодо розвитку мережі Шкіл сприяння здоров'ю залишається актуальним. Валеолого-екологічний дошкільний заклад Миру імені Шрі Чінмоя № 288 «Здравушка» з українською мовою навчання м. Одеси — заклад освіти, що включено до Міжнародного проекту «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю», на жаль закрито.

Районна (міська) Програма розвитку Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю

Реалізація визначених Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті завдань потребує від усіх без винятку соціальних інститутів, і в першу чергу від районних, міських відділів освіти, цілеспрямованих дій у забезпеченні спільної діяльності різних структур району, міста, які безпосередньо пов'язані з вирішенням завдань щодо збереження здоров'я нації, формування культури

здоров'я населення та здійснення профілактики негативних проявів у молодіжному середовищі.

У районах (містах) слід активізувати роботу щодо підтримки і розвитку навчальних закладів нового покоління, які визначили пріоритетом — життя і здоров'я дитини. На виконання наказів Міністерства освіти і науки України від 23.07.03 р. № 491/236 адм. «Про підсумки проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту сучасної моделі навчального закладу — Школи сприяння здоров'ю», від 17.11.03 р. № 760 «Про організацію та проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту на кращу регіональну Програму розвитку Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю» і відповідного наказу управління освіти і науки Одеської облдержадміністрації від 27.01.04 р. № 23-ОД необхідно затвердити в кожному районі (місті) регіональну Програму розвитку Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю, враховуючи регіональні особливості. При розробці Програми слід керуватися такими документами:

1. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді (2004 р.).

2. Основні вимоги щодо організації діяльності навчального закладу — Школи сприяння здоров'ю;

3. Модель «Навчальний заклад — школа сприяння здоров'ю», який функціонує на базі дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів.

4. Критерії оцінювання діяльності навчального закладу — Школи сприяння здоров'ю.

А також враховувати систему роботи району (міста) по впровадженню програм Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук в навчальних закладах:

а) за проектом «ДІАЛОГ» щодо впровадження Комплексної програми по формуванню навичок здорового способу життя серед дітей та підлітків;

б) за проектом ПРООН/ЮНЕЙДС «Сприяння просвітницькій роботі «рівний — рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя».

Таблиця

№	Навчальні заклади Одеської області Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю	Керівник
1.	Навчальний комплекс «Сузір'я» (гімназія № 7) м. Одеси	Світлана Василівна Мельник
2.	Валеолого-екологічний дошкільний заклад Миру ім. Шрі Чінмоя № 288 «Здравушка» з українською мовою навчання м. Одеси	Людмила Іванівна Лисюк
3.	Дошкільний навчальний заклад № 1 порту Южний фізкультурно-оздоровчого профілю «Золота рибка», м. Южне Одеської області	Валентина Миколаївна Щербакова
4.	Загальноосвітня (експериментальна) школа І—ІІІ ст. № 8 м. Одеси	Ольга Георгіївна Голік
5.	Гімназія № 8 м. Одеси	Лариса Миколаївна Паюл
6.	Авторська школа-комплекс М. П. Гузика, м. Южне Одеської області	Микола Петрович Гузик
7.	Ліпецька загальноосвітня школа І—ІІІ ступенів Котовського району Одеської області	Григорій Опанасович Дімбул
8.	Болградський НВК: спеціалізована школа І—ІІІ ступенів — ліцей Одеської області	Юлія Михайлівна Карталова
9.	Арцизька районна станція юних натуралістів Одеської області	Ніна Георгіївна Адзеріхо

Орієнтовна структура Програми

1. Обґрунтування Програми (в тому числі економічне).
2. Визначення проблем, на реалізацію яких спрямована дана Програма.
3. Технологія досягнення мети і завдання Програми.
4. Зміст, терміни реалізації Програми.
5. Очікувані результати.
6. Бюджет та джерела фінансування Програми.
7. Склад авторської Програми.

2004 рік — Рік сім'ї

Важлива роль належить батькам. Саме від них великою мірою залежить благополуччя їхніх дітей. Тому одне з важливих завдань сучасної школи — стати центром просвіти і для батьків.

У зв'язку з відзначенням у 2004 році 10-річчя проголошення Генеральною Асамблеєю ООН Міжнародного року сім'ї Указом Президента України від 06.02.04 р. № 169/2004 «Про проведення в Україні у 2004 році Року сім'ї» і в Україні 2004 рік проводиться як рік сім'ї. Навчальним закладам слід активізувати інформаційну роботу по роз'ясненню прав сім'ї, в тому числі й у сфері соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти.

Ефективна взаємодія сім'ї та школи по вихованню дітей сприятиме зміцненню сім'ї, підвищенню іміджу школи.

Увага! Всеукраїнський конкурс «Класний керівник — 2004»

З метою зростання престижності класного керівника, поширення та впровадження в практику кращого досвіду роботи класних керівників, інноваційних технологій виховання, залучення вчителів-практиків до наукової роботи та на виконання наказу МОІН України від 06.05.04 р. № 373 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник — 2004» в загальноосвітніх навчальних закладах», відповідного наказу управління освіти і науки Одеської облдержадміністрації з 1 вересня 2004 року до 15 січня 2005 року проводиться Всеукраїнський конкурс «Класний керівник — 2004».

УМОВИ проведення Всеукраїнського конкурсу «Класний керівник — 2004»

I. Загальні положення

Всеукраїнський конкурс «Класний керівник — 2004» (далі — Конкурс) проводиться спільно з Інститутом проблем виховання Академії педагогічних наук України та часописом «Позакласний час» відповідно до заходів Міні-

стерства освіти і науки України «Про виконання Указу Президента України від 24.01.2001 р. № 42/2001 «Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми «Діти України» на період до 2005 року».

II. Мета і завдання Конкурсу

Мета: звернути увагу науково-педагогічної громадськості до проблем виховання, які затуалізовані практикою і потребують теоретико-методологічного осмислення та наукового забезпечення;

— виявити кращих педагогів, які у практичній роботі ефективно використовують форми і методи виховної роботи, інноваційні виховні технології;

— сприяти поширенню та впровадженню у практику виховної діяльності педагогічних колективів досвіду роботи класних керівників-новаторів;

— залучити вчителів-практиків до наукової роботи в галузі педагогіки і психології розвитку особистості.

Завдання:

— сприяти зростанню престижності звання класного керівника, підвищення його ролі і статусу як компетентного педагога ХХІ століття;

— виявити якісно нові форми і методи організації колективних творчих справ; продемонструвати та узагальнити досвід представлених на Конкурс авторських педагогічних програм, систем, моделей;

— ознайомитися з інноваційними виховними технологіями в організації діяльності класного керівника та педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів; здійснити їх експертну оцінку;

— сприяти створенню умов для впровадження кращих методик та технологій виховання у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів;

— сформулювати інформаційно-аналітичний, методичний та науково-педагогічний банк даних авторських доробок, зорієнтованих на підвищення професійної майстерності вчителів як вихователів та організаторів діяльності дитячого колективу;

— пропагувати досвід виховної роботи кращих класних керівників;

— сприяти проведенню психолого-педагогічних досліджень з проблем виховання; провести відбір кращих методичних напрацювань, технологій виховання, ефективних форм роботи, спрямованих на гуманізацію та демократизацію відносин «учень — учень — учитель — батьки», становлення та розвитку особистості дітей і підлітків.

III. Учасники конкурсу

Для участі у Конкурсі запрошуються (на добровільних засадах) педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів усіх ти-

пів та форм власності, які мають стаж педагогічної роботи не менше 3 років.

Конкурс проводиться за чотирма номінаціями:

- вчителі початкових класів;
- класні керівники 5—11 класів загальноосвітніх навчальних закладів;
- вихователі шкіл-інтернатів;
- класні керівники 5—11 класів гімназій, ліцеїв, колегіумів, коледжів.

IV. Умови участі та порядок проведення Конкурсу

Для організації та проведення Конкурсу на всіх його етапах створюються організаційні комітети та журі, склад яких затверджується керівниками відповідних органів управління освіти.

Склад оргкомітету та журі підсумкового етапу Конкурсу затверджується наказом Міністерства освіти і науки України.

Відповідні оргкомітети вирішують всі питання, пов'язані з проведенням Конкурсу.

Конкурс проводиться з 1 вересня 2004 року у чотири етапи:

1-й етап: з 1 вересня до 1 жовтня — у навчальних закладах, де визначається один переможець у кожній номінації;

2-й етап: з 1 до 20 жовтня — у районах та містах обласного підпорядкування, де визначаються три переможці у кожній номінації;

3-й етап: з 20 жовтня до 25 листопада — в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, де визначаються три переможці у кожній номінації;

4-й (підсумковий) етап: з 15 грудня 2004 року до 15 січня 2005 року — у Міністерстві освіти і науки України.

Вимоги до представлених робіт

До журі Всеукраїнського конкурсу подаються такі матеріали:

1. Заявка на участь у Конкурсі
2. Висновок обласного журі, зроблений на підставі матеріалів, поданих відділом освіти районної (міської) державної адміністрації або окремим педагогічним колективом загальноосвітнього навчального закладу.
3. Опис системи виховної роботи класного керівника, при цьому вказати конкретні практичні результати, здобутки, напрацювання, публікації (якщо такі є) — за підписом директора загальноосвітнього навчального закладу та його заступника з виховної (науково-методичної — для гімназій, ліцеїв, коледжів) роботи та завірених печаткою навчального закладу.
4. Паспорт класу.
5. Об'єктивні дані на вчителя, чиї матеріали представлені на Конкурс (прізвище, ім'я, по батькові; дата народження; освіта — коли і який навчальний заклад закінчив, спеціальність за освітою; місце (повна назва і поштова адреса) навчального закладу і стаж роботи за

спеціальністю та стаж роботи класним керівником; повна поштова адреса місця проживання вчителя).

6. Фотографія розміром 9 × 13 (у незаклеєному конверті).

7. Матеріали (опис досвіду роботи за номінацією, наукові статті, сценарії, методичні рекомендації та розробки, схеми, таблиці, моделі, фотографії (у конвертах, не приклеювати!), супроводжуючі аудіо- та відеоматеріали, публікації в пресі, інші матеріали, які, на думку класного керівника, розкривають сутність його роботи та досягнення у визначеній номінації, а також два домашніх завдання за темами: «Сучасний погляд на педагогічну та психологічну науку», «Сучасні діти, які вони?»).

Подані на Конкурс матеріали не рецензуються і не повертаються.

Авторські права на творчі роботи переможців Конкурсу переходять до його організаторів, які залишають за собою право їх використання при організації виставок, реалізації міжнародних гуманітарних програм.

Конкурсні роботи надсилаються у двох примірниках, українською мовою; комп'ютерний набір, кегль 14, інтервал 1,5. Обов'язково додається електронна версія у текстовому редакторі Word.

У супроводжуючих документах зазначаються: назва роботи, ім'я та прізвище автора, дата народження, повна поштова домашня адреса та адреса навчального закладу.

Роботи на підсумковий етап Конкурсу надсилаються з поміткою «На Всеукраїнський конкурс «Класний керівник-2004» не пізніше 15 грудня 2004 року на адресу: 04070 м. Київ, вул. П. Сагайдачного, 37. Науково-методичний центр середньої освіти МОН України.

V. Нагородження переможців

Переможці фінального туру Конкурсу нагороджуються Почесними грамотами Міністерства освіти і науки України та цінними подарунками від часопису «Позакласний час» (у кожній номінації відповідно: за 1-е місце — телевізором; за 2-е місце — відеомагнітофоном; за 3-є місце — фотоапаратом).

Учасникам фінального туру Конкурсу присвоюють звання «Лауреат конкурсу «Класний керівник — 2004».

Переможці фінального туру в номінації «Сучасний погляд на педагогічну та психологічну науку» рекомендуються для обрання науковими кореспондентами Інституту проблем виховання АПН України.

Матеріали переможців та учасників IV етапу Конкурсу будуть опубліковані на сторінках часопису «Позакласний час» протягом 2005 року.

О. І. ЧЕШЕНКО,

методист, старший викладач кафедри педагогіки і психології ООІУВ.

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ВІДНОШЕННЯ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПРИРОДООХОРОННОЇ РОБОТИ

Еколого-натуралістичний комплекс «Юннатський» Одеського обласного гуманітарного центру позашкільної освіти та виховання — підрозділ комплексного позашкільного навчального закладу, основним напрямком діяльності якого є організація еколого-натуралістичної освіти та виховання в закладах освіти області, що забезпечує реалізацію індивідуальних, соціальних потреб вихованців, розкриття творчого потенціалу в галузі біологічних наук, валеології, екології, сільськогосподарського дослідництва, формування екологічної культури особистості, набуття знань і досвіду щодо розв'язання екологічних завдань, які існують у регіоні та країні.

Сьогодні ніхто не скаже, що екологічні знання, екологічна освіта не потрібні, але напевно чи ви знайдете багато бажаючих «екологонавчатися». У той же час не треба багато зусиль, щоб знайти бажаючих взяти участь в екологічних експедиціях, а кожна експедиція дає не тільки знання — це також набуття навичок і досвіду розв'язання екологічних проблем, залучення вихованців до науково-дослідної та експериментальної роботи.

Екологічна освіта у позашкільних закладах — це не тільки формування теоретичного рівня екологічної свідомості, а й система поєднання теоретичних знань з оволодінням практичними навичками раціонального природокористування. Вона є ключовим принципом взаємодії людського суспільства й природи, забезпечує формування екологічної культури.

В Одеській області накопичено досвід по організації системи екологічної освіти та виховання в закладах освіти за регіональними програмами. 16 програм сгруповано у 4 блоки, які включають екологічну освіту, екологічне виховання, практичну природоохоронну роботу. У кожному блоці пріоритетність того чи іншого виду діяльності змінюється (схема 1).

Таким чином, працює система екологічної освіти та виховання, яка єднає 3 складові частини (схема 2), що дає змогу всім вихованцям позашкільних закладів та учням закладів освіти виявити і розкрити свої здібності.

Існують особливості сприйняття, які можуть заважати дитині засвоювати матеріал. Наприклад, конкуренція між інформаціями, яка надходить різними каналами. Ще за часів Аристотеля заведено виділяти 5 видів сприйняття (за органами почуттів). Насправді їх більше. Різні види сприйняття допомагають одне одному в роботі. Відомо, для того щоб інформація була краще засвоєна, краще запам'яталася, людина має отримати якомога більше вражень від різних органів почуттів. Вона має побачити об'єкт, почути про нього, доторкнутися, відчутти запах.

Але свідомість дитини неспроможна переробляти інформацію, яка постійно до неї надходить. Тому розум створює систему фільтрів, що затримує дані, які вважає другорядними і вони не входять у коло актуальних чи важливих для цієї дитини. Наприклад, учень захоплюється математикою і байдуже відноситься до біології;

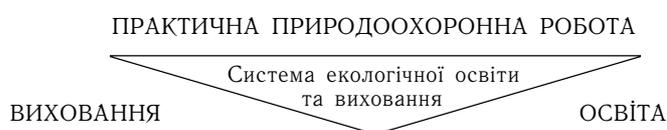
Схема 1

РЕГІОНАЛЬНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРОГРАМИ

<p>I</p> <p>1. ОСВІТА</p> <p>2. ПРАКТИЧНА РОБОТА</p> <p>3. ВИХОВАННЯ</p> <p>— «Екологічний всеобуч»</p> <p>— «Пошук творчих талантів»</p> <p>— «Зелена школа»</p> <p>— «Зернятко»</p>	<p>III</p> <p>1. ПРАКТИЧНА РОБОТА</p> <p>2. ВИХОВАННЯ</p> <p>3. ОСВІТА</p> <p>— «Малим річкам — велике життя»</p> <p>— «Птахосвіт»</p> <p>— «Природа очима дітей»</p> <p>— «Співдружність»</p>
<p>II</p> <p>1. ОСВІТА</p> <p>2. ВИХОВАННЯ</p> <p>3. ПРАКТИЧНА РОБОТА</p> <p>— «Діти за врятування Чорного моря»</p> <p>— «Діти Придунав'я»</p> <p>— «Кюальницько-Тилігульське міжріччя»</p> <p>— «Дністер — SOS»</p>	<p>IV</p> <p>1. ВИХОВАННЯ</p> <p>2. ПРАКТИЧНА РОБОТА</p> <p>3. ОСВІТА</p> <p>— «Діти Чорнобилу»</p> <p>— «Надія»</p> <p>— «Оберіг»</p> <p>— «Родина»</p>

Схема 2

СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

переживає через негаразди з однолітками чи батьками, не бажає сприймати нову інформацію через побоювання показати свою інтелектуальну неспроможність. Крім того, інформація, яка надходить по різних каналах, засвоюється по-різному в процентному відношенні.

У людини один вид сприйняття може мати перевагу над іншим. Якщо ця перевага велика, то «підвладні» види сприйняття не тільки стримуються у розвитку, а й можуть деградувати.

Існує кваліфікація дітей за типами сприйняття:

- діти, у яких домінує зоровий тип сприйняття інформації;
- діти, у яких домінує слуховий тип сприйняття;
- діти, які більшість знань оволодівають через практичну роботу, створюючи щось своїми руками;
- діти, у яких домінують інші типи сприйняття.

Така класифікація є умовною в зв'язку з тим, що не існує людей з окремими типами сприйняття, а той чи інший тип домінує. Тому при організації екологічної освіти та виховної роботи необхідно враховувати, що учні з різними типами сприйняття зможуть здобути знання різними шляхами.

Учні, які прагнуть здобути додаткові знання та займатись науково-дослідною роботою, не тільки займаються дослідною роботою в екологічних експедиціях (регіональні програми «Діти Придунав'я», «Дністро SOS» та ін.), а й беруть участь у природоохоронних акціях, у науково-практичних конференціях, відвідують заняття «Екологічного всеобучу». Вони здобувають додаткові знання і оволодівають новими навичками та методикою дослідної роботи. Вивчаючи та досліджуючи природу рідного краю, вони навчаються шанобливо ставитись до довкілля.

Учні, які краще оволодівають знаннями через практичну роботу, залюбки беруть участь у природоохоронних акціях, конкурсах та компаніях.

Аналіз роботи за регіональними програмами показує, що у програмах, запропонованих у I блоці, на перше місце виступає освітня діяльність, а потім практична робота. Так учні працюють за усіма програмами, крім програми «Зернятко» — сьогодні внесло свої коректи-

ви, і тому учнівські колективи, які працюють в рамках цієї програми, більше уваги приділяють практичній роботі. На нашу думку, ще недостатньо вивчаються питання екологічного землеробства, вирощування екологічно чистої продукції, районованих сортів.

Програми II блоку передбачають вирішення освітніх та виховних завдань, залучення учнівської молоді всіх вікових категорій до оволодіння навичками науково-дослідної та практичної роботи. Але у зв'язку з тим, що останнім часом обласні екологічні експедиції не фінансуються з бюджету, їх організація та проведення поступово перейшли до громадських організацій, які вивчили та використовують досвід роботи центру щодо організації та проведення експедицій. Громадські організації за допомогою грантів фінансують проведення обласних екологічних експедицій. Вони співпрацюють з Центром, але перспективне планування та організація роботи за програмами ускладнені.

III блок програм передбачає, у першу чергу, практичну роботу, а у IV — програми, що мають виховне спрямування.

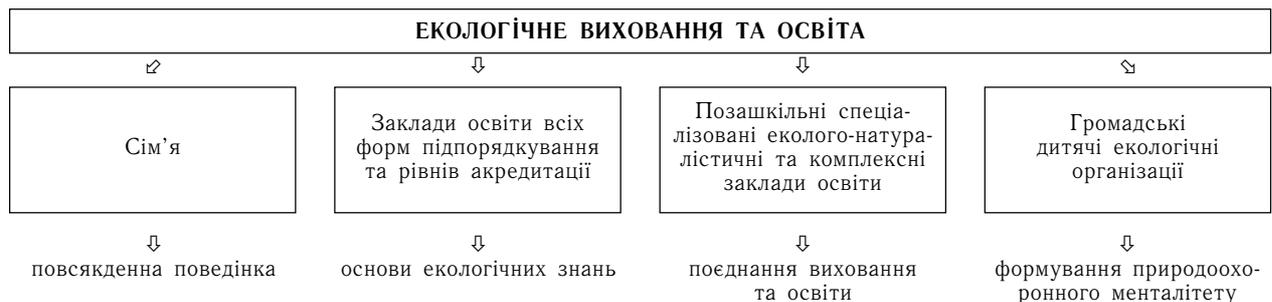
Усі ці програми продовжують працювати й сьогодні.

У 2003 році розроблена «Регіональна програма розвитку позашкільної освіти в Одеській області на 2003—2008 роки», яка сприяє відновленню роботи еколого-натуралістичних позашкільних закладів, активізації еколого-натуралістичної роботи з учнівською молоддю у позаурочний час. Досвід показує, що розробка довгострокових перспективних регіональних програм та організація роботи за ними дає позитивні наслідки. Але для подальшого розвитку роботи за регіональними програмами необхідно удосконалювати форми та методи організації екологічного виховання. Пропонуємо «Календар екологічних свят», створений на основі використання методики позитивного екологічного виховання через свято.

Основи екологічної культури закладаються у дитинстві, у цьому процесі беруть участь як структури, що виховують людину, так і сім'я та соціум (схема 3).

Поєднання екологічних знань та формування практичних навичок природокористування і гармонійної взаємодії людини з природою да-

Схема 3

ють можливість виховувати покоління з розвинутою екологічною культурою.

Можна витратити багато зусиль на екологічну освіту та виховання, однак якщо повсякденна поведінка членів родини, сусідів, оточення не відповідає нормам екологічно культурної поведінки, то дитина знаходиться у стані конфлікту між знаннями та їх використанням на практиці. Тому важливо залучати батьків до роботи у позашкільному закладі, до участі у масових заходах та акціях. Таку роботу з батьками можна проводити як безпосередньо, так і через виховну роботу з дітьми.

У педагогічній практиці дуже часто можна зустріти таку ситуацію, коли учням дають завдання, пов'язані з вивченням екологічного стану регіону, але, виконуючи їх, учні тільки констатують рівень кризи і не визначають шляхів виходу з неї. Тому екологічна освіта забарвлюється у негативні кольори. У змісті шкільної освіти через невелику кількість практично не розкрито значення екологічної культури. Учні в школі не отримують спеціальних знань про сутність екологічної культури, її складники, показники стану сформованості тощо.

Сьогодні взаємозв'язок позашкільної й шкільної екологічної освіти розглядається як безперервний процес засвоєння цінностей і понять, що спрямовані на формування умінь, необхідних для осмислення й оцінки взаємозв'язків між людиною, її культурою і навколишнім середовищем.

У позаурочний час учні займаються переважно практичною, педагогічно керованою діяльністю; вони продовжують рухатися в руслі проблем, поставлених і вирішуваних на уроках, але вже більшою мірою актуальних щодо життя й у формі адекватних їм видів діяльності.

Позашкільна освіта протягом багатьох років використовувала ті педагогічні технології, які спрямовані на розкриття особистості учня, забезпечення його розвитку та саморозвитку. Особистісно-орієнтоване навчання будується на визнанні різноманітності змісту й форм навчального процесу, вибір яких має здійснювати педагог з урахуванням розвитку кожної дитини, її педагогічної підтримки у пізнавальному процесі. Екологічний аспект повинен органічно включатись у процес освіти всіх вікових категорій, що відповідає концепції безперервної освіти, та охоплювати всі верстви населення.

У дошкільному віці виховний вплив переважно спрямований на розвиток відношення дітей до природи як соціальної цінності, яка

визначається естетичними та моральними імперативами, виробленими людською культурою. У дітей дошкільного та молодшого шкільного віку закладаються основи екологічної культури. Ця вікова категорія дітей краще засвоює нові знання через ігри, казки. Слухати казки, легенди, відгадувати загадки люблять усі — від малого до дорослого. Однак відгадуючи запропоновані загадки й вікторини, засвоюючи звичаї, повторюючи прислів'я, ваша аудиторія буде «еконавчатися», сама того не помічаючи. Тим краще: мимовільно засвоєна інформація зберігається довше й більше використовується. Учні середніх і старших класів у позашкільних закладах отримують як додаткову освіту, так і оволодівають практичними навичками, яким не навчають ні в школі, ні в родині. Тому дуже важливо, щоб ці нові знання та навички були якомога позитивніше сприйняті.

На сучасному етапі в екологічній освіті та вихованні дуже важливо використовувати позитивні, доброзичливі, гуманістичні технології. Не залякування «страшними» цифрами екологічного стану довкілля, а пошук позитивного рішення екологічних завдань, що існують у регіоні, державі, на Землі повинні бути провідними в усіх формах екологічної освіти.

Одним із завдань еколого-натуралістичного позашкільного виховання є підтримка шанобливого ставлення дітей до природи, до всього живого. Тому більшість занять мають бути розраховані на чуттєве сприйняття природи, на створення евристичних ситуацій щодо відкриття краси у буденному, в навколишньому середовищі.

Усі, діти і дорослі, люблять свята. Влаштування свята, підготовка до нього, атмосфера свята на довгий час залишають у пам'яті гарний настрій, підтримують інтерес учнів до подальшого розвитку і спонукають навіть не дуже активних дітей знайти згідно з власними здібностями своє місце в колективі, освоїти нові знання, розкривати й розвивати свої здібності. До підготовки та участі у святі із задоволенням беруть участь і дорослі, батьки.

Календар екологічної роботи та масових заходів можна запропонувати як «Календар екологічних свят», де кожна природоохоронна акція, конкурс, проект готуються та проводяться як свято. Готуючись до свят у кожному конкретному випадку можна використовувати ту методичку, яка найбільше відповідає рівню заходу та віку учнів (колективне творче діло, рівний — рівному тощо).

КАЛЕНДАР ЕКОЛОГІЧНИХ СВЯТ

№ з/п	Назва	Термін проведення
1.	Регіональна програма «Екологічний всеобуч», свято «День водно-болотних угідь» («Ми з тобою однієї крові»)	2 лютого
2.	Регіональна програма «Птахосвіт» («Птах року — жайворонек чубатий»), природоохоронні свята: «Зимуючі птахи», «Лебідь», «Великий Різдвяний облік птахів», «Пташина ідальня»	протягом року грудень—лютий

№ з/п	Назва	Термін проведення
	«Весняний облік птахів», «День зустрічі птахів», «Побудуємо птахам дім», «Дні пташиної тиші», «Осінні міграції птахів»	березень—квітень червень—липень вересень—жовтень лютий—квітень
3.	Регіональна програма «Екологічний всеобуч», обласна природоохоронна акція «Першоцвіти Одещини», свята «Леонтиці Одеської», «Проліска», «Першої квітки року»	
4.	Регіональна програма «Малим річкам — велике життя», свято «Всесвітній день води»	22 березня
5.	Регіональна програма «Зернятко», обласний етап Всеукраїнського очно-заочного конкурсу «Посади сад» (свято «Наш родючий сад»)	березень—жовтень
6.	Регіональна програма «Екологічний всеобуч» — обласний місячник екологічної пропаганди (обласний етап Всеукраїнського тижня охорони навколишнього середовища), свята: «День доквілля» «Дерево життя» «День Землі» «Чиста планета»	квітень 17 квітня 3 тиждень квітня 22 квітня квітень
7.	Регіональні програми «Малим річкам — велике життя», «Діти Придунав'я», «Куяльницько-тилігульське міжріччя», «Дністер — SOS» та «Діти за врятування Чорного моря», обласні етапи Всеукраїнських акцій «Ріки мого дитинства», «Прибережні смуги». «Мережа малих річок України» (свята: «Моя річечка рідненька», «Дерева, які люблять мавки», «Чисті береги»)	протягом року
8.	Обласний етап Всеукраїнської акції «До чистих джерел» (свято «Веселка з джерела»)	протягом року
9.	Обласний етап Всеукраїнської акції «Парки — легені міст та сіл» (свята: «Посадимо новий парк», «Дерево родини»)	квітень—листопад
10.	Регіональна програма «Пошук наукових талантів», обласне свято «Юні друзі природи»	квітень
11.	Регіональна програма «Екологічний всеобуч», еколого-натуралістичний похід «Біоцит» (свято «Мурашника»)	травень—червень
12.	Регіональна програма «Родина», свято «День юнната», «Ми одна велика сім'я»	червень
13.	Регіональні програми «Екологічний всеобуч», «Співдружність» (свято «В гармонії з природою»)	5 червня
14.	Регіональна програма «Екологічний всеобуч», обласний етап Всеукраїнського очно-заочного конкурсу «Джміль та Бджілка» (свята: «Джміль та Бджілка», «Перша бджілка»)	протягом року
15.	Регіональні програми «Екологічний всеобуч» та «Пошук наукових талантів», обласний етап Всеукраїнської акції «Екологічна стежка» (свято «Екологічними стежками рідного краю»)	протягом року
16.	Регіональні програми «Екологічний всеобуч» та «Пошук наукових талантів», обласний етап Всеукраїнської очно-заочної акції «Флора України — компас у зеленому світі» (свято «Флора України»)	травень—жовтень
17.	Регіональні програми «Зелена школа», «Надія», «Родина»: свята «Усі до «Зеленого класу», «Подорож юних екологів», «Чиста планета — здорове майбутнє»	червень—липень
18.	Регіональна програма «Зернятко», «Свято першого стогу», «Свято врожаю»	липень—серпень
19.	Регіональні програми «Екологічний всеобуч» та «Пошук наукових талантів», обласний етап Всеукраїнського молодіжного конкурсу «Вчимося заповідати» (свято «На заповідній стежці»)	протягом року
20.	Регіональна програма «Зелена школа», обласний етап Всеукраїнського конкурсу-огляду внутрішнього озеленення шкіл та позашкільних закладів «Музей кімнатних рослин» (свята: «Зелений клас», «Клас-оранжерея», «Самий квітучий клас»).	протягом року
21.	Обласний етап Всеукраїнської акції «Ліси для нащадків» (свята: «Лісовичка», «Ліс — своїми руками»).	протягом року
22.	Регіональні програми «Пошук наукових талантів» та «Співдружність», свято «Юних науковців» — обласні етапи Всеукраїнських науково-освітніх проектів (наприклад — «Лишайники — індикатори стану атмосферного повітря», науково-практичні конференції за підсумками екологічних експедицій тощо)	протягом року
23.	Регіональна програма «Зелена школа», «Свято осінньої квітки»	вересень
24.	Регіональна програма «Зернятко», виставка «Щедрість рідної землі»	вересень—жовтень
25.	Регіональні програми «Діти за врятування Чорного моря» та «Пошук наукових талантів», свято «День Чорного моря»	30 жовтня
26.	Регіональні програми «Екологічний всеобуч» та «Співдружність», щорічний обласний екологічний фестиваль «Ми любимо тебе, рідна земле».	листопад
27.	Регіональна програма «Природа очима дітей», обласний конкурс дитячого малюнка «Веселка»	протягом року
28.	Регіональна програма «Екологічний всеобуч», свято «Ми живемо на одній планеті» (до «Дня біорізноманіття»).	29 грудня
29.	Регіональні програми «Родина» та «Екологічний всеобуч», обласна природоохоронна акція «Ялинка» — Новорічне свято	грудень—січень

Примітка. Регіональні програми «Діти Чорнобилу», «Надія», «Родина», «Оберіг» та «Природа очима дітей» є складовою частиною всіх програм.

В. В. ДЬЯЧЕНКО,

методист еколого-біологічного відділу
Одеського обласного гуманітарного
центру позашкільної освіти та виховання.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ «ЗЕЛЕНОЇ ШКОЛИ» (з досвіду)

Дітям властиве прагнення постійно розширювати свою уяву про навколишній світ. Екологічна освіта здатна задовольнити цю потребу. Для багатьох дітей вчитель-еколог може виявитися чи не єдиною людиною, яка зможе допомогти їм усвідомити, наскільки цінне і багатогранне життя на Землі. Доцільно створити умови для безперервного вивчення, відкриття нового і дуже важливо, щоб це здійснювалось в сприятливих умовах, весело, з добрим настроєм.

Діти бажать знати, як називаються різні предмети і явища, як у природі відбуваються ті чи інші процеси. Враховуючи це бажання, вчитель має допомогти їм засвоїти основні ідеї захисту і збереження природи, усвідомити взаємозв'язок між людьми і навколишнім середовищем. Необхідно ознайомити дітей з основними екологічними проблемами, які впливають з цього взаємозв'язку, і можливими позитивними шляхами їх вирішення. Дітям необхідна допомога дорослих у формуванні в них умінь і навичок, які допоможуть їм у майбутньому взяти участь у вирішенні екологічних проблем. У першу чергу — це уміння спілкуватися і співпрацювати, ставити реальні цілі, планувати свої дії, впроваджувати в життя свої плани.

Вихованцям необхідна позитивна самооцінка і доброзичливе ставлення до них. Важливо формувати у дітей позитивну самооцінку, адже люди із заниженою самооцінкою неохоче беруть участь у вирішенні загальних завдань, які стоять перед суспільством. Цьому сприяє емоційна підтримка, похвала з боку дорослих.

Влітку в школах і позашкільних закладах можна створити літні площадки для організації дозвілля дітей молодшого та середнього віку. Разом із проведенням спортивних, рухливих ігор, організацією відпочинку на водоймищах (морі, річці, ставку) для привертання уваги дітей до вивчення природи рідного краю та його екологічних проблем можна організувати «Зелену школу». Що ми розуміємо під цією назвою? Це цикл натуралістичних і екологічних занять, мета яких: за літній період як можна більше розповісти дітям про навколишній світ, про тварин, рослин; познайомити з правилами поведінки у місцях літнього відпочинку, на екскурсіях, у туристських походах; дати можливість ознайомитись з методиками дослідження навколишнього середовища. Це — заняття протягом від 2 до 3 годин у день, які органічно поєднуються з рухливими іграми на повітрі, екскурсіями, літературними і художніми заняттями.

Програма «Зеленої школи» передбачає вивчення таких предметів, як: екологія, краєзнав-

ство, природознавство, етнографія, фенологія та ін.

У запропонованій статті подається узагальнений досвід роботи працівників еколого-натуралістичного підрозділу Обласного гуманітарного центру позашкільної освіти і виховання, Березівського центру дитячої та юнацької творчості, еколого-натуралістичного центру Суворовського району.

Програма «Зеленої школи» розрахована на дітей молодшого та середнього шкільного віку. Проведення занять на свіжому повітрі передбачає використання ігрових форм роботи: екологічних ігор, масових конкурсів, фестивалів, які вимагають попередньої підготовки в групах.

Чому ми рекомендуємо організувати роботу «Зеленої школи»?

Людське сприйняття має багато загадок і особливостей. Ви, напевно, помічали, що не всі діти однаково сприймають навчальний матеріал, і навіть здібні учні окремі теми залишають поза увагою.

Тому потрібно так організувати роботу «Зеленої школи», щоб кожне заняття не тільки викликало позитивні емоції, але й забезпечувало можливість розуміти важливість інформації та її значення безпосередньо для себе.

Передати багату палітру природи через типографську фарбу неможливо. Навіть прекрасною володіючи ілюстрованим атласом-визначником, можна не зрозуміти, істивний перед тобою гриб чи отруйний. У житті кольоровий тон одного і того ж виду рослин чи тварин має досить великий діапазон, який може змінюватись в залежності від освітлення. Важко також сприймати об'єм і рух птахів чи комах, рослин. Тому влітку немає сенсу проводити заняття у приміщенні, краще це робити у «зеленому класі», якщо він у вас є, або на природі.

По можливості необхідно приносити на заняття все справжнє: кімнатні квіти у вазонах, кісточки, шишки, пир'я і т. ін. Якомога частіше потрібно виводити дітей на природу, проводити екскурсії.

Одним із завдань «Зеленої школи» є підтримка доброзичливого ставлення дітей до природи, до всього живого. Тому більшість занять повинні бути розраховані на чуттєве сприйняття природи, на створення евристичних ситуацій щодо відкриття краси в буденному, в повсякденному середовищі. Проведення «досліджень» не потребує складного і дефіцитного обладнання. Спеціально підбираються такі завдання, які можна виконати користуючись тільки природним матеріалом. «Інструментами» можуть бути органи почуття, а унаочненням — природні матеріали. Інше — папір,

олівці, лінійки — можна знайти і підготувати до заняття.

Людина — частина природи. Винищуючи природу, вона знищує себе. Щоб людина це зрозуміла, недостатньо впливати на її розум, більше треба — на серце. Французький еколог Т. Дорст писав, що врятувати природу може тільки любов. Тільки живе почуття захоплення, а не розрахунок.

«Легенди і казки охороняють край» — така мудрість побутує в Естонії. «Люби природу і тебе полюблять» — говорять в Україні.

Планування роботи «Зеленої школи»

Виходячи з того, що в «Зеленій школі» передбачається навчання дітей з декількох пред-

метів, без яких знання екології не будуть повними, в робочому тижні виділяються дні, присвячені екологічній освіті, дні краєзнавства, дні колективних ігор і т. п.

Заняття мають проводитися з урахуванням вікових особливостей дітей, тому планування здійснюється окремо для молодших і середніх груп (табл.).

Ми рекомендуємо розпочинати заняття кожного тижня з оглядових або тематичних екскурсій. Це дозволить ближче познайомитися з дітьми, в ході невимушеної бесіди з'ясувати коло інтересів підлітків, визначити рівень знань з тих чи інших питань. Для забезпечення порядку при переміщенні у місті, лісі, по полю вчителю доцільно розподілити дітей (за їх бажанням) на групи з 5—8 чоловік і призначити (чи обрати) старших. У зв'язку з тим, що проводити екскурсії і показувати тварин у природ-

Строки	Тематичний день	Вікова група	Назва заняття	
1-й тиждень	Краєзнавство	Молодша група	Оглядова екскурсія «Краса рідного краю»	
		Середня група		
	Екологія	Молодша група	Практикум «Знайомство з листям»	
		Середня група	Лабораторія юного еколога	
	Творчість	Молодша група	Творче заняття «Я — дерево»	
		Середня група		
	Ігротека	Молодша група	Ігрове заняття «Діапроектор»	
		Середня група	Ігрове заняття «Зоовідеогра»	
	Фенологія	Молодша група	Вікторина «Перший місяць літа»	
		Середня група		
	2-й тиждень	Краєзнавство	Молодша група	Тематична екскурсія «Рослини нашого краю»
			Середня група	
Екологія		Молодша група	Практикум «Слідопит»	
		Середня група		
Творчість		Молодша група	Заняття-колаж «Оспівувач моря І. К. Айвазовський»	
		Середня група		
Фенологія		Молодша група	Вікторина «Вершина літа»	
		Середня група		
Етнографія		Молодша група	Робота народної майстерні «Моя сорочка шита червоним шовком»	
		Середня група		
3-й тиждень		Краєзнавство	Молодша група	Тематична екскурсія «Тварини рідного краю»
			Середня група	
	Екологія	Молодша група	Практикум «Спостереження за комахами»	
		Середня група	Практикум «Оцінка якості води»	
	Творчість	Молодша група	Літературна лабораторія «Зелені рими»	
		Середня група		
	Ігротека	Молодша група	Ігрове заняття «Гральне моделювання»	
		Середня група		
	Фенологія	Молодша група	Вікторина «Завершення літа»	
		Середня група		

ному середовищі складно, можна провести тематичну екскурсію, під час якої показати різні біоценози рідного краю (агробіоценоз, луг, ліс, невдоби і т. п.).

Поради щодо організації «Зеленої школи»

Відведіть у приміщенні одну стінку під виставку матеріалів з екології. Тут можна розмішувати цікаві статті із газет і журналів, малюнки, плакати, твори дітей і т. д. Не читайте лекцій — просто пропонуйте інформацію. Невдовзі діти самі звернуться до Вас із запитаннями.

Слідкуйте за тим, щоб діти були в курсі найцікавіших екологічних новин і проблем і як вони вирішуються у вашому регіоні. Постійно пропонуйте дітям щось нове. Це буде підтримувати їхню зацікавленість і сприяти розвитку мислення.

Влаштовуйте виставки знахідок, зібраних під час екскурсій і прогулянок. Підписуйте їх побутові, а якщо можливо, і наукові назви — це збагачуватиме мову дітей. При завершенні виставки повертайте всі зібрані експонати в ті місця, де вони були знайдені: привчайте дітей не втручатися в природні процеси.

Влаштуйте виставку конструкцій з рухливими частинами, виготовленими із природних матеріалів чи сміття. Дайте друге життя речам, які більше не потрібні і які збирається викинути. Зробіть з них сувеніри, прикраси, кашпо, іграшки і т. п.

Розвивайте у дітей:

— нюх: запропонуйте понюхати будь-який предмет із зав'язаними очима і визначити, що це таке;

— дотик: кожного дня кладіть новий предмет в «ящик відчуттів» і пропонуйте дітям визначити на дотик, що там лежить;

— слух: купіть готовий запис чи запишіть на магнітофон звуки природного і неприродного походження, дайте дітям послухати касету, а потім запропонуйте їм визначити, що це за звуки.

Дізнайтеся, які види тварин і рослин у вашій місцевості знаходяться під загрозою знищення, виготуйте стенди, присвячені їм. Продемонструйте їх малюнками чи фотографіями, а якщо є змога, то покажіть їх у природі.

Спостерігайте за тваринами. При цьому поясніть дітям, що дикі тварини мають проживати у своєму природному середовищі. Не треба їх приручати, бо якщо вони залишаться без людини, то загинуть.

При спостереженні за маленькими тваринами і рослинами запропонуйте дітям замальовувати те, що вони бачать:

— малюнок у натуральну величину і вид об'єкта при збільшенні під лупою;

— контур чи силует;

— об'єкт спостереження на місці знаходження.

Запропонуйте дітям спостерігати за комахами, земляними черв'яками, птахами. Обговоріть, як вони рухаються. Підберіть музику до цих рухів.

Навчіть дітей цінувати будь-яку живу істоту, покажіть, яка вона гарна, визначте її місце в харчовому ланцюзі, її екологічну нішу, її значення як природного ресурсу та з естетичного боку. Намалюйте схему зв'язків істоти із середовищем («павутиння залежності»).

Грайте в колективні ігри, основані на співпраці, щоб показати, як одні живі істоти залежать від інших. Що відбувається, коли одна ланка ланцюга випадає і не бере участі в роботі системи?

Щоб діти краще засвоїли виучуваний матеріал, організуйте ігри типу вікторин «Поле чудес», «Що? Де? Коли?» та ін.

Відзначаєте екологічні свята, наприклад:

1 червня — День захисту дітей.

5 червня — Всесвітній день захисту навколишнього середовища.

16 червня — День захисту від опустинювання.

26 червня — День боротьби з наркоманією і розповсюдженням наркотиків.

Обговорюйте з дітьми, чому так необхідно відзначати ці дні. Візьміть участь у проекті, який би допоміг дітям поділитися своїми знаннями з мешканцями вашого населеного пункту.

Пам'ятайте, що будь-який вид діяльності вимагає творчого підходу: не намагайтесь проводити запропоновані заняття саме так, як вам їх рекомендують — пристосовуйте їх до своїх потреб і можливостей.

Поради щодо складання плану занять.

1. Визначте, які знання, уміння і навички необхідні учням того віку, з якими ви працюєте.

2. Визначте такі характеристики дітей:

— які етапи пізнання притаманні учням;

— які соціальні навички учнів (чи мають вони навчитися бути незалежними, чи мають набувати навичок співробітництва?).

3. Виявіть потреби окремих дітей:

— на основі досвіду проведених вами занять;

— за допомогою простих тестів.

4. Виберіть тематику занять.

5. Оцініть початковий рівень знань учнів з обраних тем.

6. Складіть план, виходячи з тих знань, умінь і навичок, які діти мають придбати. Визначте, які методи мають бути використані.

7. У ході заняття постійно ставте питання учням, не забувайте про різні стилі пізнання.

8. Відпрацюйте техніку оцінювання. Постійно здійснюйте оцінку ефективності завдань, взаємодії між дітьми всередині групи, індивідуальної активності учнів, ефективності засвоєння матеріалу.

Діти часто ставлять запитання «Що це таке?», і ми спішимо відповісти замість того, щоб допомогти їм здогадатись самим. Надзвичайно корисно ставити дітям питання, які стимулюють розумову діяльність. Можна, наприклад, запитати:

- Це неживий предмет чи жива істота?
- Як ти догадався про це?
- Що це за істота?
- Яка вона на дотик?
- Чим вона пахне?
- Яким способом рухається і в якому напрямку?
- Чи залишає вона за собою будь-який слід?
- Чи є у неї очі, ніс, рот, ноги? Чи можна її побачити? Якщо ні, то чому?
- Що представляє собою ця істота?
- На яку іншу істоту вона схожа?
- Як вона захищається?
- Чи є поблизу інші такі ж істоти?
- Що може статися, якщо ти візьмеш її додому і потримаєш у себе?
- Що може статися, якщо ти наступиш на неї?
- Де вона живе?
- Де вона відпочиває?
- Як ти гадаєш, молода вона чи стара?
- Чи може вона перетворитися у будь-що інше?

У ході вирішення пізнавальних задач необхідно спонукати дітей постійно осмислювати навіть буденні вчинки, замислюватись над тим, що вони роблять і обговорювати з ними всі етапи роботи.

Для аналізу роботи «Зеленої школи» необхідно здійснити оцінку ефективності виконання завдань, оцінку роботи групи, спонукати дітей до самооцінки, що допоможе дати кінцеву оцінку роботи в школі, здійснити узагальнений аналіз і скласти план роботи на наступний період.

Оцінка ефективності завдання.

Щоб дізнатися, як оцінюють діти запропоновані їм види діяльності, поставте перед ними декілька запитань:

- Що в завданні здалося тобі самим легким?
- Що самим складним?
- З якими проблемами ти зіткнувся, виконуючи це завдання?
- Чи знайшов ти найкращий спосіб виконання завдання?
- Чи можна виконати це завдання швидше?

Оцінка роботи групи.

Запропонуйте дітям оцінити роботу групи, поставивши декілька запитань:

- Чи всі члени групи брали участь в роботі? Якщо ні, то чому?
- Хто з дітей керував роботою?
- Чи всі, хто хотів керувати роботою, отримав таку можливість?
- Скільки членів групи висунули пропозиції, які допомогли знайти вирішення задачі?
- Чи всі пропозиції були заслухані?
- Чи можна було зробити так, щоб у вирішенні задачі брали участь більше дітей?
- Який вклад внесли в спільну роботу ті чи інші члени групи?

Самооцінка роботи дітей.

- Чи сподобалась тобі участь у виконанні завдання?
- Чи відчував ти, що група прийняла твої ідеї?
- Який вклад вніс ти у виконання завдання?
- Щоб ти хотів змінити наступного разу? Кінцева оцінка.
- Чому ти навчився, працюючи в групі?
- Що нового ти дізнався про те, як вирішувати проблеми?
- Що нового ти дізнався про себе?
- Що нового ти дізнався про те, як треба працювати разом?

І. Є. ГУСАК,

методист еколого-натуралістичного відділу Одеського гуманітарного центру позашкільної освіти та виховання.

ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЇ ВІДНОСИН ЛЮДИНИ З ПРИРОДОЮ

Формування екологічної культури як складової загальної культури особистості зафіксовано у Державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття», Національній доктрині розвитку освіти, Концепції національного виховання, Законах «Про освіту» та «Про позашкільну освіту». Екологічна освіта розглядається сьогодні як один з найпотужніших засобів, що може забезпечити зміну ставлення людини і суспільства до навколишнього середовища з руйнівного, споживацького на дбай-

ливе, бережливе, і зрештою — відповідальне. Сьогодні ставиться питання вже не просто про екологічну освіту і виховання, а про необхідність виховання екологічно культурного покоління. Допомогти у цій роботі педагогам шкіл області може використання матеріалів обласної екологічної відеотеки.

В Одеській області в закладах позашкільної освіти існують п'ять відеотек, які працюють на базі комплексу «Юннатський» Одеського обласного гуманітарного центру позашкіль-

ної освіти та виховання, еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Суворовського району міста Одеси, Ізмаїльської міської станції юних натуралістів, Арцизької районної станції юних натуралістів, Ананівського районного будинку юних натуралістів, Білгород-Дністровського міського будинку дитячої творчості.

Відеотекою обласного гуманітарного центру, яка працює з 1998 року, користуються не тільки позашкільні заклади освіти, а й загальноосвітні школи Одеської області за програмою середньої школи по біології, географії та екології, медичний університет, біологічний факультет університету ім. І.І. Мечникова, медичний коледж. Зацікавлені у трансляції фільмів на природоохорону тематику районні телестудії. Так, наприклад, співробітники Кілійського районного телебачення «Контакт» відзначили: «...Ваші фільми, якими ми користувались протягом восьми місяців, щоденно демонструвалися по місцевому телебаченню у програмі «Екологічний екран «Жайворонок». Багато з них за бажанням телеглядачів демонструвалися повторно. Особливу цікавість викликали фільми Станіслава Тібатіна «Живий світ води», «Український степ» та Олександра Куракіна «Підводний світ Чорного моря» про флору та фауну нашої місцевості та фільми, присвячені рідкісним видам тварин: «Гіпопотам», «Світ Амазонки» тощо.

Скорочення в школі годин на вивчення гуманітарних курсів і введення нових предметів та додаткової пізнавальної інформації тільки для ознайомлення не вирішують задач щодо підвищення рівня знань учнів. Тому робота відеозалів має дуже велике значення.

Відеотека обласного гуманітарного центру нараховує багато стрічок, де висвітлюються найбільш актуальні екологічні проблеми: зміна клімату, значення води для людей, різні види забруднення і їх вплив на навколишнє середовище, екологічний стан Чорного моря, Дунаю і Дністра. Також є фільми, з яких можна дізнатись про роботу еколого-натуралістичного підрозділу обласного гуманітарного центру, СЮН м. Ізмаїла та ЕНЦ Суворовського району м. Одеси.

Еколого-натуралістичний підрозділ, комплекс «Юннатський» Одеського обласного гуманітарного центру позашкільної освіти та виховання має понад 50 найменувань фільмів, створених під егідою Європейської програми ТАСІС «Підвищення інформованості населення щодо проблем навколишнього середовища», Дніпропетровського регіонального осередку Всеукраїнської еко-журналістської асоціації та інші.

Протягом 2002 року 5588 дітей користувались послугами відеозалу Одеського обласного гуманітарного центру, а у 2003 — біля 6000. Однак, на нашу думку, ще недостатньо заклади освіти області користуються послугами відеопрокату екологічних відеотек.

Еколого-натуралістичний комплекс «Юннатський» запрошує до співпраці всі заклади освіти Одещини. У вас є змога безкоштовно скористатися послугами нашої відеотеки: взяти фільми напрокат чи переглянути у нашому відеозалі. Заявки направляти до еколого-натуралістичного комплексу «Юннатський» за адресою: м. Одеса, вул. Теніста, буд. 2, тел. 63-74-83; 63-82-91. Час роботи відеотеки: вівторок, четвер з 10 до 16 години.

Перелік фільмів відеотеки

1. «Мусор». Фільм про проблеми переробки та використання сміття. Тривалість — 24 хвилини.

2. «Кислотные дожди». Фільм про причини процесу утворення і наслідки кислотних дощів. Тривалість — 24 хвилини.

3. «Жуки-искусники». Фільм про дивні факти з життя жуків, що живуть у гної. Тривалість — 30 хвилин.

4. «Поиски». Фільм про цінність води. Відзначений премією Оскар. Тривалість — 12 хвилин.

5. «Хельмут Ольсен». Фільм про довкілля. Тривалість — 10 хвилин.

6. «Пираты сточных канав». Фільм про те, як забруднюється вода у місті. Тривалість — 10 хвилин.

7. «Творение». Мультиплікаційний фільм про можливість триумфу живого довкілля над людиною. Тривалість — 7 хвилин.

8. «Рак, окружающая среда и образ жизни». Фільм про те, яким чином навколишнє середовище може стати причиною виникнення ракової пухлини. Тривалість — 44 хвилини.

9. «Бумага». Фільм про технології виробництва та споживання паперу. Тривалість — 52 хвилини.

10. «Болезнь изобилия». Фільм про симптоми нової хвороби західного суспільства. Тривалість — 56 хвилин.

11. «Черное море: смерть или отсрочка приговора». Фільм про екологічні проблеми Чорного моря. Тривалість — 30 хвилин.

12. «Женщины Арала». Фільм про трагедію населення Аральського регіону. Тривалість — 14 хвилин.

13. «Катастрофа 2030». У фільмі звучить звернення до міжнародного суспільства — боротися з причинами, що призводять до змін клімату, які можуть привести до екологічної катастрофи. Тривалість — 45 хвилин.

14. «Просто капля нефти». Фільм про нафту. Тривалість — 30 хвилин.

15. «Права детей». Серіал з короткометражних фільмів, які у нетрадиційній формі знайомлять з основними параграфами Конвенції ООН 1989 року про права дітей. Тривалість кожної серії — 12 хвилин.

16. «Мы люди». Фільм про громадські рухи в різних країнах світу проти забруднення

довкілля та порушення прав людини. Тривалість — 30 хвилин.

17. «Нефть». Фільм про проблеми використання та переробки нафти. Тривалість — 30 хвилин.

18. «В супермаркеті». Фільм про проблеми побутових відходів та способи їх вирішення. Тривалість — 24 хвилини.

19. «Воздух всюду и везде». Фільм у доступній для дітей формі розповідає про процеси, що відбуваються в атмосфері. Тривалість — 24 хвилини.

20. «Альтернативные источники энергии». Фільм про використання енергії сонця. Тривалість — 24 хвилини.

21. «Эрозия». Фільм про процеси виникнення ерозії, наслідки та способи боротьби з нею. Тривалість — 30 хвилин.

22. «Петр использует энергию солнца». Фільм про життя, що залежить від енергії сонця. Тривалість — 30 хвилин.

23. «Вода есть не везде». У фільмі демонструється процес кругообігу води у природі. Тривалість — 30 хвилин.

24. «Фантастическое путешествие в действительности». Фільм про проблеми сільського господарства. Тривалість — 25 хвилин.

25. «Премьера ежегодного спектакля». Фільм про тиждень охорони навколишнього середовища у Санкт-Петербурзі. Тривалість — 26 хвилин.

26. «Однажды в Австралии». Фільм про утворення та еволюцію континенту Австралія, його тваринний та рослинний світ. Тривалість — 26 хвилин.

27. «Спасем озон без промедления». Фільм про проблеми руйнування озонового шару. Тривалість — 18 хвилин.

28. «Гиппопотам». Фільм про життя та поведінку гіпопотамів у Західній Африці. Тривалість — 30 хвилин.

29. «Дикий Вилли». Фільм про те, як ловлять рибу здивованими очами касатки на ім'я Виллі. Тривалість — 30 хвилин.

30. «Счастливый спинорог». Фільм розповідає про пригоди хороброї рибки. Тривалість — 30 хвилин.

31. «Здоровяк — флоридская пантера». Фільм про життя та місце, де живуть рідкісні види тварин на прикладі флоридської пантери. Тривалість — 30 хвилин.

32. «Выдры и нефть». Фільм про хоробрих людей, які допомогли тваринам, що потрапили у біду. Тривалість — 30 хвилин.

33. «Пеликаны и океан». Фільм про життя пеліканів. Тривалість — 30 хвилин.

34. «Африканский ушастый сокол». Фільм про середовище, в якому живе рідкісний птах — африканський ушастий сокіл та про його поведінку. Тривалість — 30 хвилин.

35. «Тито и его зоопарк». Пізнавальна історія про тварин Лондонського зоопарку. Тривалість — 30 хвилин.

36. «Экологическое сельское хозяйство». Фільм демонструє різні екологічні підходи до раціонального ведення сільського господарства. Тривалість — 15 хвилин.

37. «Завоевание времени — труд будущего». Фільм дає можливість зрозуміти, що головне багатство майбутнього — це праця. Тривалість — 30 хвилин.

38. «Транзитный транспорт в Тироле». Фільм про забруднення навколишнього середовища у Тиролі, пов'язане із зростанням транзитного автомобільного руху. Тривалість — 20 хвилин.

39. «Город, яд и Бейер-концерн». Фільм про боротьбу громадських організацій проти забруднення навколишнього середовища. Тривалість — 30 хвилин.

40. «Атомное танго». Спогади ветеранів, учасників перших випробувань атомної зброї на Семіпалатинському полігоні. Тривалість — 65 хвилин.

41. «Природное чудо Монголии». Фільм про вплив цивілізації на природу Монголії. Тривалість — 45 хвилин.

42. «Эпоха генной инженерии». Фільм розповідає про різні живі організми, що змінюються методом генної інженерії та проблеми, які виникають при цьому. Тривалість — 30 хвилин.

43. «Четыре мгновения тишины». Це філософський фільм про цінності любові до природи та єднання з нею. Тривалість — 54 хвилини.

44. «Тайны песков». Фільм про мікроскопічний світ приливно-відливних пісків північно-східної Шотландії та його вплив на довкілля. Тривалість — 45 хвилин.

Нові відеофільми

45. «Ми будемо жити в іншій Україні». Фільм — лауреат V Міжнародного конкурсу телепрограм «Україна єдина». Екологічні негаразди сьогодення руйнують генофонд нації, формують хворе покоління. Як вижити українцям? Надія на молодь, яка хоче жити в іншій Україні і робить свої перші кроки на шляху до збереження і оздоровлення довкілля.

46. «Подорож до країни юннатії». Бути захисником природи рідного краю, любити і досліджувати її вчать діти в країні юннатії. Фільм запрошує у цікаву подорож до цієї країни.

47. «Сині очі Волині». На крайньому північному заході нашої держави є дивовижно мальовничий край кришталево-синіх озер, загадкових лісів, таємничих болот. Це прадавня слов'янська земля — Волинь. Прикраса цього краю — унікальні Шацькі озера. Для збереження цього синьоокого дива у 1963 році на площі понад 30 тисяч гектарів був створений Шацький національний природний парк.

48. «Ойкос» запрошує в Карпати». «Ойкос» — дитячий екологічний табір-експедиція у Карпатах. Протягом 10 років у ньому побувало

понад 1000 юнаків та дівчат з усієї України. Маршрут експедиції включає подорож гірськими стежками і таємничими пролісами, підйом на Говерлу та спуск річкою Тисою на катамаранах, знайомство з пам'ятками історії та культури краю.

49. «Світанок над Хортицею». Хортиця — найбільший і найвеличніший острів на Дніпрі, національна святиня України. І сьогодні нащадки запорожців зберігають та відроджують славетні традиції, відтворюють природні ландшафти острова.

50. «Чигиринщина — край заповідний». Чигиринщина — заповідний край, де чарівна природа поєднується із славетною історією, де й досі живе непокірний дух козацької вольниці, де легенди і сучасність поєднуються в живій пам'яті народу. Чимало місць цієї землі є пам'ятками не лише національного, а й загальнолюдського значення.

51. «Заповідна краса Диканського краю». «Про Диканьку, вважаю, ви наслушалися доволі», — говорить про цей край персонаж гоголівських «Вечорів...». Нинішня ж Диканщина — це заповідний куточок Полтавського краю, де на території 12 тисяч гектарів розкинувся Диканський регіональний ландшафтний парк. До його складу увійшли п'ять пам'ятників архітектури та історії і 7 пам'ятників природи...

52. «Інформація, що змінює світ». УЦМЗР — український центр менеджменту землі та ресурсів володіє методами космічного зондування землі. Можливості УЦМЗР полягають в тому, щоб дати характеристику всієї екосистеми навколишнього середовища і проаналізувати її динаміку.

53. «Доля Дніпра». Ми хочемо, щоб три наші народи поєднали свої зусилля по відродженню Дніпра не тільки як джерела життєдайних сил, але й як джерела відродження своєї історичної, культурної, духовної та генетичної аурі...

54. «Канівський природний заповідник». Дніпро — Славути... Мальовничі Канівські гори... Оточені широкими водними просторами, багаті різноманітними реліктовими рослинами, унікальними представниками тваринного світу. Славетний Шевченківський край — сьогодні під охороною держави. Фільм присвячений історії створення та сучасному стану Канівського природного заповідника.

В. В. ГАЛЮТКІНА,

заступник генерального директора еколого-натуралістичного підрозділу-комплексу «Юннатський» Одеського обласного гуманітарного центру позашкільної освіти та виховання.

Дошкільне виховання. Початкове навчання

ПРАЦІВНИКАМ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Новий 2004/2005 навчальний рік є роком подальшого впровадження в життя дошкільних працівників Закону України «Про дошкільну освіту», Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті. Значення цих документів свідчить про глибинні процеси, які відбуваються в нашій країні, в галузі освіти, зокрема.

Стрижнем роботи дошкільних працівників є переорієнтація на методологію особистісно-орієнтованого навчання й виховання, розвиток творчої особистості, яка здатна до самоосвіти та саморозвитку, вміє використовувати набуті знання для покращання свого життя і життя своєї країни. Готовність педагогічних кадрів дошкільних навчальних закладів до розв'язання цих завдань неможлива без аналітичного підходу до стану дошкільної освіти, її надбань та невирішених проблем.

В Одеській області налічується 684 дошкільних навчальних заклади, якими охоплено 40 912 дітей дошкільного віку. У багатьох

районах та містах області стабілізувався процес збереження мережі дошкільних закладів, удосконалюється організація навчально-виховного процесу, підбору та навчання кваліфікованих педагогічних кадрів. Так, заслуговує на увагу серйозне ставлення до проблем дошкільної освіти в м. Одесі, Южному, Іллічівську, Білгороді-Дністровському, Ізмаїлі, Овідіопольському, Біляївському, Котовському, Болградському та Ренійському районах області. Накопичено достатньо цікавий досвід роботи дошкільних закладів з проблем створення можливостей для дітей у здобутті освіти. Продовжує збільшуватись кількість закладів освіти «Дошкільний навчальний заклад — загальноосвітній навчальний заклад». Це забезпечує можливість безболісного адаптованого підходу до навчання дітей в школі.

Добру славу про себе мають такі НВО, як Білгород-Дністровський, НВО № 126 м. Одеси.

Виконання Закону України «Про мови в Україні» сприяло тому, що більшість дошкіль-

них закладів відповідально поставилась до проблеми розвитку україномовного і культурного простору. Це дало можливість педагогічним колективам дошкільних закладів сформулювати основи духовності дитини, відновити престиж української мови — державної мови нашої країни.

У певній мірі в області забезпечуються освітні потреби національних меншин щодо створення дитячих закладів з мовами навчання: російською, молдовською, болгарською. Є багато дитячих садків для дітей болгарського, гагаузького населення, в яких навчання здійснюється російською чи українською мовою, але вивчається мова болгарського та гагаузького народів, його традиції та культура. Існує ряд дитячих садків з мовою навчання — молдовською. Але це не заважає представникам національних меншин вивчати державну мову, прилучати дітей до культури, традицій та обрядів українського народу. Формування й виховання у дітей дошкільного віку національних та загальнолюдських цінностей завжди було предметом уваги працівників дошкільної освіти, які прищеплюють дітям любов до Людини, Країни, всіх народів світу.

Впровадження інформаційних педагогічних технологій та досвіду кращих дошкільних закладів України, ближнього і дальнього зарубіжжя здійснюється в Приморському, Суворовському, Київському та Малиновському районах Одеси, а також у мм. Южному, Іллічівську, Білгороді-Дністровському. Широко впроваджується особистісно-орієнтована розвивальна система навчання, методика Марії Монтессорі, А. М. Богдаш, Т. Г. Постоян.

Велика увага приділяється вихованню й навчанню дітей засобами гри. Для забезпечення ефективної ігрової діяльності в дитячому закладі необхідно подбати про:

- наявність умов для всіх видів ігрової діяльності;
- зв'язок гри з усіма розділами програми;
- чітке й раціональне планування ігрової діяльності.

Наявність умов для всіх видів ігрової діяльності залежить в першу чергу від високої якості управлінської діяльності керівника ДНЗ, яка складається з організації ігрових майданчиків для кожної групи, закупівлі необхідного обладнання згідно з листом Міністерства освіти і науки України № 509 від 11.09.2002 року (Дошкільне виховання. — 2002. — № 10); а також контролю за виконанням ігрової діяльності з боку вихователів. Турбота методиста ДНЗ — створити умови для навчання вихователів й ефективного планування.

Процес особистісно-орієнтованого навчання значною мірою залежить від особливостей педагога, його власної педагогічної позиції, культурного та освітнього рівня, життєвого досвіду, уподобань. Педагог, який здійснює індивідуальний підхід, повинен:

— володіти різноманітними методами й прийомами навчання і виховання та використовувати їх відповідно до потреб, здібностей і можливостей дитини;

— варіювати розумове та психічне навантаження, добирати і пропонувати дітям ігрові завдання різного рівня складності.

Особистісно-орієнтований підхід має базуватися на знанні реального життя дитини, а не бути чимось зовнішнім, нав'язаним.

Індивідуалізацію слід здійснювати в декілька етапів:

1. Систематичні цілеспрямовані спостереження за індивідуальними проявами соціального, інтелектуального, мотиваційного, емоційного, творчого, фізичного і рухового видів розвитку дитини.

2. Складання психолого-педагогічних характеристик (усних чи письмових).

3. Створення індивідуальних програм розвитку.

4. Реалізація цих програм.

5. Аналіз одержаних результатів.

Базовий компонент орієнтує педагогів на певну перебудову. Слід відійти від навчання, жорстко пов'язаного тільки з підготовкою до школи, і переорієнтувати процес на головне — особистість.

Підготовка дітей до школи — це складний творчий процес, який потребує глибокого осмислення вихователями та вчителями початкових класів знань дитячої психології, здібностей дитини до навчального процесу з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей. На жаль, часто вчителі нових типів шкіл дуже прискіпливо ставляться до дітей, які виходять з дошкільних закладів, не знають програмних вимог, встановлюють жорсткі вимоги до знань малюків. Слабо реалізується принцип наступності в самих школах.

На сучасному етапі розвитку дошкільної науки і практики особливого значення набуває проблема сім'ї і виховання в ній дитини. Турбота і вболівання за долю міцної, працьовитої і духовно багатой сім'ї спонукає дошкільних працівників шукати нові підходи до підвищення ефективності роботи з батьками. Спираючись на досвід попередніх поколінь, етнопедагогіку, колективи дошкільних закладів повинні працювати за певною системою, реалізація якої забезпечить батьків знаннями і вміннями щодо виховання дітей. Перед плануванням цієї роботи слід добре вивчити стан педагогічної компетентності родин, провести анкетування, знайомство з соціально-побутовими умовами, рівнем розвитку педагогічної культури. Такий аналіз сприятиме виробленню у батьків поглядів на виховання дитини як складний і динамічний процес взаємодії сім'ї, дитячого закладу і дитини щодо формування єдиних методів і прийомів спілкування, вимог, доброзичливого ставлення до дитини, серйозного і сумлінного виконання своїх обов'язків.

У роботі з батьками треба використовувати три форми: індивідуальну, індивідуально-групову і колективну, віддаючи перевагу живій бесіді, конкретній консультації, аналізу окремих конфліктних ситуацій тощо. Ольга Матвеева, зав. ДНЗ № 165 м. Запоріжжя, на сторінках журналу «Дошкільне виховання», № 6 за 2001 рік пропонує таку структуру роботи з сім'єю:

I. Адміністративно-господарська служба

— укладання угоди між батьками і адміністрацією садка;

- збирання інформації про сім'ю;
- анкетування;
- юридичні консультації;
- загальні батьківські збори;
- робота батьківського комітету;
- спільна господарська діяльність;
- благодійні акції;
- веселий ярмарок.

II. Методична служба

— групові батьківські збори;

— усний журнал для батьків;

— папки-пересувки;

— дні відкритих дверей;

— відкриті перегляди занять;

— звіти фахівців;

— групові та індивідуальні консультації;

— участь батьків у святах, розвагах;

— спільна робота над статтями до преси, радіо.

III. Психологічна служба

— спільна робота з питань оптимальної адаптації дітей;

— консультації;

— тренінги для батьків;

— психологічний куточок;

— видання літератури для батьків;

— звіти психолога за рік;

— участь у батьківських зборах.

IV. Медична служба.

— ознайомлення з медичними картками дітей;

— інформаційний стенд «Нехворайко»;

— виставка медичної літератури;

— консультації;

— збереження здоров'я, загартування;

— участь у батьківських зборах.

Послідовна й цілеспрямована робота з батьками, втілення в життя кращого досвіду сприятимуть зміцненню інституту сім'ї, відродженню нашої держави як однієї з цивілізованих країн світу.

Удосконалюється управлінська діяльність завідуючих дошкільними закладами, поліпшується система методичної допомоги вихователям. Кращий досвід з цього питання накопичено в ДНЗ №№ 3, 26, 84, 106, 167, 267, 276, 278, 295, 310 м. Одеси. Тут працюють майстри педагогічної справи, які добре знають проблеми сучасної дошкільної освіти, навчають своїх працівників на прикладі кращого досвіду. Але разом з досягненням успіхів у багатьох до-

шкільних закладах області є ще серйозні недоліки, невирішені проблеми.

Формування через дошкільну освіту здорового способу життя є одним з головних завдань керівників дошкільних закладів. Кращий досвід з цього питання накопичено в ДНЗ № 1 м. Южного, ДНЗ № 15 м. Одеси.

Сучасний дошкільний заклад виконує соціальне замовлення країни, народу на підготовку гармонійно розвиненої особистості. Для виконання цієї важливої задачі треба в кожному закладі організувати роботу по удосконаленню професійної майстерності вихователів. Як стати професіоналом вищого класу? Що необхідно зробити для того, щоб, не ламаючи природу дитини, розвинути, виховати та навчити її всім премудрошам світу.

Наша держава протягом 13 років стверджує нові підходи до реформування системи освіти, висуває на перший план проблему оновлення педагогічного мислення кадрів дошкільних закладів, творчого підходу до проблем навчання й виховання. У цих умовах робота вихователів передбачає оновлення змісту, форм і методів навчання й виховання. На допомогу педагогам дошкільних закладів приходить вивчення, засвоєння та впровадження кращого педагогічного досвіду.

Розвиток ініціативи та творчості педкадрів, підвищення їх професіоналізму стає невід'ємною частиною роботи дошкільного закладу, РМК, ООІУВ. Передовий досвід — це те «розумне, що треба сіяти розумно», тобто перекладаючи відому цитату, слід обережно підійти до цікавих і корисних методик, ідей вчених-мислителів Льва Толстого, К. Д. Ушинського, В. О. Сухомлинського, Януша Корчака, Софії Русової, Марії Монтессорі, Ш. О. Амонашвілі.

Останнім часом все більшого значення набуває впровадження диференційованого та розвивального навчання, збереження здоров'я дитини за методиками Порфірія Іванова, Л. І. Латохіної, М. М. Єфіменка.

Однак треба чітко засвоїти, що передовий досвід — це не насилля над особистістю вихователя, не наказ зверху, а особисте ствердження, що це потрібно для підвищення ефективності роботи, розвитку творчих здібностей.

Турбота завідуючих і методистів дошкільних закладів — ознайомити з досвідом, дати можливість його використовувати. Тому передплата журналів «Дошкільне виховання», «Розкажіть онуку», «Палітра педагога», «Наша школа», газети «Дитячий садок» допоможе керівникам оцінити окремі методики та передовий досвід.

Сьогодні працівникам дошкільних закладів слід звернути особливу увагу на підвищення педагогічної майстерності, створити в ДНЗ таку творчу атмосферу, яка б сприяла розкриттю особистості дитини. Головне завдання методичної служби — переорієнтація всіх ла-

нок освіти на гуманізацію педагогічного процесу, мета якого — сприяти становленню дитини як творчої особистості. Слід навчати вихователів таким формам, методам і прийомам, які б забезпечували розвиток у дитини почуття емоційного благополуччя, довіри, радості життя.

Методична служба у дошкільному закладі повинна переорієнтуватися з контрольної функції на функцію методичної допомоги у підвищенні фахової майстерності педагога. Рекомендуємо такі форми організації та проведення методичної роботи.

1. Масові (колективні).

- проблемні семінари
- семінари-практикуми
- педагогічні ради
- педагогічні виставки
- науково-практичні конференції.

2. Групові.

- методоб'єднання
- творчі групи
- школи передового досвіду
- вирішення конфліктних ситуацій.

3. Індивідуальні.

- консультації
- самоосвіта
- стажування
- наставництво.

Для плідної діяльності дошкільного колективу методистам і завідуючим слід виявити рівень знань, умінь та навичок вихователів. З цією метою пропонуємо проводити діагностування, яке може бути у вигляді анкетування, співбесід з проблем педагогіки, психології, методики дошкільної освіти. Великого значення набувають доповіді вихователів після проходження курсової та семінарської перепідготовки при Одеському ОІУВ.

На підставі діагностики готується план роботи на навчальний рік з урахуванням адресної допомоги вихователям.

Великого значення набувають нові підходи до активних методів навчання кадрів.

Один з головних напрямків методичної роботи та управління — проведення педради.

Орієнтовна тематика педрад.

1. Закон України «Про дошкільну освіту» — в дії.
2. Національні і загальнолюдські цінності, шляхи і засоби їх формування.
3. Виховання творчої особистості дошкільників.
4. Діалогічний підхід у навчанні і вихованні як один з головних засобів формування особистості дитини.
5. Організація здорового способу життя та емоційного благополуччя дітей в ДНЗ.
6. Впровадження нових педагогічних технологій та передового педагогічного досвіду.
7. Ігрова діяльність, її різновиди, значення у навчанні й вихованні дошкільників.
8. Методика організації роботи з дітьми в літній період.

9. Підготовка дітей до школи — справа серйозна.

10. Робота вихователів щодо розвитку реальних можливостей дітей різного типу особистості.

11. Реалізація в ДНЗ Закону України «Про мову в Україні».

12. Нові підходи до роботи з батьками в світлі Закону України «Про дошкільну освіту».

13. Засоби фізичного розвитку та загартування дітей за методикою М. М. Єфіменка, Порфірія Іванова, Л. І. Латохіної.

Пропонуємо орієнтовну **тематичну семінарію** для дошкільних працівників.

1. Сутність і особливості розвитку особистості дитини.
 2. Виховання гуманістичного спрямування особистості — завдання сучасного дошкільного закладу.
 3. Етнопедагогіка як джерело педагогічної майстерності.
 4. Сучасні орієнтири роботи з батьками.
 5. Психолого-педагогічні особливості дошкільників.
 6. Особистісно-орієнтована система навчання й виховання — поклик часу.
 7. Народна педагогіка — основа педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.
 8. Особливості роботи в різновікових групах.
 9. Громадянське виховання особистості в умовах розвитку української державності.
- Наради при завідуючій** — це форма реалізації управлінських рішень, змістом якої є спільна робота учасників управлінської діяльності. Тривалість наради не повинна перебільшувати 1 годину. План наради складається заздалегідь. Тематика нарад закладається в річний план, але може змінюватись залежно від обставин, термінових завдань, надходження директивних наказів, листів тощо.
- Орієнтовна тематика нарад.**
1. Забезпечення організованого початку нового навчального року.
 2. Святкування Дня знань.
 3. Підведення підсумків першого тижня роботи.
 4. Робота з дітьми фізично слабкими, хворими.
 5. Організація навчання з використанням ігрового обладнання.
 6. Забезпечення життя та здоров'я дітей засобами загартування та фізичної діяльності.
 7. Виконання техніки безпеки на майданчиках під час прогулянок.
 8. Система культури поведінки дітей в різних групах закладу.
 9. Наслідки перевірки ігрової діяльності дітей в дитячому закладі.
 10. Хід підготовки та проведення атестації вихователів.
 11. Обговорення новинок методичної літератури.

12. Результати зрізів знань дітей з окремих розділів програми («Цікава математика», «Рідне слово», «Світ навколо нас»).

13. Стан фізичного виховання дітей в дошкільному закладі.

14. Самоосвітня робота вихователів (творчі звіти, співбесіди).

15. Забезпечення ефективності психологічної служби.

16. Робота гуртків за інтересами дітей.

17. Організація трудової діяльності дітей.

18. Стан харчування дітей та забезпечення їх здоров'я.

19. Формування санітарно-гігієнічних навичок у дітей різного дошкільного віку.

20. Ведення вихователями документації (див. Інструкція про ділову документацію // Дошкільне виховання. — 1998. — № 11—12).

21. Хід підготовки до літнього оздоровлення дітей.

22. Результати огляду-конкурсу «На кращу групу».

23. Підсумки роботи за I квартал, I півріччя, рік.

24. Підготовка до серпневих нарад (доповіді, виставки).

25. Проведення свята Нового року, 8 Березня, випускного свята.

Крім традиційних форм методичної роботи, можна запропонувати такі активні форми:

— методичні фестивалі — показ кращого педагогічного досвіду щодо проведення занять, розваг, свят;

— методичний ринг — змагання між вихователями закладу або між двома ДНЗ на краще знання дошкільної педагогіки та психології;

— методичний міст — проведення практичного навчання вихователів, батьків новим підходом до організації діяльності дошкільників;

— «методичні посиденьки» — форма методичної роботи за чашкою кави;

— «мозкова атака» — один з методичних прийомів, який сприяє розвитку творчості. Це добре проводити при обговоренні методики вивчення окремої теми програми;

— «методичний аукціон» — засіб опрацювання кращих ідей, досвіду, які треба захистити;

— розв'язання педагогічних завдань, складних ситуацій;

— психолого-педагогічний тренінг — тренування навичок, здібностей педагога (організаторські, дидактичні, комунікативні тощо);

— «проблемний стіл» — вирішення складних проблем виховання і навчання за заздалегідь підготовленими запитаннями;

— випуск бюлетеня «Пошук» за розділами: досвід кращих — надбання всіх; це цікаво знати; у нас в ДНЗ; список нової методичної літератури;

— «ділова гра» — фрагменти занять різних типів.

Методичні об'єднання можуть працювати за такими напрямками:

— відвідування молодими вихователями занять у досвідчених колег;

— індивідуальні консультації;

— обговорення виступів вихователів, інформації про відвідування обласних курсів, проблемних семінарів;

— виступи вихователів, які готуються до атестації з проблем педагогіки, психології, методики, досвіду.

Дієвість методичної роботи по підвищенню професійної майстерності вихователів залежить від трьох показників:

— діагностування знань, вмінь та навичок педагогів;

— адресної допомоги в усіх формах методичної роботи;

— високої управлінської діяльності керівників району, кожного ДНЗ.

У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів нового покоління, яке здатне усвідомити необхідність нового педагогічного мислення без старих стереотипів та дріб'язкової опіки особистості дитини. Велика кількість дошкільних працівників отримала знання на обласних курсах підвищення кваліфікації при Одеському обласному інституті удосконалення вчителів, ознайомила з кращим досвідом роботи ДНЗ м. Одеси під час педагогічної практики. Велику допомогу в цьому надали дошкільні заклади № 26 (зав. М. І. Ситнікова), № 3 (зав. Г. Т. Дворядкіна), № 276 (зав. Н. Г. Жукова), НВО № 126 (дир. І. І. Стеценко), № 84 (зав. Т. Д. Бойчук), № 237 (зав. Л. А. Сушко), № 2 (зав. В. В. Балакіна), № 4 (зав. Л. Ф. Тернова), № 310 (зав. Л. О. Єфанова), № 278 (зав. Т. Д. Шевченко), № 267 (зав. К. Є. Корхова), № 15 (зав. Т. Д. Ряхіна), Суворовського району: № 295 (зав. С. І. Турева), № 88 (зав. Є. Б. Тесеоглу), № 266 (зав. В. В. Клюкас).

Велика подяка тим, хто причетний до організації навчання слухачів курсів на базі кращих ДНЗ м. Одеси, а саме: Л. О. Стеценко, Т. А. Антоновій; інспектору Ю. І. Келембет; Т. В. Яворській — методисту Приморського районного відділу освіти.

Література

1. *Плохій З. П.* Виховання екологічної культури у дітей дошкільного віку.
2. *Калуська Л. В.* Народні ремесла в дитячому садку.
3. *Федієнко В. В.* Вивчаємо природу рідного краю.
4. *Горопаха Н. М.* Екологія для дошкільнят.
5. *Гуаш Л., Долина О.* Дитяча художня література.
6. *Кравчук Л.* Весела логоритмика.
7. *Гуаш Л., Козак Н.* та ін. Планування: молодша група.
8. *Федієнко В. В., Жирова Т. В.* Вивчаймо англійську без проблем.

С. І. ФРОЛОВА,

ст. викладач кафедри педагогіки та психології ООІУВ,

О. М. БАКОВА,

методист науково-методичної лабораторії дошкільної та початкової освіти ООІУВ.

СТВОРЕННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ДИТЯЧОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Методичні поради підготовлені з метою визначення змісту та технології створення розвивального середовища в дитячих закладах з урахуванням особливостей дітей різних вікових груп.

Обладнання соціально-педагогічного простору для перебування дітей має відповідати психологічним особливостям дошкільнят, завданням навчального процесу та естетичним нормам. Діти повинні відчувати себе комфортно.

Тому створення морально-психологічних умов для життя дитини, її розвитку й виховання — одне із важливих завдань дошкільної освіти.

При наявності різновікових груп дуже важливо, щоб дитина мала можливість інколи побути самотньою, визначитися в своїх інтересах та потребах. Для цього потрібно мати легке пересувне обладнання — ширми, щоб виділити ігровий простір для індивідуального вибору дітей або роботи у підгрупах.

Загальними можуть бути книжкові куточки, куточки для ознайомлення з природою, правилами дорожнього руху, протипожежної безпеки, організації конструктивних та моделюючих ігор, виставки дитячої продуктивної діяльності тощо.

До організації середовища в кожному дитячому закладі радимо підходити творчо, враховуючи вікові особливості дітей дошкільного віку та реальні можливості педагогічного колективу. У порадах використано досвід роботи дитячого закладу № 84 м. Одеси (завідувачка Т. Д. Бойчук).

Орієнтовне середовище для різновікових груп дошкільного закладу.

I. Природознавчо-розвивальне предметне середовище для дітей віком до 2 років

— набори іграшок (рибки, пташки, комахи, тварини різні за розміром, окрасом, матеріалом; ляльки — персонажі окремих казок);

— набори предметних дидактичних картинок, тематичних ілюстрацій (овочі, фрукти, комахи, птахи, риби, свійські і дикі тварини, репродукції пейзажних картин);

— устаткування для ігор з піском та водою, набори іграшок і предметів, які плавають або тонуть у воді, роблять бульбашки, розчиняються; можливі предмети (човники, качки, лебеді, риби металеві, з пластмаси, дерева, шматки поролону);

— спортивний осередок (м'ячі, каталки, машинки, обручі, похилі дошки, драбина);

— набори природного матеріалу для ігор: шишки, каштани, листя тощо.

II. Розвивальне середовище для дітей 2—3,5 років

Для маленьких дітей має значення, з якого матеріалу зроблені іграшки, якими вони користуються. Бажано, щоб це був натуральний матеріал: дерево, покрите лише лаком; будівельні матеріали; ляльки; матрьошки різного кольору, узору та розміру; посуд з натуральної глини; ляльки з натуральної тканини, зроблені за зразками народних іграшок; різноманітний природний матеріал, який використовується як заміна самого предмета в іграх, — шишки, ракушки, камінці, жолуді, конструктори, набори тканин (лоскутки), іграшки у виді тварин, риб, комах, птахів; іграшки із соломи, лика, гілок, камінців тощо;

— різні картки та картинки; кубики, пірамідки, різні види шнурування, застібок; рамки М. Монтесорі; різноманітні види мозаїк: дрібні, великі, у формі різних геометричних фігур, конструктори із зразками та без зразків виробів з них;

— іграшки, що звучать, імітують музичні інструменти: арфа, піаніно, гітара, бубни, дзвіночок, ксилофон, дудочки, свистульки тощо;

— устаткування для ігор з піском та водою: столи-ванни, плаваючі іграшки, формочки, порожні баночки різного кольору, форми, розміру (з кришками, які закручуються), відерця, лійки; совочки, необхідні для ігор з піском та водою;

— предмети домашнього побуту, які можна розбирати на частини (для розвитку тонкої моторики дітей): годинники, терези, фотоапарати;

— сумочки, портмоне, сундучки з різними замочками, різноманітний посуд;

— ляльки різного розміру з наборами сезонного одягу, меблів, посуду;

— набори для сюжетно-рольових ігор, які передбачені програмами; різний одяг для театралізації, переодягання, обов'язково чистий;

— іграшки — види транспорту: автомобілі різних марок, автобуси, тролейбуси, трамваї, наземні, повітряні та водні види транспорту;

— аудіокасети з записами класичної та народної музики в обробці для дітей; бажано мати записи голосів різних птахів, звуки природи (дощу, грому, шуму вітру, моря, листя тощо).

III. Розвивальне середовище для дітей 4—6 років

Базою для створення розвивального середовища для цієї групи дітей може стати обладнання, яке використовувалося в I та II змішаних групах дітей. Вважаємо доцільним обрати комплексний підхід до створення розвивального середовища для старших дошкільнят. Радимо створити тематичні центри розвитку дитини:

— фізкультурний центр: «Запорожець», «Малюк», «Богатир», м'ячі, скакалки, бадмінтон, баскетбол, кеглі та авторське спортивне обладнання;

— центр образотворчої діяльності: папір різного кольору, розміру та якості, олівці, фарби, фломастери, маркери, пензлики, картон, мольберти, ілюстрації, скульптурні роботи і матеріали (глина, пластилін, гіпс, тісто солоне та ін.), шматочки тканини, пенопласту, матеріали для виготовлення робіт за різними техніками та жанрами з використанням кольорового паперу, природних матеріалів, старих газет, журналів (колаж, пейзаж, портрет тощо); для виготовлення предметів побуту: посуд, світильник, підставка для виставки; пряжа, нитки, шнури, стрічка тощо;

— центр математичного розвитку й конструювання: кубики ігрові, кубики Нікітіна, пазли, леги, мозаїки, цифрові лінійки (абак), блоки Д'єнєша, логічні ігри, моделі, ребуси, задачі тощо;

— центр практичної діяльності: дощечки, баночки, мірки, терези, сито, міксер, совки для сипучих продуктів, щітки, мочалки, рушничок; все для прибирання кімнати: таз, різні скляночки, баночки; все для прання, прасування, миття посуду, підлоги тощо.

— центр творчих ігор, музики та мистецтва: все, що пов'язано з сюжетно-рольовими іграми, театралізацією та музикою, співами, танцями дітей: костюми, інструменти, ляльковий театр, обладнання для магазинів, гримерних відповідно до навчальних програм; аудіо-, відеотека, музичні та тематичні іграшки;

— центр пізнання і дослідження природних явищ: живий куточок природи, календар природи, рослини, тематичні ігри, прилади для спостережень — барометр, термометр (бажано для кожної дитини), часи, компас, магніти, карта Одещини, природний матеріал.

Слід зауважити, що при створенні розвивального середовища для дітей різного віку треба вводити Монтесорі-матеріали, спрямовані на розвиток сприйняття кольору, запаху, форми, звуку, смаку. Позитивні емоції мають супроводжувати перебування кожної дитини у розвивальному просторі, її участь у різних видах продуктивної діяльності. Психологи орієнтують на особливості спілкування та взаємодії старших дітей з молодшими.

Для того, щоб соціально-емоційне середовище виконувало свою розвивальну функцію, ра-

димо деякі, на наш погляд важливі принципи побудови взаємодії в умовах різновікової групи:

— урахування рівних можливостей молодших і старших дітей: старші допомагають; коли молодші просять про допомогу, старші не відмовляють їм, але й не нав'язують ї;

— молодші не заважають старшим виконувати свою роботу та грати; панує принцип поваги до старших і турботи про молодших; не можна прощати поганих вчинків молодшим тому, що вони ще маленькі;

— ніхто ніколи не має права відбирати іграшки, хоча інколи йому хочеться саме ними погратися; в групі забороняється ламати та руйнувати те, що зроблено кимось з дітей, битися, ображати одне одного;

— якщо дітям цікаво, вони можуть брати участь в роботі чи грі молодших або старших дітей; у різновіковій групі спочатку доцільно, як свідчить досвід, орієнтуватися на рівень досягнень молодших дітей (старші в цей час, повторюватимуть і систематизуватимуть вивчений раніше програмний матеріал), а потім доцільно перейти до матеріалу старших дітей — для молодших тема стане часткою випереджального навчання, роботою на перспективу, пропедевтичним введенням у новий зміст дошкільної освіти.

Так ми уявляємо одну з актуальних проблем дошкільної освіти — створення розвивального середовища в дошкільному закладі.

Сподіваємось, що педагогічні колективи дошкільних закладів творчо підійдуть до проблеми і працюватимуть над актуалізацією та збагаченням її змісту.

Література

1. *Как обновить педагогический процесс в дошкольных учреждениях. Методические рекомендации.* — СПб., 1998.
2. *Подзюньска Т. Б.* Рекомендації з питань організації навчально-виховної роботи в різновікових групах дошкільного навчального закладу. — Одеса, 1998.
3. *Мухина В. С.* Детская психология. — М., 2001.
4. *Журнал «Дошкільне виховання».* — 1996. — № 4; 1998. — № 1; 2000. — № 11. — С. 10—11; 2002. — № 9. — С. 20—21.
5. *Журнал «Дошкольное воспитание».* — 1995. — № 2; 2000. — № 5; 2001. — № 7.
6. *Газета «Дитячий садок».* — 2000. — № 35 (вересень). — С. 2—5.
7. *Перспективний план роботи в різновікових групах з питань протипожежної безпеки // Бібліотека вихователя.* — 2003. — № 17—18. — С. 55—66.

Л. О. ЗНАМЕНСЬКА,

методист науково-методичної лабораторії дошкільної та початкової освіти ООІУВ,

О. М. БАКОВА,

методист науково-методичної лабораторії дошкільної та початкової освіти ООІУВ,

Р. А. ЛЕМЕХОВА,

канд. пед. наук, ст. викладач кафедри педагогіки і психології ООІУВ.

ВЧИТЕЛЯМ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Початкова школа вже четвертий рік працює за новими навчальними програмами, новими підручниками і навчальними посібниками, створеними відповідно до вимог освітніх галузей Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання».

Навчально-виховна робота в загальноосвітніх закладах I ступеня здійснюється відповідно до чинної нормативно-правової бази, інструктивно-нормативних і рекомендаційних матеріалів органів управління освітою та методичних служб різних рівнів.

Основними нормативними документами, що регламентують діяльність загальноосвітніх навчальних закладів I ступеня, є:

«Про Типові навчальні плани початкової школи з навчанням українською та мовами національних меншин» (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.03.04 № 162),

«Типові навчальні плани спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу» (Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.01 № 516),

«Про організацію роботи з дітьми старшого дошкільного віку, які не відвідують дошкільні заклади» (лист Міністерства освіти і науки України від 18.12.2000 № 1/9—510),

«Прийом дітей до I класу загальноосвітніх навчальних закладів» (наказ Міністерства освіти і науки України від 06.05.01 № 365),

Інструкція про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів) (наказ Міністерства освіти і науки України 19.06.03 № 389),

«Про тривалість уроків у початковій школі» (лист Міністерства освіти і науки України від 27.10.99 № 1/9—419),

«Про організацію навчально-виховного процесу у I класі» (лист Міністерства освіти і науки України від 24.07.01 № 1/9—266),

«Про організацію навчання учнів I класу на базі дошкільного навчального закладу» (лист Міністерства освіти і науки України від 18.06.01 № 1/9—231),

«Про затвердження нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах» (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 № 128), «Про державну підсумкову атестацію учнів (вихо-

ванців) у системі загальної середньої освіти» (наказ Міністерства освіти і науки України від 14.12.00 № 558),

Інструкція про переведення та випуск учнів навчальних закладів системи загальної середньої освіти усіх типів та форм власності (наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.01 № 44),

«Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи» (спільний наказ Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України від 12.07.02 № 401/52),

«Методичні рекомендації щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи» (лист Міністерства освіти і науки України від 30.08.02 № 1/11—2927),

«Про методику здійснення контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи» (інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки України від 21.10.02 № 1/9—468),

«Про дотримання вимог нормативно-правових документів з оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи» (інструктивно-методичний лист Міністерства освіти і науки України від 18.04.03 № 1/9—192),

«Про обсяг та характер домашніх завдань для учнів початкової школи» (лист Міністерства освіти і науки України від 29.12.01 № 1/9—468),

«Про використання шкільних зошитів у навчальному процесі» (лист Міністерства освіти і науки України від 03.07.02 № 1/9—320),

«Державні санітарні правила та норми влаштування, устаткування загальноосвітніх навчальних закладів і організації навчально-виховного процесу» (постанова Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.01 № 63, погоджена Міністерством освіти і науки України (лист Міністерства освіти і науки України від 05.06.01 № 1/12—1459),

«Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти» (наказ Міністерства освіти і науки України від 06.09.2000 р. № 434) та ін.

Структура 2004/2005 навчального року встановлюється в загальноосвітніх навчальних закладах відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України.

Навчальний рік розпочинається 1 вересня Днем знань і закінчується в початкових класах, включаючи проведення навчальних екскурсій та підсумкового оцінювання, 31 травня.

Навчальні заняття організовуються за семестровою системою. Початок I семестру 1 вересня, закінчення — 25 грудня, II семестру — початок — 12 січня, закінчення — 31 травня.

Протягом навчального року проводяться канікули: орієнтовно, осінні — з 25 по 31 жовт-

ня, зимові — з 27 грудня по 11 січня, весняні — з 21 по 27 березня.

Загальноосвітні навчальні заклади I ступеня працюють за 5-денним робочим тижнем. Спеціалізовані школи (класи) з поглибленим вивченням окремих предметів можуть працювати за 6-денним робочим тижнем, при цьому зберігаючи загальну кількість годин граничного тижневого навантаження на учня.

За 5-денним навчальним тижнем для першокласників рекомендується передбачити один день (серед тижня), який має бути розвантажувальним. У цей день бажано проводити уроки з освітньої галузі «Мистецтво», «Технології», навчальні екскурсії відповідно до календарно-тематичного планування з навчальних предметів.

З метою забезпечення належної (безболісної) адаптації учнів I класу до шкільного навчання рекомендується протягом перших двох тижнів проводити щоденно по 3 уроки в класній кімнаті, а один з чотирьох уроків за розкладом — на свіжому повітрі (поза межами класу) або в іншій (неурочній) формі.

Навчання учнів I класу може здійснюватися в загальноосвітніх навчальних закладах різного типу. Основним завданням є створення належних умов для організації навчально-виховного процесу та всебічного розвитку кожної дитини.

Гранична наповнюваність класів встановлюється відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту». Кількість учнів в класі не може перевищувати 30 осіб.

Поділ класу на групи при вивченні окремих предметів здійснюється згідно з чинними нормативами (наказ Міністерства освіти і науки від 20.02.02 № 128). Місцеві органи виконавчої влади можуть прийняти рішення про поділ класів на групи при поглибленому вивченні окремих предметів, а також при вивченні інших предметів, і при наповнюваності, меншій від нормативної, за наявності бюджетних асигнувань.

У початкових класах поділ класу на групи здійснюється при вивченні предмета — українська мова, що включає мову й читання; поділ здійснюється, починаючи з I класу.

Мінімальна кількість учнів у групі при вивченні курсу за вибором має становити у школах сільської місцевості — 4 чоловіки, у містах — 8 чоловік.

З урахуванням особливостей регіону, специфіки роботи загальноосвітнього навчального закладу за погодженням з місцевими органами управління освітою допускається зміна структури навчального року, графіка учнівських канікул, зокрема, впровадження для учнів I класу додаткових весняних тижневих канікул, організація та проведення навчальних екскурсій. При цьому загальна кількість навчальних годин має бути незмінною відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» — 175 робочих днів.

Прийом дітей до 1 класу загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється на безконкурсній основі відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.05.2001 р. № 365. Проведення тестування, співбесід, вступних випробувань при зарахуванні дітей до 1 класу загальноосвітніх навчальних закладів не рекомендується.

Прийом дітей (учнів) до 1—4 класів спеціалізованих шкіл (класів) здійснюється згідно з Інструкцією про порядок конкурсного приймання дітей (учнів, вихованців) до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів) (наказ Міністерства освіти і науки України від 19.06.2003 р. № 389, зареєстрованого Міністерством юстиції України від 04.07.2003 р. № 547/7868). Важливою умовою є визначення готовності та здатності дитини працювати за відповідним навчальним навантаженням.

У 2004/2005 навчальному році робочі навчальні плани початкової школи розробляються на основі нових **Типових навчальних планів для початкової школи** з навчанням українською та мовами національних меншин (наказ Міністерства освіти і науки України від 01.03.04 № 162). Ними передбачено варіанти планів для шкіл з українською мовою навчання, з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин та з навчанням мовами національних меншин (додаток 1—3).

Робочі навчальні плани спеціалізованих шкіл (класів) розробляються за Типовими навчальними планами спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов та предметів художньо-естетичного циклу, які затверджено Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2001 р. № 516), і реалізуються в режимі 6-денного робочого тижня.

У пояснювальній записці до Типових навчальних планів початкової школи конкретизовано предмети, за якими реалізуються завдання освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти. Визначено кількість годин на вивчення кожного навчального предмета.

Галузь «Технології» за навчальним планом реалізується через предмет «Трудове навчання» або «Художня праця». Вчителем надається право самостійно обирати один з цих предметів.

Особливістю нового варіанта навчального плану для шкіл з українською мовою навчання є внесення до інваріантної складової навчального предмета — мова національної меншини.

З 2004/2005 навчального року в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на вивчення предмета «Я і Україна» виділено у кожному класі по 2 години на тиждень.

Варіативна складова Типового навчального плану може бути реалізована програмами, які мають гриф Міністерства освіти і науки Украї-

ТИПОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах			
		1	2	3	4
Мови і література	Українська мова	8	7	7	7
	Іноземна мова	—	1	2	2
Математика	Математика	3	4	4	4
Людина і світ	Я і Україна	1	1	2	2
Мистецтво	Музика	1	1	1	1
	Образотворче мистецтво	1	1	1	1
Технології	Трудове навчання/Художня праця	2	1	1	1
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	3	3	3	3
	Основи здоров'я	1	1	1	1
Разом		20	20	22	22
Додаткові години на предмети інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття		1	1	2	2
Сумарна кількість годин інваріантної і варіативної складових		21	21	24	24
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		20	20	22,5	22,5
Граничний обсяг домашнього завдання		—	45 хв	70 хв	90 хв

**ТИПОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ З ВИВЧЕННЯМ
МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах			
		1	2	3	4
Мови і література	Українська мова	7	6	5	5
	Мова національної меншини	1	1	2	2
	Іноземна мова	—	1	2	2
Математика	Математика	3	4	4	4
Людина і світ	Я і Україна	1	1	2	2
Мистецтво	Музика	1	1	1	1
	Образотворче мистецтво	1	1	1	1
Технології	Трудове навчання/Художня праця	2	1	1	1
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	3	3	3	3
	Основи здоров'я	1	1	1	1
Разом		20	20	22	22
Додаткові години на предмети інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття		1	1	2	2
Сумарна кількість годин інваріантної і варіативної складових		21	21	24	24
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		20	20	22,5	22,5
Граничний обсяг домашнього завдання		—	45 хв	70 хв	90 хв

ТИПОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З НАВЧАННЯМ МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах			
		1	2	3	4
Мови і література	Мова навчання	6	5	5	5
	Українська мова	3	3	4	4
	Іноземна мова	—	1	2	2
Математика	Математика	3	4	4	4
Людина і світ	Я і Україна	1	1	2	2
Мистецтво	Музика	1	1	1	1
	Образотворче мистецтво	1	1	1	1
Технології	Трудове навчання/Художня праця	2	1	1	1
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	3	3	3	3
	Основи здоров'я	0,5	0,5	0,5	0,5
Разом		20,5	20,5	23,5	23,5
Додаткові години на предмети інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття		0,5	0,5	0,5	0,5
Сумарна кількість годин інваріантної і варіативної складових		21	21	24	24
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		20	20	22,5	22,5
Граничний обсяг домашнього завдання		—	45 хв	70 хв	90 хв

ни або схвалені відповідними управліннями освіти і науки.

Варіант Типового навчального плану з навчанням українською мовою добирається загальноосвітнім навчальним закладом, виходячи з освітніх інтересів та потреб учнів. Планування роботи за робочим навчальним планом, складеним відповідно до Типового навчального плану початкової школи з навчанням українською мовою з вивченням мов національних меншин, може розпочинатися з 1 класу.

На основі Типових навчальних планів початкової школи з навчанням українською та мовами національних меншин загальноосвітніми навчальними закладами розробляються робочі навчальні плани з урахуванням особливостей регіону та освітніх потреб учнів. Обов'язковою умовою є використання всіх годин Типового навчального плану.

Години з фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навчального навантаження учнів будь-якого типу навчального закладу. Тому можливі доповнення навчального плану годинами для вивчення предметів інваріантної складової, курсів за вибором тощо.

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин та у спеціалізованих школах (класах) дозволяється збільшувати гранично допустиме навчальне навантаження учнів до меж, що встановлені Державними санітарними правилами та норма-

ми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008—01, 2001 р.).

Планування навчально-виховної роботи з навчальних предметів здійснюється вчителем відповідно до кількості годин, виділених на цей предмет (до обраного виду Типового навчального плану), до програми, підручників, за якими працюватиме клас. З метою реалізації особистісно-орієнтованої моделі навчання при складанні календарно-тематичного плану слід враховувати інтелектуальні особливості учнів класу, темп їх роботи та засвоєння навчального матеріалу, творчо використавши чинні навчальні програми та підручники.

Орієнтиром для складання календарно-тематичного плану можуть служити зразки планів, надрукованих у періодичній педагогічній пресі, науково-методичному журналі «Початкова школа».

Відповідно до рішення колегії Міністерства освіти і науки України «Про розроблення єдиних зразків каліграфічного письма, цифр, українських і російських букв та їх з'єднань» (протокол від 18.07.03 № 8/2—19) у класах загальноосвітніх навчальних закладів введені єдині зразки написання рукописних великих та малих букв, арабських цифр. У навчально-виховному процесі слід використовувати зошити з друкованою основою, створені за новою графікою, які рекомендовані Міністерством освіти

і науки України (починаючи з 2004 року видання).

Оцінювання навчальних досягнень учнів з предметів інваріантної складової (незалежно від кількості годин, що відведено на їх вивчення з інваріантної та варіативної складової) здійснюється відповідно до 12-бальної системи контролю (критеріїв та методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України). Навчальні досягнення з курсів за вибором оцінюються вербально; у класному журналі, таблиці учня з цих предметів (курсів) ставиться «зараховано» у кінці семестрів та року.

Учні 2, 3, 4 класів, які мають високі навчальні досягнення, нагороджуються Похвальним листом «За високі досягнення у навчанні» (лист Міністерства освіти і науки України від 19.12.2000 р. № 1/9—515 та лист Міністерства освіти і науки України від 14.12.2000 р. № 1/9—507).

Особливості вивчення навчальних предметів

Організація навчально-виховного процесу здійснюється за чинними навчальними програмами для 1—2, 3—4 класів, підручниками і навчальними посібниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки України (див. Перелік навчальних програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у 2004/2005 навчальному році).

Розподіл годин у 2—4 класах шкіл з українською мовою навчання на вивчення української мови такий: у I семестрі — 4 години, у II — 3 години на тиждень, на українську мову (читання) — відповідно 3 та 4 години на тиждень.

Вивчення української мови в 4 класі має певні особливості, оскільки саме тут завершується початкова мовна освіта. Учні не тільки здобувають нові мовні знання, удосконалюють мовленнєві уміння й навички в роботі над текстом, з граматики, лексики, фонетики, правопису, а й систематизують ті відомості, які набули у попередніх класах і які мають стати важливим підґрунтям для вивчення систематичного мовного курсу в основній та старшій школі.

Особливість вивчення частин мови за новим підручником у 4 класі полягає в тому, що пропонується навчальний матеріал органічно поєднує в роботі над словами — різними частинами мови — їх лексичні і граматичні характеристики. Причому, береться до уваги, що в 3 класі учні вже познайомилися з такими лексичними поняттями, як багатозначність слів, синоніми, антоніми, найуживаніші омоніми, спільнокореневі слова. Тому в 4 класі визначення іменника, прикметника, дієслова, прислівника як частини мови відбувається

після виконання учнями достатньої кількості вправ над кожним лексико-граматичним розрядом на суто лексичному рівні.

На всіх уроках рідної мови вчитель має проводити цілеспрямовану роботу по формуванню і закріпленню в учнів загальнонавчальних умінь і навичок, які мають міжпредметний характер, зокрема, навчальний матеріал з мови в 4 класі містить широкі можливості для вироблення в учнів загальнонавчальних умінь, найголовнішими з яких є комунікативні. Цьому сприяють вправи, побудовані на текстовій основі, які підручник пропонує виконувати не тільки самостійно, а й у колективній та групових формах, у парах, відпрацьовуючи монологічне і діалогічне мовлення.

У підручниках достатньо матеріалу для формування в учнів умінь будувати зв'язні висловлювання: складання розповідей за серіями малюнків, заданим початком чи кінцівкою, поданим планом, за власними спостереженнями; створення описів, міркувань тощо.

Рекомендації щодо вивчення української мови за навчальним планом загальноосвітнього навчального закладу з українською мовою навчання з вивченням мови національних меншин будуть подані на сторінках журналу «Початкова школа».

Основні функції предмета читання (програма з читання, авт. О. Я. Савченко) — формування самостійної читацької діяльності учнів, виховання і розвиток творчої особистості продовжують реалізовуватися в новому підручнику з читання для 4 класу, який видається у двох частинах.

У підручнику посилено монографічний підхід. Діти матимуть можливість розглянути портрети, прочитати біографічні відомості про Т. Шевченка, Лесю Українку, І. Франка, Л. Глібова, О. Олеся, М. Рильського, М. Трубляїні, Б. Грінченка, О. Копиленка, Г. Тютюнника, А. Костецького та інших авторів.

Щоб краще підготувати випускників початкової школи до уроків літератури, у методичному апараті посилено увагу до літературознавчої пропедевтики, смислової і структурної роботи з текстом. Допоможе дітям узагальнити набуті знання «Короткий словник читача», який вміщено наприкінці першої частини підручника.

Невід'ємною складовою курсу читання є позакласне читання (програма з позакласного читання, авт. В. О. Мартиненко).

У 1 класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин уроку з навчання грамоти (1 раз на тиждень). Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навичок читання, учитель може проводити заняття впродовж усього уроку.

У 2—4 класах уроки проводяться 1 раз на 2 тижні (17 годин на рік). Виділяється час на заняття з позакласного читання із загальної кількості годин, відведених на уроки читання.

Відповідно до програми з читання (авт. В. О. Науменко) схвалено і будуть діяти підручники (Читанки) для 2, 3, 4 класів.

При вивченні **української мови** (державної) орієнтиром у підходах до опанування мовного (лінгвістичного) матеріалу є досягнення кінцевої мети навчання — комунікативної. Це означає, що мовні знання мають бути спрямовані на формування вміння спілкуватися нормативною українською мовою. З цією метою на кожному з проміжних етапів навчання залежно від навчального матеріалу (теми, мети) мають формуватися ті чи інші частково-мовленнєві (орфоепічні, граматичні) вміння, мовленнєві — вміння відтворювати зразки (переказувати текст, творити за аналогією), комунікативні — вміння вести діалог й монолог з орієнтацією на тему комунікації та слухачів.

У школі з навчанням тією чи іншою мовою національної меншини плануються уроки мови (1, 2, 3, 4 класи) й читання (класного й позакласного) — (2, 3, 4 класи).

На цих уроках основну увагу слід приділяти розвитку усного мовлення (вміння слухати, розуміти усне мовлення, будувати діалогічні та монологічні висловлення), формуванню й розвитку навичок читання вголос і мовчки та розуміння прочитаного; техніки письма, вміння висловлювати думки у писемній формі. Формування певного рівня знань про мову та мовних умінь на початковому ступені навчання має бути підпорядковане практичним завданням формування й розвитку мовленнєвих умінь.

Запровадження нового навчального плану для шкіл з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин протягом перехідного періоду передбачає кілька варіантів. Школи (класи), які обрали зазначений варіант типового навчального плану з 1 класу, планують роботу таким чином: 1 клас — розвиток усного мовлення; 2 клас — розвиток усного мовлення та початок навчання грамоти; 3 клас — розвиток усного та писемного мовлення, завершення навчання грамоти; розділи «Текст, речення», «Звуки і букви, склад, наголос»; 4 клас — розвиток усного та писемного мовлення; розділи «Текст, речення», «Слово (значення, будова слова, граматична форма)».

Навчальний предмет «Я і Україна» реалізується наскрізним інтегрованим курсом або окремими предметами (в 3, 4 класах).

Вивчення інтегрованого курсу «Я і Україна» (Ознайомлення з навколишнім) у 1, 2 класах загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється за 1-годинним курсом відповідно до чинних програм.

Курс «Я і Україна» у 3, 4 класах реалізується через 2 самостійні предмети «Я і природа» і «Я і суспільство» відповідно до програм «Природознавство» і «Громадянська освіта» (авт. Т. М. Байбара, Н. М. Бібік), на вивчення яких відводиться за навчальним планом по 1 годині на тиждень.

Підручник «Я і Україна» для 3, 4 класів (авт. Н. М. Бібік, Т. М. Байбара) реалізує обидві вказані програми (природничу і суспільствознавчу складові).

Календарно-тематичне планування складається на кожний із зазначених предметів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з навчальних предметів «Я і природа» (природознавство), «Я і суспільство» (громадянська освіта) здійснюється за відповідними критеріями.

У класному журналі на кожний навчальний предмет відводяться окремі сторінки. У зведеному обліку навчальних досягнень учнів і в таблицях успішності бали виставляються з кожного предмета окремо.

На вивчення інтегрованих курсів «Я і Україна» (**Довкілля, Я і світ**) у 1, 2 класах відводиться по 1 годині, у 3, 4 класах по 2 години на тиждень (у загальноосвітніх навчальних закладах з різними мовами навчання). Зміст курсів складається із знань про об'єкти та явища в природному, суспільному, антропогенно зміненому довкіллі дитини, у пізнанні яких вона має потребу в даному віці. Довкілля постає перед дитиною в цілісності як життєвий світ, з яким нерозривно пов'язана кожна жива істота, в тому числі й людина.

Календарно-тематичне планування цих курсів є єдиним, оцінювання здійснюється за загальними критеріями. Запис уроків у журналах ведеться на одній сторінці.

Навчальний предмет «Трудове навчання» реалізується за варіативними програмами та розробленими до них підручниками. Вибір варіанта залежить від особливостей шкільної навчально-методичної бази, місцевих трудових традицій та підготовленості вчителя.

Особливістю змісту програми та підручників в 1—4 класах є ознайомлення учнів зі світом професій: предметами та засобами, метою та умовами праці.

Художня праця забезпечена навчально-методичними комплектами: підручниками та методичними рекомендаціями для кожного класу (авт. В. П. Тименко).

Оцінювання навчальних досягнень учнів з трудового навчання і художньої праці є поточним і тематичним. Тематичним оцінюванням охоплюються узагальнюючі практичні роботи. Допускається тематичне оцінювання і в межах окремих тематичних блоків (за вибором вчителя). Однією з форм оцінювання є виставка учнівських робіт у класі.

Освітня галузь «Здоров'я і фізична культура» у початковій школі реалізується предметом «Фізична культура» (3 години на тиждень) та інтегрованим курсом «Основи здоров'я» (1 година на тиждень).

Викладання предмета «Фізична культура» здійснюється за програмою «Основи здоров'я і фізична культура» (за ред. Д. М. Зубалія. — К.: Початкова школа, 2002).

Основними завданнями цього курсу є формування в учнів ціннісних орієнтирів щодо культури здоров'я і здорового способу життя, потреби та звички регулярно займатися фізичною культурою і спортом, фізичний та загальний розвиток особистості тощо.

У ході навчання слід реалізовувати міжпредметні зв'язки з предметами природничого, художньо-естетичного напрямів, основами охорони здоров'я тощо.

Головними критеріями у виставленні бала є комплексне оцінювання знань, техніки виконання рухової дії та нормативного показника.

Видами оцінювання навчальних досягнень є поточне, тематичне, семестрове, річне. Обсяг і зміст навчального матеріалу, що виноситься на тематичне оцінювання, його обсяги, форму проведення та доцільність застосування поточного оцінювання визначає вчитель.

Основними завданнями мистецької освіти в початковій школі є розвиток особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатність до сприймання, розуміння і створення художніх образів, художньо-творча самореалізація і духовне самовдосконалення.

Реалізація цих завдань здійснюється відповідними програмами навчальних предметів: «Музика» (1 година на тиждень), «Образотворче мистецтво» (1 година на тиждень), «Хореографія» (варіативна складова), «Мистецтво» (2 години).

Вивчення інтегрованого курсу «Мистецтво», який забезпечується двома навчальними програмами, здійснюється за рахунок годин на вивчення предметів «Музика», «Образотворче мистецтво» (за вибором загальноосвітнього навчального закладу).

Зауважимо, що останнім часом спостерігається тенденція до перевантаження учнів початкової школи непомірною кількістю домашніх завдань, що призводить до перевтоми, погіршення стану здоров'я, знижує рівень навчальних досягнень учнів.

Навчальний матеріал учитель з учнями має опрацьовувати на уроках, оскільки основною метою домашніх завдань є закріплення, поглиблення і розширення знань, набутих на уроках, підготовка до засвоєння нового матеріалу, формування у дітей уміння самостійно працювати. Вчителі мають враховувати загаль-

ну кількість часу, що відводиться на виконання домашніх завдань з усіх навчальних предметів, у т. ч. з іноземної мови. Обсяг домашнього завдання повинен становити близько 0,25% від опрацьованого на уроці. Нагадуємо, що у 1 класі домашні завдання не задаються; у 2 класі на виконання домашніх завдань учень повинен витратити не більше 45 хв; у 3 класі — 1 год 10 хв; у 4 класі — 1 год 30 хв.

Домашні завдання можуть бути задані учителем з предметів інваріантної частини навчального плану лише тоді, коли їх доцільність вмотивована. З основ охорони здоров'я, фізичної культури, художньої праці, музики, образотворчого мистецтва домашні завдання, як правило, не задаються.

Методичні рекомендації щодо організації навчальної роботи з кожного предмета подано у посібниках «Навчання й виховання учнів у 1 класі (2, 3 класах)» за редакцією О. Я. Савченко.

Відповідно до Державних санітарних правил і норм «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей та підлітків», затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря України від 1.03.2002 р. № 9, загальна маса підручників із розрахунку на один навчальний день у комплекті із шкільним приладдям (без маси ранцю або портфеля) не повинна перевищувати — до 2 кг для учнів 1—3 класів та до 2,5 кг — для учнів 4 класів. Обов'язком вчителя початкових класів є контроль за дотриманням виконання цих вимог, а саме: передбачати раціональне складання розкладу уроків та унормування кількості навчально-дидактичних матеріалів, що має приносити до школи учень кожен день.

Класний керівник відповідно до чинних вимог веде ділову шкільну документацію. Контроль та відповідальність за її ведення несуть керівники загальноосвітнього навчального закладу.

Примітка: більш детально про вивчення предметів у початковій школі читайте в журналі «Початкова школа», № 7—8. В статті використано рекомендації Міністерства освіти і науки України.

Н. Г. ЛУЦИШИНА,

зав. науково-методичною лабораторією ООІУВ.

ОПЕРАЦІЙНИЙ БІК ПРОЦЕСУ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ СЮЖЕТНИХ ЗАДАЧ (на матеріалі задач на знаходження невідомих за двома різницями)

Навчання молодших школярів розв'язуванню задач — одне із завдань початкового курсу математики. Але вчителям не вдається всіх учнів навчити розв'язувати задачі. Вирішення цієї проблеми лежить, перед усім, у вивченні процесу розв'язування задач і застосуванні його особливостей у побудові методики формування вмінь розв'язувати задачі.

Процес розв'язування сюжетних задач дуже складний, він розглядається вченими з двох боків, які виступають у тісній єдності: змістовного і операційного. Змістовний бік — це ті знання, які учень застосовує, щоб дійти вірного вибору арифметичної дії. Операційний бік уявляє собою сукупність операцій, які складають сам процес розв'язування задачі.

Процес розв'язування сюжетних задач дуже складний. Якщо його розглядати з точки зору психолога, то треба встановити: з яких розумових дій складається процес розв'язання, як учень здійснює аналіз, планує розв'язання, контролює себе, як він розбирається у зв'язках між величинами тощо.

Якщо цей процес розглядати з математичної точки зору, важливо знати, на які поняття дитина спирається, щоб розглянути усі відношення; які математичні операції слід виконати, щоб відповісти на запитання задачі; в якому порядку побудувати власну структуру дій по досягненню мети; що обрати за основу власних дій.

Отже, відомі два типи структур в описі процесу розв'язання задач: зовнішня та внутрішня (О. К. Тихомиров). У реальному процесі розв'язання задачі внутрішній і зовнішній аспекти тісно взаємодіють один з одним, утворюючи єдине ціле.

Психологічну (внутрішню) структуру розв'язання сюжетних задач складають усі ті розумові процеси, які відбуваються в голові учня і призводять до виконання певних дій в певній послідовності (В. Л. Ярошук). Ю. М. Колягин розглядає внутрішню структуру процесу розв'язання математичних задач як сукупність факторів, що називається інформаційною. Автор відносить до них розумові операції, які забезпечують сприймання і переробку умови задачі, внутрішній механізм пошуку і планування розв'язання, здійснення контролю, певні стани мислення, що забезпечують успішність процесу розв'язування задачі або гальмують його. Психологічну структуру розв'язування сюжетних задач досліджували вчені Г. П. Антонова, З. І. Камикова, А. А. Люблинська, Н. О. Менчинська, К. А. Славська, М. Н. Шардаков та інші, і дійшли висновку, що в основі діяльності

учнів по розв'язуванню задач лежать розумові операції: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, встановлення та використання аналогій.

До зовнішніх структур процесу розв'язування задачі Ю. М. Колягин відносить, перед усім, логічну структуру розв'язання, різноманітні перетворення задачної системи, послідовність у процесі розв'язання задачі, розподіл процесу розв'язання задачі на певні етапи.

У теорії розв'язання задач має місце побудова операційних структур, які включають в себе як розумові, так і логічні операції.

Розв'язування задачі засновано на умінні виконувати операції у певній послідовності, які складають загальний спосіб дії. За означенням В. А. Лефевра, спосіб — це єдина структура діяльності, засвоєння якої забезпечує розв'язання цілого класу задач.

Відомі різні способи діяльності щодо розв'язування задач: алгоритмічний і евристичний. Якщо учень застосовує розпорядження, то в цьому випадку відбувається алгоритмічний спосіб діяльності по розв'язуванню задач, який характеризується тим, що учень здійснює власну діяльність у відповідності з відомим йому алгоритмом. Евристичний спосіб діяльності по розв'язуванню задач відмічається відсутністю в учня такого алгоритму, і головна частина його діяльності складається з пошуків плану або способу розв'язування даної задачі. Таким чином, алгоритмічну діяльність складають виконавчі дії та операції, реалізація яких призводить до достовірного висновку; а евристичну — орієнтувальні, реалізація яких забезпечує лише вірогідно достовірний висновок.

Якщо при розв'язанні математичної задачі учень не має якої-небудь орієнтувальної основи дії, то він її відшукує, здійснюючи пошукову (евристичну) діяльність. Така діяльність здійснюється за допомогою особливих прийомів — евристик. Під евристичними розуміються прийоми пошуку розв'язування задач, інакше — це системи розумових дій, операцій, виконання яких полягає у пошуку способу розв'язання задачі і дає можливість знайти її розв'язання.

Докладні евристичні рекомендації подані в роботах М. Б. Балка, І. І. Грудьонова, Є. С. Каніна, Ю. М. Колягина, Д. Пойя, Г. І. Саранцева, А. А. Столяра, Л. М. Фридмана та інших. Їх цінність полягає в тому, що вони систематизують відомі прийоми розв'язування будь-яких задач, є узагальненими і, безумовно, корисними. Автори пропонують для цього застосовувати наступні евристичні прийоми: подання задачі у просторі станів; зведення задачі до сис-

теми підзадач; переформулювання даної задачі в іншу, більш знайому; індуктивні міркування; введення допоміжної змінної; аналогія, узагальнення, але на жаль більшість з них не можна пропонувати учням молодших класів. Типові евристики, які доцільно формувати в учнів у початковій школі, виділені і описані А. К. Артьомовим.

О. В. Барінова проаналізувала операційний склад діяльності щодо розв'язування сюжетних задач у початкових класах і дійшла висновку, що в якості домінуючої евристики слід використовувати моделювання, тому що саме моделювання забезпечує необхідне орієнтування в задачній ситуації. При цьому дослідниця має на увазі як моделювання задачної ситуації (допоміжні моделі — предметні, схематичні, словесні), так і процесу її розв'язання (схеми аналітичного і синтетичного розбору задачі).

О. В. Барінова довела, що в процесі розв'язування задачі за допомогою моделювання (у двох видах), задіюються розумові дії, які необхідні і достатні для її розв'язання, і вона робить висновок, що моделювання є домінуючою евристикою.

Дія моделювання передбачає дії кодування, декодування і перетворення. При розв'язанні задачі учні звертаються до її словесної моделі (текст задачі), її словесного короткого запису, графічної ілюстрації, тобто відбувається кодування та перекодування інформації. Крім того, кодування здійснюється в процесі розв'язання задачі, коли відбувається перехід до складання математичної моделі.

А. К. Мендигалієва також пов'язує процес розв'язування задач з рівнем сформованості в учнів таких властивостей, як кодування, й додає до цього ще прогнозування і перенос. Вона вважає, що від рівня їх розвитку залежить правильність і свідомість розв'язання задач.

Щодо розв'язання задач вважається, що в учнів в достатній мірі сформована властивість прогнозування, якщо вони передбачають зміни однієї величини при зміні другої (при сталій третій), можуть виконати різні способи розв'язання задачі і обрати найбільш оптимальний.

При розв'язанні задач важливу роль відіграє планування, яке пов'язане з формулюванням властивостей прогнозування. Внутрішніми засобами планування згідно з С. Л. Рубінштейном виступають аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо. Тому вдосконалення планування передбачає і вдосконалення загальних розумових дій і властивостей прогнозування.

Можливість використання сформованого вміння або навичок у схожих умовах в психології розуміється як перенос. Психологічною основою переносу вчені вважають узагальнення (С. Л. Рубінштейн). У відповідності до цієї концепції К. А. Славська експериментально довела, що за переносом розв'язання математич-

них задач приховані процеси узагальнення і конкретизації.

Таким чином, застосування евристичного способу розв'язування задач на підставі кодування, прогнозування і переносу в основі має розумові операції: аналіз і синтез, порівняння, планування, узагальнення, які необхідні в процесі розв'язання задач.

З вищесказаного видно, що зовнішня та внутрішня структури процесу розв'язування задач тісно пов'язані. Дослідження внутрішньої структури — розумових дій і операцій, які використовуються при розв'язанні задачі — справа психологів, методисти вивчають зовнішню структуру процесу розв'язування задач — систему операцій, послідовне виконання яких призводить до позитивного результату при розв'язанні задач (ООД).

У даній статті ми спробуємо визначити повну і правильну ООД розв'язування задач на знаходження невідомих за двома різницями. З цією метою ми здійснимо дослідження математичної структури задач цього виду, яке надасть можливість узагальнити істотні ознаки структури задач на знаходження невідомих за двома різницями засобом варіації неістотних ознак, а також узагальнити способи їх розв'язання. Така робота має на меті формування у молодших школярів повноцінного уміння розв'язувати задачі даного виду.

При формуванні вміння розв'язувати задачі на знаходження невідомих за двома різницями ми звертаємо увагу на аспекти психологічної структури процесу розв'язування задач, а саме на операції аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення і переносу, дії кодування, декодування, прогнозування.

На етапі ознайомлення здійснюється пошуково-евристична діяльність, а на етапі формування вміння розв'язувати ці задачі — алгоритмічна. Ми пропонуємо здійснювати ознайомлення молодших школярів з розв'язуванням задач на знаходження невідомих за двома різницями на підставі застосування домінуючої евристики — моделювання задачної ситуації та процесу її розв'язання, що передбачає дії кодування і декодування інформації. Під час навчання учнів розв'язуванню задач даного виду ми застосовуємо дії прогнозування очікуемого результату, порівняння математичних структур і розв'язків задач, узагальнення істотних ознак математичної структури та способу розв'язання задач на знаходження невідомих за двома різницями, а також переносу узагальненого способу дії в умовах зміни неістотних ознак структури задач даного виду. Прогнозування, порівняння, узагальнення і перенос відбувається під час всебічного аналізу математичної структури і розв'язань задач на знаходження невідомих за двома різницями засобом зміни величин, числових даних, шуканих величин, однакової величини і дослідження цього впливу зміни на план розв'язання задачі:

1. Для усвідомлення учнями зв'язку задач на знаходження невідомих за двома різницями і задач на пропорційне ділення, їх порівняння, ми пропонуємо перетворити задачу на пропорційне ділення (однакова величина — величина 1 одиниці) в задачу на знаходження невідомих за двома різницями, при чому спочатку отримати задачу першого виду, а потім другого.

2. Дослідження задачі на знаходження невідомих за двома різницями відбувається шляхом зміни однакової величини і вивчення впливу цієї зміни на план розв'язання задач.

3. Дослідження задачі на знаходження невідомих за двома різницями здійснюється на підставі перетворення задачі одного виду у задачу другого виду.

4. Працюючи над кожною «із зміненою однаковою величиною» ми будемо досліджувати вплив зміни величин задачі та числових даних на план її розв'язання.

5. Ми будемо вивчати не лише арифметичний спосіб розв'язання задач на знаходження невідомих за двома різницями, але й алгебраїчний спосіб.

Усі визначені моменти реалізовано у програмі, яка передбачає наступні елементи:

1. Розв'язування задачі № 1 на пропорційне ділення (однаковою величиною є величина однієї одиниці; в задачі вимагається знайти загальну величину для кожного з випадків).

2. Перетворення задачі № 1: знаходження різниці значень загальної величини, включення її в задачу і вимога знайти значення загальної величини для кожного з двох випадків. Складається і розв'язується задача на знаходження невідомих за двома різницями № 2. Однаковою є величина однієї одиниці.

3. Зміна величин задачі і дослідження впливу цієї зміни на розв'язання задачі.

4. Зміна числових даних задачі і дослідження впливу цієї зміни на план розв'язання задачі.

5. Перетворення задачі № 2. Знаходження різниці значень кількості, включення її в задачу і вимога знайти значення кількості для кожного з двох випадків. Складається і розв'язується задача на знаходження невідомих за двома різницями № 3. Однаковою є величина однієї одиниці.

6. Зміна величин задачі № 3 і дослідження впливу цієї зміни на розв'язання задачі.

7. Зміна числових даних задачі № 3 і дослідження впливу цієї зміни на план розв'язання задачі.

8. Зміна однакової величини. Задача № 4. Однаковою величиною стає кількість. Дослідження впливу цієї зміни на розв'язання задачі.

9. Зміна величин задачі № 4 і дослідження впливу цієї зміни на розв'язання задачі.

10. Зміна числових даних задачі № 4 і дослідження впливу цієї зміни на план розв'язання задачі.

11. Перетворення задачі № 4. Знаходження різниці значень кількості, включення її в задачу і вимога знайти значення кількості для кожного з двох випадків. Складається і розв'язується задача на знаходження невідомих за двома різницями № 5. Однаковою є величина однієї одиниці.

12. Зміна величин задачі № 5 і дослідження впливу цієї зміни на розв'язання задачі.

13. Зміна числових даних задачі № 5 і дослідження впливу цієї зміни на план розв'язання задачі.

14. Зміна однакової величини. Однаковою величиною стає загальна величина. Задача № 6. Дослідження впливу цієї зміни на розв'язання задачі.

15. Розв'язання задач на знаходження невідомих за двома різницями алгебраїчним методом.

Практична реалізація даної програми здійснюється на підставі системи завдань по дослідженню математичної структури задач на знаходження невідомих за двома різницями і узагальненню способів їх розв'язання.

Розглянемо її докладно.

1. Розв'язування задачі № 1 на пропорційне ділення (однаковою величиною є величина однієї одиниці; в задачі вимагається знайти загальну величину для кожного з випадків).

Задача № 1. У кіоску продали по однакової ціні 12 синіх стержнів для ручок та 8 чорних. За всі стержні отримали 16 грн. Скільки грошей одержали за кожний вид стержнів?

	Вартість (грн.)	Ціна (грн.)	Кількість (шт.)
Сині	? 16 грн.	однакова	12 шт.
Чорні	?		8 шт.

— За які стержні сплатили більше грошей? На скільки?

— Змінимо короткий запис так, щоб за умовою задачі нам було відомо, що за сині стержні сплатили на 320 к. більше, ніж за чорні, а запитання залишилося таким самим, як у попередній задачі.

Ця задача розв'язується усно, і діти дізнаються про те, що за сині стержні сплатили 960 к. = 9 грн. 60 к., а за чорні — 640 к. = 6 грн. 40 к.

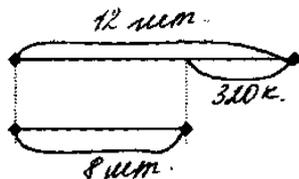
2. Перетворення задачі № 1: знаходження різниці значень загальної величини, включення її в задачу і вимога знайти значення загальної величини для кожного з двох випадків. Складається і розв'язується задача на знаходження невідомих за двома різницями № 2. Однаковою є величина однієї одиниці.

У короткому запису попередньої задачі вчитель замість знаків запитань записує знайдене числове значення. Після цього вчитель пропонує учням дізнатися про те, на скіль-

ки більше заплатили за сині стержні, ніж за чорні.

Діти дізнаються, що за сині стержні заплатили на 320 к. більше, ніж за чорні. Це числове значення заноситься у короткий запис:

	Вартість (грн.)	Ціна (грн.)	Кількість (шт.)
Сині	? на 320 к. б.	однакова	12 шт.
Чорні	?		8 шт.

Таким чином, короткий запис задачі на пропорційне ділення поступово перетворюється у короткий запис задачі на знаходження невідомих за двома різницями. Учні складають задачу за коротким записом:

Задача № 2. У кіоску продали по однаковій ціні 12 синіх стержнів для ручок та 8 чорних. За сині стержні сплатили на 320 к. більше, ніж за чорні. Скільки грошей одержали за кожний вид стержнів?

Вчитель повідомляє, що задача, яку складено — це задача нового виду — на знаходження невідомих за двома різницями.

— Порівняйте цю задачу з попередньою. Чим вони схожі? Чим відрізняються? (Ці задачі схожі тим, що обидві містять три пропорційні величини: вартість, ціна, кількість; до кількості дано два числові значення, а обидва значення вартості є шуканими; величина ціни є однаковою для обох випадків. Відрізняються ці задачі тим, що в задачі на пропорційне ділення було дано значення суми вартості синіх та чорних стержнів, а в цій — значення різниці.)

— Таким чином, в обох задачах є однакова величина — ціна. Якщо в задачі є однакова величина, то знаходження її є ключем до розв'язання задачі.

— Чи можна в цій задачі знайти однакову величину — ціну за відомими значеннями вартості і кількості, стосовно іншого випадку? (Ні, тому що не до синіх, а ні до чорних стержнів не дано значень обох величин — вартості і кількості.)

— Чи можна знайти ціну за загальними значеннями вартості і кількості? (Ні, загальне значення кількості можна знайти, тому що дані обидва числові значення кількості для синіх та чорних стержнів, а загальне значення вартості не дано в задачі і ми його не зможемо відшукати.)

— Як ще можна знайти однакову величину? (Однакову величину можна знайти за двома різницями числових значень вартості і кількості.)

— Таким чином, що потрібно знати, щоб відповісти на перше запитання задачі «Скільки

отримали грошей за сині стержні?» (Потрібно знати два числові значення: I — ціну синіх стержнів, невідомо, та II — кількість синіх стержнів, відомо — 12.)

— Якою арифметичною дією відповімо на запитання задачі? (Дією множення.)

— Чи можна відразу відповісти на запитання задачі? (Ні, ми не знаємо ціну, а ціна — це однакова величина, її можна знайти за двома різницями.)

— Що треба знати, щоб знайти ціну? (Треба знати два числові значення: I — різницю вартостей, або на скільки більше коштують сині стержні, ніж чорні, відомо — 320, та II — різницю кількостей, або на скільки більше купили синіх стержнів, ніж чорних, невідомо.)

— Якою арифметичною дією дізнаємося про ціну? (Дією ділення: щоб знайти ціну, треба вартість поділити на кількість.)

— Чи можна відразу відповісти на це запитання? (Ні, ми не знаємо різницю кількостей, або на скільки більше купили синіх стержнів, ніж чорних.)

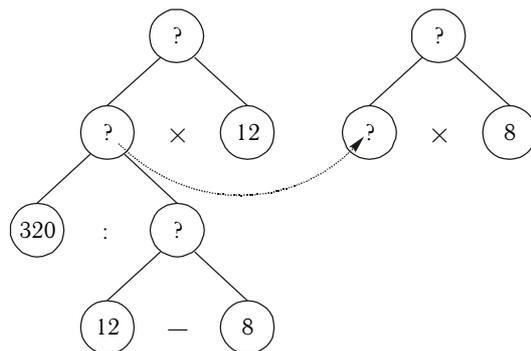
— Що треба знати, щоб про це дізнатися? (Треба знати два числові значення: I — кількість синіх стержнів, відомо — 12, та II — кількість чорних стержнів, відомо — 8.)

— Якою арифметичною дією відповімо на це запитання? (Дією віднімання.)

— Чи можна тепер відповісти на перше запитання задачі? (Так, ми від запитання перейшли до числових даних.)

— Що треба знати, щоб відповісти на друге запитання? (Треба знати два числові значення: I — ціну, поки ще невідомо, але ми про це дізнаємося відповідаючи на перше запитання задачі, та II — кількість чорних стержнів, відомо — 8.)

— Якою арифметичною дією відповімо на це запитання задачі? (Дією множення.)

— Склади план розв'язування задачі. (Першою дією дізнаємося про різницю кількостей або на скільки більше купили синіх стержнів, ніж чорних. Другою дією ми дізнаємося про ціну стержня. Третьою дією ми відповімо на перше запитання задачі і дізнаємося про вартість синіх стержнів. Четвертою дією ми відповімо на друге запитання задачі і дізнаємося про вартість чорних стержнів.)

— Запиши розв'язок задачі.

1) $12 - 8 = 4$ (шт.) — на стільки більше купили синіх стержнів, ніж чорних; різниця між кількостями синіх та чорних стержнів.

2) $320 : 4 = 80$ (к.) — ціна стержня.

3) $80 \cdot 12 = 960$ (к.) — вартість синіх стержнів.

4) $80 \cdot 8 = 640$ (к.) — вартість чорних стержнів.

— На друге запитання задачі можна відповісти інакше: знаючи вартість синіх стержнів (960 к.) та на скільки це більше, ніж вартість чорних стержнів (на 320 к.), можна дізнатися про вартість чорних стержнів дією віднімання.

— Запишіть відповідь до задачі. (Відповідь: 9 грн. 60 к. отримали за сині стержні та 6 грн. 40 к. отримали за чорні стержні.)

— Виконай перевірку: знайди різницю шуканих і порівняй її з числовим даним цієї різниці.

— Порівняй розв'язки цієї та попередньої задачі. Що цікавого ти помітив? (В обох розв'язках дві останні дії однакові.)

— Як ви думаєте, чому так сталося? (Тому, що в обох задачах одні й ті ж запитання та є однаковою величиною, яка потрібна для відповіді на обидва запитання задачі.)

— А чим відрізняються розв'язки? Чому? (Розв'язки відрізняються першими двома діями, тому що однаковою величину знаходили по-різному: в першій задачі — за загальними значеннями вартості і кількості, а в другій задачі — за різницями вартості та кількості.)

3. Зміна величин задачі і дослідження впливу цієї зміни на розв'язання задачі.

— Склади задачу з тими самими числами, але з величинами «відстань, швидкість та час».

	Час	Швидкість	Відстань
1 турист	12 год.	однакова	?, на 320 км більше
2 турист	8 год.		?

— Як ця зміна вплине на розв'язання задачі?

— Чи треба розв'язувати цю задачу? (Ні, розв'язок її вже записаний. Треба поправити пояснення до арифметичних дій.)

— Про що ми дізналися першою дією? (Про значення різниці часу — значення другої різниці.)

— Про що ми дізналися другою дією? (Про значення швидкості — про значення однакової величини.)

— Про що ми дізналися третьою дією? (Ми дізналися про відстань, яку подолав перший турист — ми відповіли на перше запитання задачі.)

— Про що ми дізналися четвертою дією? (Ми дізналися про відстань, яку подолав другий турист — ми відповіли на друге запитання задачі.)

— Як перевірити вірність розв'язання цієї задачі? (Треба від відстані, яку подолав перший турист, відняти відстань, яку подолав другий турист, тобто знайти різницю відстаней; і якщо вона дорівнюватиме даному в умові задачі числу 32, то задачу розв'язано вірно.)

4. Зміна числових даних задачі і дослідження впливу цієї зміни на план розв'язання задачі.

З тими самими величинами, але з іншими числами склади задачу за таблицею:

	Відстань	Швидкість	Час
Легкова машина	?, на 140 км більше	однакова	5 год.
Вантажна машина	?		3 год.

— Як ця зміна вплине на план розв'язання задачі?

— Порівняй цю задачу з попередньою. Чим вони відрізняються? Що в них спільного? (В них спільні величини та спільна структура короткого запису.) Якщо в задачах спільна структура короткого запису, то це задачі одного виду. За яким планом ми розв'язуємо задачі на знаходження невідомих за двома різницями?

— Про що ми дізнаємося першою дією? (Про значення другої різниці.)

— Про що ми дізнаємося другою дією? (Про значення однакової величини.)

— Про що ми дізнаємося третьою дією? (Ми знайдемо відповідь на перше запитання задачі.)

— Про що ми дізнаємося четвертою дією? (Ми знайдемо відповідь на друге запитання задачі.)

— Розкажіть план розв'язування цієї задачі. Запишіть розв'язок та відповідь.

— Порівняйте цю задачу з попередніми. Чим вони відрізняються? (Вони відрізняються групами величин та числовими даними.) Що в них спільного? (Кожна задача містить по два випадки (сині та чорні стержні, I турист та II турист, легкова машина та вантажна машина), три величини (вартість, ціна та кількість, відстань, швидкість та час), одна з яких є однаковою для обох випадків (ціна, швидкість); стосовно однієї з величин дано числові значення для кожного випадку (кількості та часу), а стосовно іншої — числові значення для кожного випадку є шуканими, але дано їх різницю (вартості та відстані).) В чому полягає «ключ» розв'язання таких задач? (Ці задачі містять однаковою величину, тому «ключем» до їх розв'язання є знаходження однакової величини.) Як ми знаходили однаковою величину? (Ми знаходили однаковою величину за двома різницями числових значень величин.)

— Проаналізуйте математичну структуру цих задач (короткий запис). Скільки вони містять пропорційних величин? Що можна сказа-

ти про одну з них? Скільки випадків? Які числові значення дані? Що є шуканим?

Задачі на знаходження невідомих за двома різницями:

I	?, на б. (м.)	Однакова	.
II	?		.

Такі задачі містять два випадки та три пропорційні величини, одна з яких однакова для обох випадків; при чому дані два значення для однієї з величин та різниця між значеннями іншої величини; при чому саме обидва значення цієї величини є шуканими.

— За яким планом ми розв'язували задачі на знаходження невідомих за двома різницями?

План розв'язання задач на знаходження невідомих за двома різницями.

Першою дією дізнаємося про значення другої різниці.

Другою дією дізнаємося про значення однакової величини.

Третьою дією ми відповімо на перше запитання задачі.

Четвертою дією ми відповімо на друге запитання задачі.

— Що означає в попередній задачі число 140? (Число 140 означає, на скільки більше проїхала легкова машина, ніж вантажна; якщо легкова проїхала на 140 км більше, ніж вантажна, то вантажна проїхала на 140 км менше, ніж легкова; таким чином, число 140 ще й означає, на скільки менше проїхала вантажна машина, ніж легкова.)

— Розкажи задачу, в якій число 140 буде позначати на скільки менше кілометрів проїхала вантажна машина, ніж легкова.

— Внесемо зміни у короткий запис:

	Відстань	Швидкість	Час
Легкова машина	?	однакова	5 год.
Вантажна машина	?, на 140 км менше		3 год.

— Як ця зміна вплине на розв'язання задачі?

— Чи треба розв'язувати цю задачу? Що треба поправити?

Розв'язання:

1) $5 - 3 = 2$ (год.) — на стільки менше часу була у дорозі вантажна машина, ніж легкова; різниця часу.

2) $140 : 2 = 70$ (км/год.) — швидкість, однакової величини.

3) $70 \cdot 5 = 350$ (км) — відстань, що пододала легкова машина.

4) $70 \cdot 3 = 210$ (км) — відстань, що пододала вантажна машина.

5. Перетворення задачі № 2. Знаходження різниці значень кількості, включення її в задачу і вимога знайти значення кількості для кожного з двох випадків. Складається і розв'язується задача на знаходження невідомих за двома різницями № 3. Однаковою є величина однієї одиниці.

Як задачі на пропорційне ділення можуть бути двох видів, так і задачі на знаходження невідомого за двома різницями теж можуть бути двох видів, які відрізняються двома останніми діями: 1 вид — дії множення, 2 вид — дії ділення.

Перетворимо останню задачу в задачу 2-го виду:

— Скільки годин була в дорозі легкова машина?

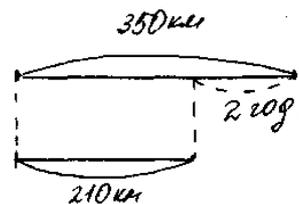
— Скільки годин була в дорозі вантажна машина?

— Яка машина рухалася довше? На скільки?

— Яку відстань проїхала легкова машина?

— Яку відстань проїхала вантажна машина?

	Відстань	Швидкість	Час
Легкова машина	350 км	однакова	?, на 2 год. б.
Вантажна машина	210 км		?

Задача № 3. Легкова і вантажна машина рухалися з однаковою швидкістю. Легкова машина пододала 350 км, а вантажна 210 км. Скільки годин була в дорозі кожна машина, якщо легкова машина рухалася на 2 години більше?

— До якого виду відноситься ця задача? (Ця задача містить два випадки: легкова та вантажна машина; три пропорційні величини: відстань, швидкість і час, причому швидкість є однаковою для легкової та вантажної машини. До відстані дано числові значення і для легкової і для вантажної машини, а числові значення часу руху і легкової, і вантажної машини є шуканими, але дано значення різниці часу. Ця задача на знаходження невідомих за двома різницями.)

— За яким планом розв'язується задача на знаходження невідомих за двома різницями? Розкажіть план розв'язування цієї задачі.

Розв'язання:

1) $350 - 210 = 140$ (км) — на стільки більше кілометрів пододала легкова машина, ніж вантажна; різниця відстаней.

2) $140 : 2 = 70$ (км/год.) — швидкість, однакової величини.

3) $350 : 70 = 5$ — стільки годин рухалася легкова машина.

4) $210 : 70 = 3$ — стільки годин рухалася вантажна машина.

— Порівняйте розв'язання цієї і попередньої задачі. Що в них спільного? Чим вони відрізняються?

Порівнявши розв'язання, діти встановлюють, що перші дві дії однакові: віднімання та ділення; а відрізняються ці задачі останніми двома діями: в попередній задачі — це були дії множення, а в даній — ділення. Вчитель ще раз підкреслює, для того, щоб відрізняти задачі на знаходження невідомих за двома різницями домовилися вважати задачі, в яких дві останні дії — множення — задачами I виду, а задачі, в яких дві останні дії — ділення — задачами II виду.

6. Зміна величин задачі № 3 і дослідження впливу цієї зміни на розв'язання задачі.

— Змініть величини в задачі, а числові дані залиште без змін:

	Загальна маса (кг)	Маса 1 мішку (кг)	Кількість мішків (шт.)
Картопля	350 кг	однакова	?, на 2 шт. б.
Цибуля	210 кг		?

У магазин привезли 350 кг картоплі та 210 кг цибулі в однакових мішках. Скільки мішків картоплі та скільки мішків цибулі привезли у магазин, якщо мішків з картоплею було на 2 більше?

— Як ця зміна вплине на розв'язання задачі?

— Чи треба розв'язувати цю задачу? (Ні, розв'язок її вже записаний. Треба поправити пояснення до арифметичних дій.)

— Про що ми дізналися першою дією? (Про значення різниці загальних мас — значення другої різниці.)

— Про що ми дізналися другою дією? (Про значення маси 1 мішку — про значення однієї величини.)

— Про що ми дізналися третьою дією? (Ми дізналися про кількість мішків з картоплею — ми відповіли на перше запитання задачі.)

— Про що ми дізналися четвертою дією? (Ми дізналися про кількість мішків з цибулею — ми відповіли на друге запитання задачі.)

— Як перевірити вірність розв'язання цієї задачі?

7. Зміна числових даних задачі № 3 і дослідження впливу цієї зміни на план розв'язання задачі.

— Змінимо числові дані задачі, а величини залишимо без змін. Склади задачу за таблицею:

	Загальна маса (кг)	Маса 1 мішку (кг)	Кількість мішків (шт.)
Картопля	400 кг	однакова	?, на 4 шт. б.
Цибуля	200 кг		?

— Як ця зміна вплине на план розв'язання задачі?

— Розкажіть план розв'язання цієї задачі. Запишіть розв'язання задачі.

— Порівняйте цю задачу з попередніми. Чим вони відрізняються? (Вони відрізняються групами величин, числовими даними та даними різницями: в задачах першого виду дано значення різниці загальної величини, а самі ці значення є шуканими; в задачах другого виду дано різницю кількості або часу і вони є шуканими.) Що в них спільного? (Кожна задача містить по два випадки (сині та чорні стержні, I турист та II турист, легкова машина та вантажна машина, картопля та цибуля...), три величини (вартість, ціна та кількість, відстань, швидкість та час, загальна маса, маса 1 мішка та кількість...), одна з яких є однаковою для обох випадків (ціна, швидкість, маса 1 мішка); стосовно однієї з величин дано числові значення для кожного випадку, а стосовно іншої — числові значення для кожного випадку є шуканими, але дано їх різницю.) Це задачі на знаходження невідомих за двома різницями.

— В чому полягає «ключ» розв'язання таких задач? (Ці задачі містять однакову величину, тому «ключем» до їх розв'язання є знаходження однакової величини.) Як ми знаходили однакову величину? (Ми знаходили однакову величину за двома різницями числових значень величин.)

— За яким планом ми розв'язували задачі на знаходження невідомих за двома різницями?

Таким чином, ми розглянули роботу щодо виділення істотних ознак математичної структури і способу розв'язання задач на знаходження невідомих за двома різницями, в яких однаковою є величина однієї одиниці. В наступній статті ми продовжимо роботу по дослідженню задач на знаходження невідомих за двома різницями, в тому числі й засобом зміни однакової величини з метою узагальнення ООД способу розв'язання задач даного виду більш високого рівняння.

С. О. СКВОРЦОВА,

канд. педагог. наук, доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти Південноукраїнського педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського.

**ПРО ВИВЧЕННЯ МОВ І ЛІТЕРАТУР
У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ З НАВЧАННЯМ
МОВАМИ (ВИВЧЕННЯМ МОВ) НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
У 2004/2005 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

Розбудова системи освіти, її реформування протягом більше десяти років (гуманізація і диференціація структури та змісту освіти, посилення уваги до особистості учня в процесі навчання), висунули на перший план завдання щодо підвищення творчої активності як школярів, так і вчителя, — учасників навчально-пізнавального процесу.

Для вчителів, які викладають національні мови та літератури у загальноосвітніх навчальних закладах, змінилися і пріоритети в процесі навчання: посилилась необхідність приділити більше уваги формуванню навичок самостійної пізнавальної діяльності учнів, розвитку їх творчих здібностей та ініціативи у навчанні, вміння працювати з інформацією, критично оцінювати та пристосовувати її до потреб сьогодення, вміння висловлювати та відстоювати власну думку щодо тих або інших проблем, подій та явищ.

Для вирішення головних завдань навчання національних мов — формування мовної, комунікативної і лінгвістичної компетенції — важливо організувати навчальний процес таким чином, щоб оволодіння знаннями про мову взаємодіяло з формуванням мовленнєвих умінь.

Створення оптимальних умов для оволодіння учнями державною та рідною мовою, формування мовної, комунікативної, етнокультурної компетенції є не тільки головною метою вивчення мов, а й необхідністю для надання можливості учням користуватися мовами в різних сферах діяльності. Особливої ваги в загальноосвітніх закладах, незалежно від мови навчання, надається вивченню української мови, державний статус якої передбачає її пріоритетне використання в різних сферах суспільного життя. Важливу роль у підготовці учнів з мов відіграє формування комунікативної компетенції — здатність ставити і вирішувати комунікативні завдання.

Як досягти взаємопов'язаної підготовки, реалізуючи зазначені завдання? З одного боку — це посилення уваги до розвитку інтелекту учнів, формування вмінь і навичок самостійно здобувати знання, глибоко їх засвоювати, а з іншого — розробка ситуативно-мовленнєвого підходу до вивчення мови, створення

додаткових факультативних курсів, які б були спрямовані на запобігання дефіциту культурологічних та мовленнєвих знань у школярів.

У реалізації першого напрямку значну роль відіграє впровадження проблемного навчання.

Використання технології комунікативного навчання дає можливість наблизити навчальний процес до умов звичайного мовленнєвого спілкування, коли й реалізується комунікативна компетенція.

Таким чином, проблемний і комунікативний підходи до вивчення мов — два принципи, які в комплексі забезпечують розвиток самостійності учнів у навчальному процесі, всебічний розвиток пізнавальної активності кожного учня та його здібностей до мовленнєвої творчості.

Крім того, значну увагу на уроках мови слід приділяти вивченню мовних тем, що має забезпечити формування орфографічних, пунктуаційних та мовленнєвих умінь і навичок, сприяти розвитку логічного мислення та удосконаленню всіх видів мовленнєвої діяльності у таких напрямках: оволодіння нормами літературної мови, збагачення словникового запасу та граматичного строю мови учнів, формування вмінь і навичок зв'язного викладу думок в усній та письмовій формах, розвиток навичок виразного читання. Для формування в учнів уявлень про різнобічність світу, інтересу до інших культур і народів, вивчення історичних та культурних традицій свого народу слід більше уваги приділяти текстам і вправам лінгво-народознавчого типу.

Освіта — це особлива сфера, яка покликана творити нову людину — свідомого громадянина держави, з активною життєвою позицією, готову до трудової діяльності і творчого мислення, із сформованими потребами до взаємин з людьми різних національностей, самоповаги і самовдосконалення. Така освіта — гарантія прогресивного розвитку нашого суспільства, його політичного і економічного благополуччя. Інтелектуальне, духовне та фізичне здоров'я дітей є пріоритетними напрямками в розвитку молодого покоління. Тому так важливо сьогодні вміння вчителя і, в першу чергу, вчителя мови та літератури, створювати в процесі навчання та виховання атмосферу взаємоповаги, взаєморозуміння всіх етносів, підтримувати

процеси відродження національних культур, їх всебічного розвитку.

У 2004/2005 навчальному році загальноосвітні навчальні заклади з навчанням мовами національних меншин працюватимуть відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2001 р. № 342 (лист від 07.05.2004 р. № 1/9—252). Кількість годин, відведених на вивчення російської та інших національних мов, залишилася такою, як і в попередні роки.

Слід окремо звернути увагу, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 23.02.2004 р. № 132 навчальні плани для основної та старшої школи орієнтуються на 12-річну школу і будуть запроваджуватися поступово, починаючи з 2005/2006 навчального року.

Загальноосвітні навчальні заклади з російською мовою навчання працюють, як і в попередні роки, за програмою «Русский язык. 5—11 классы» під редакцією Н. А. Пашковської) 2001 року видання, яка надрукована в журналі «Русская словесность в школах України» (2001 р. — № 4; 2003 р. — № 1). Нагадуємо, що цій програмі відповідають перевидані у 2002 році підручники за ред. Є. П. Голобородька.

Загальноосвітні навчальні заклади з українською мовою навчання та з навчанням молдовською (румунською), болгарською та іншими мовами (відповідно до потреб закладу) використовують програми «Русский язык, 5—9 классы» (авт. І. П. Гудзик, В. О. Корсаков; Київ: Шкільний світ, 2001) «Русский язык, 5—9 (курс 3(2)—9 кл.)», які надруковані в журналі «Русская словесность в школах України» (2001 р. — № 4). Цим програмам відповідають підручники «Російська мова» 5 кл., 6 клас з курсу 3(2)-9 кл. та 5 клас з курсу 5—9 кл. (за ред. І. П. Гудзик); навчальні посібники: «Російська мова. Комунікативний курс», 5 кл. (авт. Н. Ф. Баландіна, Харків: Торсінг, 2002 р.); «Слушаем, читаем, говорим, пишем» (авт. Л. В. Давидюк та ін. — Київ: Освіта, 2002 р.). На допомогу молодим вчителям, які викладають за цими програмами російську мову, в журналі «Русская словесность в школах України» друкувалися розробки уроків: для 5 класу — 1997 р. №№ 3, 4, 5; 1998 р. — № 1; для 6 класу — 1998 р. — №№ 3, 4, 5, 6; 1999 р. — № 1; для 7 класу — 1999 р. — №№ 3, 4; 2000 р. — № 1; для 8 класу — 2000 р. — № 2, 3, 4; для 9 класу — 2001 р. — №№ 2, 3, 4; 2002 р. — №№ 1, 2.

Рекомендації щодо календарно-тематичного планування, критеріїв оцінювання навчальних досягнень з російської та інших мов національних меншин, вивчення російської та інших національних мов у початковій школі, ведення обліку навчальних досягнень учнів на сторінці класного журналу та інші надруковані в журналі «Наша школа» за 2003 рік.

Перелік навчально-методичної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до мови навчання, як і в минулі роки, буде надрукований в Інформаційному збірнику наказів Міністерства освіти і науки України.

Вивчення курсу літератури у загальноосвітніх навчальних закладах (відповідно до мови навчання) здійснюватиметься за попередніми програмами (див. Наша школа. — 2003. — № 4): російська школа — авт. Л. А. Симакова (вид. «Шкільний світ», 2001 р.); з молдовською мовою навчання — В. В. Кьосе (вид. «Шкільний світ», 2001 р.); з румунською мовою навчання за програмою авт. Є. М. Манойл (вид. «Світ», 2001 р.).

Вивчення курсів літератур здійснюється за інтегрованими програмами. Особливу увагу при викладанні літератури вчитель має приділяти формуванню читацької культури, творчих здібностей дитини, розвитку вмінь сприймати літературний твір як явище мистецтва, осмислювати світовий літературний процес та національні особливості його складових, вихованню почуття національної гідності та поваги до культур різних народів. Вирішенню цих завдань сприятиме виконання рекомендацій Міністерства освіти і науки України щодо можливості вивчати твори світової класики мовою оригіналу, яку учні вивчають і знають (лист Міністерства освіти і науки України від 11.03.2004 р., № 1/9—113).

Оцінювання знань, умінь та навичок з літератури проводиться тематично як в усній, так і письмовій формі. Для цієї мети можуть бути використані літературні диктанти, тести, завдання для аналізу твору, творчі завдання, контрольні роботи, які виконуються після вивчення теми або окремого твору, великого за обсягом.

Нагадуємо, що з переходом початкової школи на 12-річний термін навчання, змінами у структурі та змісті навчання відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти Міністерством освіти і науки України були затверджені Типові навчальні плани для початкової школи. Для реалізації освітніх запитів національних меншин в Одеській області на новий навчальний рік Міністерством освіти і науки України були затверджені Регіональні плани початкової школи з українською мовою, навчанням мовами національних меншин (для шкіл з національним складом учнів). Питання щодо вивчення національної мови як предмета (молдовської, болгарської, гагаузької та інших) за авторськими програмами, використання авторських програм з профільного навчання, факультативних курсів, спецкурсів у випадках, коли відсутній державний варіант програми, погоджується та затверджується у порядку, який встановлено Міністерством освіти і науки України.

Т. Г. БУЧАЦЬКА,
директор Одеської філії НМЦ середньої освіти МОН України.

ОБ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО И ДРУГИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЯЗЫКОВ И ЛИТЕРАТУР В ПРОФИЛЬНЫХ КЛАССАХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В 2004/2005 УЧЕБНОМ ГОДУ

С 2003/2004 учебного года в общеобразовательных учебных заведениях Украины начался процесс постепенного перехода к профильному обучению в старшей школе. Определим содержание языкового и литературного образования в соответствии с задачами каждого профиля в школах с национальными языками, украинским языком обучения, выделив в общей структуре профильного обучения следующие направления: общественно-гуманитарное, естественно-математическое, технологическое, художественно-эстетическое, спортивное. По данным направлениям определены учебные профили.

Содержание профильного обучения реализуется на основании учебных планов, утвержденных Министерством образования и науки Украины, за счет инвариантной и вариативной частей, составляющих содержание общего среднего образования в соответствии с приказом Министерства образования и науки от 20.05.03 года «Про затвердження Типових навчальних планів для організації профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах».

Для реализации на практике филологического профиля в общеобразовательных учебных заведениях с русским языком обучения созданы программы по русскому языку (авт. З. П. Барабанщикова, К.: Педагогічна преса, 2004 р.) и литературе (авт. В. І. Силантьева, К.: Педагогічна преса, 2004).

Для общеобразовательных учебных заведений с украинским языком обучения разработан факультативный курс «Русский язык. Факультативный курс» (авт. Л. В. Давидюк, Харьков: Торсинг, 2004 г.), а также две программы по курсу «Зарубіжна література» (газета «Шкільний світ» от 20 мая (324) 2003 года, под редакцией Д. Наливайко (руководитель проекта Ю. И. Ковбасенко — в журналах «Всесвітня література», «Зарубіжна література», № 7—8, 2003).

Для профильного изучения языков и литератур других национальных меньшинств разрешается пользоваться региональными либо авторскими программами, которые должны быть утверждены в установленном порядке.

Несколько подробнее остановимся на программе по литературе для общеобразовательных школ с русским языком обучения, которая была создана на базе Одесского филиала Научно-методического центра среднего образования Министерства образования и науки Украины доктором филологических наук, профессором, доцентом Одесского филиала НМЦ, зав.

кафедрой зарубежной литературы ОНУ имени И. И. Мечникова В. И. Силантьевой.

Профильные программы подготовлены с учетом содержания основного курса «Литература» (составитель Л. А. Симакова) для общеобразовательных школ с русским языком обучения, однако существенно отличаются концептуальным обоснованием курса и способами подачи литературного материала.

Так как методологической основой интегрированного курса «Литература» является компаративистика, то в данных профильных программах впервые представлено целостное обоснование курса в соответствии с требованиями данной школы литературоведения.

В пояснительной записке к программам автор подчеркивает, что «современная компаративистика, исследуя материал по принципу «свое—чужое», чаще всего обращается к таким общетеоретическим категориям, как «направление», «течение», «стиль». Задачам школьного курса соответствует категория художественного направления, поэтому изучая литературные тексты, учитель выстраивает типологию направлений по принципу: общие закономерности и национальные особенности освоения тематически близкого материала». В задаче такого сопоставления: «а) философская основа анализируемого текста; б) человек в его связях с миром; в) ценностный ряд произведения (высокое и низкое, прекрасное и безобразное, положительное и отрицательное в восприятии героев)».

Наличие нескольких вариантов программ, различных по объему изучаемого материала, но сохраняющих стратегию общего стандарта литературного образования в 10—11 классах общеобразовательных школ с русским языком обучения, обуславливается тем, что в ситуации «переходного периода» профильное обучение должно обеспечивать не только общекультурный минимум знаний по литературе, но также и возможность их углубления (в специализированных классах). Исходя из данных задач, содержание программ предусматривает: а) базовый объем литературного материала в классах гуманитарного профиля; б) общий курс «Литература» в школах с русским языком обучения в классах негуманитарного профиля. Программы составлены в соответствии с учебной сеткой часов, планируемых для каждого из профилей (специализированного, гуманитарного и других).

Основой дифференциации является сама структура профильной школы. Напомним, что структура состоит из нескольких направлений

обучения с определенным количеством часов на изучение литературы соответственно каждому: а) филологическое (4 часа в неделю); б) универсальное (3 часа в неделю); в) общественно-гуманитарное, художественно-эстетическое, физико-математическое, природоведческое, технологическое, спортивное (2 часа в неделю). Дифференцирование материала определено путем отбора количества текстуально изучаемых произведений; за счет времени, планируемого для изучения темы; благодаря корректированию монографических и обзорных тем; определения объема знаний, подлежащих контролю при оценивании учебных достижений учащихся.

В пояснительной записке к программам указано, что филологический профиль обучения предусматривает более глубокое знание текста художественного произведения; умение рассматривать его в общекультурном контексте времени и в связи с основными философскими и эстетическими тенденциями конкретного исторического периода. Содержание курса расширяет диапазон гуманитарного мышления учащихся; развивает способность вдумчивого и творческого освоения текстов; повышает способность учащихся к аналитическому мышлению. Реализуя содержание программы на практике, следует систематически углублять знания старшеклассников в области литературоведческого анализа, учить делать широкие обобщения, развивать способности систематизировать литературно-художественные факты.

При работе по программе филологического профиля учителям следует особое внимание обратить на организацию работы по развитию культуры речи, формированию навыков компаративистских сопоставлений, навыков самостоятельной работы школьников с текстом художественного произведения. Учащиеся, ориентируясь в вопросах общекультурных ценностей, привлекая собственный жизненный опыт, должны научиться интерпретировать и комментировать произведение, опираясь на знание текста и понимание основ литературоведческого анализа.

Программа для универсального профиля обучения (3 часа в неделю) представляет собой откорректированный (в соответствии с задачами курса и количеством часов) вариант программы для филологического профиля. В ней обеспечен базовый уровень литературного образования и несколько упрощены задачи изучения курса. Программа ставит целью знакомство школьников с произведениями художественной литературы, формирование у них знаний и умений, обеспечивающих освоение художественных ценностей, возможность самостоятельного вхождения в мир искусства.

Для негуманитарных профилей обучения (когда на изучение курса отводится 2 часа в неделю) рекомендуется использовать вариант профильных программ на 68 часов в год. Про-

грамма обеспечивает базовый уровень литературного образования. Упрощены задачи изучения курса. Предусматривается познакомить школьников с произведениями художественной литературы, сформировать у них знания и умения, обеспечивающие возможность усвоения и понимания художественных ценностей, возможность самостоятельного вхождения в мир искусства.

Принцип вариативности позволяет учителю выбирать не только произведения для изучения, но и пути изучения конкретной темы. Учителю предоставляется право самому выбирать главы для изучения значительных по объему произведений. Однако следует помнить, что художественный текст, отобранный для чтения и изучения, должен отвечать аннотации программы к соответствующему произведению.

Во всех данных вариантах программ учителю предоставлено право выбора произведений для чтения и изучения в классе; определены рубрики: «Теория литературы», «Для заучивания наизусть», «Для внеклассного чтения», «Уроки для проведения тематической аттестации»; предусматривается обязательный контроль за работой по усовершенствованию навыков развития речи учащихся, а также по литературному краеведению.

Рубрика «Для внеклассного чтения» предлагает учащимся перечень произведений для параллельного и самостоятельного их прочтения в учебном году или в период летних каникул. Данный список учитель может дополнить произведениями современных (русских и зарубежных) авторов, а также представить авторов и их произведения из литературы родного края. Организация работы по внеклассному чтению и изучению литературы родного края способствует расширению литературного кругозора. Темы занятий по литературному краеведению, их количество и время проведения определяет сам учитель. На основе научно-методического комментария к работе над произведениями, рекомендуемыми в рубрике «Для внеклассного чтения», проводятся соответствующие уроки (их обязательное количество указано в программах).

Распределение в программах часов на изучение произведений того или иного писателя является ориентировочным. Учитель имеет право по своему усмотрению распределить время на изучение как отдельно взятой темы, так и обзорных либо монографических тем, но, конечно, в рамках суммарного количества часов, выделенных на изучение материала литературного блока в целом. Изучение литературного блока рекомендуется завершить коротким обобщением и систематизацией знаний учащихся по изученному материалу в целом, а затем проводить урок контроля за учебными достижениями учащихся (тематическую аттестацию), количество которых определено в про-

граммах. Тематическая аттестация (по окончании изучения литературного блока) проводится в форме тестовой контрольной работы. Вопросы к тематической аттестации учитель составляет самостоятельно, учитывая при этом рекомендации программ.

Сопоставление литературы с другими видами искусства, работа по развитию речи учащихся, реализация межпредметных связей осуществляются систематически и в соответствии с методикой обучения. Для проведения контроля за достижениями учащихся по развитию образного мышления и литературной речи (сочинения различных жанров) в программах указано необходимое количество часов.

Необходимый для понимания, анализа и оценки художественного произведения минимум теоретико-литературных понятий обозначен в рубрике «Теория литературы».

Содержанием программ предусмотрена работа по развитию навыков выразительного

чтения. Это ориентирует учителя на отработку основных элементов логики и техники чтения, что способствует внимательному прочтению и творческому осмыслению прочитанного текста. Рубрика «Для заучивания наизусть» предусматривает обогащение читательской эрудиции школьников.

Для организации учебного процесса следует опираться на имеющуюся научно-методическую базу для курса «Литература» общеобразовательных школ с русским языком обучения: М. В. Теплинский, Ю. И. Султанов «Литература» (К.: Ирпень, 2001) для 10 кл.; «Литература» / Под ред. Ю. И. Корзова: «Русская литература» (Ч. 1. — К.: Освіта, 2001); «Зарубежная литература» / Под ред. М. И. Борецкого (Ч. 2. — К.: Освіта, 2001). Деятельность учителя должна основываться на принципах творческого сотрудничества с учащимися. Уроки литературы следует дополнять факультативными занятиями и внеклассной работой по предмету.

УЧИТЬСЯ САМОМУ И УЧИТЬ ДРУГИХ **(на заметку методистам по гуманитарным дисциплинам,** **учителям русского и других национальных языков** **и литератур, зарубежной литературы)**

Реформирование системы образования в целом не могло не затронуть содержание преподавания отдельных дисциплин. В полной мере данная общая закономерность отразилась на изучении литературы и языков. Определяя на новый учебный год дальнейшую перспективу реформирования системы и подходов к обучению, необходимо проанализировать результативность работы учителей-филологов за истекший учебный год и наметить пути дальнейшего совершенствования системы преподавания языков и литератур, а также системы методической работы в целом.

Подводя некоторые итоги организации методической работы в области, необходимо отметить, как положительный момент, пристальное внимание городских, районных методических служб (большинства общеобразовательных учебных заведений области) к проблемам реализации образовательных потребностей национальных меньшинств, проживающих в регионе. В школах области традиционно (как и в прошлые годы) прошли мероприятия, связанные с изучением национальных, исторических и культурных традиций представителей различных национальностей, проживающих на территории области. Организация в общеобразовательных учебных заведениях внеклассной работы по предметам позволила провести ряд мероприятий, направленных на углубление знаний учащихся по национальным языкам и литературам. Это недели родного языка и ли-

тературы, конкурсы чтецов национальной поэзии, литературные вечера, викторины, книжные выставки и другие. Во многих учебных заведениях осуществлялась работа (в дополнение к часам учебных планов) факультативных курсов, спецкурсов по изучению родного языка (русского, болгарского, гагаузского и других).

Серьезное внимание учителя уделяли организации систематической работы с одаренными учащимися не только на уроках языка и литературы, но и через систему воспитательных мероприятий и индивидуальной дополнительной работы. Результативность проведенной работы просматривается не только на областном (по результатам областных олимпиад по национальным языкам и литературам), а и Международном уровне.

Так в 2003/2004 учебном году победители областной олимпиады по русскому языку и литературе приняли участие в III Международной олимпиаде по русскому языку среди стран Балтии и СНГ, которая проходила в Москве (Заец Денис, ученик 11 класса Мариинской гимназии г. Одессы, Мальхина Мария, ученица 10 класса гимназии № 1 г. Одессы, Кисляк Анастасия, ученица 9 класса ОШ № 9 г. Измаила.); в Международном конкурсе по русскому языку в Казахстане, участие в котором принесло победу Дюковой Наталье, ученице ОУЗ № 69 г. Одессы; первые места привезли в Украину с Международной олимпиады по рус-

скому языку и литературе, которая состоялась в Москве, учащиеся гимназии № 1 г. Одессы и специализированного общеобразовательного учебного заведения № 117 г. Одессы (Голяк Екатерина, Петропавловская Екатерина, Нагорная Сабина). Учащиеся специализированной школы № 121 г. Одессы приняли участие и заняли одно из призовых мест на Международной олимпиаде по польскому языку.

Самообразование учителя — залог повышения результативности обучения школьников. Не секрет, что учитель-профессионал учится на протяжении всей своей педагогической деятельности: учиться самому — значит уметь научить других. С целью пропаганды передового педагогического опыта методические службы области в 2003/2004 учебном году традиционно провели школьные, районные этапы Всеукраинского конкурса «Учитель года — 2004». Лучшие из учителей были заявлены для участия в областном туре конкурса. Так, по результатам областного этапа конкурса «Учитель года — 2004» в номинации «Зарубіжна література», призер и суперфиналист конкурсов 2001 и 2004 года В. А. Мухин принял участие в соревнованиях и занял 1 место на Международном конкурсе «Лучший учитель русской словесности» среди стран Балтии и СНГ, который проходил в Москве. Вошла в двадчатку лучших учителей словесности среди стран Балтии и СНГ учительница русского языка и литературы Ришельевского лицея г. Одессы А. В. Мухина.

Решение задач обновления содержания образования во многом зависит от эффективности работы методических служб, которые призваны реализовывать функцию научно-методического обеспечения; влиять на внедрение передовых педагогических технологий, стимулировать развитие педагогического творчества. При этом инновационная направленность методической работы в системе образования становится решающим фактором обновления и развития школы и требует целенаправленного совершенствования.

С целью обмена опытом и изучения зарубежных передовых педагогических технологий представители от Одесской области приняли участие в Международных совещаниях, которые прошли в марте 2004 года под патронажем Департамента образования и Департамента международных связей Москвы: в совещании для директоров школ с русским языком обучения стран СНГ и Балтии (директор частной школы «Интеллект» Т. О. Еганова) и в совещании с участием руководителей органов управления образованием, ректоров славянских вузов и директоров школ с преподаванием на русском языке из Азербайджана, Армении, Беларуси, Болгарии, Венгрии, Грузии, Италии, Казахстана, Кыргызстана, Латвии, Литвы, Молдовы, Польши, Румынии, Сербии и Черногории, Таджикистана, Узбекистана, Украины,

Финляндии и Эстонии (руководитель МО гимназии № 1 г. Одессы М. А. Заславская).

Подводя итоги прошедшего учебного года, необходимо сделать акцент на путях реформирования методической работы в области, наметить перспективы дальнейшего совершенствования методической работы в районах области по русскому и другим национальным языкам и литературам, напомнить, что в 2003/2004 учебном году для удовлетворения образовательных потребностей национальных меньшинств в области, кроме школ с украинским языком обучения, в которых изучался как предмет либо были организованы классы с национальным языком обучения, функционировало 118 русских школ, 9 школ с молдавским (румынским) языком обучения, 8 школ, в которых организована работа классов с молдавским (румынским) языком обучения, 2 школы в Измаильском и Болградском районах, в которых созданы классы с болгарским языком обучения.

В 2003/2004 учебном году в области обучались на русском языке 117 106 учащихся, на молдавском языке — 6508, на болгарском — 120. Как предмет изучали: молдавский язык — 1290 учеников (181 — факультативно), болгарский — 12 236 (356 — факультативно), русский — 126 937 (6893 — факультативно), польский — 520 (20 — факультативно), иврит — 450, греческий — 61 (82 — факультативно), гагаузский — 805 (59 — факультативно).

Работа по различным вариантам программ требует от учителя постоянного повышения профессионального мастерства путем самообразования, а также в системе последипломного образования на базе института усовершенствования учителей. С целью повышения теоретической подготовки для учителей русского языка и литературы, зарубежной литературы, других национальных языков и литератур организованы и проводятся (в соответствии с планом работы института) различные формы курсовой переподготовки: очные, заочные, а также — стажировка. Систематически проходит семинарская подготовка с учетом вариативности действующих программ, требований современных методик обучения и основных направлений реформирования содержания образования по данным дисциплинам.

По данным проводимого (выборочного) анализа состояния преподавания предметов, по результатам проверок (в соответствии с планом областного управления образования), олимпиадных работ и государственной итоговой аттестации можно судить о результативности работы филологов области.

На основании результатов заочного тура областной олимпиады по русскому языку и литературе, зарубежной литературе 147 школьников из городов и районов области приняли участие в очном туре олимпиады. Всего по области из общего количества участников,

принявших участие в очном туре олимпиады, 58 школьников награждены дипломами 1, 2, 3 степеней. Учитывая, что выполнение заданий на олимпиаде не вызывало затруднений у участников, а ее призы подтвердили свои знания на олимпиадах Международного уровня, можно говорить о наличии отработанной системы в работе учителей по формированию прочных знаний учащихся, развитию их творческих способностей. За работу с одаренными детьми награждены грамотами областного управления образования следующие учителя области: Н. Д. Калиниченко (Мариинская гимназия, г. Одесса), Л. М. Ганш и Л. М. Макарова (гимназия № 5, г. Одесса), Л. С. Науменко (ОШ № 1, г. Измаил), Ю. К. Снигирев (гимназия № 1, г. Одесса), Р. С. Линецкая (гимназия № 2, г. Одесса), С. А. Пажина (школа-лицей № 1, г. Килия), И. Г. Куца (ч/школа «Астр», г. Одесса), Л. П. Васильева (СУЗ № 117, г. Одесса), Н. Г. Арабаджи (Виноградская ОШ, Арцизский район), Е. Н. Савельева (ОШ № 4, г. Ильичевск), О. К. Колотова (ОШ № 1, г. Южный), Н. Ф. Титова (ОУЗ № 69, г. Одесса), Р. И. Шевченко (ОУЗ № 69, г. Одесса), Л. Н. Серета (УВК «Сузір'я», г. Одесса), С. Н. Жосан (УВК им. Черноволы, г. Южный), Л. В. Чернышова (ОШ № 1, пгт Татарбунары), В. Н. Бондарь (Одесский лицей повышения физической и военной подготовки, г. Одесса), З. Н. Соколова (ОШ № 2, г. Котовск), О. Г. Загороднюк (школа-лицей, пгт Любашовка), Н. Г. Демидова (лицей № 53, г. Одесса), А. И. Янева (школа-гимназия, пгт Татарбунары), Н. И. Докучаева (гимназия № 1, г. Одесса), Н. К. Ядovina (гимназия № 5, г. Одесса), Е. С. Мочулко (Красненская ОШ, Тарутинский район), С. М. Кривич (ОШ № 13, г. Одесса), Л. И. Кинбург (СУЗ № 117, г. Одесса), Е. Н. Полякова (ОШ № 3, г. Котовск), Б. Л. Гольдштейн (ОШ № 10, г. Измаил), М. И. Рирмак (Нерубайский УВК, Беляевский район), А. Т. Копмарь (ОШ № 9, г. Измаил), Г. А. Гущина (СУЗ № 117, г. Одесса), В. П. Ганган (школа-гимназия № 1, пгт Арциз), М. К. Лаптева (ОШ № 35, г. Одесса), Т. М. Злобина (ОШ № 7, г. Ильичевск), Л. В. Яроцкая (УВК «Черноморский», г. Одесса), Л. С. Шенкова (ОШ № 2, г. Болград), А. М. Переверзева (Васильевский УВК, Килийский район), С. В. Карадобри (школа-лицей № 3, Килийский район), О. Г. Ченкова (Дмитровская ОШ, Татарбунарский район), Е. К. Доброва (Экономический лицей, г. Одесса), Н. Е. Головченко (УВК-ОШ-гимназия, г. Килия), Н. Д. Машкина (школа-гимназия № 2, пгт Любашовка), Т. В. Терземан (гимназия № 2, г. Одесса), Л. А. Любимова (ОШ № 80, г. Одесса).

На базе частной школы «Интеллект» прошла Всеукраинская олимпиада по русскому языку и литературе среди частных школ Украины. Необходимо отметить серьезную подго-

товку учащихся частных школ «Интеллект», «Ор самеах», «Хабад» и хорошие результаты в олимпиаде по русскому языку и литературе.

Руководители учебных заведений г. Одессы, на базе которых проходили областные и Всеукраинские олимпиады по национальным языкам и литературам, а также коллективы учителей и учащихся, которые приняли активное участие в подготовке олимпиады по русскому языку и литературе показали высокий уровень организаторских способностей: гимназия № 2 г. Одессы (директор С. М. Вегерчук); специализированное учебное заведение № 121 г. Одессы (директор Л. Н. Семенюк); ч/школа «Интеллект» (директор Т. Й. Еганова); специализированная общеобразовательная школа № 117 г. Одессы (директор Н. В. Стаценко).

На протяжении всего учебного года в помощь учителям-филологам области по самообразованию публиковались на страницах журнала «Наша школа» статьи об исследованиях в области языка и литературы, методического характера, например: главы из книги «Методы изучения литературы. Системный подход», одним из авторов которой является доцент кафедры зарубежной литературы ОНУ и ООИУУ г. Одессы В. Г. Зинченко; по вопросу компаративистики — доктора филологических наук, профессора В. И. Силантьевой и другие статьи ученых, методистов и ведущих учителей области. В помощь учителям созданы пособия: «Олимпиадные задания по русскому языку» канд. фил. наук Л. Н. Гуковой; В. Б. Мусий «Изучение мифологии в средней школе»; программа по литературе для профильных классов школ с русским языком обучения (автор — д-р фил. наук, профессор В. И. Силантьева). Следует отдельно отметить организационную и методическую работу МК Болградского района (методист А. Н. Милков), авторских коллективов учителей области Болградского, Ренийского районов (М. Ф. Чебанова, Е. В. Кишлалы, В. В. Кеся); учителя ОШ № 13 г. Одессы С. Н. Ермошкина; методиста отдела национальных языков и литератур Л. И. Фетеску, которые совместно со специалистами Одесского филиала НМЦ работали над созданием программ по национальным языкам и литературам для 12-летней школы. Традиционно с целью оказания методической помощи учителям области проводился постоянно действующий семинар по проблеме: «Развитие творческих способностей учащихся на уроках литературы» в творческой лаборатории Заслуженного учителя С. М. Козлова; проведены занятия по методике когнитивного обучения (на базе гимназии № 1 г. Одессы, учитель Е. П. Коршко). В районах области работали школы передового педагогического опыта, творческие группы учителей.

Районные методические кабинеты уделяли внимание состоянию преподавания русского

языка и других национальных языков и литературы, зарубежной литературы. Однако есть и недостатки, к которым следует отнести: ослабление внимания к систематическому изучению качества преподавания и выполнения государственных учебных программ по национальным языкам и литературам, системе внеклассной работы по предметам.

В новом учебном году городским, районным методическим службам необходимо больше внимания уделить вопросу изучения и пропаганды передового педагогического опыта учителей русского и других национальных языков и литературы, зарубежной литературы; обратить внимание на использование в организации учебного процесса передовых педагогических технологий.

С целью совершенствования системы методической работы в районах области рекомендуем практиковать проведение семинаров, конференций, защиту авторских учительских проектов, изучать научные, методологические подходы к обучению, методику преподавания дисциплин, а также систему работы учителей, оказывать им методическую помощь на местах. Должное внимание необходимо уделить вопросу изучения, организации и развития соответствующей системы воспитательной работы в школах с национальными языками обучения для формирования интереса к национальным традициям, истории и культуре, истокам национального костюма, танца, древних художественных искусств и ремесел того народа, язык которого является языком обучения в данной школе (работа кружков, факультативов и т. д.).

Методическим службам районов (городов) рекомендуем провести смотры учебных дисциплин: русский, болгарский, молдавский и др. языки и литературы, зарубежная литература; смотры кабинетов по данным дисциплинам; конкурсы на лучший урок, конкурсы на лучшего учителя национального языка и литературы.

В дополнение к темам, опубликованным в журнале «Наша школа», № 4 в 1998—2003 годах, для обсуждения на заседаниях школьных, районных методических объединений, а также для самообразования учителей-филологов предлагаем изучить вопросы:

1. Организация профильного обучения и профильные программы по русскому языку и литературе, зарубежной литературе.

2. Современному обучению — инновационные технологии.

3. Особенности проведения интегрированных занятий по национальным языкам и литературам.

4. Компаративный анализ, методика его проведения.

5. Когнитивная методика обучения. Практический аспект использования.

6. Пути повышения результативности обучения языку в школах с украинским языком обучения.

7. Критерии оценивания достижений учащихся по национальным языкам и литературам.

8. Групповые формы работы на различных этапах урока.

9. Система работы на уроке языка и литературы по формированию навыков вдумчивого чтения, умения воспроизводить прочитанный текст от самовыражения до письменной аргументации.

10. Структурирование учебного материала. Преподавание укрупненными логическими единицами.

11. Методы изучения литературы.

12. Современный урок русского языка.

13. Современный урок литературы.

14. Система работы с одаренными детьми. Подготовка к олимпиаде.

15. Элементы страноведения на уроках русского языка.

Литература

1. *Виноградов В. В.* О теории художественной речи. — М., 1971.
2. *Брагина А. А.* Роль нормы в речевом общении // Русский язык и литература в общении народов мира. — М., 1990. — С. 38.
3. *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования. — М., 1981.
4. *Купина Н. А.* Лингвистический анализ художественного текста. — М., 1987.
5. *Месяц Н. К., Сивова С. А.* Обучение школьников приемам мыслительной деятельности на уроках русского языка: Методические рекомендации. — Житомир, 1990. — С. 10—11.
6. *Миртов А. В.* Правописание: методы и способы изучения // Русский язык. — 1999. — № 18.
7. Журнал «Русский язык и литература в учебных заведениях». — К., 1998; 1999; 2000.
8. Журнал «Русская словесность в школах Украины». — К., 1997; 1998; 1999; 2000; 2001; 2002; 2003.
9. *Иванова-Лукьянова.* Культура устной речи: Уч. пос. — Изд-во «Флинта», 1998.
10. *Обучение русскому языку. Начальный этап* / Ред. В. В. Химик. — Изд-во СПбГУ, 1997.
11. *Практикум по русскому языку. Интенсивный курс.* Темиз. — Изд-во «Рольф», 2000.
12. *Максимов.* Русский язык и культура речи. Практикум по курсу. — Изд-во «Гардари», 2000.
13. *Максимов.* Русский язык и культура речи. Учебник. — Изд-во «Юристь», 2000.
14. *Лукин В. А.* Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. Учебник. — Изд-во «Ось-89», 1999.
15. *Силантьева В. И.* Методические рекомендации к курсу «Русская литература XX века: основные художественные направления». — Одесса: Астропринт, 2004.

Т. Г. БУЧАЦКАЯ,

директор Одесского филиала НМЦ среднего образования Министерства образования и науки Украины.

МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ. КОМПАРАТИВИСТИКА

Ключевые слова: компаративистика, диалог, «свое и чужое», рецепция, «встречное течение», генезис, типология, интертекстуальность.

Диалог, «сравнение», «сопоставление» принадлежат к числу наиболее общих принципов культуры и жизни. В поздних набросках «К методологии гуманитарных наук» (1974) М. М. Бахтин отмечал, что «... текст живет, только соприкасаясь с другим текстом (контекстом). Только в точке этого контакта текстов вспыхивает свет, освещающий и назад и вперед, приобщающий данный текст к диалогу»¹. Эта «точка контакта» текстов и является главным предметом «сравнительного литературоведения». Сравнение — важнейший инструмент «понимания» как такового. Им широко пользуется герменевтика.

Сам термин — «сравнительное литературоведение» (Komparatistik, Litterature Comparee, Comparative Literature) — указывает на «сравнение» как основу метода. В основе всякого «сравнения» и «сопоставления» лежат механизмы «тождества» и «различия» своего и чужого. Эти механизмы присущи как художественному творчеству, так и научному мышлению². В творчестве принцип «сравнения» ведет к появлению переносных значений, связанных, в конечном итоге, с метафоризацией и символизацией. В науке сопоставление выявляет повторяемость разных признаков и явлений, демонстрируя их существенное сходство и различие. Можно сказать, что сравнительно-исторический метод имеет общенаучное моделирующее значение, заключая в себе один из важнейших мотивов человеческого мышления вообще.

Принцип сравнения широко используется для изучения социальных наук (политология, социология, педагогика, международное право), а также культурологии, искусствознания, литературоведения и лингвистики (контрастивная лингвистика). Опираясь на сравнительно-исторический метод, можно рассматривать, например, взаимодействие различных искусств с литературой. Так, Д. С. Лихачев исследовал

древнерусскую литературу «в ее отношениях к изобразительным искусствам», подчеркивая, что «... взаимопроникновение» было фактом их внутренней структуры³. О «музыкальности» в литературе писал, например, А. В. Михайлов, понимая под ней тенденцию «компоновать» материал по закону более высокому, чем закон самого материала, — «лирически» преобразовать материал, поднимать его над буквальным значением на более высокую ступень...»⁴. «Диалог» искусств имеет, таким образом, различные уровни. В преображенном виде «живописность» и «музыкальность» входят в структуру литературных произведений. «Литературность», напротив, проникает в живописные и музыкальные тексты. При помощи сопоставления подобия и различия разных видов искусств выявляется их специфика, непохожесть друг на друга и одновременно — их родство.

В системе «литература» принципы компаративистики используются для анализа любого участка коммуникативной цепи. Специальной областью сравнительного литературоведения является сопоставительное изучение явлений, принадлежащих к разным литературам. Понятно, что приемы компаративного анализа широко применяются для изучения эпох, авторов и произведений внутри одной и той же национальной литературы («А. Белый и А. С. Пушкин»; «А. С. Пушкин и древнерусская литература» и т. д.). Для истории литературы как науки сравнительное литературоведение имеет общеметодологическое значение. Исследователи полагают, что предметом компаративистики является все развитие мировой словесности⁵.

У сравнительного литературоведения есть своя дальняя предыстория. В качестве условной точки отсчета можно избрать, например, знаменитый «Спор о древних и новых», нача-

³ Лихачев Д. С. Историческая поэтика русской литературы. — СПб., 1977. — С. 286.

⁴ Михайлов А. В. Варианты эпического стиля в литературе Австрии и Германии // Михайлов А. В. Языки культуры: Учебное пособие по культурологии / Предисл. С. С. Аверинцева. — М., 1997. — С. 346. Принцип «взаимного освещения» искусств обосновал немецкий литературовед О. Вальцель, труды которого были важны для становления «формального метода» в России. См.: Жирмунский В. М. Из истории западно-европейских литератур / Отв. ред. М. П. Алексеев, Ю. Д. Левин. — Л., 1981. — С. 114—119.

⁵ Жирмунский В. М. Введение в литературоведение / Под ред. З. И. Плавскиной, Н. А. Жирмунской. — СПб., 1996. — С. 419—439; Верли М. Общее литературоведение. — М., 1967. — С. 212; Уэллек Р., Уоррен О. Теория литературы / Вступ. статья А. А. Аникста. — М., 1978. — С. 65—73; Дюришин Диониз. Теория сравнительного изучения литературы / Предисл. Ю. В. Богданова. — М., 1979. — С. 71—95. В исследовании Петера В. Зимы общее литературоведение понимается как теоретический и методологический репертуар сравнительного литературоведения. — См.: Peter V. Zima. Komparatistik. — Tubingen, 1992. — S. 7.

¹ Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Сост. С. Г. Бочаров. — 2-е изд. — М., 1979. — С. 384.

² Опираясь на идеи О. Э. Мандельштама, эту мысль высказывает В. Н. Топоров: «Соотнесение-сравнение того и этого, своего и чужого составляет одну из основных и вековечных работ культуры, ибо сравнение, понимаемое в самом широком плане (как и любой перевод — с языка на язык, с пространства на пространство, с времени на время, с культуры на культуру), самым непосредственным образом связано с бытием человека в знаковом пространстве культуры, которое имеет своей осью проблему тождества и различия, и с функцией культуры». — См.: Топоров В. Н. Пространство культуры и встречи в нем // Восток — Запад. Переводы. Публикации. — М., 1989. — С. 7.

тый Ш. Перро (1687). Можно было бы оттолкнуться и от предпринятого Гердером сопоставления античного и шекспировского театра. Как известно, немецкий философ сопоставлял эти явления «... с точки зрения генетической и историко-сравнительной...»⁶. Исходя из того, что «генезис» и исторические «превращения» драмы на Севере и Юге различны, Гердер делал вывод, что нельзя оценивать Шекспира по меркам «великого Софокла». «Мировосприятие» (*Weltverfassung*), традиции героической прозы, музыка, поэтическое выражение, степень театральной иллюзии — все разводит шекспировский и античный театр⁷. Их «почва» не сопоставима. Сформулированные здесь «различия» между Софоклом и Шекспиром нужны Гердеру для того, чтобы указать на «шекспировский путь» современной ему немецкой литературы.

Представление о различиях эпох и «... поступательном движении человеческого рода...» приводит Гете к знаменитой концепции «всеобщей мировой литературы». Каждая нация, каждая литература принимают участие в этом движении, постепенно выявляя «внутренний мир» народа при помощи языка⁸. По ходу развития возникают «скрещивания», «смещения» различных стилей мышления, диалектов. По верному замечанию В. фон Гумбольдта, часто «новые способы представлений присоединяются к уже существующим», а чужие наречия воспринимаются в качестве формул в целом. Попадая в новый контекст, воспринятое «... начинает переосмысливаться и употребляться по другим законам»⁹. Опираясь на суждения Гердера, Гете и В. фон Гумбольдта, можно сказать, что компаративистика имеет своим предметом сопоставление «внутренних миров», выраженных в литературных произведениях при помощи различных естественных и поэтических языков.

Ближайшим источником компаративистики является эстетика романтизма с характерными для нее принципами историзма и универсальности. Концепция романтической поэзии как синтеза всех литературных родов и искусств, поэзии и философии, литературы и особым образом понятого быта, энтузиазма и иронии готовит возникновение компаративистики. Эти тенденции находят свое завершение в эстетике Г. В. Ф. Гегеля, который подвергает целостному анализу все известные в его время эпохи, стили и жанры мирового искусства¹⁰.

⁶ Жирмунский В. М. Очерки по истории классической немецкой литературы. — Л., 1972. — С. 255—257.

⁷ *Herders Werke*: In 5 Bd.: Bd. 2. Berlin und Weimar, 1978. — S. 208.

⁸ *Гете И. В. Об искусстве* / Сост. А. В. Гулыга. — М., 1975. — С. 568.

⁹ См.: *Вильгельм фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию* / Под. ред. Г. В. Рамишвили. — М., 1984. — С. 316, 319.

¹⁰ *Гегель Г. В. Ф. Эстетика: В 4 т.* / Сост. Мих. Лифшиц. — М., 1977.

ВИКТОР МАКСИМОВИЧ ЖИРМУНСКИЙ (1891—1971) — один из создателей сравнительно-исторического метода изучения мировой литературы, глава школы, возникшей в стенах Петербургского университета в конце XIX века трудами предшественников и учителей Жирмунского и получившей всемирное признание благодаря научной деятельности Жирмунского и его соратников. Поступив на романо-германское отделение, созданное академиком Веселовским, В. М. Жирмунский становится учеником В. Ф. Шишмарева, С. А. Венгерова, Ф. А. Брауна, разрабатывавших проблемы международных литературных связей и типологических соответствий в русле исторической поэтики.

Это направление «унаследовал» и развил В. М. Жирмунский. Окончив в 1912 году университет и пройдя двухлетнюю стажировку по языку и литературе в Германии, он стал в 1915 году приват-доцентом, а с 1933 года основателем кафедры истории западно-европейских литератур, которой заведовал до 1949 года, когда вместе с Г. А. Гуковским и Б. М. Эйхенбаумом был изгнан из университета за космополитизм и «веселовщину». Научная, организаторская, педагогическая деятельность академика В. М. Жирмунского проявилась в его участии в работе многих научно-исследовательских учреждений — Институте сравнительного изучения литератур Запада и Востока (1921—1935), Институте языка и мышления (1934—1935), Пушкинском доме (1935—1950). Им разрабатывались глобальные проекты («История западно-европейских литератур», цикл «Поэтика», исследование эпоса тюркских народов, цикл языковедческих работ, труды по общему языкознанию и сравнительной грамматике).

Присущее В. М. Жирмунскому универсальное знание обусловило широту его научных горизонтов, представление о необходимости комплексного изучения литературы, исторической поэтики. Среди многочисленных работ Жирмунского важнейшую часть составляют труды о взаимовлиянии — «Байрон и Пушкин» (1927), «Пушкин и западные литературы» (1937), «Из истории сравнительного литературоведения» — сборник 1979 года.

Сам термин «сравнительное литературоведение» (*litterature comparee*) возникает во Франции по аналогии с термином Кювье «сравнительная анатомия» (*anatomic comparee*)¹¹. Эта естественнонаучная ориентация продолжает быть значимой для французской компаративистики XIX века, получив развитие в трудах Ф. Брюнетьера и И. Тэна, о которых уже шла речь в этой книге. Как известно, И. Тэн и Ф. Брюнетьер соотносят свои литературные теории с идеями Ч. Дарвина и Э. Геккеля. Понятие «эволюции» становится у них ключевым. Французская компаративистика, представленная в дальнейшем работами Ж. Текста, Г. Лансона и Ф. Бальденсперже, оказывается надолго связанной с концепциями позитивизма и

¹¹ Первая кафедра сравнительного литературоведения была создана Ж. Текстом во Франции в 1896 году. — См. Peter V. Zima. *Komparatistik*. — Tubingen, 1992. — S. 19. Для генезиса компаративистики большое значение имели знаменитая книга французской писательницы мадам де Сталь «О Германии» (1810), «Чтения о драматическом искусстве и литературе» А. В. Шлегеля, а также лекции по истории европейской литературы Ф. Шлегеля. См.: Schlegel A. W. *Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur: Kritische Ausgabe*: In 2 Bd. / Eingeleitet v. G. Amoretti. — Bonn und Leipzig, 1923; Schlegel Fr. *Kritische Ausgabe*: Bd. 6. / Hrsg. v. H. Eichler. — Munchen: Paderborn; Wien; Zurich, 1961.

дарвинизма. Отказ от эстетических оценок, а также стремление к накоплению огромного фактического материала, объясняющего различные типы «произведенных» или «воспринятых» влияний («influences reçues et exercées»), характерны для работ известного французского компаративиста П. Ван Тигема¹². Представителями этой школы были собраны интересные факты, обнаружены важные источники «влияний». Может быть потому, что французская литература XVII—XVIII веков играла особую роль в европейской литературе, чаще «воздействуя» на других и реже «заимствуя», вопрос о механизмах «рецепции» этими исследователями разрешен не был.

Духовно-историческая школа в Германии вела полемику с позитивизмом и биологизмом французской компаративистики. В. Дильтей, основатель школы, явившийся также одним из важнейших теоретиков герменевтики, отстаивал специфику гуманитарных наук, их особую «целостность» и независимость рядом с науками о природе. Немецкий философ указывал на необходимость изучения «духа художника» и «духа эпохи» (Zeitgeist), опираясь на категорию «переживания» (Erlebnis). Не столько регистрация фактов, сколько принцип рецепции интересовал Дильтея и исследователей его школы¹³.

Принципиальный вклад в развитие сравнительного литературоведения внес русский ученый, академик А. Н. Веселовский, создавший здание «исторической поэтики», а с ним вместе и новые пути исследования фольклора и древней литературы¹⁴. От А. Н. Веселовского идет в отечественной науке ряд важнейших традиций. Его концепции развивает В. М. Жирмунский — один из основоположников отечественной компаративистики. Сравнительно-исторические исследования русских формалистов также генетически связаны с трудами А. Н. Веселовского. Свою школу сравнительного литературоведения создал М. П. Алексеев. На материале древнерусской литературы проблемы международных литературных связей

разработал Д. С. Лихачев. Проблеме «Запад — Восток // Восток — Запад» посвятил свои книги Н. И. Конрад. Ю. М. Лотман широко применял сопоставительный метод для изучения различных знаковых систем. Приведенный ряд имен не претендует на полноту. Каждый филолог может строить его по-своему. Представляется, однако, что здесь перечислены ключевые фигуры отечественного литературоведения.

К важнейшим идеям современной компаративистики относится принцип равноценности актов воздействия и восприятия¹⁵. Точнее, следует говорить о едином процессе «воздействия-восприятия». «Воздействие» и «восприятие» — еще один пример действия прямых и обратных связей в искусстве. Знаменитая теория «влияний» совершенно верна, поскольку «влияния» всегда существовали и будут существовать. Однако она сразу же вызывает сомнения, как только компаративисты пытаются представить ее как единственно возможную перспективу исследования. Сравнительное литературоведение, основанное на теории диалога и представлении о филологии как «круговороте общения»¹⁶, исходит из равноценности статусов отправителя и получателя художественной информации. Термины «влияние» и «воздействие» связаны с точкой зрения отправителя информации. Термин «восприятие» учитывает перспективу реципиента. Между тем воздействие и восприятие — это двусторонний, открытый, незавершенный и незавершимый процесс. Поэтому наиболее корректным представляется термин «литературные связи», разработанный И. Г. Неупокоевой, В. М. Жирмунским, Д. Дюришиным и другими исследователями. Этот термин сигнализирует о диалогической природе сравнительного литературоведения¹⁷.

«Воздействие» меняет художественное мышление реципиента. Однако состоявшийся диалог приводит к тому, что «отправитель» также становится иным. В процессе рецепции в воспринятом феномене (авторе, традиции, тексте) раскрываются новые, ранее скрытые, смысловые грани. Длющееся восприятие меняет представление о структуре воспринимаемого явления.

Понятно, что «Кальдерон Гете» существенным образом отличается от «Кальдерона Гофманстала», а «Шекспир Вольтера» принципиально отличается от «Шекспира Гюго». Однако сами Кальдерон и Шекспир в результате этой рецепции становятся иными. При этом существо «круговорота общения» вовсе не

¹² P. Van Tieghem. Le Preromantisme: Etude d'histoire litterature europeenne: La Decouverte de Shakespeare sur le continent. — V. 3. — Paris, 1947.

¹³ Дильтей В. Введение в науку о духе // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX—XX веков / Сост. Г. К. Косикона. — М., 1987. — С. 108—135. Укажем на талантливую книгу «Шекспир и немецкий дух» (1911), принадлежащую перу ученика Дильтея Фр. Гундольфа, построенную на категориях «переживания» и «вчувствования» (Einfuhlung). — См.: Fr. Gundolf. Shakespeare und der deutsche Geist. — Berlin, 1911.

¹⁴ См.: Веселовский А. Н. Историческая поэтика. — Л., 1940. См. также: Михайлов А. В. Проблемы исторической поэтики в истории немецкой культуры. — М., 1989. — С. 6—25; В. М. Жирмунский. Литературное течение как явление международное. — Л., 1967; Жирмунский В. М. Сравнительное литературоведение: Восток и Запад. — Л., 1979; Жирмунский В. М. Байрон и Пушкин. — Л., 1978 (второе издание); Жирмунский В. М. Гете в русской литературе. — Л., 1981 (второе издание).

¹⁵ См.: Дюришин Диониз. Теория сравнительного изучения литературы... — С. 143.

¹⁶ Степанов Ю. С. Слово // Русская словесность: Антология / Под общ. ред. д-ра филол. наук, проф. В. П. Нерознака. — М., 1997. — С. 302.

¹⁷ См.: Неупокоева И. Г. История всемирной литературы / Проблемы системного и сравнительного анализа. — М., 1976; Дюришин Диониз. Теория сравнительного изучения литературы... — С. 98—99.

стоит в декларациях симпатии или литературной вражды. Скрытые связи, проступающие на фоне критических отзывов, литературных манифестов, адаптации, переводов и театральных постановок, действуют гораздо сильнее. Подчиняясь механизму отталкивания, Вольтер на совершенно ином материале пробует приемы Шекспира. «Удаление» от Шекспира приносит существенные художественные результаты.

Второй принцип компаративистики указывает на наличие «встречных течений» (А. Н. Веселовский) как условие восприятия. «Воспринимающая среда» и воспринимающий автор должны быть подготовлены к усвоению внешнего импульса. Тогда постепенно из внешнего фактора он превращается в фактор внутренних. В процессе восприятия задаются «свои вопросы», намечается своя линия переработки, «пересоздания» материала. Так, «Германия» М. И. Цветаевой — «Гейне — Гете — Гельдерлин» — больше всего похожа на ее же «Пушкина» и «Пугачева». «Германия» Цветаевой связана с ее непокорностью, внутренним бунтарством, жестом отвержения, отказом следовать вкусам и настроениям толпы. Все, что М. И. Цветаева упоминает и любит, она любит с какого-то определенного момента и «поныне», то есть любит «сейчас». Лирическое вживание-переживание, соединяющееся с невозможностью «предать» любимое, составляет суть ее восприятия. Эта особая, автобиографичная «Германия» — своего рода «второе я» Цветаевой. И вместе с тем — это действительно Германия, увиденная большим поэтом с определенной точки зрения¹⁸.

Два основных механизма рецепции можно обозначить терминами — «пересоздание» и «воссоздание». Термин «пересоздание» имеет свою давнюю историю и более чем вековое теоретическое осмысление. Г. В. Ф. Гегель обозначал его как «вторжение в имманентный ритм понятий». В. М. Жирмунский писал, что «пересоздание» представляет собой «новое творчество из старых материалов»¹⁹. Отсюда следует, что в типологическом плане В. М. Жирмунский считает восприятие родственным творчеству. По мнению Л. Я. Гинзбург, «пересоздание» предполагает также проецирование на другого автора своей картины мира и способов ее воплощения²⁰.

¹⁸ В 1914 году Цветаева написала стихотворение в защиту «ее Германии»:

Ты миру отдана на травлю,
И счета нет твоим врагам!
Ну, как же я тебя оставляю,
Ну, как же я тебя предаю?

См.: *Цветаева Марина*. Сочинения: В 2 т. / Сост. Анны Саакянц. — М., 1988. — Т. 2. — С. 7, 111.

¹⁹ *Жирмунский В. М.* Из истории западно-европейских литератур / Отв. ред. М. П. Алексеев. — Л., 1981. — С. 76.

²⁰ *Гинзбург Л. Я.* О литературном герое. — Л., 1979. — С. 192.

«Воссоздание» означает иной тип диалога. Здесь ограничено влияние лирической стихии, экспансия воспринимающего «я». «Воссоздание» предполагает исторический подход, ощущение дистанции, открытие «чужого» как такового.

«Пересоздание» и «воссоздание» практически не встречаются в чистом виде. Всякая рецепция предполагает «двойную экспликацию», переплетение, «наложение» спорящих друг с другом начал. Реципиент замечает и отсекает определенные грани воспринимаемого явления.

Вернемся к идеям А. Н. Веселовского, который дал характеристику закономерностей, проливающих свет на потенциальное «сходство — не сходство» сравниваемых явлений. Начнем с очевидного случая, когда сходство возникает в результате непосредственного контакта, имеет генетическое происхождение. Здесь важную роль играет личное знакомство писателей-современников. Так, В. Я. Брюсов был лично знаком с бельгийским поэтом Э. Верхарном, произведение которого он хорошо знал и переводил. Верхарна Брюсов считал одним из своих учителей. Гейне был знаком с Тютчевым совершенно иначе, чем Тютчев с Гейне. Их встречи имели для них разное значение, поскольку Гейне воспринимает Тютчева лишь как русского дипломата²¹. Совершенно иной смысл имело личное знакомство А. Белого с немецким поэтом Кристианом Моргенштерном. Этот эпизод явился важной вехой внутреннего развития русского поэта. Во время единственной встречи не было сказано ни слова. После лекции их общего учителя Р. Штейнера поэты взглянули друг другу в глаза и обменялись крепким рукопожатием. Однако для А. Белого это мгновение приобрело символическое значение. Позднее эта встреча стала важным мотивом его поэзии. С Моргенштерном связывал А. Белый свое истолкование современности²². Таким образом, личное знакомство, фактор внешний, может быть связан с внутренними моментами восприятия и творчества.

Очень часто узы глубокой симпатии связывают писателей удаленных эпох. Таково, например, тяготение О. Э. Мандельштама к Данте Алигьери. Известно, какое значение имел для молодого Гете Шекспир. В этом случае великие авторы прошлого — Гомер, Данте, Шекспир, Вольтер, Руссо, Диккенс, Толстой, Достоевский, Чехов, Пруст, Джойс, Кафка (ряд этот произволен) — становятся факторами литературы других эпох. Так, наряду с Байроном и Вальтером Скоттом Шекспир решаю-

²¹ *Тынянов Ю. Н.* Поэтика. История литературы. Кино / Издание подготовили Е. А. Тоддес, А. П. Чудаков, М. О. Чудакова. — М., 1977. — С. 350—395.

²² *Лавров А. В.* Андрей Белый и Кристиан Моргенштерн // Сравнительное изучение литератур: Сб. статей к 80-летию академика М. П. Алексеева. — Л., 1976. — С. 466—472; *Томашевский Б.* Пушкин: В 2 т. — М., 1990. — Т. 1. — С. 69.

щим образом повлиял на развитие европейской литературы первой трети XIX столетия. Произведения писателей прошлого оказываются тем самым вовлеченными в динамическое, «сегодняшнее» развитие культуры, переходя с оси диахронии на ось синхронии²³.

Иногда возникают мифы, связанные с личностью поэта. Они тоже становятся факторами литературы. Биографическая фигура превращается в мифологическую. Миф о Новалисе, Байроне или Кафке создается по законам художественного творчества. Коллективное восприятие подобных явлений, приводящее к мифологизации образа писателя, заставляет вспомнить о механизмах фольклора. Преданию, легенде, возможному варианту развития событий отдается решительное предпочтение перед фактами.

Известны случаи, когда произведение, не имевшее большого значения для собственной литературы, подвергается мифологизации в другой литературе. Такая судьба выпала, например, на долю романов Р. Джованьоли «Спартак» и «Овод» Э. Л. Войнич. В советской литературе они были усвоены с особой интенсивностью, поскольку совпали одновременно с социальными и художественными запросами времени. Добавим, что Э. Л. Войнич, в свою очередь, была пропагандисткой русской культуры.

Для компаративистики большое значение имеет вопрос о владении иностранными языками. Это определяет круг источников, на которые мог опираться автор (критик или читатель). Если автор не знает данного иностранного языка, то он должен воспользоваться переводами (на родной язык или другие известные ему языки). Сказанное вовсе не означает, что такое восприятие будет поверхностным или примитивным. Плохой перевод иногда очень много дает художнику, открывая простор его воображению. Начинается процесс «договаривания», «досказывания», сотворчества.

Часто сведения о том или ином художнике доходят до «воспринимающей среды» при помощи «литературы-посредницы». Так, А. С. Пушкин с немецким романтизмом знакомился по книгам госпожи де Сталь, а также по французским переводам лекций о драматическом искусстве А. В. Шлегеля. Понятно, что с французским языком у современников А. С. Пушкина отношения были иными. Этот язык знали с детства, на нем начинали писать раньше, чем на русском. Вполне понятно, что имя Вольтера, например, хорошо знакомо Пушкину-лицейцу. Оно встречается в дневниковых записях этого времени. В стихотворном

²³ Мандельштам Осип. Разговор о Данте // Осип Мандельштам. Сочинения: В 2 т. / Сост. С. С. Аверинцева и П. М. Нерлера. — М., 1990. — Т. 2. — С. 214—254; См.: Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино... — С. 283.

послании «Городок» (1815) дается развернутая характеристика «отца Кандида».

Однако гораздо чаще, говоря о «знакомстве» того или иного автора с иноземным писателем, имеют в виду не личное общение, а круг чтения, театральные впечатления, переводы. Высшей формой «контакта» двух авторов является оригинальное художественное произведение, созданное с опорой на воспринимаемый образец. Литературная критика, театральная эстетика, сценическая деятельность, перевод, цензура, типы изданий, а также — и прежде всего — усвоение опыта воспринимаемого автора в оригинальном творчестве составляют основные аспекты рецепции. Часто компаративистские исследования построены именно по аспектному принципу. Все виды откликов одного автора на творчество другого рассматриваются во взаимосвязи, в системе. При этом большое внимание уделяется и хронологии рецепции. Важно ответить на вопрос: когда, в каком контексте и какие моменты творчества иноземного автора были восприняты. Так, например, немецкий романтик Л. Тик размышлял о Шекспире в своих дневниках, письмах, написал о нем ряд статей, обращался к его биографии и творчеству в романтических «Письмах о Шекспире» (1800). Комедия Тика «Кот в сапогах» сложно связана с комедийной традицией английского драматурга²⁴. Очень сложен «шекспировский пласт» в мистериальной драме Л. Тика «Геновева» (1799). Здесь усвоение Шекспира переплетается с рецепцией Кальдерона. Интересен и перевод трагикомедии «Перикл», предпринятый Тиком (1811)²⁵. Сравнительный вариант немецкого романтика с переложением И.-Й. Эшенбурга (1782), можно заметить, как отличаются подходы, как порою в передаче лишь одного слова сталкиваются эпохи. Так, И.-Й. Эшенбург, литератор эпохи Просвещения, последовательно переводит шекспировское «imagination» (воображение) глаголом «denken» (мыслить, думать). Здесь мы имеем дело не только с переводом с одного языка на другой, но и с переводом на иной эстетический код. Для тяготеющего к рационализму И.-Й. Эшенбурга вариант «denken» представляется органичным. Шекспировское «imagination» Тик переводит по-другому. В его тексте появляется существительное «Einbildung» (воображение). Как известно, концепт «воображение» определяет эпоху романтизма. Несомненно, перевод является одной из важнейших форм интерпретации текста, а сравнительное переводоведение — одним

²⁴ См.: Жирмунский В. М. Из истории западно-европейских литератур / Отв. ред. М. П. Алексеев. — Л., 1981; Карельский А. В. Драматургия немецкого романтизма первой половины XIX века / Эволюция метода и жанровых форм: Дис. ... д-ра филол. наук. — М., 1985.

²⁵ Тонер П. М. Перевод в системе сравнительного литературоведения. — М., 2000.

из важнейших разделов компаративистики. Сопоставление разноязычных переводов ключевых текстов определенной эпохи приближает к пониманию «концептосферы» национальной культуры²⁶.

Сравнивая два произведения, следует учитывать соотношение жанров, способ повествования, композицию, систему персонажей и способы их построения, тематику и мотивную структуру. Дальнейшими доказательствами генетических связей являются свидетельства на уровне стиля и языка.

Наличие текстуальных связей выявляется путем исследования аллюзий, серьезных и пародийных намеков, эпиграфов, цитат, вариаций, филиаций, реминисценций, адаптаций, коллажей, пастишей, значимых умолчаний...²⁷. Добавим, что предметом дискуссии сегодня остается объем и соотношение этих терминов друг с другом.

Часто терминология других искусств помогает осмыслить явления литературы. Хотя материал музыки — звук — отличается от слова как материала литературы, тем не менее художественное мышление, принципы обработки и компоновки материала композиторов и писателей могут иметь общие черты.

В связи с проблемой цитирования очень интересна терминология, которую предлагает великий композитор XX века А. Г. Шнитке (1934—1998). Формулируя концепцию «полистилистики» в музыке (к полистилистике еще предстоит вернуться), он дает свое понимание принципов «цитирования», «аллюзии» и «адаптации». В работе «Полистилистические тенденции в современной музыке» (1971?) под «принципом цитирования» понимается целая «шкала приемов», связанная с использованием «стереотипных микроэлементов чужого стиля» («характерные мелодические интонации, гармонические последовательности, кадансовые формулы»), принадлежащих иной эпохе или иной национальной традиции. На уровне художественного мышления, построения текста и интонационной структуры перечисленные моменты значимы и для литературы, прежде всего для лирики, где используется сходная терминология (мелодика, интонация, гармония, формулы завершения отрезков стихотворного текста — рифма, строфические схемы).

Другой уровень цитирования представляют собой точные или переработанные цитаты,

а также псевдоцитаты. «Принцип аллюзии» А. Г. Шнитке объясняет в соотношении с «цитированием». Аллюзия «... проявляется в тончайших намеках и невыполненных обещаниях на грани цитаты, но не переступая ее». Под техникой адаптации понимается «пересказ чужого нотного текста собственным музыкальным языком (аналогично современным адаптациям античных сюжетов в литературе) или же свободное развитие чужого материала в своей манере...»²⁸. Представляется, что эти положения имеют общетеоретический смысл. Обратим внимание и на то, что Шнитке опирается на термин «прием» — ключевое понятие русского «формализма». Компаративистская терминология подсказывает и возможные этапы, и уровни анализа: исследование «стереотипных микроэлементов чужого стиля»; приемов совмещения своего и чужого языков при адаптации-пересказе; наблюдения над развертыванием чужого материала при помощи собственных стилистических приемов; выявление прямых цитат и «псевдоцитат»; попытка выявления аллюзий — вплоть до значимых пропусков элементов, «минус-приемов».

Предметом компаративистского анализа становится также сопоставление сходных (или контрастирующих) жанровых структур, композиционных схем, типов конфликта, сочетаний мотивов и тем, способов построения и расположения персонажей. При этом необходимо помнить о принципиальной полигенетичности литературных явлений, часто восходящих одновременно к множеству разных источников. Обнаруженное сходство не следует абсолютизировать. В ходе анализа необходимо ставить вопрос о системе сходств и отличий, о том художественном смысле, который это сопоставление приоткрывает²⁹.

Другой тип сравнительно-исторического исследования часто называют типологическим. А. Н. Веселовский связывал его не с «миграцией» фольклорных мотивов и образов, а, напротив, с их возможным «самозарождением». В этом случае сходство возникает, как правило, без непосредственного контакта. В принципиальном плане речь идет о явлениях, обладающих сходными чертами, но не связанных общим происхождением. В. М. Жирмунский обозначает такие случаи как «стадиальные аналогии» или «стадиальные параллели»³⁰.

²⁶ Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность... — С. 280—287.

²⁷ См.: Дюришин Диониз. Теория сравнительного изучения литературы... — С. 153—159; Gerard Genette. Palimpsestes. La litterature au second degre. — Paris, 1982. — P. 16—106; Zoran Konstantinovic. Zum gegenwartigen Augenblick der Komparatistik: Der Weg zur Intertextualität // Beitrage zu Komparatistik und Sozialgeschichte der Literatur: Festschrift für Alberto Martino // Hrsrg. Von Norbert Bachleitner, Alfred Noe und Hans-Cert Roloff. — Amsterdam; Atlanta, 1997. — S. 898.

²⁸ Шнитке А. Г. Полистилистические тенденции в современной музыке // Беседы с Альфредом Шнитке / Сост. В. Ивашкин. — М., 1994. — С. 143—144. О принципе музыкальности в поэзии очень доказательно писал Е. Г. Эткинд. — См.: Материя стиха / Репринтное издание. — СПб., 1998. — С. 67—491.

²⁹ См.: Дюришин Диониз. Теория сравнительного изучения литературы... — С. 117—118.

³⁰ Жирмунский В. М. Эпическое творчество славянских народностей и проблемы сравнительного изучения эпоса. — М., 1958; Жирмунский В. М. Введение в литературоведение... — С. 435.

Д. Дюришин говорит о «типологических схождениях». «Чистые случаи» стадияльных аналогий возникают при масштабном сопоставлении древней литературы Востока и Запада³¹. Трудно предположить, что авторы или позднейшие исполнители «Илиады» Гомера, киргизского «Манаса» или, скажем, армянского «Давида Сассунского» общались друг с другом. Несомненные черты сходства восходят в этом случае к общей идеологии эпического века, героическим воинским идеалам. Эпические герои в древних памятниках разных народов обладают сходными чертами, а в поэмах развертываются родственные мотивы и сюжеты. Представляется, однако, что в типологических исследованиях окончательно исключить генетическое объяснение почти невозможно. Большинство компаративистских работ представляют собой одновременное изучение генетических и типологических связей. Тексты чаще сопоставляют по генетическому признаку. Как правило, контексты соотносят, используя приемы типологического анализа. Однако и здесь остается в силе принцип множественного подхода к истолкованию. Иногда более продуктивным оказывается типологическое сравнение произведений авторов новой и новейшей литературы, не так уж сильно удаленных друг от друга во времени и пространстве. Вглядываясь в историю культуры и языка, ученые реконструируют общий источник для самых разных контекстов, на первый взгляд не имеющих между собой ничего общего.

Опираясь на представления об интертекстуальности, современные исследователи принципиально отходят от представления о генетических и типологических связях³². Исходным пунктом служит утверждение о том, что текст не способен к «репрезентативности», т. е. не может «представительно замещать» ни реальность, ни какой-нибудь другой текст³³. У компаративистов этого направления часто можно встретить термины «диалог» и «диалогичность». Однако в этом контексте понятие «диалог» утрачивает связь с «социофизической реальностью», которую оно имеет у М. М. Бахтина. Отрицанию подвергается то, что автор «Проблем поэтики Достоевского» определял как «внетекстовый интонационно-ценностный контекст», определяющий «диалогизирующий фон» восприятия произведения.

В несколько ином плане размышляет об интертекстуальном понимании компаративистики современный австрийский литературовед Зо-

ран Константинович. По его мнению, новый подход подразумевает прежде всего выход за «вербальные границы», изучение в равной мере категорий автора и читателя. Современная компаративистика не может ограничиваться одним текстом одного автора, но стремится к охвату всех текстов, которые «сконденсированы» (abgespeichert) в изучаемом тексте. При этом текст рассматривается как «палимпсест», то есть разговор со всеми другими текстами, с которыми «они» (и автор и текст) соприкасались в течение своей жизни. З. Константиновича интересуют «соотношения» различных знаков и кодов, которые возникают при соприкосновениях различных культур. Подключая к анализу все «области жизни» (unter Einbezug aller Bereiche des Lebens), компаративистика, по его мнению, изучает изменения в сознании людей, вызванные взаимодействием разных культур. Очевидно, что социальный компонент приближает З. Константиновича к М. М. Бахтину и его пониманию «диалога»³⁴. Добавим, что и «полистилистика» А. Г. Шнитке представляет собой «... порыв ... к расширению музыкального пространства...», музыкальное средство «... для философского обоснования связи времен». Автор «Concerto grosso № 1» выдвигает мысль об «абсолютной», «внеассоциативной ценности произведения», которая не сводится к игре цитат³⁵.

В этой точке расходятся устремления современных компаративистов. Одни понимают «интертекстуальность» как шаг вперед в изучении литературных взаимосвязей, как вхождение компаративистики в контекст современной семиотической культурологии. Другие, как уже отмечалось, отсекают целый ряд уровней, выдвигая тезис о «нерепрезентативной природе художественного слова». Представляется, что это противопоставление отчасти снимается благодаря подходу к литературе как системе. Разные звенья этой системы, имеющие разные функции, должны обрести свой язык описания. Прямые и обратные связи, делающие систему литературы принципиально открытой, «снимают» вопрос о единственно возможном языке описания.

Известен целый ряд компаративистских работ, созданных на основе интертекстуального подхода³⁶. Выполненные талантливыми учены-

³⁴ Zoran Konstantinovic. Zum gegenwartigen Augenblick der Komparatistik... — S. 900.

³⁵ Добавим, что А. Шнитке далек от представлений о «смерти автора», сформулированных Р. Бартом, поскольку для него «элементы чужого стиля» служат лишь «модуляционным пространством, оттеняющей периферией собственного индивидуального стиля». — См.: Шнитке А. Г. Полистилистические тенденции в современной музыке. — С. 145—146.

³⁶ Жолковский А. К. Блуждающие сны и другие работы. — М., 1994; Жолковский А. К., Щеглов Ю. К. Работы по поэтике выразительности: Инварианты — Тема — Приемы — Текст / Предисл. М. Л. Гаспарова. —

ми, эти исследования не вызывают сомнения. Однако по ним очень трудно учиться компаративистскому анализу. Проблема «адекватности сопоставления» с точки зрения интертекстуальности лишена смысла. Между тем литературоведческая техника возникает постепенно, и здесь ограничительные моменты могут играть не только отрицательную роль. Знание критериев сравнения может послужить основой приобретения навыков сравнительного анализа. Потом, пройдя этот этап и убедившись в его недостаточности, исследователь может попробовать свои силы в интертекстуальной компаративистике. Сошлемся на конкретный пример генетического сопоставления, предпринятого академиком М. П. Алексеевым и посвященного теме «Эмиль Золя и Н. Г. Чернышевский» (1940)³⁷.

Свое исследование автор начинает с напоминания известного факта, что Э. Золя «... ни разу не был в России» и русского языка не знал. Однако Россия находилась в поле зрения писателя. Золя вел переписку с русскими корреспондентами, дружил с И. С. Тургеневым, шесть лет сотрудничал с журналом «Вестник Европы». Из России Э. Золя получил «материальную и моральную поддержку», когда все журналы во Франции были для него закрыты и он «умирал с голоду».

Следующим шагом анализа становится выявление круга чтения Э. Золя, определение степени его знакомства с русской литературой. Французские литературоведы давно уже обратили внимание на тот факт, что Э. Золя читал в переводах произведения Л. Н. Толстого и И. С. Тургенева, откликался на их произведения.

Очевидно, что М. П. Алексеев начинает с характеристики контекста, «почвы» рецепции. Знание русского языка, переводы, личные контакты, корреспонденты, сотрудничество в русских изданиях и круг чтения, — таковы основные вопросы первого этапа исследования. Получив на них ответы, М. П. Алексеев формулирует основную гипотезу статьи: «Есть все основания предполагать, что Э. Золя читал роман Н. Г. Чернышевского «Что делать?», и вполне возможно, что это чтение не прошло бесследно для автора «Ругон-Маккаров», отозвавшись в одном из романов этого знаменитого цикла».

Далее анализ связан с реконструкцией истории переводов произведений Н. Г. Чернышевского на французский язык. М. П. Алексеев обращается к личности переводчика романа, восстанавливает примечательный контекст его первой публикации. На французский язык ро-

ман «Что делать?» перевел А. Н. Тверитинов, «горячий поклонник Чернышевского». Выпущенный «в ограниченном количестве экземпляров» перевод, тем не менее, послужил основой для последующих изданий романа на европейских языках. М. П. Алексеев проследивает судьбу ряда книг, подаренных Тверитиновым знаменитым литераторам. Так, отмечает он и то обстоятельство, что один экземпляр получил И. С. Тургенев. В поисках дальнейших доказательств возможной осведомленности Э. Золя о романе Чернышевского М. П. Алексеев обращается к критическим откликам на «Что делать?» во французской печати.

Часть из них появилась в солидных изданиях (*Revue des deux mondes*, например), часть принадлежала крупным авторам и ученым — Жорж Санд, Ф. Брюнетьеру. Молодой Ф. Брюнетьер негативно отозвался о «русском нигилизме» вообще и романе Н. Г. Чернышевского, в частности. Он даже счел возможным сравнить Н. Г. Чернышевского с Э. Золя, что, с точки зрения Ф. Брюнетьера, вовсе не было похвалой. Вряд ли, замечает М. П. Алексеев, Э. Золя не знал этого отклика.

Автор статьи обращается к поиску прямых подтверждений тому, что Э. Золя действительно читал русский роман. И такое свидетельство он находит. Оно принадлежит литературе И. Я. Павловскому. В одной из своих корреспонденций он приводит свой разговор с Э. Золя, которого он застал за чтением «Что делать?». Золя признался тогда, что «хочет переделать русскую героиню, устраивающую фаланстеры, на французский лад». М. П. Алексеев замечает, что корреспондент зафиксировал не только знакомство Э. Золя с произведением Н. Г. Чернышевского, но и факт воздействия «...этого романа на французского писателя в момент его творческой работы» над циклом «Ругон-Маккары».

Затем наступает фаза проверки достоверности указаний И. Я. Павловского. М. П. Алексеев намечает контекст, связанный с личностью И. Я. Павловского. Выясняется, что к Э. Золя его направил И. С. Тургенев, поручив ему вести переговоры о приобретении прав на рукопись «...очередного романа серии «Ругон-Маккаров» — «Дамское счастье...». М. П. Алексеев анализирует контекст публикации свидетельства И. Я. Павловского об Э. Золя — читателе Н. Г. Чернышевского и приходит к выводу о полной достоверности содержащихся в ней фактов.

И все же исследователь склоняется к осторожному выводу о том, что не удалось «...установить со всей точностью, когда и через чье посредство роман Н. Г. Чернышевского — конечно, во французском переводе А. Н. Тверитинова, — стал известен Эмилю Золя». Добавим, что посредником в данном случае выступила «воспринимающая среда»: наличие интереса к России в кругу Э. Золя, дружба с Тур-

М., 1996; Гаспаров Б. М. Литературные лейтмотивы. Очерки русской литературы XX века. — М., 1994.

³⁷ Алексеев М. П. Сравнительное литературоведение / Отв. ред. академик Г. В. Степанов. — Л., 1983. — С. 414—426.

геновым, который содействовал контактам Золя с русскими литераторами.

Сопоставление подразумевает не только обнаружение сходства, но и различия. Так, М. П. Алексеев подчеркивает, что в романе Э. Золя «социальная утопия» потеряла революционный характер. Преобразования Денизы связаны с парижским «локальным колоритом». «Замысел Золя был — переделать русскую героиню на «французский лад». И он этот замысел осуществил.

Важным моментом являются и текстуальные совпадения. Одно из них М. П. Алексеев усматривает в слове «фаланстер», которое использует героиня Э. Золя. Другая бесспорная цитата связана с вывеской нового магазина на Невском, который открывают Вера Павловна и Мерцалова: «Au bon travail. Magasin des Nouveautés»³⁸. Магазин в романе Э. Золя называется «Au bonheur des dames. Magasin des nouveautés». Текстуальные совпадения являются лишь одним из элементов того диалога, который между собой ведут романисты Э. Золя и Н. Г. Чернышевский.

В конце своей статьи М. П. Алексеев еще раз возвращается к мысли о том, что у романа Э. Золя было множество источников, но и роман «Что делать?» следует также включить в их число. Однако ученый ставит дальнейшие вопросы, намечая перспективу новых изысканий. «Не следует ли поискать следов мыслей Н. Г. Чернышевского и в более поздних произведениях Э. Золя, например в «Труде» (1901), с его повествованием о новых началах гражданственности, с его идеями солидарности и бодрого общественного труда?».

«Медленное чтение» статьи М. П. Алексеева показывает, что генетическое сравнение требует от литературоведа огромных знаний, осмотрительности, точности и осторожности в выводах. Выделенные курсивом опорные понятия указывают на этапы и приемы компаративистского анализа этого типа.

³⁸ Чернышевский Н. Г. Что делать? Из рассказов о новых людях / Вступ. статья и примеч. П. Николаева. — М., 1985. — С. 320. Конечно, эти романы существенно между собой отличаются. У Золя в центр поставлен «магазин», подобный могучему механизму, полному «лихорадки», «великих содроганий», напоминающий «вавилонскую башню с наслоениями этажей», «муравейник», втягивающий в себя людей. Для Чернышевского главное — рассказ о «новых людях». — См.: Золя Эмиль. Дамское счастье / Предисл. С. Брахман. — М., 1983. — С. 248, 252, 293.

Вопросы к теме:

1. Почему диалог, сравнение, сопоставление принадлежат к основополагающим принципам культуры?

2. Почему возникновение «южных поэм» А. С. Пушкина нельзя объяснить только влиянием «восточных поэм» Дж. Г. Байрона?

3. Какими факторами можно объяснить моменты сходства в эпических памятниках разных стран и народов?

4. Назовите основные этапы и приемы компаративного анализа в работе над темой «Пушкин и французская литература». Предложите свои варианты тем для сопоставительного исследования.

5. Определите элементы системы «литература», связи и отношения между которыми можно исследовать с помощью компаративистики.

Литература

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Сост. С. Г. Бочаров. — 2-е изд. — М., 1986.
2. Жирмунский В. М. Сравнительное литературоведение. — Л., 1979.
3. Дюришин Диониз. Теория сравнительного изучения литературы / Предисл. Ю. В. Богданова. — М., 1979.
4. Алексеев М. П. Сравнительное литературоведение / Отв. ред. академик Г. В. Степанов. — Л., 1983.
5. Гаспаров Б. М. Литературные лейтмотивы. Очерки русской литературы XX века. — М., 1994.
6. Жирмунский В. М. Байрон и Пушкин. — 2-е изд. — Л., 1972.
7. Конрад Н. И. Запад и Восток: Статьи. — 2-е изд., испр. и доп. — М., 1972.
8. Михайлов А. В. Обратный перевод. Русская и западно-европейская культура: Проблема взаимосвязей / Сост., подг. текста Д. Р. Петрова и И. С. Хурумова. — М., 2000.
9. Смирнов И. П. Порождение интертекста: Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б. Л. Пастернака. — 2-е изд. — СПб., 1995.
10. Топер П. М. Перевод в системе сравнительного литературоведения. — М., 2000.
11. Gerard Genette. Palimpsestes. La litterature au second degre. — Paris, 1982.

З. И. КИРНОЗЕ,

доктор фил. наук, проф., заслуженный деятель науки РФ,

В. Г. ЗУСМАН,

доктор фил. наук, проф., член-корреспондент Европейской академии искусств (Вена),

В. Г. ЗИНЧЕНКО,

канд. фил. наук, доцент ОНУ, ООИУУ.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ РІДНОЇ (УКРАЇНСЬКОЇ) МОВИ У 2004/2005 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У 2004/2005 навчальному році вчителі української мови та літератури працюватимуть за такими програмами:

— **Рідна мова.** В. Новосьолова, Л. Скура-тівський, Г. Шелехова. — К.: Шкільний світ, 2001.

— **Українська мова.** О. Біляєв, Н. Бондаренко, А. Ярмалюк. — К.: Шкільний світ, 2001.

— **Рідна мова.** В. Тихоша. Програма для шкіл з поглибленим вивченням української мови, для шкіл з профільним навчанням (філоло-

гічний, гуманітарний класи, 8—11 кл. // Дивослово. — 2003. — № 9. — С. 67—80).

— **Українська література.** Н. Волошина, О. Бандура. — К.: Шкільний світ, 2001.

— **Українська література.** Г. Семенюк, В. Цимбалюк. Програма для загальноосвітньої школи з поглибленим вивченням української літератури у 8—11 класах, для класів з гуманітарним профілем, гімназій, ліцеїв та коледжів. — К.: Генеза, 2004 або журнал «Дивослово». — 2003. — № 8. — С. 46—75.

Коментарі до вивчення української мови в школах та до заповнення класного журналу

Опрацьовуючи теми з української мови, потрібно намагатися сприяти мовленнєвому розвитку учнів. Для здійснення цього необхідно організувати вивчення мовної теорії укрупненими, логічно завершеними частинами (тематичні блоки); більше приділяти уваги питанням культури мовлення і правописним темам (у програмах виділено окремими блоками).

Тематично (тема № 1, № 2...) оцінюються лише мовні знання та вміння учнів (усне опитування, письмове, контрольне). Поточні оцінки теж впливають на тематичне оцінювання мовних знань та умінь, а також — усі види робіт з розвитку зв'язного мовлення (навчальні, контрольні).

У класному журналі (наприклад, у 5-му класі, українська мова), оцінка за I семестр виводиться на основі досягнень учнів у таких аспектах:

мова (тематичні контрольні роботи — 4) + аудіювання (МД — 1) + читання вголос (МД — 1) + діалог (МД — 1) + читання мовчки (МД — 1) + за зошити.

Оцінки за чотири види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання мовчки і вголос, говоріння, письмо) і зошити враховуються тільки під час виведення підсумкового (семестрового) бала, за тему не враховуються, бо це не є знання за мовні навички учнів. Види цих робіт бажано проводити протягом декількох уроків підряд (говоріння, читання вголос) на уроках з розвитку зв'язного мовлення (РЗМ), щоб завершити той чи інший вид мовленнєвої діяльності. Такі види мовленнєвої діяльності, як аудіювання, читання мовчки, проводяться у цифровому варіанті. Ці види мовленнєвої

діяльності недоцільно виконувати протягом усього року. Вони можуть проводитися на уроках тематичного контролю, якщо це тестова контрольна робота, або на інших уроках (тема, потім на 20 хвилин — аудіювання або читання мовчки). Усі контрольні види мовленнєвої діяльності виконуються у зошитах для розвитку зв'язного мовлення. Кількість контрольних робіт з чотирьох видів мовленнєвої діяльності для шкіл, класів з українською мовою навчання зазначена у програмі «Рідна мова» (2001 р.) на стор. 92. Кількість контрольних робіт з чотирьох видів мовленнєвої діяльності для шкіл, класів з російською і молдовською мовами навчання зазначена у журналі «Дивослово», № 8, 2003 р., стор. 45. Виходячи із достатньої кількості годин з розвитку зв'язного мовлення у 5—11-х класах (програма «Рідна мова», 2001 р.), розділ «Комунікативна змістова лінія», усі види контрольної мовленнєвої діяльності радимо виконувати на цих уроках, а не шляхом накопичування оцінок, фіксуючи у класних журналах: урок РЗМ (розвиток зв'язного мовлення), потім вид мовленнєвої діяльності — спочатку дата для теми, потім в колонку бали за вид мовленнєвої діяльності, без дати.

У школах з російською і молдовською мовами навчання (програма «Українська мова», 2001 р.), розділ «Комунікативна змістова лінія», усі види контрольної мовленнєвої діяльності у 5-х, 10-х, 11-х класах, за достатньої кількості годин на уроках РЗМ, радимо виконувати на уроках розвитку зв'язного мовлення. У 6—9 класах види контрольної мовленнєвої діяльності вчитель планує самостійно за своїм

календарно-тематичним планом, враховуючи тему і тип уроку, фіксуючи у класних журналах: урок (тема) під датою, потім вид мовленнєвої діяльності в колонку (бали), без дати.

Контрольні диктанти з граматичним завданням і без завдання (якщо текст ускладнений) проводяться протягом уроку. Протягом навчального року орієнтовно в кожному класі (з українською мовою навчання) передбачається проведення контрольних диктантів у такій кількості: 5 кл. — 6, 6 кл. — 5, 7 кл. — 5, 8 кл. — 5, 9 кл. — 4, 10 кл. — 3, 11 кл. — 3. У школах (класах) з російською та молдовською мовами навчання: 5 кл. — 4, 6 кл. — 4, 7 кл. — 4, 8 кл. — 3, 9 кл. — 3, 10 кл. — 2, 11 кл. — 2. У кінці кожного семестру (I, II) проводиться підсумковий контрольний диктант з граматичним завданням.

Оцінювання знань учнів з української мови: поточне, тематичне, підсумкове (семестрове, річне). Сьогодні вчителю пропонується не виставляти поточні оцінки. При низькій мотиваційній основі процесу навчання, при недостатньому рівні пізнавальної активності учнів, відсутність поточного оцінювання викликає такі негативні явища, як байдужість, невизначене відношення до процесу навчання, сумнів у доцільності навчання взагалі.

Безсумнівно, що поточне оцінювання знань учнів у початковій, основній та старшій школі має бути обов'язковим.

У школах (класах) з українською мовою навчання при виставленні оцінки за письмове висловлювання слід користуватися критеріями оцінювання, вміщеними у програмі «Рідна мова», 2001 р., стор. 81—83.

У школах з російською та молдовською мовами навчання — критеріями оцінювання, вміщеними у журналі «Дивослово», № 1, 2002 р., стор. 60—72.

Учень має право коригувати тематичні оцінки протягом тижня.

Якщо учень був відсутній на контрольній роботі, то у колонці «Відпрацювання» ставиться бал за відпрацьовану контрольну роботу, вид якої визначає вчитель. Бажано «відпрацювання» фіксувати у зошитах для контрольних робіт з української мови.

Навчальні роботи, інші види роботи з розвитку зв'язного мовлення, крім контрольних, не відпрацьовуються, як і не відпрацьовуються види мовленнєвої діяльності — аудіювання і читання мовчки.

Річний бал виставляється за підсумками I і II семестрів. Після цього в усіх класах, крім 9 і 11-х, протягом 10 днів проводиться навчальна практика (Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 6, 2001 р.). Навчальна практика учнів оцінюється за загальними критеріями оцінювання навчальних досягнень. Усім учням за результатами навчальної практики виставляються в колонку бали, які враховуються при виведенні підсум-

кових річних оцінок. Після завершення навчальної практики до 18 червня здійснюється підсумкове оцінювання навчальних досягнень учнів в усіх класах, крім 9-х і 11-х, яке фіксується (як і практика) на сторінках мови і літератури. І тільки після цього виставляється підсумковий річний бал (підсумкова річна) — Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 9, 2001 р., враховуючи річний бал, навчальну практику і підсумкове оцінювання навчальних досягнень учнів, якщо воно відбулося. Оцінка в 9-х і 11-х класах з державної підсумкової атестації виставляється після річної в окремій колонці «державна атестація». Потім колонка «повторна атестація» з метою підвищення оцінки. У випускних класах на підставі остаточної оцінки державної атестації з обов'язковим урахуванням річної оцінки та оцінок за I—II семестри виставляється окремою колонкою «підсумкова оцінка».

Кількість і призначення учнівських зошитів:

— 2 робочі зошити з мови;

— 1 зошит для робіт з розвитку зв'язного мовлення (навчальні перекази, перекази, твори; роботи з трьох видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання);

— 1 зошит для контрольних робіт з української мови (контрольні тематичні роботи, контрольні диктанти, контрольні твори, перекази).

Контрольні роботи треба перевіряти в такі строки:

— контрольні диктанти, тематичні контрольні роботи перевіряти і повертати учням до наступного уроку;

— перекази і твори в 5—9-х класах перевіряти і повертати учням не пізніше як через тиждень; у 10—11-х класах — не більше десяти днів.

Під час перевірки зошитів та контрольних робіт учнів 5—11-х класів учитель користується таблицею класифікації мовних помилок, яка вміщена у журналі «Дивослово», № 8, 2003 р., стор. 41—42; журналі «Українська мова і література в школі», № 5, 2003 р., стор. 6—7; Інформаційний збірник № 13—14, 2003 р., стор. 19—21.

Роботу над помилками слід виконувати у зошитах з РЗМ (навчальні та інші письмові роботи), у зошитах для контрольних робіт — контрольна робота.

Зошити учнів з української мови, в яких виконуються класні і домашні роботи, перевіряються у 5—9-х класах — раз на тиждень, у 10—11-х класах — раз на місяць.

Учителі не обмежуються лише власною перевіркою виконання учнівських робіт, а й використовують самоперевірку, привчаючи таким чином учнів критично ставитися до власних помилок і помилок своїх товаришів.

У класному журналі на сторінках мови двічі на семестр в колонку виставляються оцінки за зошити.

Українська література

Література у 5—11-х класах викладається літературними блоками, які формує сам учитель. У програмах ці блоки виділені заголовками. Оцінювання знань учнів з літератури: поточне, тематичне, підсумкове (семестрове, річне).

Крім основних тем, слід не забувати про вивчення на уроках теоретико-літературних понять (ТЛ). Теми цих уроків обов'язково записуються у класному журналі (зміст уроку) в поєднанні з тією чи іншою темою.

Схема заповнення сторінок з української літератури однакова із сторінками української мови, враховуючи кінець навчального року (річна, навчальна практика, підсумкове оцінювання навчальних досягнень, підсумкова річна, державна підсумкова атестація).

Кількість підсумкових контрольних робіт з української літератури на рік:

— Класні контрольні твори: 5 кл. — 3, 6 кл. — 3, 7 кл. — 3, 8 кл. — 2, 9 кл. — 2, 10 кл. — 4, 11 кл. — 4.

— Домашні контрольні твори: 5 кл. — 1, 6 кл. — 1, 7 кл. — 1, 8 кл. — 1, 9 кл. — 2, 10 кл. — 2, 11 кл. — 2.

Усі класні твори виконуються на уроках з розвитку зв'язного мовлення (у кожному класі таких уроків — 4 на рік).

На уроки з розвитку зв'язного мовлення, позакласного читання, з літератури рідного краю відводиться по 2 години на семестр із загальної кількості годин.

За всі письмові твори виставляються дві оцінки: перша заноситься на сторінку літератури під датою, друга (грамотність) переноситься на сторінку мови без дати з таким записом: твір, література, число. Оцінки за письмові роботи із зарубіжної літератури (друга оцінка за грамотність) переносяться на сторінку мови.

Закриваючи літературні блоки, вчитель обирає різноманітні види письмових робіт, щоб перевірити знання учнів з теми, яка вивчалася: тестові завдання, літературні диктанти, запитання тощо, крім контрольних творів.

Зошити з літератури у 5—9-х класах перевіряються не менше як два рази на місяць; у 10—11-х класах — не менш як один раз на місяць. У класному журналі на сторінках української літератури один раз за семестр у колонку виставляються оцінки за зошити.

Твори з української літератури слід перевіряти в усіх учнів. Контрольні роботи за тематичні блоки перевіряти і повертати учням до наступного уроку.

Контрольні твори (класні, домашні) у 5—9-х класах — не пізніше як через тиждень, у 10—11-х класах — не більше десяти днів.

Кількість і призначення учнівських зошитів

— 1 робочий зошит (класні і домашні роботи, інші види робіт з розвитку зв'язного мовлення);

— 1 зошит для контрольних робіт (тематичні контрольні роботи, класні і домашні твори).

Підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури

За період з вересня 2003 р. до липня 2004 р. на курсах при ООІУВ підвищили свою кваліфікацію 540 вчителів української мови та літератури. Ці показники свідчать про динамічне зростання кількості слухачів курсів, що в свою чергу може бути свідченням усвідомлення з боку вчителів необхідності поповнення свого фахового та методичного багажу в умовах, продиктованих часом.

Робота курсів спрямована на реалізацію стратегічних загальнодержавних завдань викладання української мови та літератури в період реформування мовно-літературної освіти та втілення в життя державної мовної політики.

Враховуючи поліетнічність Одеського регіону та наявність в області районів з національним складом населення, слід значну увагу приділяти підвищенню кваліфікації вчителів української мови та літератури, які працюють в цих районах, а також учителів, які викладають українську мову та літературу в школах з молдовською мовою навчання.

Відповідно до Протоколу Міністерства освіти і науки України, Міністерство освіти Республіки Молдова та Управління освіти і науки Одеської обласної держадміністрації в ООІУВ проходять також курсову перепідготовку вчителів української мови та літератури шкіл Республіки Молдова та Придністров'я. Навчання на цих курсах здійснюється за спеціально розробленими навчальними програмами. Протягом 2003/2004 років підвищили свою кваліфікацію 44 вчителі української мови та літератури з вищеназваних республік.

Вивчення літератури у профільних гуманітарних класах в умовах диференційованого навчання

Перебудова системи шкільної освіти передбачає насамперед максимальне врахування індивідуальних здібностей, інтересів, нахилів і задатків учнів. Основою ж її є відродження духовності. Шлях до цього — гуманітаризація освіти, основна сутність якої полягає в забезпеченні ґрунтового загальнокультурного гармонійного розвитку особистості як важливої передумови і суттєвого фактора її професійного становлення та самореалізації. Одним з орієнтирів на цьому шляху є інтенсифікація навчального процесу і диференціація навчання.

Відомо, що діти мають різні інтереси і нахили, різні здібності і рівень розвитку, а в стар-

ших класах — і різні життєві плани. Якщо у навчанні дітей молодшого віку ця різниця несуттєва і її можна враховувати шляхом використання індивідуального (диференційованого) підходу, що доповнюється заняттями в літературних гуртках та іншої позакласною роботою, то в старших класах ці відмінності виявляються яскравіше, помітніше, а відтак їх важче врахувати в роботі з різнорідним за складом класом, навіть за умови високої майстерності вчителя-словесника. Тому, як завжди, вчитель змушений орієнтуватися на «середнього» учня. Саме це спричинило пошуки інших форм диференціації навчання, які передбачають об'єднання учнів за інтересами і нахилами у спеціальні навчальні класи, в яких навчання і розвиток відбувалися б в оптимальних умовах за певним профілем, у нашому випадку, гуманітарним.

Сучасне суспільство більшою, ніж раніше, мірою потребує спеціалістів-професіоналів вищого гатунку. Проте оволодіння сучасними професіями, зокрема гуманітарною, вимагає широкої загальноосвітньої і загальнокультурної підготовки і глибоких знань у галузі майбутньої професії. Якщо в учнів середніх класів виникає інтерес до більш глибокого вивчення мови або літератури, то в старшокласників зростає професійна зацікавленість, задовольнити яку і має диференційоване профільне навчання. Умови для нього нині забезпечуються наявністю спеціальних навчальних планів Міністерства освіти і науки України, вміщених в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України, № 6, 2004 р., до яких входять, крім української мови і літератури, курси світової художньої культури, зарубіжної літератури, етики та естетики, риторики, спеціальні факультативи, позакласні заняття за інтересами, а курси природничо-математичного циклу — у зменшеному обсязі. Профілюючі предмети можуть викладатись як за програмами масових шкіл з певними додатками, так і за спеціально розробленими, розрахованими на масового учня (на відміну від програм з поглибленим вивченням одного предмета).

Одним з важливих елементів у діяльності профільних гуманітарних класів є відбір учнів та розробка нових технологій їх навчання. Якщо досвід щодо створення класів з поглибленим вивченням окремих предметів досить великий (школи з поглибленим вивченням предметів було введено постановою Ради Міністрів СРСР 20.11.1966 р.), то профільних гуманітарних — недостатній. Основне завдання класів з поглибленим вивченням предмета, зокрема літератури — розширити знання за рахунок збільшення кількості годин і обсягу навчального матеріалу, тобто глибше підготувати учнів до вступу на філологічний факультет. Мета профільного гуманітарного навчання значно ширша. Не слід орієнтувати учнів цих класів на допрофесійну підготовку лише у філологічному напрямку, хоча саме з цих класів

виходять гарні вчителі-словесники, редактори, критики, актори і письменники. Проте це не основне завдання профільного навчання. Головне — загальнокультурний, моральний, загальноестетичний розвиток. Сьогодні немає потреби в такій кількості гуманітаріїв-професіоналів. Одним старшокласникам профільні класи допоможуть самовизначитись і обрати гуманітарну професію, іншим — більше прилучитися до гуманітарної культури, що дуже важливо для кожного громадянина нашої держави, адже нам не байдуже, в чій руках завтра опиниться духовна сфера. Тож гуманітаріями, незалежно від обраної спеціальності, мають бути якомога більше людей, а особливо батьки, яким виховувати дітей.

Отже, надзвичайно важливим є виявлення інтересів і здібностей учнів для навчання у профільних класах. З цією метою практикуються співбесіди, тестування, виконання коротких творчих завдань тощо. Останні являють собою серію різноманітних за характером завдань, які учень має виконати за певний проміжок часу. Виконання цієї роботи потребує певного словникового запасу, досить розвинутого зв'язного мовлення, обізнаності з окремими літературними явищами, різними видами мистецтв (театр, кіно, живопис, архітектура, музика).

Створення профільних гуманітарних класів не зводиться лише до перерозподілу навчальних планів на користь гуманітарних предметів, організації відповідних факультативів, предметів за вибором тощо. Весь навчально-виховний процес у школі з профільним навчанням має здійснюватись в дусі демократизму і гуманізму, адже відомо, що вони створюються не лише на уроках мови і літератури.

Найголовніше у викладанні літератури в профільних гуманітарних класах — навчити школярів особистісно сприймати художній твір. Звісно, це є метою вивчення літератури й у звичайних класах. Але у профільних класах мають бути створені максимальні умови для активної участі старшокласників у самому процесі освоєння художнього тексту, виявлення свого ставлення до твору і його автора. Йдеться не лише про твори програмні, але й про будь-яке художнє явище взагалі.

Спілкування на уроці, особливо під час обговорення художнього твору, справа надзвичайно серйозна і є сутністю творчого навчання — виховання у профільному класі. Усі складові педагогічного спілкування (інтерес до прочитаного твору, глибина засвоєння змісту, бажання обговорити його в класі, характер запитань і відповідей, інтонація реплік, настрій, міміка тощо) мають безпосереднє відношення до змісту уроку літератури. Правильно організоване спілкування створює сприятливі умови для розвитку мотивації навчання школярів, коли кожний має змогу через оцінку іншого пізнати і зрозуміти самого себе. В обміні думками про твір доводиться відшукувати слова,

переконливі аргументи, які відтворюють внутрішній світ підлітка, глибше розкривають його творчий потенціал.

Найпридатнішою формою занять з літератури в профільних класах щодо формування навичок спілкування є навчальні семінари, особливо один з його видів — семінар-диспут, на якому мають місце дискусія і полеміка. Однак семінари-диспути або дискусії ніякою мірою не замінюють собою складну і багатогранну роботу з учнями над текстом твору, що передуює його обговоренню.

Найвища форма творчої самостійності (а саме на цьому буде ґрунтуватися навчання у профільних класах) в роботі з літератури — аналіз художнього твору, який учні проводять без попередніх запитань і завдань учителя. Найскладніше для учнів — самостійно визначити, чому присвячений твір і які проблеми порушив у ньому автор. Це можна зробити тільки під час безпосереднього спілкування письменника і читача, яке відбувається в процесі самостійного прочитання та засвоєння змісту художнього твору і стає ґрунтом для підготовки і проведення повноцінного обговорення на семінарському занятті. Учитель разом з учнями визначає проблеми, які варто винести на обговорення, спрямовує учнів на усвідомлення творчого задуму письменника, його морально-естетичного ідеалу, індивідуальних авторських ху-

дожних прийомів, пропонує, в разі потреби, ознайомитись з літературно-критичними матеріалами, висловити з приводу них власну думку.

Вивчення літератури в профільних класах неможливе поза зв'язками з іншими видами мистецтв. Лише шляхом зіставлення з іншими видами мистецтв можна зрозуміти художній твір в усій його повноті і неповторності і водночас осмислити його в контексті творчості письменника, в контексті розвитку культури тієї епохи. Прийом зіставлення дає можливість подивитись на минуле в новому світлі, побачити у відомому невідоме, відкрити в знайомому незнайоме. Уроки літератури здебільшого визначають і ставлення учнів до інших видів мистецтва. Ознайомлення учнів профільних класів з курсом світової художньої культури допоможе їм сформуванню власні вміння розбиратися у мистецтві, власний смак до мистецтва, що в свою чергу впливає на розвиток інтелектуальної та емоційно-чуттєвої сфери старшокласників, підвищує їх естетичну культуру.

Вчителі української мови та літератури користуються в класах філологічного профілю (українська література) Програмою для середньої загальноосвітньої школи з поглибленим вивченням української літератури у 8—11 класах, для класів з гуманітарним профілем, гімназій, ліцеїв та коледжів, авт. Г. Ф. Семенюк, В. І. Цимбалюк. — К.: Генеза, 2004.

Підсумки роботи за минулий 2003/2004 навчальний рік

Аналіз результатів проведення контрольного моніторингу навчальних досягнень з української мови учнів 9-х та 11-х класів Одеської області

26 квітня 2004 року для учнів 9-х класів шкіл області проводився контрольний моніторинг навчальних досягнень з української мови (диктант). Роботу виконували 30 157 учнів, що становить 91,4% від загальної кількості дев'ятикласників.

Аналіз звітів, які надіслали до ООІУВ райони та міста області, засвідчує, що учні в основному із завданням справились.

Найбільш характерні помилки: перенос слів; правопис власних назв; написання суфіксів -ськ-, -зьк-, -цьк-; правопис НЕ з різними частинами мови; вживання розділових знаків при однорідних членах речення.

На достатньому та високому рівні виконали завдання 17 347 учнів (57,5%), на середньому — 9315 учнів (31%), на початковому — 3495 (11,5%).

Слід зазначити, що результати контрольного моніторингу (достатній і високий рівні) вищі за навчальні досягнення учнів за I семестр на 5,3%.

При написанні диктанту високих результатів досягли учні шкіл Савранського (70,8%), Татарбунарського (67,1%) районів, Приморського району м. Одеси (64%), а також учні Рішельєвського ліцею (72,5%).

Найнижчі результати в учнів шкіл Іванівського (41,8%) та Фрунзівського (45,2%) районів.

Співпадають результати моніторингу з результатами навчальних досягнень учнів за I семестр у Березівському (57%), Болградському (55%), Ізмаїльському (54%) та Роздільнянському (51%) районах.

Значна розбіжність між результатами контрольного моніторингу та навчальними досягненнями учнів за I семестр у м. Южному (моніторинг — 61,9%, I семестр — 45,9%), Татарбунарському (моніторинг — 67,1%, I семестр — 46,5%), Красноокнянському (моніторинг — 62%, I семестр — 49%) районах.

27 квітня 2004 року для учнів 11-х класів шкіл області проводився контрольний моніторинг навчальних досягнень з української мови

(переказ з творчим завданням). Роботу виконували 22 258 учнів, що становить 94% від загальної кількості випускників.

Найбільш характерними помилками, які допущені учнями при написанні переказу, є: вживання слів у невластивих їм значеннях; вживання русизмів; невиправданий повтор одних і тих же слів; спотворення звукового складу слів; пунктуація в складному реченні.

На достатньому і високому рівні справилися із завданням 14 290 учнів (64%), на середньому — 7057 учнів (32%), на початковому — 911 учнів (4%).

При написанні переказу високих результатів досягли учні Рішельєвського ліцею (92,4%), приватних шкіл (85,8%), шкіл м. Котовська (76%), Савранського району (75,2%).

Менше 50% навчальних досягнень (достатній і високий рівні) з української мови показали тільки учні школи м. Теплодара (49,3%).

Порівнюючи результати моніторингу з результатами навчальних досягнень учнів за I семестр, можна зробити висновки, що при написанні переказу збільшилась кількість учнів, які мають високий і достатній рівні навчальних досягнень з української мови.

Співпадають результати моніторингу з результатами навчальних досягнень учнів за I семестр в Ананівському (51%), Болградському (55%) районах.

Нижчі за результати I семестру показники моніторингу у Великомихайлівському (моніторинг — 62%, I семестр — 68%), Комінтернівському (моніторинг — 52%, I семестр — 60%), Тарутинському (моніторинг — 67,6%, I семестр — 58%), Фрунзівському (моніторинг — 63,9%, I семестр — 66,3%), Ширяївському (моніторинг — 65%, I семестр — 69%), Роздільнянському (моніторинг — 58%, I семестр — 61%), Овідіопольському (моніторинг — 52,7%, I семестр — 54,4%) районах. Щодо Миколаївського району, то порівнювати його на одному рівні з іншими немає можливості в зв'язку з тим, що подано в звіті результати не I семестру, а останньої контрольної роботи (моніторинг — 58%, остання контрольна робота — 72%).

Значна розбіжність в результатах спостерігається в школах м. Южного (моніторинг — 58,6%, I семестр — 46%) та Савранського району (моніторинг — 75,2%, I семестр — 42,4%).

Потрібно зазначити, що не всі райони своєчасно надіслали інформацію про проведення контрольного моніторингу, зокрема Красноокнянський, Біляївський, Фрунзівський, Ширяївський. Деякі райони не дотримувалися вимог, за якими потрібно було оформлювати звіти (Біляївський, Миколаївський).

Неможливо оминати той факт, що деякі райони (Балтський, Березівський, Великомихайлівський, Кілійський, Котовський, Любашівський, Татарбунарський), а також місто

Білгород-Дністровський подали різну кількість дев'ятикласників (мається на увазі загальна кількість, а не тих, які виконували роботу). Це підтверджується даними, надісланими районами (містом) до науково-методичного центру української мови і літератури, українознавства та лабораторії історії, права та громадянської освіти.

Висновки експертної комісії управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації з перевірки робіт на державну підсумкову атестацію з української мови претендентів на Золоту (Срібну) медаль 2003/2004 навч. року

На перевірку надійшло 1545 робіт. Підтвердили бали, виставлені шкільною атестаційною комісією, 1086 претендентів. Знижено бали в межах високого (IV) рівня — у 448 претендентів.

Знижено бали до достатнього (III) рівня в роботах 13 претендентів:

— Адамчук Надії, учениці ЗОШ № 73 Суворовського району м. Одеси (учитель І. Є. Кошиш);

— Яценка Андрія, учня ЗОШ № 73 Суворовського району м. Одеси (учитель Т. Г. Піменова);

— Збрицької Ірини, учениці ЗОШ № 6 м. Котовська (учитель Н. В. Чернецька);

— Станкової Олесі, учениці Главанської ЗОШ Арцизького району (учитель Г. В. Мутавчі);

— Дубініної Тетяни, учениці ЗОШ № 3 Біляївського району (учитель В. В. Долготьор);

— Тодорової Олени, учениці Кам'янської ЗОШ Ізмаїльського району (учитель О. П. Лісецька);

— Топової Марії, учениці Кам'янської ЗОШ Ізмаїльського району (учитель О. В. Христова);

— Зенченко Наталії, учениці Матроської ЗОШ Ізмаїльського району (учитель Н. Й. Курілова);

— Підгорної Альони, учениці Олександрівської ЗОШ Любашівського району (учитель Т. І. Бобошко);

— Панки Лариси, учениці Лиманської ЗОШ Ренійського району (учитель Т. М. Памбук);

— Топалової Надії, учениці Котловинської ЗОШ Ренійського району (учитель Г. В. Дейнека);

— Рибак Катерини, учениці Савранської ЗОШ Савранського району (учитель В. Г. Бойко);

— Тейбаш Віолетти, учениці Виноградівської ЗОШ Тарутинського району (учитель О. І. Магла).

Учні, які проходили апеляцію і підвищили бали:

— Ященко Андрій, ЗОШ № 73, Суворовський район м. Одеси;

— Дубініна Тетяна, ЗОШ № 3, Біляївський район.

Переказ із творчим завданням № 90 «Учителька» (Збірник текстів для переказів з творчими завданнями. Державна підсумкова атестація, 11 клас. Київ. «КІМО», 2004 р.), запропонований Міністерством освіти і науки України для державної підсумкової атестації випускників 2004 року, за своєю складністю доступний учням і не важкий. Це дало змогу перевірити рівень оволодіння учнями лінгвістичними знаннями та мовленнєвими навичками, передбаченими програмою з української мови. Текст переказу, доступний для випускників загальноосвітньої середньої школи, разом з тим був спрямований на перевірку життєво необхідних комунікативних умінь.

Творче завдання, запропоноване до тексту, повністю відповідало віковим особливостям учнів, спрямоване було на виявлення їх громадянської позиції, життєвих планів. Учні мали змогу оцінити і показати роль учителя у вихованні та становленні людини, як учителі суттєво вплинули на їх життєвий вибір.

У зв'язку з тим, що наближається 60-річчя з Дня Перемоги над фашистським ворогом, доречним і слухним є те, що учні мали змогу розповісти про участь у війні саме вчителів.

Обласна експертна комісія відзначає підвищення якості робіт випускників 2003/2004 навчального року порівняно з попередніми роками. Учителі-філологи глибше опановують ідеї реформування шкільної мовної освіти та її функціонування.

Випускники показали вміння сприймати та відтворювати в писемному мовленні прослуханий текст відповідно до авторського стилю та типу мовлення.

У творчому завданні більшість учнів самостійно створювали яскраве, оригінальне за думкою висловлювання, добираючи переконливі аргументи на користь своєї позиції.

Обсяг виконаних випускниками творчих завдань відповідає нормам, а інколи перевищує їх.

Все сказане вище можна з повним правом віднести до робіт випускників м. Одеси: Приморський район ЗОШ № 90 Н. Гуцол (учитель Р. М. Ліпатова), гімназія № 1 А. Мельникова, В. Байбуза (учитель Т. А. Мокрота), Маріїнська гімназія Д. Заец (учитель В. О. Бриленкова), школа-інтернат № 2 В. Приходченко (учитель Л. С. Шевченко); Суворовський район ЗОШ № 22 О. Синатор (учитель Н. А. Кульчицька); Малиновський район ЗОШ № 130 М. Черемпей (учитель О. В. Дереча), ЗОШ № 1 В. Мазур (учитель О. П. Масленко).

Райони області: Комінтернівський район, Петровський НВК П. Сологіденко, О. Міщенко

(учитель О. В. Оренчук); Фрунзівський район, Ленінська ЗОШ, Т. Синько (учитель Н. О. Годовенко); Красноокнянський район, Красноокнянська ЗОШ А. Радзимірська, О. Оттенко, К. Тізілова (учитель Н. Г. Кожухар); ліцей м. Білгорода-Дністровського І. Гудименко, О. Синьока, Є. Дорожан (учитель М. Т. Пальжок); Березівський район, Розквітнянська ЗОШ Т. Золотаренко (учитель Л. П. Тіссен); Саратовський район, Плахтіївська ЗОШ № 2 О. Мензура (учитель А. І. Потіцька); Балтський район, Балтська ЗОШ № 1 О. Хоменко (вчитель С. В. Бойчук) Біляївський район, Великодальницька ЗОШ № 2 В. Приходько, В. Рубанський (учитель Г. С. Пошутило); Кілійський район, Шевченківська ЗОШ № 1 І. Мінчева, Л. Петренко (учитель Г. М. Суворова); Любашівський район, Троїцький сільськогосподарський ліцей Т. Заунова (учитель Л. В. Гілко); Болградський район, Болградський НВК Т. Цоболенко (учитель І. В. Сафта); м. Ізмаїл, ЗОШ № 1 К. Соловійова (учитель Т. М. Соломаха), ЗОШ № 3 Г. Толкаліна (учитель С. А. Тікот); м. Іллічівськ, Українська гімназія № 1 С. Бичкова, А. Пшенична (учитель Т. Г. Чешуріна), ЗОШ № 1 О. Збруєва, Ю. Дубина, Д. Ішакевич, Ю. Руденко (учитель Л. О. Лазаренко). Кращі з вищеназаних робіт будуть надруковані в обласній періодичній пресі. Окремо слід відзначити творчу роботу українських філологів шкіл з молдовською мовою навчання. Хоча випускники цих шкіл виконували лише першу частину завдання, але вони показали достатнє володіння нормами української літературної мови; текст переказали докладно, дотримуючись авторського стилю мовлення. Найкращою є робота З. Дімітрової (учитель Л. М. Глуцук), Деленська ЗОШ Арцизького району.

Разом з тим, обласна експертна комісія виявила ряд недоліків в роботі шкільних атестаційних комісій, а саме: порушені єдині вимоги щодо оформлення атестаційних робіт з української мови.

Виявлені недоліки в оформленні записів членів комісії та виставленні підсумкових балів: ЗОШ № 1, м. Южне, школа-комплекс № 3; Суворовський район: ЗОШ № 73, ЗОШ № 15, ЗОШ № 61; Київський район: ЗОШ № 28; Малиновський район: ЗОШ № 110, ЗОШ № 4; Роздільнянський район: Колонтаївська ЗОШ, Степанівська ЗОШ, Болгарська ЗОШ, Єгорівська ЗОШ.

Запис: учитель-екзаменатор, прізвища членів комісії в дужках, відсутній запис творчого завдання.

Ізмаїльський район: Кам'янська ЗОШ; Савранський район: Осичківська ЗОШ; Арцизький район: Арцизька гімназія № 1, Арцизька ЗОШ № 5; Болградський район: Болградський НВК; Ренійський район: Плавненська ЗОШ, Кілійський район: НВК Кілійська школа-ліцей, Кілійська школа-гімназія, Вилків-

ський НВК, Шевченківська ЗОШ № 2; Біляївський район: Біляївська ЗОШ № 3.

Шкільні атестаційні комісії, вчителі-предметники при перевірці учнівських робіт показали незнання єдиного орфографічного режиму, фактичного матеріалу з орфографії, граматики, стилістики, в роботах учнів непомічені помилки, вчителі фактично переклали свої обов'язки на членів експертної комісії, внаслідок чого такі результати:

місто Одеса: Суворовський район, ЗОШ № 73 — із 13 представлених для перевірки робіт у 10 з них знижено бали в межах рівня, а у 2 роботах (Адамчук Надії, Ященко Андрія) — оцінка знижена до 9 балів; ЗОШ № 15 — 7 робіт із 8 не підтвердили шкільні бали; ЗОШ № 61 — з 4 робіт 3 роботи не підтвердили шкільні бали.

Київський район: ЗОШ № 28. Оцінка за роботу завищена (12 балів) при наявності змістових, лексичних, стилістичних та граматичних помилок. У переказі зміна особи автора. Творче завдання недостатньо відповідає вимогам.

Місто Котовськ: ЗОШ № 9 — із 12 робіт у 10 знижена оцінка в межах рівня; Котовська гімназія — із 8 робіт 7 знижено; Збрицька Ірина ЗОШ № 6 — оцінка з 12 балів знижена до 9.

Біляївський район: бали знижено в межах рівня: Августівська ЗОШ, Великодальницька ЗОШ № 2; Біляївська ЗОШ № 1; ЗОШ № 3; Троїцька ЗОШ; Міжлиманська ЗОШ. В роботі Дубиніної Тетяни, ЗОШ № 3, оцінка знижена до 9 балів.

Ренійський район: ЗОШ № 4 м. Рені; школа-ліцей; Лиманська ЗОШ; Волинська ЗОШ; Котловинська ЗОШ в межах рівня, а в роботах Панки Лариси (Лиманська ЗОШ), Топалової Надії (Котловинська ЗОШ) оцінка знижена до 9 балів.

Ізмаїльський район: знижено бали в межах рівня: Кислицька ЗОШ; Кам'янський НВК, Першотравнева ЗОШ; знижено до 9 балів: Кам'янська ЗОШ, Матроська ЗОШ.

Любашівський район: Любашівський ліцей, Любашівська гімназія — бали знижено в межах рівня, а в роботі учениці Підгорної Альони (Олександрівська ЗОШ) — до 9 балів.

Арцизький район: ЗОШ № 5, Арцизький ліцей — в усіх роботах виявлені суттєві недоліки, знижені бали; Главанська ЗОШ — робота не відзначається самостійністю суджень, пропущені помилки, з 11 балів оцінка знижена Станковій Олесі до 9.

Савранський район: Савранська ЗОШ, Осичківська ЗОШ — неправильно виставлені бали; з 11 балів до 9 знижена оцінка в роботі Рибак Катерини в зв'язку з наявністю лексичних, граматичних і стилістичних помилок.

Тарутинський район: Серпнянська ЗОШ, Виноградівська ЗОШ, Петрівська ЗОШ, Надріччянська ЗОШ, Євгенівська ЗОШ, Березинська ЗОШ, Тарутинська ЗОШ — знижено оцін-

ки в межах рівня, а за роботу Тейбаш Віолети з Виноградівської ЗОШ виставлено 9 балів, тому що спотворено в окремих реченнях первинний зміст тексту переказу, відсутня послідовність висловлення думок, пропущені у реченнях фрагменти, важливі для розуміння думки.

Іванівський район: Радісенська ЗОШ, Калнівська ЗОШ.

Роздільнянський район: Роздільнянська ЗОШ № 2, ЗОШ № 3, Слобідська ЗОШ, Степанівська ЗОШ.

Експертною комісією не виявлені факти списування змісту докладного переказу, проте є ряд недоліків при передачі змісту тексту: недотримання стильової єдності: Біляївський район: ЗОШ № 1. Змінена особа автора у тексті переказу: м. Одеса, Малиновський район: ЗОШ № 4; ЗОШ № 46; Київський район: ЗОШ № 28; Тарутинський район: Серпневська ЗОШ.

В окремих роботах відсутній зв'язок між частинами тексту та бракує єдності стилю: Ренійський район: Ренійська школа-ліцей, ЗОШ № 4; Кілійський район: Кілійська ЗОШ № 3; Тарутинський район: Серпневська ЗОШ.

Творче завдання до переказу було слухним і доцільним, воно дало змогу з'ясувати роль учителя у вихованні і становленні людини. З цим завданням більшість учнів справились добре. Однак комісією відзначено, що третій варіант завдання, де треба було сказати про те, що учні знають з розповідей батьків, сусідів, з художньої літератури про участь вчителів у війні, обрали лише декілька учнів: Приморський район: ЗОШ № 90, Малиновський район: ЗОШ № 130; Балтський район: Балтська ЗОШ № 1; Комінтернівський район: Петрівська ЗОШ. Це пояснюється тим, що проводиться недостатня робота щодо патріотичного виховання, зокрема ознайомлення з історією життя вчителів — учасників Другої світової війни.

У ряді робіт творче завдання за обсягом становить дещо більше половини від норми, є недоліки за рядом показників, наприклад: неповнота і поверховість у розкритті теми, порушення послідовності викладу; добір слів не завжди вдалий, основна думка відсутня: м. Котовськ: Котовська гімназія; Балтський район: Балтська ЗОШ № 3; Ренійський район: Нагірнянська ЗОШ; Комінтернівський район: Кремівська ЗОШ; Арцизький район: Холмська ЗОШ, Арцизький ліцей, Главанська ЗОШ; Тарутинський район: Виноградівська ЗОШ; м. Одеса: Київський район: ЗОШ № 28; Суворовський район: ЗОШ № 73.

Є роботи брудні й неохайні, зокрема, Кілійський район: Мирнівська ЗОШ, Шевченківська ЗОШ № 1; м. Одеса: ЗОШ № 28.

З метою усунення виявлених недоліків та профілактики можливого їх повторення в майбутньому пропонуємо:

1. На серпневих конференціях детально проаналізувати висновки обласної експертної комісії щодо перевірки робіт з української мови претендентів на Золоту (Срібну) медаль 2003/2004 навчального року.

2. На засіданнях міських, районних методичних об'єднань учителів української мови (серпень 2004 р.) теж проаналізувати вищезгадані висновки обласної експертної комісії та визначити конкретні заходи, спрямовані на подолання вказаних у висновках недоліків.

Конкурси, олімпіади

З метою реалізації здібностей обдарованої молоді, розвитку їх інтелектуального і творчого потенціалу та на виконання Програми роботи з обдарованою молоддю на 2001—2005 роки, затвердженої указом Президента України, в 2003/2004 навчальному році проведені масові учнівські заходи з української мови та літератури на шкільному, районному, обласному та Всеукраїнському рівнях.

Так, у I етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури у 2003/2004 навчальному році взяли участь 21 254 учні 7—11 класів із 674 навчальних закладів області. У II (районному) етапі — 4004 учні. Учасниками III (обласного) етапу стали 173 учні 8—11 класів — міських, сільських та спеціалізованих навчальних закладів.

Кращі результати показали учні спеціалізованих шкіл м. Одеси та Одеської області. На їх долю припадає 26 призових місць із 39.

Учні загальноосвітніх навчальних закладів області вибороли 1 диплом першого ступеня, 1 — другого, 11 — третього. Всього — 13.

На IV етапі Всеукраїнської олімпіади з української мови та літератури, який відбувся у м. Житомирі, Одеську область представляли:

— Бересток Дарія, учениця 9 класу СЗНЗ № 117 Приморського району, м. Одеса;

— Клевак Наталія, учениця 10 класу Кислицького ЗНЗ Ізмайльського району;

— Рубан Ганна, учениця 11 класу СЗНЗ Приморського району, м. Одеса;

— Дроздовський Дмитро, учень 11 класу гуманітарної гімназії № 4 Малиновського району, м. Одеса.

Клевак Наталія та Рубан Ганна одержали дипломи учасників. Призерами олімпіади (диплом II ступеня) стали Бересток Дарія і Дроздовський Дмитро.

Конкурс з українознавства в Одеській області проводився в друге.

У I—III етапах конкурсу взяли участь 8624 учні загальноосвітніх шкіл області.

Переможцями III (обласного) етапу стали:

— Бауліна Анастасія, учениця 8 класу СЗНЗ № 117 Приморського району, м. Одеса;

— Кострубов Олександр, учень 9 класу ЗНЗ № 4, м. Іллічівськ;

— Вишньов Віктор, учень 10 класу ЗНЗ № 4, м. Іллічівськ;

— Дорожан Євген, учень 11 класу Білгород-Дністровського міського ліцею;

— Сайковська Олена, учениця 11 класу гуманітарної гімназії № 4 Малиновського району, м. Одеса.

Саме вони представляли Одеську область на IV етапі Всеукраїнського конкурсу з українознавства, який відбувся 6—7 травня 2004 року в м. Києві.

Переможницею IV етапу конкурсу стала Бауліна Анастасія, яка посіла III місце в теоретичному турі та II — в захисті науково-дослідних робіт.

У I етапі IV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика взяли участь більше 259 тисяч учнів із 904 загальноосвітніх навчальних закладів Одещини. 6062 учні стали учасниками II етапу.

181 учень 3—11 класів з м. Одеси та 19 районів і міст області виступав на III (обласному) етапі конкурсу.

Фахове журі визначило 27 переможців обласного етапу. Серед них — представники 9 сільських районів області, 3-х міст Одеської області, 14 — м. Одеси.

Переможцями IV етапу IV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика стали:

— Виноградова Оксана Іванівна, учениця 4 класу НВО № 4, м. Южне (II місце);

— Мальченко Анастасія Леонідівна, учениця 4 класу ЗНЗ № 130, м. Одеса (V місце);

— Блащук Аліна Володимирівна, учениця 7 класу НВК «Морський лицей-ЗНЗ» № 24, м. Одеса (VII місце);

— Топіліна Ганна Євгенівна, учениця 10 класу ЗНЗ № 117, м. Одеса (I місце).

Усі переможці IV етапу конкурсу були відзначені до міста Києва на урочисте нагородження грошовими преміями.

З метою активізації виховної та патріотичної роботи серед учнівської молоді, вивчення спадщини Т. Г. Шевченка, вшанування пам'яті великого Кобзаря з 1 листопада 2003 року до 10 січня 2004 року у загальноосвітніх навчальних закладах м. Одеси та Одеської області проведені I—III етапи Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості «Ідея соборності України: творчість Тараса Шевченка; народ, суспільство, держава, родина. Минуле, сучасне і майбутнє», присвяченого 190-й річниці від дня народження Т. Г. Шевченка.

На III (обласний) етап надійшло 92 роботи з номінації «Література».

Переможцями стали:

— Круть Юлія, учениця 8 класу ЗНЗ № 57 Приморського району, м. Одеса;

— Савицький Антон, учень 9 класу ЗНЗ-лицей Кодимського району;

— Кірова Лариса, учениця 10 класу Новотроїнівського НВК Болградського району;

— Шемякіна Анастасія, учениця 11 класу ЗНЗ № 38 Приморського району, м. Одеса;

— Мельникова Анастасія, учениця 11 класу гімназії № 1 імені А. П. Бистріної Приморського району, м. Одеса.

Переможницею IV Всеукраїнського (підсумкового) етапу стала учениця 8 класу ЗНЗ № 57 Приморського району м. Одеси Круть Юлія.

У конкурсі не взяли участі такі райони:

— Малиновський район, м. Одеса,

— Київський район, м. Одеса,

— Біляївський,

— Березівський,

— Ізмаїльський,

— Миколаївський,

— Саратський,

— Ширяївський,

а також місто Ізмаїл.

На виконання Указу Президента України від 08.02.2001 року «Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001—2005 рр.», наказів Міністерства освіти і науки України від 25.12.2003 року № 827, управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 11.03.2004 року № 99-ОД «Про проведення Всеукраїнського конкурсу серед учнів загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів на кращий літературний твір «Вірю в майбутнє твоє, Україно!» у загальноосвітніх навчальних закладах м. Одеси та Одеської області проведено I—II етапи Всеукраїнського конкурсу на кращий літературний твір «Вірю в майбутнє твоє, Україно!»

На II (обласний) етап надійшло 85 учнівських робіт. Переможцями визнані такі учні:

— Балан Ірина Володимирівна, учениця 8 класу Ярославського ЗНЗ Саратського району;

— Лалак Інна Анатоліївна, учениця 8 класу Коноплянського ЗНЗ Іванівського району;

— Квасівка Інна Анатоліївна, учениця 10 класу Радісенського ЗНЗ Іванівського району;

— Мешкова Анастасія Віталіївна, учениця 11 класу Української гімназії № 1, м. Іллічівськ;

— Сайковська Олена Юріївна, учениця 11 класу гуманітарної гімназії № 4, м. Одеса.

Роботи переможців обласного туру були надіслані на III (підсумковий) етап Всеукраїнського конкурсу на кращий літературний твір до м. Києва.

Переможцями III етапу Всеукраїнського конкурсу «Вірю в майбутнє твоє, Україно!» (диплом III ступеня) стали Квасівка Інна за добірку поезій «Перший квіт» та Балан Ірина за нарис «Щастя діда Максима».

У конкурсі взяли участь тільки учні шкіл Болградського, Іванівського, Комінтернівського, Савранського, Саратського районів, а та-

кож представники шкіл м. Іллічівська, Малиновського району м. Одеси.

З метою пропагування здорового способу життя серед дітей та підлітків з 1 березня до 20 квітня в загальноосвітніх навчальних закладах області проведено I—III етапи Всеукраїнського конкурсу дитячих творчих робіт «Здоров'я очима дітей».

З номінації «Література» надійшло 63 учнівські роботи на III (обласний) етап конкурсу.

Переможцями обласного етапу визнані такі учні:

— Селезньова Євгенія Сергіївна, учениця 7 класу гімназії № 1, м. Одеса;

— Подлісецька Тетяна Іванівна, учениця 9 класу Гаєвської ЗОШ, Роздільнянський район;

— Костеріна Олена Олексіївна, учениця 10 класу ЗОШ № 38, м. Одеса.

Проігнорували участь у конкурсі Київський та Суворовський райони м. Одеси; міста — Ізмаїл, Іллічівськ, Котовськ, Южне, Теплодар; райони — Ананьївський, Арцизький, Балтський, Біляївський, Білгород-Дністровський, Іванівський, Котовський, Овідіопольський, Миколаївський, Ренійський, Савранський, Саратський, Тарутинський, Татарбунарський, Фрунзівський, Ширяївський.

На виконання Доручення голови обласної державної адміністрації С. Р. Гриневецького від 27.05.2003 року № 01-11-2817 щодо реалізації Програми співробітництва між Одеською обласною державною адміністрацією (Україна) та губернаторством провінції Стамбул (Турецька Республіка) на 2003—2004 рр., наказу управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 4 серпня 2003 року № 329-ОД «Про проведення обласного конкурсу літературних творів серед учнів 8—10 класів загальноосвітніх навчальних закладів «Чорноморські перлини — Одеса і Стамбул» з 1 жовтня 2003 року до 1 березня 2004 року було проведено I—III етапи обласного конкурсу літературних творів «Чорноморські перлини — Одеса і Стамбул».

На III (обласний) етап надійшла 51 учнівська робота. Фахове журі визнало переможцями завершального етапу Овсянік Світлану, ученицю 10 класу Чорноморського ЗНЗ Комінтернівського району; Ткаченко Марію, ученицю 10 класу ЗНЗ № 7 м. Іллічівська; Косербу Анастасію, ученицю 9 класу ЗНЗ № 57 Приморського району м. Одеси. Не надіслали роботи учнів на обласний етап конкурсу Київський та Малиновський райони м. Одеси; міста — Южне, Теплодар; райони області — Ананьївський, Березівський, Білгород-Дністровський, Ізмаїльський, Кілійський, Красноокнянський, Любашівський, Миколаївський Ренійський, Саратський, Ширяївський.

З 1 лютого до 1 квітня 2004 року в загальноосвітніх навчальних закладах області з ме-

тою виховання в учнівській молоді почуття європейської співдружності проведений I (обласний) етап Всеукраїнського конкурсу на кращу учнівську роботу «Взаєморозуміння в Європі через культуру та спорт».

З номінації «Література» на обласний етап надійшла 71 робота. Кращими визнані роботи таких учнів:

— Баранової Ірини, учениці 3 класу ЗНЗ № 48 Суворовського району м. Одеси;

— Ткаченка Кирила, учня 8 класу ЗНЗ м. Теплодара;

— Зубрицького Сергія, учня 10 класу Раухівського ЗНЗ Березівського району;

— Субори Аліни, учениці 5 класу ЗНЗ № 122 Приморського району м. Одеси;

— Токарчук Катерини, учениці 5 класу ЗНЗ № 122 Приморського району м. Одеси.

Переможцями II (Всеукраїнського) етапу «Європа в школі» стали: Баранова Ірина (III місце); Субора Аліна; Токарчук Катерина (II місце).

У конкурсі не взяли участі Київський та Малиновський райони м. Одеси, місто Білгород-Дністровський, Ананівський, Арцизький, Білгород-Дністровський, Біляївський, Іванівський, Ізмаїльський, Кілійський, Комінтернівський, Красноокнянський, Любашівський, Миколаївський, Роздільнянський, Ренійський, Савранський, Тарутинський, Фрунзівський, Ширяївський райони.

Відаючи данину пам'яті загиблих, підтримуючи ініціативу Обласної організації соціально-екологічної партії «Союз. Чорнобиль. Україна», з метою активізації екологічного виховання було проведено обласний конкурс на кращий твір «Чорнобиль стукає в серця», присвячений трагічній даті однієї з найбільших світових техногенних катастроф — аварії на Чорнобильській АЕС.

У конкурсі кращими визнано роботи учнів шкіл Приморського та Київського районів:

— Царик Дарії Валеріївни, учениці 7 класу СЗНЗ № 117 Приморського району, м. Одеса;

— Коробкова Костянтина Вікторовича, учня 7 класу ЗОСШ № 90 Приморського району, м. Одеса;

— Смоквини Анастасії Юріївни, учениці 11 класу Приморського району, м. Одеса;

— Котляр Юлії Юріївни, учениці 11 класу ЗОШ № 50 Приморського району, м. Одеса;

— Ковалевської Катерини Сергіївни, учениці 7 класу Маріїнської гімназії Приморського району, м. Одеса;

— Козарян Олександри Генрихівни, учениці 7 класу Маріїнської гімназії Приморського району, м. Одеса;

— Лиховід Інни Сергіївни, учениці 8 класу Маріїнської гімназії Приморського району, м. Одеса;

— Замятіної Ольги Миколаївни, учениці 10 класу ЗОСШ № 86 Київського району, м. Одеса;

— Хомети Ольги Володимирівни, учениці 9 класу ЗОШ № 78 Київського району, м. Одеса;

— Виноградової Катерини, учениці 9 класу ЗНЗ № 78 Київського району, м. Одеса;

— Моцаренко Катерини Вадимівни, учениці 8 класу ЗНЗ № 55 Київського району, м. Одеса;

— Кочуєва Петра Борисовича, учня 11 класу ЗНЗ № 51 Київського району, м. Одеса;

— Буй Альони Ігорівни, учениці 11 класу ЗНЗ № 63 Київського району, м. Одеса;

— Грабовської Ірини Віталіївни, учениці 11 класу НВК № 84 Київського району, м. Одеса;

— Дітлови Вікторії Геннадіївни, учениці 11 класу НВК № 84 Київського району, м. Одеса;

— Ковтун Людмили Олегівни, учениці 11 класу НВК № 84 Київського району, м. Одеса;

— Гроздової Владлени Миколаївни, учениці 9 класу НВК № 84 Київського району, м. Одеса;

— Александрової Олени, учениці 10 класу ЗОШ-інтернат № 2 Приморського району, м. Одеса;

— Куміна Дмитра Миколайовича, учня 11 класу ЗНЗ № 101 Приморського району, м. Одеса.

Інтелектуальні змагання з української мови та літератури серед учнів сільських шкіл

У 2002/2003 навчальному році в інтелектуальних змаганнях з української мови та літератури серед учнів сільських шкіл у I і II (заочних) турах взяли участь 242 учні.

За підсумками двох заочних турів на III (очний) етап були запрошені 26 учнів.

Переможцями стали:

— Кузьмінська Вікторія, учениця 10 класу Великомихайлівської ЗОШ № 1 (I місце);

— Посмітна Марина, учениця 11 класу Березівської ЗОШ № 1 (II місце);

— Бойчук Марина, учениця 9 класу Кислицької ЗОШ Ізмаїльського району (III місце).

Нагороджені заохочувальними грамотами:

— Півень Ольга, учениця 10 класу Болградської ЗОШ № 3;

— Клевак Наталія, учениця 10 класу Кислицької ЗОШ Ізмаїльського району;

— Ярошовець Яна, учениця 10 класу Красноокнянської ЗОШ.

Не взяли участі в інтелектуальних змаганнях з української мови та літератури серед учнів сільських шкіл такі райони: Кодимський, Комінтернівський, Роздільнянський, Тарутинський, Савранський.

Науково-методичний центр української мови та літератури, українознавства пропонує на допомогу вчителям української мови та літератури методичні розробки:

1. Могильницька Г. А. Українська драма кінця XIX — початку XX ст. в контексті розвитку Європейської модерністичної драматургії (41 стор. комп. наб.).

2. Свінтковська С. А., Могильницька Г. А. Збірник завдань для інтелектуальних змагань старшокласників з української мови та літератури (з відповідями та коментарем до них) (45 стор. комп. наб.).

3. Свінтковська С. А., Гашибаязова О. В. Збірник олімпіадних завдань з української мови та літератури для учнів 8—11-х класів (з відповідями та коментарями до них) (40 стор. комп. наб.).

4. Свінтковська С. А., Гашибаязова О. В. Структурно-тематичні схеми вивчення курсу рідної (української) мови в 5—11-х класах та календарно-тематичне планування (за програмою Міністерства освіти і науки України «Рідна мова», автори: Г. Шелехова, Л. Скуратівський) (45 стор. комп. наб.).

5. Свінтковська С. А., Гашибаязова О. В. Структурно-тематичні схеми вивчення курсу української мови в 5—11-х класах та календарно-тематичне планування (за програмою Міністерства освіти і науки України «Українська мова», автор: О. Біляєв і ін.) (40 стор. комп. наб.).

6. Свінтковська С. А., Гашибаязова О. В. Структурно-тематичні схеми вивчення курсу української літератури в 5—11-х класах та календарно-тематичне планування (за програмою Міністерства освіти і науки України «Українська література», автори: Н. Волошина, О. Бандура) (40 стор. комп. наб.).

7. Мамедова В. В. Система мовно-літературних уроків у 7 класі гімназій, класів з поглибленим вивченням української мови (38 стор. комп. наб.).

8. Мамедова В. В. Завдання для здійснення тематичного контролю навчальних досягнень учнів з української літератури в 5—7 класах.

Питання для обговорення на засіданнях методичних об'єднань вчителів української мови і літератури (до серпневих конференцій):

1. Планування роботи шкільних, районних методичних об'єднань.

2. Результати перевірки робіт претендентів на нагородження Золотою (Срібною) медаллю на державну підсумкову атестацію з української мови (переказ з творчим завданням) обласною експертною комісією, їх аналіз.

3. Про вивчення рідної мови (української) у 2004/2005 навчальному році.

4. Про вивчення шкільного курсу української літератури у 2004/2005 навчальному році в загальноосвітніх навчальних закладах.

5. Про затвердження Державного стандарту з української мови та літератури за курс основної та старшої школи.

6. Про затвердження заходів МОН України і Одеської обласної ради щодо реалізації положень і завдань Державної і Регіональної програм розвитку і функціонування української мови на 2004—2010 роки.

7. Робота з обдарованою молоддю та виконання «Програми роботи з обдарованою молоддю на 2001—2005 роки, затвердженої Президентом України. Аналіз результатів проведення олімпіад, інтелектуальних змагань, Всеукраїнських конкурсів літературних творів, IV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика.

8. Про типові навчальні плани для основної та старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів у структурі 12-річної школи (українська мова та література).

9. Про типові навчальні плани для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів (українська мова та література).

С. А. СВІНТКОВСЬКА,

завідувачка науково-методичного центру української мови та літератури, українознавства ООІУВ.

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА. КОМЕНТАР ЩОДО ВИКЛАДАННЯ

Література — не єдиний, але найпотужніший засіб естетичного виховання в школі. Вона — базовий вид мистецтва, основа культури. Література охоплює своїм впливом усі інші види мистецтва. Для того, щоб їх повноцінно сприймати, необхідно володіти певним рівнем літературної культури, начитаністю, умінням зіставляти літературне підґрунтя з художнім текстом, який пропонує інший вид мистецтва.

У пояснювальній записці до програми «Зарубіжна література» мета предмета визначена так: «сприяти формуванню особистості, її духовно-ціннісних орієнтацій, культурно-пізнавальних інтересів, естетичного смаку».

Завдання щодо навчання учня умінню самостійно задовольняти свої естетичні потреби декого може відлякувати своїм позалітературним контекстом, але ж, іншими словами, зав-

дання полягає в тому, щоб виховати учня-читача.

О. Т. Твардовський висловлював думку про те, що на уроці літератури необхідно просто читати вголос, насолоджуючись сприйняттям прекрасного. Багато хто й досі вважає, що «аналітичний скальпель учителя» не повинен торкатись художнього тексту. Запорука виховання читача — первісне сприйняття. Інші прагнуть переконати учня в прикладній користі літератури, пропонуючи схеми розв'язування моральних проблем у художніх творах, бо література — це підручник життя. Не заперечуючи цих способів виховання читача, все ж слід зазначити, що вони малоефективні, тому що недостатньо враховують сутність та специфіку літератури як навчальної дисципліни.

Література в школі — водночас і мистецтво, і наука. І не можна вивчати якусь одну складову цієї навчальної дисципліни. Потрібен синтез.

На уроках літератури обов'язковою складовою має бути теорія літератури. Дедалі все більше вчителів усвідомлюють, що література в школі — це не засіб для розваги и не підказка для розв'язання моральних проблем, а специфічна навчальна дисципліна зі своєю освітньою та виховною метою. Уявлення про художню творчість, закономірності її розвитку, читацька культура у випускника середньої школи мають бути сформовані на науковій основі, тому вивчення теорії літератури — не самоціль. Воно запроваджується тільки на матеріалі певного художнього твору, в зумовленій ним емоційній атмосфері, а з'ясовані поняття повинні завжди перебувати в процесі дієвого використання. Учні мають навчитися розмірковувати відносно прочитаного твору і висловлювати свої почуття та думку, спираючись на певний читацький досвід і шкільну систему знань з літературознавства.

У 2004/2005 навчальному році вчителі, які викладають зарубіжну літературу, працюватимуть за програмами під ред. Д. Затонського (Б. Шалагінов). — К.: Шкільний світ, 2001 р. та за ред. Д. С. Наливайка. — К.: Перун, 1998 р.

Твори зарубіжних письменників мають вивчатися українською мовою, теми з російської літератури можна вивчати мовою оригіналу.

Вчителям зарубіжної літератури, які працюють за програмою Б. Шалагінова, треба звернути увагу на додаток на стор. 60 тексту програми (К.: Шкільний світ, 2001): до кожного розділу програми автори пропонують додаткові матеріали щодо використання міжлітературних і міжпредметних зв'язків, наочності та ТЗН.

У центрі уроків літератури знаходиться аналіз та інтерпретація художнього твору. Доцільно при вивченні літератури звертати увагу на літературні школи, течії, напрямки, зв'язки між національними літературами і відповідні етапи культурно-історичного розвитку. Учитель має підібрати споріднені факти з інших видів мистецтв, забезпечити засвоєння необхідного мінімуму теоретико-літературних знань. Однак ознайомлення з різними контекстами, теоретико-літературними поняттями та компаративними зв'язками не є основним напрямком в роботі вчителя літератури, а лише додатковим засобом розкриття художньої своєрідності та етичного сенсу твору. Пріоритет залишається за аналізом поетики.

На уроках літератури домінуючою формою навчання і здійснення контролю за досягнутими результатами є діалог, який відбувається на всіх етапах навчальної діяльності. Під час діалогу виявляється рівень знань учнів та здійснюється поточне оцінювання. Обов'язковим має стати контроль за прочитанням кожним учнем визначених програмою творів і знанням їх змісту, за виконанням зазначених у програмі видів усних і письмових робіт.

У журнали виставляються оцінки за знання змісту художніх творів, читання їх напам'ять, аналіз тексту, письмові контрольні роботи, ведення зошитів (1 раз на місяць).

Перевірка знань учнів з літератури може здійснюватись у формі тестування.

У цьому випадку до тексту доцільно включити 12 запитань, а правильну відповідь на кожне з тестових запитань оцінювати в один бал.

Письмові роботи (твори, перекази) потрібно оцінювати двома оцінками: перша — за зміст, друга — за мовленнєве оформлення та грамотність згідно з вимогами, зазначеними в критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів з літератури.

У зв'язку з тим, що основною структурною одиницею предмета є тема, визначена навчальною програмою, вирішальною ланкою в системі перевірки навчальних досягнень учнів є тематичне оцінювання. Оцінка «за тему» фіксується в окремій колонці, в разі необхідності вона може бути підвищена шляхом коригування. Підсумкова оцінка за семестр визначається за результатами тематичного оцінювання, а за рік — на підставі семестрових оцінок.

Т. А. КАПРАЛЕНКО,

методист відділу національних мов та літератур ООІУВ.

ВЧИТЕЛЯМ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Під час семінарів та індивідуальних бесід з вчителями іноземних мов початкової школи виникають питання, які стосуються методики навчання говоріння, аудіювання, виправлення помилок та організації уроку.

Організація уроку

— Увага дітей короткочасна, тому необхідно на уроці кожні 5—7 хвилин змінювати види роботи.

— Діти енергійні, у них велика потреба постійно рухатись. Регулярно змінюйте діяльність учнів на рухливі ігри та спокійні вправи.

— Формуйте вміння та навички, використовуючи різноманітні форми і види роботи. Можна використовувати одну гру на декількох уроках, дітям це подобається.

— Підтримуйте контакт з групою та кожним учнем протягом усього уроку, використовуючи рухи, міміку (так званий Body language) та емоційну мову (говоріть голосно, тихо, в різній тональності).

— Дайте можливість кожному учню брати активну участь в уроці. Наприклад, «Show me how he ate the cake. What do you think he is going to do?»

— Діти сприймають дотиком. Дозволяйте їм держати в руках картки, предмети, картинки, малювати, виготовляти наочність своїми руками.

— Використовуйте ляльковий театр. Часто сором'язливі діти не можуть говорити з вчителем, але вони розмовляють з лялькою або від імені ляльки.

— Показуйте дітям, що ви працюєте з ними з радістю, що вони вам подобаються. Діти також будуть працювати з радістю та насолодою.

Виправлення помилок

На початковому етапі навчання іноземній мові важливо:

1) навчити дітей використовувати іноземну мову як засіб спілкування;

2) виховати (привити) любов до іноземної мови. Тому виправляти помилки слід обережно, щоб учні не втратили впевненість в своїх силах та здатність розуміти і виправляти свої помилки.

Отже:

— не виправляйте помилки, доки учень не закінчить речення. Але якщо ви впевнені, що учень знає певну граматичну структуру, ви можете зупинити його і повторити речення до слова, де була допущена помилка. Далі дайте учню можливість виправити помилку і закінчи-

ти речення. Наприклад, учень говорить: «Ann have got» — вчитель повторює: «Ann». Учень закінчує речення: «Ann has got a nice kitten?»;

— не виправляйте учня постійно, навіть якщо він робить багато помилок. Учень буде боятися говорити. Спочатку виправляйте тільки ті помилки, які заважають розумінню;

— виправляйте помилки, повторюючи речення без помилки, наприклад, учень сказав: «Ann have got a nice kitten». Вчитель: «Ann has got a nice kitten, has she? That's nice». Учень повторює правильний варіант;

— попросіть учнів прослухати два варіанти речення і запропонуйте вибрати правильний.

Учень: He has got hair brown.

Вчитель: What sounds better: «He has got brown hair» or «He has got hair brown?»

Мовлення

— З перших уроків розмовляйте на іноземній мові в нормальному темпі, не зупиняючись на середині речення з метою допомогти учням зрозуміти окремі слова. Говоріть з правильною інтонацією та наголосом. Не забувайте про здібність дітей до імітації! Намагайтесь давати всі інструкції та запитання іноземною мовою.

— Вживайте повні речення. Наполягайте, щоб учні відповідали на питання також повною фразою. Вчитель: «What's this?» Учень: «It's a hall».

Аудіювання

— Коли ви знайомите учнів з новою граматичною структурою чи лексикою, учні спостерігають за вашою артикуляцією та мімікою, уважно слухають, повторюють за вами, копіюючи вашу вимову, міміку та жести.

— Багаторазово вживайте нові граматичні структури та лексику. Важливо пам'ятати, що учням потрібен деякий час для того, щоб навчитися вживати певні структури та лексику, які вони розуміють.

Коли і як вживається рідна мова на уроках іноземної мови?

— Якщо необхідно дати інструкції чи пояснення на рідній мові: спочатку скажіть речення на іноземній мові, повторіть рідною мовою, і знову на іноземній мові («Sandwich language»).

— З часом намагайтесь вживати рідну мову рідше. Спілкуйтесь з учнями тільки іноземною мовою. На початковому етапі навчання головна мета вчителя — навчити учнів любити іно-

земну мову. Учні часто не розуміють, як багато вони знають. Вони не впевнені в своїй здатності розмовляти на іноземній мові. Заохочуйте їх, вимагайте, щоб під час уроку і навіть на перерві до і після уроків іноземної мови вони розмовляли тільки іноземною мовою.

— Звертайте увагу на вимову тих звуків іноземної мови, яких немає в рідній мові. Тренуйте учнів у вимові таких звуків та слів, вчіть їх відрізнити звуки, схожі за вимовою. Важливо з перших уроків працювати з рифмовками, віршиками, піснями, слухати їх на аудіокасетах.

Відео

— Учні початкових класів із задоволенням працюють з відеоматеріалом, але слід пам'ятати, що увага учнів не стійка.

— Введіть необхідні слова до початку демонстрації відеофрагменту. Після кожного епізоду зупиняйте відеопоказ і перевіряйте розуміння його за допомогою запитань:

Що він (вона) сказав?

Що він зробив?

Що (хто) це? Де?... Коли?

— Після перегляду відео опишіть одного з героїв і попросіть учнів сказати, хто це.

— Дайте учням завдання намалювати епізод чи героїв відеофрагменту і розповісти про малюнок на іноземній мові.

— Повторюйте перегляд одного і того ж відеофрагменту декілька разів: учні повинні навчитися слухати і розуміти іноземну мову.

Н. М. ДЗЮБА,

завідувачка науково-методичного центру іноземних мов ООІУВ.

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Роль, яку має відігравати історія серед основних навчальних предметів, є визначальною проблемою сьогодення Європи.

Минуле не проходить без сліду — лише віддається з роками. Про нього нагадують фотографії, листи і, особливо, дати.

Чим далі від нас відходять роки Великої Вітчизняної війни, тим більше усвідомлюється величезне значення героїчних звершень того часу.

Пам'ять війни — це пам'ять серця, і її несуть крізь роки нові й нові покоління людей, схилившись у шані перед солдатами Великої Вітчизняної.

Безсмертним постає в наших очах подвиг тих, хто здобув Перемогу.

60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні ми відзначатимемо у 2005 році. Знову і знову дошукуємося джерел мужності, сили духу, самопожертви — усього того, що продемонстрував у роки війни наш солдат-захисник.

Мета цих досліджень — не судити, не звинувачувати, а зрозуміти обставини, які спонукали людей братися за зброю, щоб застерегти майбутні покоління від жорстокості й кровопролиття. Тому варто, висвітлюючи тему Великої Вітчизняної війни, перш за все звернути увагу учнів на внесок українського народу у здобуття перемоги над фашизмом, допомогти учням усвідомити, що наш обов'язок — берегти духовну єдність з поколінням, для якого любов до рідної землі — не просто слова. Ця єдність поколінь є духовною основою сучасної України.

З метою поглиблення знань учнів щодо даного періоду нашої історії було б доціль-

ним запровадити факультативи, курси за вибором.

Пропонуємо 12-годинні курси: «Маловідомі сторінки Великої Вітчизняної війни»; «Події Великої Вітчизняної війни на території нашого краю»; «Погляди очевидців та дослідників Великої Вітчизняної війни».

Вчитель має право самостійно вибрати проблему курсу, скласти його програму та впроваджувати в навчальний процес (за умови затвердження авторського курсу в ООІУВ).

Заслужовують на увагу авторські програми спецкурсів з історії рідного краю, які викладалися в загальноосвітніх навчальних закладах міста Одеси та області в 2003/2004 навчальному році. Подаємо неповний перелік програм та їх авторів.

Л. В. Кушнір (вчитель історії ЗНЗ № 1, м. Одеса). Історія та культура рідного краю.

О. В. Заїка (вчитель історії ЗНЗ № 120, м. Одеса). Історія та культура рідного краю.

Н. І. Бедікян (вчитель історії ЗНЗ № 13, м. Одеса). Історія нашого краю в творах літератури і мистецтва, в історичних документах і дослідженнях.

Ілона Железнякова-Попова (вчитель історії Болградської гімназії). Історія болгарського народу.

Н. І. Бедікян (вчитель історії ЗНЗ № 13, м. Одеса). Особистість і маси в історії.

Важливою складовою уроків історії, факультативних занять є проведення екскурсій з використанням місцевих краєзнавчих музеїв,

пошукової роботи по укладанню «Книги Пам'яті», зустрічей з учасниками Великої Вітчизняної війни.

Вивчення історії рідного краю шляхом проведення дослідно-пошукової роботи на місцевому матеріалі, дає можливість вчителю навчати учнів умінню робити історичний аналіз, співставляти факти і події, визначати причини, роль та місце конкретних осіб, груп у минулому, сучасному і майбутньому.

Для кращого розуміння учнями історії дуже важливими, поряд з письмовими документами, є наочні приклади минулого.

Притягальна сила краєзнавства також сприяє формуванню в учнів інтересу до вивчення і збереження історичного середовища.

Безпосередньо історичну атмосферу можна створити в кабінеті історії.

Навряд чи є потреба переконувати Вас, шановний колего, в результативності кабінетної системи роботи. Говорячи історичними категоріями, вчитель, який працює за кабінетною системою, веде осідлий спосіб життя. А з історії людства відомо, що цивілізація, яка веде осідлий спосіб життя, є найбільш розвинutoю, завжди залишає після себе потужний культурний шар, ніж інші типи цивілізацій.

У той же час вчитель, який не має обладнаного кабінету, свого постійного, обжитого і облаштованого за своїми уподобаннями та можливостями окремого, і тому рідного для нього простору, змушений вести кочовий спосіб життя.

Це суттєво знижує ефективність його роботи і як наслідок — зниження результативності роботи учнів.

Тому з метою удосконалення організації навчально-виховного процесу, підвищення рівня розвитку учнів пропонуємо докласти зусилля для створення (де на цей час відсутні) умов та удосконалення роботи кабінету.

Звернемо увагу на навчально-методичний комплекс кабінету, як на показник професійної зрілості педагога. Він може складатися з ряду структурних елементів.

Джерела та література:

- збірники документів, хрестоматії;
- основні і додаткові підручники;
- довідкова література (словники, енциклопедії тощо);
- наукові та методичні видання;
- художня література на історичну тематику;
- періодичні видання або витяги з них;
- роздатковий матеріал тощо.

Наочні посібники:

- настінні карти;
- учнівські атласи;
- контурні карти;
- таблиці, схеми;
- фотоальбоми, тематичні каталоги;

- демонстраційні матеріали для кодоскопа;
- діафільми та слайди;
- відеотека;
- інформація на електронних носіях;
- матеріали, зібрані чи виготовлені вчителем та учнями.

Навчальна документація:

- нормативні документи: Конституція України, Закони України про освіту, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХ столітті, Державні стандарти (галузь «Суспільствознавство»);
- програми;
- навчально-тематичне планування;
- графік проведення тематичної атестації з кожного курсу, який читається в кожному класі;
- матеріали для тематичної атестації з конкретної теми кожного класу;
- тематичні папки для накопичення розробок уроків та напрацювань учителя;
- правила техніки безпеки при роботі в кабінеті.

Узагальнюючи досвід роботи вчителів суспільних дисциплін навчальних закладів міста Одеси та області за останній рік, слід відмітити таких вчителів: С. М. Вегерчук, О. В. Тимошенко (гімназія № 2, м. Одеса), І. О. Войтович (юридичний ліцей, м. Одеса), С. Г. Джафарова (ЗНЗ № 117, м. Одеса).

Для навчальних закладів області, які достатньо обладнані електронними засобами навчання, пропонуємо:

- електронний навчальний курс з нової історії для 8 класу (рекомендовано Міністерством освіти і науки України);
- електронний навчальний курс з історії України для 5 класу (виготовлено на замовлення МОН України);
- електронний атлас-довідник «Україна та її регіони».

Перелік настінних карт з історії України (які мають гриф Міністерства освіти і науки України) подано в журналі «Наша школа», № 4, 2003 р.

У 2004/2005 навчальному році історія України та всесвітня історія зберігаються як самостійні курси, викладання яких бажано здійснювати за принципами паралельності і синхронності. Для учнів 5—11-х класів (10—11-х класів універсального та філологічного профілю) чинною є програма 2001 р. видання («Шкільний світ»).

Для класів фізико-математичного, природничого, технологічного, спортивного профілю діючими є програми, надруковані в журналі «Історія в школах України», № 5, 2003 р.

Програма для класів суспільно-гуманітарного профілю з історії України надрукована в журналі «Історія в школах України», № 4, 2003 р., із всесвітньої історії — в журналі «Історія в школах України», № 2, 2002 р.

Перелік підручників, навчальних посібників, які можуть бути використані в процесі навчання в 2004/2005 навчальному році буде опубліковано в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України».

Увага! «Основи філософії»

Пізнати сутність сучасної дійсності, сформувати власні погляди на Людину і Світ, зрозуміти їх взаємозв'язок і взаємозалежність, визначити шляхи подальшого розвитку нашого набуття допоможуть учням курси «Людина і світ», «Людина і суспільство», «Основи філософії».

Звертаємо увагу адміністрацій навчальних закладів на те, що курс «Основи філософії» (тобто «Людина і світ» або «Людина і суспільство») має повне навчально-методичне забезпечення і повинен обов'язково вивчатись в 11-му класі будь-якого профілю.

Години, передбачені на вивчення даних предметів, не можуть бути використані для інших курсів.

Для класів суспільно-гуманітарного профілю діючою є програма «Основи філософії» (журнал «Історія в школах України», № 6, 2004 р.).

З метою удосконалення навчального процесу, ефективної адаптації старшокласників до філософської термінології та способів світоглядного вибору пропонуємо методичний посібник для вчителя «Людина і світ», 11 кл. (автор: Т. В. Ладиченко, Т. В. Бакка, О. В. Желіба).

Увага! «Основи правознавства» та «Громадянська освіта»

Правове невігластво, як і правовий нігілізм, є досить характерним для значної частини населення. Це надає проблемі правової освіти особливої ваги. Складні соціально-політичні та економічні зміни, що відбуваються в усьому світі, і особливо в новостворених країнах, змушують замислюватись над реаліями, які нас оточують, переоцінювати уставлені погляди та стереотипи поведінки, реформувати правову систему. Ми, безумовно, усвідомлюємо, що відбувається демонтаж тоталітарної ідеології, під всеосяжним впливом якої формувалася правосвідомість більшості населення.

Змінились й сучасні орієнтири. Нині розвиненість національного законодавства характеризується рівнем запровадження загальнолюдських принципів і норм, що напрацьовані демократичними країнами і закріплені у відповідних деклараціях та інших правових документах міжнародного рівня. Досконалість правових норм, у свою чергу, є основою гармонізації суспільних відносин та перманентного їх розвитку, що вважається необхідною умовою існування і стабільного розвитку країн у сучасному світі.

Сучасна точка зору полягає в тому, що основи правових знань не повинні бути прерого-

вою лише вузького кола фахівців. Усі громадяни України мають право на здобуття необхідного мінімуму правових знань.

Курс «Основи правознавства» й надалі викладатиметься в 9 класі за програмами під редакцією І. Б. Усенка та І. І. Котюка (Київ, «Шкільний світ», 2001), а у профільних класах — за програмами «Правознавство для ліцеїв, гімназій, класів з поглибленим вивченням правознавства» (І. І. Котюк, журнал «Історія в школах України», № 5, 2002; І. Б. Усенко «Конституція України і основи правознавства в школі: книга для вчителя»).

Сьогодні чимало уваги приділяється розвитку національної правової свідомості — вихованню громадян, які дотримуються норм співіснування, прийнятих у даній країні, традицій своїх співвітчизників. Рада Європи докладає значних зусиль для запровадження такого предмета, як громадянська освіта. Так, 2005 рік оголошено Радою Європи роком громадянської освіти.

Одним із найважливіших завдань громадянської освіти в Україні є формування в молоді вміння приймати свідоме рішення, здійснювати вільний усвідомлений вибір; розвивати навички розуміння норм і правил поведінки в суспільстві та поважати їх, забезпечувати учнів знаннями законів і прав людини, виховувати почуття особистої відповідальності та громадянського обов'язку.

Громадянський досвід набувається як на уроках, так і в процесі позакласної та позашкільної діяльності. Рівень громадянської освіти учнів зростає у тому разі, коли навчальна програма в школі та громадянська діяльність у суспільстві гармонійно поєднуються. Отже, аспекти громадянської освіти повинні не тільки знаходити своє чітке відображення у процесі навчання, а й бути основними та наскрізними в цілісній системі шкільного життя.

Велика робота в даному напрямку проводиться в ЗНЗ № 84 (м. Одеса), ЗНЗ № 4 (м. Іллічівськ), ЗНЗ № 8 (м. Ізмаїл), Городненському ЗНЗ, Виноградівському ЗНЗ (Болградський район), Кам'янському НВК (Ізмаїльський район).

Реалізація громадянської освіти передбачає як автономне викладання відповідного курсу, так і включення його компонентів у тематику різних шкільних предметів і позакласних заходів, а також відповідну реорганізацію шкільного життя, що надає цілісності процесу навчання і виховання.

З метою розширення мережі шкіл, в яких викладатимуться курси «Ми — громадяни» (9 клас), «Громадянська освіта» (9—11 класи) пропонуємо в 2004/2005 навчальному році провести двотижневі курси підвищення кваліфікації вчителів, семінари-тренінги, учнівські конференції, проекти, акції. Більш детальну інформацію можна отримати в статті «До відо-

ма вчителів історії, правознавства та громадянської освіти» (журнал «Наша школа», № 4, 2003 р.).

Пам'ятаймо, що від компетентності вчителя залежить і компетентність учнів.

Отже, предмети соціально-гуманітарного циклу дають учням систематичні знання про

суспільство і безпосередньо спрямовані на формування громадянських компетентностей.

О. М. ЛЕВЧИШЕНА,

завідувачка науково-методичною лабораторією історії, правознавства та громадянської освіти ООІУВ

НАРОДЖЕНИЙ ДЛЯ ДОБРА Й ЛЮБОВІ **(Театралізована літературно-музична композиція,** **присвячена 110-річниці від дня народження** **О. П. Довженка)**

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Ведучий.

Ведуча.

Довженко.

Баба Довженкова.

Читець в одязі селянина (селянки)
із с. Сосниці.

Іван Орлюк.

Запорожченко.

Лиманчук.

Партизани,
4—5 чоловік.

Командир.

Бійці,
5—6 чоловік.

Чиновник з «портохвелем».

Жіночий вокальний ансамбль.

* * *

На передньому плані сцени — письмовий стіл зі скромною настільною лампою. На столі — книги, папери. Біля столу — стілець. На заднику — портрет О. П. Довженка та слова: «Я народився для добра й любові...». Під портретом — лаврова гілка чи букет польових квітів з маками, колосками та цвітом Петрових батогів, вирізані із цупкого паперу.

На авансцену виходять двоє ведучих, стають з протилежного від столу боку.

Ведуча. Якби хтось із великих, обдарованих незрівнянним талантом митців захотів відобразити в музиці долю української літератури, то однією із найсвітліших, найпрозоріших і найпечальніших мелодій вплелася б у неї тема Довженкової долі, Довженкової творчості.

Ведучий. Найвидатніший режисер всього слов'янського світу, автор фільму «Земля» — одного із 12 найкращих кінофільмів «усіх часів і народів», що на Всесвітній виставці 1958 року в Брюсселі був визнаний шедевром світового кіномистецтва, творець нового, незнаного раніше літературного жанру кіноповісті — Довженко був одержимий творчою енергією,

одержимий любов'ю до рідної української природи, до справжньої, одухотвореної людини.

Ведуча. Він був художником-карикатуристом і письменником, автором сценаріїв і режисером. Він міг бути архітектором і будівельником. Його винятковий талант — до чого б не дотикався — здатний був творити високе й натхненне.

Під час останнього монологу ведучої з-за куліси виходить Довженко, сідає до столу, заглиблюється в папери.

Довженко (*зацікавившись одним із своїх записів, читає*). ...Без краю погіршувало моє життя Брест-Литовське шосе — дорога до кінофабрики... Десять літ я зриваю з цієї вулиці всі п'ять недоладних рядів телефонних, телеграфних і трамвайних стовпів і ховаю їх у землю. Я засипаю рови й заміняю їх невисокими чепурними будинками... Я реконструюю Галицький ринок — місце, що найбільш розчаровує в Києві, — і перетворюю його в озеро з красивою набережною...» (*Піднімає голову, посміхається*). «Моя уява доходить до впевненості, що тільки після цього всі режисери одразу почнуть робити хороші фільми...» (*Засміявшись, ніби сам над собою, схиляється до письма*).

Ведучий. Це — не літературна вигадка. Довженко й справді подав до партійного керівництва Києва проект реконструкції столиці. Там його сприйняли як дидака, адже Київ реконструювали за проектами, затвердженими в Москві. Реконструювали так, щоб «якнайбайливіше» знести з лиця землі найдавнішу і найпрекраснішу пам'ять про історію й культуру українського народу.

Ведуча. Творча енергія митця не була реалізована повною мірою. Але й створеного ним виявилось досить, щоб це ім'я — Олександр Довженко — було вписане на скрижалі світової культури.

Народившись у 1894 році в селі Сосниці, що на берегах зачарованої красуні Десни, в селянській сім'ї, серед такого темного й змученого, але, разом з тим, такого щирого й та-

кого талановитого народу, він до кінця своїх днів творив натхненний міф української людини — міф, що живився тугою за батьківщиною, мрією про життя в ній — гідне високої внутрішньої краси свого народу-творця, народу-поета.

Ідуть зі сцени

Довженко (*пише і промовляє.*) До чого ж гарно і весело було в нашому городі!.. Ото як вийти з сіней та подивитись навколо — геть усе зелене та буйне! Город до того переповнювався рослинами, що десь серед літа вони вже не вміщалися в ньому... Чого тільки не насадить наша невгомна мати!.. (*Піднімає голову, ніби згадуючи...*) «Нічого я в світі так не люблю, як саджати що-небудь у землю, щоб проізрастало»... — любила повторювати вона... (*Знову схиляється, пише.*)... А на погребні любив спати дід. (*Знову задумливо, відкинувшись на спинку стільця, говорить, ніби пригадуючи.*)... Дід у нас був схожий на Бога. Він був наш добрий дух луку і риби... розмовляв з кіньми, з телятами, з травами, зі старою грушою — з усім живим, що росло й дихало довкола... (*Пише далі.*) Найбільше дід любив сонце...

А баба — дідова мати — була малесенька, прудка!.. (*Сміється.*) А очі мала такі видючі, що схватись від них не могло ніщо в світі... Отак, як дід любив сонце, так баба любила прокльони. Їй можна було по три дні не давати їсти, але без прокльонів вона не могла прожити й дня...

Вбігає «баба». Довженко трохи віджахується, ніби аж зіщулюється за столом.

Баба. А куди ти..., бодай тобі ноги повсихали! Куди ти тютюн ламаєш, бодай тобі руки й ноги поламало! А бодай ти не виліз із того тютюну до второго пришествія! Бодай ти зів'яв був, невігласе, як ота морквичка зів'яла від твоїх каторжних рук! (*Падає навколішки, розмашисто хреститься.*) Мати Божа, Царице Небесна! Побий його, невігласа, святим твоїм амофором! Як повисмикував він із землі святої оту морквочку, так повисмикуй йому, Царице милосердна, рученьки й ніженьки, поламай йому всі пальчики й суставчики. Миколаю Угоднику, Святий Юрію на білому коні, на білому сідлі, покарайте його своєю десницею, щоб не їв він тої морквочки, бодай його пранці з'їли, та бодай же його шашіль сточила! (*Біжить за сцену.*)

Довженко (*що впродовж монологу Баби дивився на неї, сумно посміхаючись, розводить руками, мовби підсумовуючи.*) Це була натхненна творчість її палкої темної душі... (*Схиляється, пише.*) ... Доглядали мене змалечку аж чотири няньки. Це були брати мої. Пожили вони щось недовго, бо рано, казали, співать почали. (*Задумується, поринувши в спогади.*) Ото було вилізуть усі четверо на

тин, та як почнуть співати!.. І де вони переймали ті пісні? І хто їх учив?..

На сцену виходить Читець. Це чоловік у старовинному простому селянському одязі, що може сприйнятись як свідок описуваної події. Довженко ступає до куліси, слухає, згадує...

Читець. Коли вони померли від пошесті всі в один день, люди казали: «Ото Господь забрав їх до свого ангельського хору». Довідавшись на ярмарці, що дома діти загинуть..., батько ударив по конях! Як він промчав ті тринадцять верстов, як гукав на Десні перевозу — про те довго гомоніли в селі. А дома вже бачили тільки, як ударився він мокрими кіньми в ворота, аж ворота розбились, і покалічені коні попадали в кривавій піні.

— Ой сини мої, сини! Дітки мої, соловейки!.. Та чого так рано відспівали?!

Потім він позивав їх орлятами, а вже мати — соловейками. А люди ридали і довго жаліли, що ні рибалок не вийде вже з них, ні косариків у лузі, ні плугатарів у полі, ні воїнів славних...

Довженко. З чим порівняти глибину батькового горя?! Хіба з темною ніччю. У великій горі прокляв він ім'я Боже, і Бог мусив мовчати...

Читець. Подібний вибух розпачу і гніву бачили в нього над Дніпром через півстоліття, коли вдруге плакав він на Київських горах, докоряючи всім до одного. Правий був чи неправий поневолений старець — не нам його судити...

Довженко. Багато бачив я гарних людей, але такого, як батько, не бачив... Скільки він землі переорав, скільки хліба накосив! Як вправно робив, який був дужий і чистий!

Читець. І коли він, покинутий усіма на світі вісімдесятилітній старик, стояв на майданах безпритульний у фашистській неволі, і люди вже за старця його мали, подаючи копійки — він і тоді був прекрасний! (*Іде зі сцени.*)

Довженко (*проходячи авансценою до протилежної куліси.*) Ось він — стоїть переді мною далеко на київських горах. Прекрасне лице його посиніло від німецьких побоїв. Руки й ноги спухли, і голос уже однімає востаннє, навіки. І я ледве чую оте далеке його: «Ой, діточки мої, соловейки...» (*Відвернувшись, ніби змахнувши непрошену сльозу, прямує за кулісу, протилежну тій, де залишився стіл.*)

Наприкінці Довженкового монологу із-за куліси, поблизу якої знаходиться стіл, виходить Чинювник з портфелем. Він крадькома перегортає папери, заглядаючи в них, щось занотовуючи в записник. Побачивши, що Довженко йде зі сцени, гукає насмішкувато.

Чинювник. А чи не занадто вже славословите ви і старих людей, і село, і стару свою хату?

Довженко (*обертається.*) Ні! Чому я мушу зневажати своє минуле?.. Горе людині,

коли, обертаючись до криниці дитинства, нічого не бачить вона дорогого, ніщо не гріє її... Безбарвна така людина, яку б посаду вона не посідала! І труд її — безбарвний! (Пішов.)

Чинювник (хитає головою, щось із таємничим виразом занотовує). Так і запишем: «безбарвний»... Ішь-ти!.. — безбарвний... (Бере портфель, іде зі сцени.)

Входять ведучі.

Ведуча. Десна! Мое слово до тебе,
Красуне — поліська ріка.
Давно ти не бачиш край себе
Хлопчину — Довженка Сашка.

Ведучий. Та вся Україна, як мати,
Кричала до серця йому,
Коли клекотіли гармати,
Коли на багнетах розп'ята
Горіла в огні і в диму.

Розходяться кожен до своєї куліси. Чуються вибухи, тріскотня кулеметів. Гасне світло. Лише один промінь блукає по сцені, потім спиняється на постаті Орлюка.
Вбігає Іван Орлюк, озиряється довкіл.

Орлюк. Україно! (Стає на коліно, набирає у вузлик землі.) Прощай! (Підводиться.) Прощай і пам'ятай: завжди, де б ми не були, доки ми живі — житимеш і ти! (Вибігає, гуркіт канонади посилюється.)

На затемнену сцену виходять дівчата — учасниці вокального ансамблю, в буденному українському одязі: біла, ледь поцяцькована сорочка, темна спідниця, босі, лише зі стрічками на голові, що служать не прикрасою, а просто ознакою національної належності. Дівчата виконують пісню «Боже, Україну збережи!». Промінь світлий блукає по сцені десь зверху, лише на мить вихоплюючи з темряви то одну, то іншу постать співачок. Відспівавши, дівчата ідуть зі сцени. Ведучі увесь час знаходяться з протилежних боків сцени біля самих куліс. Після виходу дівчат поспівають кілька кроків уперед. Світло з'являється, але має бути не яскраве, дещо пригашене.

Ведуча. З перших днів війни Довженко на фронті. Його стаття «До зброї!» друкується майже одночасно в 14 виданнях, а оповідання «Ніч перед боем» лише за один 1942 рік перевидається 18 разів 12 мовами!

Ведучий. Та коли в 1943 році з-під його пера виходить повість «Україна в огні» — твір про залишену на поталу фашистам, скривавлену й сплюндровану українську землю — тоталітарна м'ясорубка владно втягує митця під свої ножі. (Відходить до своєї куліси.)

Ведуча (відходячи до своєї куліси). 31 січня. 1944 рік. Засідання Політбюро ЦК ВКП(б). Виступ Сталіна.

Голос Сталіна. Вмісто того, штоби паказать таржэство лэнінских ыдей, в кынаповэсти ни аднаго слова а нашэм вэліком Лэніне... Ы эта — нэ случайна! Довженка крытыкует работу нашэй партыи па разгрому нашых класавых врагов. А эту работу мы, как ызвэсно правадылы в полнам саатвэтствыи с бэс-смэртным учэным Лэніна!

З'являється група партизанів, що вштовхують Запорожця.

Запорожець (починає говорити ще за кулісами.) Позвикали до класової боротьби, як п'яниця до самогону! Доведе вона вас до загибелі... Вбивайте! Ну!.. Доставите радість полковнику Краузе, соблюдіть чистоту лінії!.. Вам же тільки, щоб лінія була чиста, хоч і земля пуста. Вбиваймо! Викорчовуймо один одного «залізною мітлою!» «Кальоним железом!.. — на сміх і глум ворогам! Перевиконуйте план по знищенню!»

Партизан. Ось! Ось воно — полум'я класової боротьби у світовій війні!

Запорожець. Помовч, дурню! Я не знаю сьогодні класової боротьби і знати не хочу. Я знаю — вітчизну! Народ гине! (Кричить.) Я — раб! Чий??? Та отих німецьких пролетарів — робітників і селян! І дочка моя — рабиня їхня! Стрільай, класова чистюля! Ну! Чого став? Стрільай, кажу!!!

Партизани. Ах ти, фашистський прихвостню! Розстріляти пса! (Виводять Запорожця в протилежну кулісу.)

Голос Сталіна. Ытак, Довжэнка пазваляет сэбэ ыздэваться над такымы свящэнымы для каждага савэцкага чэлавэка паняттями как класавая барба ы чыстата партыйнай лінії... Он крытыкует такжэ палитыку партыи в деле калхознаго страйтэльства, ызображаает дело так, будто калхозный строй убыл в чэлавэчэское дастоынство и нацыональную гордост.

На авансцені з'являється Довженко з нотатником.
Щось занотовує, перечитуючи.

Довженко. Коли прокурор партизанського загону Лиманчук узнав, що захоплено в полон жінку капітана Пальме, він страшенно зрадів і заочно присудив їй до розстрілу як підлу зрадницю вітчизни. Він недавно прибув сюди з Великої землі з «високою місією» чинити в самому пеклі боротьби справедливий суд над підлими відступниками, запроданцями, націоналістами та іншим пропащим людом... Він був людиною кришталевої чесності й такого ж душевного холоду. У нього не було любові до людей. Він любив себе й інструкції. Він був самий розумний з усіх людей, яких знав...

...Коли її вели на допит, вона ледве йшла. Сотні ворожих очей пронизували її презирством і ненавистю. Гидкі, страшні слова глушили її..., плутались під ногами, і вона хиталась, мов п'яна... Їй хотілося вмерти. Вона спотикалася. (Відходить до куліси, сумно дивиться на те, що відбувається на сцені.)

На сцену виходить група партизанів. Виводять Христину.

Партизани. В розход, гадину! Гей, звідки ти, шмаро? Націоналістка!

Лиманчук (*підходить до Христини*).
Націоналістка??

Христина. Да... Ні...

Лиманчук. Да чи ні?!

Христина. Я... не знаю...

Лиманчук. Викручується!.. Не викрутишся!
Чого ти вийшла за нього?

Христина. Не хотіла їхати до Німеччини...
Боялась смерті... Я тікала. Вони мене
ловили... били, гвалтували...

Лиманчук. Пальме катував тебе? Примушував
силою?

Христина. Він спас мене. Він добрий,
м'який...

Партизани. Повія! Устілка!

Христина. Так.

Лиманчук. Де твоя національна гордість?!
Де твоя людська гідність? Де твоя честь дівоча?
Де? Нема? Відповідай!

Христина (*тихо*). Нема... (*Раптом, ніби
прокинувшись*.) Слухайте! Я знаю, що мені
не вийти звідси живою... Так скажіть же мені
хоч перед смертю: чому? Чому немає в мене ні
оцеї національної гордості, ні честі, ні людської
гідності? Чому — немає?!

Лиманчук та партизани. Годі! Повія!

Христина. Яка я повія?! Мучениця я... і я
(*до Лиманчука*) вас питаю: чому я виросла не
гордою, не гідною? Чому до війни ви міряли
наші дівочі чесноти на трудовень і на центнери
бурякові? Я пам'ятаю вас... Ви прошмигнули
через наше село... Я наливала вам воду в
радіатор... Він у вас протікав і ви лаялися — так
голосно й гидко...

А я плакала й питала вас, чи будуть фашисти
у нашому селі... Може б я втекла тоді...
А ви... Ви пам'ятаєте, що ви сказали мені?
Ви назвали моє питання провокаційним!.. І я
зосталась... під німцем... повія і стерво.

І от ви — чисті, а я — ні! Ви презираєте
мене й судите, загрожуючи смертю... А я хочу
вмерти! Хочу! Мені гидко! Чим? Чим ви можете
покарати мене? Мене життя вже так пока-
рало, що більшої кари й не придумати?

Лиманчук. Товариші!!!

Партизани виводять Христину, Лиманчук іде за
ними.

Довженко. Багато бачили люди такого,
що мало б бути заборонене для людських
очей... Якесь немов тавро жаху й скорбот,
того, що лежить за межами обурення й відчаю
упало на них, закарбувалося й довго-довго не
зникне вже, як прокляття долі...

Багато благородної праці, багато ласки й
доброї згоди треба принести в життя, щоб
загоїти душевні каліцтва й рани людські... (*Іде
зі сцени*.)

Із-за куліси чується пісня «Засвіт встали козаченьки» у
неголосному виконанні чоловічих голосів. Із-за куліси від
задника по діагоналі через сцену виходить група бійців
на чолі з командиром. Не доходячи авансцени, спиняють-
ся, задивляючись в далечінь.

Командир. І пам'ятайте: на яких би фрон-
тах ми сьогодні не були — ми б'ємося за Ук-
раїну! Ось вона — димує перед нами в поже-
жах — наша мучениця, рідна земля. Ми б'ємо-
ся за те, чому немає ціни у світі — за Україну!

Всі бійці (*неголосно, зітхнувши*). За
Україну!

Командир. За чесний український народ.
За один — єдиний сорокамільйонний народ,
який в століттях Європи не знайшов собі люд-
ського життя на своїй землі... За народ — роз-
терзаний і розщеплений.

Всі бійці. За наш український народ!..

Командир. Тож не гаймо часу, вперед.

Бійці з командиром виходять.

Голос Довженко. Ні! Ні, товаришу
Сталін! Щоб ви були навіть і богом, і тоді не
повірих би я вам! Та невже любов до свого
народу — це націоналізм? Чи націоналізм в
тому, що я не вмю потурати глупоті холодних
діляг-чиновників? Чи може націоналізм — в
невмінні художника стримати сльози, коли
його народу боляче?!

Ведуча й ведучий виходять на сцену.

Ведуча. Рівно через рік після Пленуму
Довженко запише в своєму «Щоденнику»:
«Сьогодні роковини моєї смерті. Мене поруба-
но, посічено на шматки й скривавлені частини
моєї душі кинуті на ганьбу й поталу на всіх
зборищах... Я народився для добра і любові.
Мене вбила ненависть великих якраз у момент
їхньої малості».

Ведучий. А ще через 10 років — як скрик
довічного зраненого птаха — прозвучить у тому
ж щоденнику: «Я давно вже похований і забу-
тий. Земле рідна! Коли б хоч ти була щаслива!»

З-за кону спочатку тихо, потім наростаючи, звучить мелодія
(без слів) пісні «Лелеченьки» (З далекого краю
лелеки летіли...).

Ведуча (*на тлі мелодії*). Він рано відій-
шов у вічність — птах з підрізаними крильми,
митець, позбавлений найприроднішого права:
жити й творити на своїй землі, серед рідного
народу.

Ведучий. Поховати себе він заповів в Ук-
раїні.

Виходить група дівчат, виконують пісню «Лелеченьки».
Після виконання залишаються на сцені. На сцену вихо-
дять всі учасники дійства.

Командир.

Над безоднею світу висока скала

Стоїть і хитається в хмарах синіх.

На білому тлі золотого стола

Відбилися пера стальної гусині.

Запороженко.

Встають над скалою і сонце й гроза,

І дні пропливають над нею без ліку.

Схилився в задумі там геній-козак

З жорстокого віку, двадцятого віку.

1-й солдат.
Він іде до стола, осіяний добром,
Він пише слова золотим пером.
Дівчина.
Він іде до стола крізь буденності хмиз,
У буремнім вогні беззупиння живого...
Орлюк.
Це він — не зійшов до народу вниз,
А рвійно злетів до народу свого!
Ведучий.
Він посивів, як голуб із отчого дому,
Від тривоги і дерзань, від симфонії грому.
Ведуча.
Та над серцем його, де калина у цвіті.
Всі.
Вічно сяє Україна, як сонце в zenіті!

У композиції використані тексти кіноповістей О. П. Довженка, «Щоденник» письменника, доповідь Й. Сталіна на Пленумі ЦК ВКП(б) 31 січня 1944 року; матеріали статей І. Кошелівця з кн. «Сучасна Україна в УРСР», «Пролог», Нью-Йорк, 1964 р., хрестоматії з української літератури та літературної критики ХХ віку «Українське слово», «Рось», К., 1992 р.; журналу «Дивослово»; поетичні твори сучасних українських поетів.

Автор композиції —

Г. А. МОГИЛЬНИЦЬКА,
ст. викладач кафедри методики ви-
кладання гуманітарних дисциплін
ООІУВ.

Вчителям болгарської мови та літератури в Україні

МЕТОДИЧЕСКИ ПРЕПОРЪКИ ЗА УЧИТЕЛИТЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Учебната дейност през 2004/2005 уч. г. трябва да се регламентира от Програмата по български език за 5—9 клас (В. М. Терзи, Л. В. Славова) вж. «Наша школа» брой 3, 1997, с. 28—31. Програмата по българска литература за 10—11 клас (И. Семенов), които са утвърдени от МОН Украйна отпечатани в сп. «Наша школа» брой 4, 2000 г.

Необходимо е да се работи творчески с Програмата, като се включат отделни въпроси и по история на България, и по история на Украйна.

В началния курс в училищата с национален български състав на учениците се работи по програми, разработени от самите учители и утвърдени в ООИУУ. В 5—9 клас по български език учителите могат да използват «Програмата по български език», издадена през 1987 г. (за 2 годишно факултативно изучаване). В 10—11 клас по български език се прави преговор и обобщение на изученото 5—9 клас.

При оценяването на устни и писмени работи учителите трябва да се съобразяват с «Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з мов національних меншин, які вивчаються як окремий предмет» вж. «Наша школа» брой 4, 2003, с. 78—90.

Резултатите от обласната олимпиада по български език

Тази година Откритата олимпиада по български език и литература се проведе на

10 март 2004 г. В нея състезаваха се представители от пет района: Арцизки, Болградски, Измаилски, Татарбунарски, Саратски. Общо 17 участници са наградени с Дипломи от I, II, III степен.

С Дипломи на Олимпиадата са наградени:

I степен

1. Мария Корева — 10 кл., Городненско училище, Болградски район.
2. Надежда Минова — 11 кл., Городненско училище, Болградски район.
3. Нина Чепразова — 9 кл., Городненско училище, Болградски район.

II степен

1. Милана Атмажова — 9 кл., Криничненско училище, Болградски район.
2. Мария Димова — 10 кл., Болградска гимназия.
3. Мария Колева — 11 кл., Болградска гимназия.
4. Наталия Паскалова — 11 кл., Приморски лицей, Запорожка област.
5. Нина Ромалийска — 9 кл., Каменско училище, Измаилски район.

III степен

1. Елена Андреева — 11 кл., Болградска гимназия.
2. Алина Атмажова — 11 кл., Криничненско училище, Болградски район.

3. Евдокия Георгиева — 11 кл., Криничненско училище, Болградски район.
4. Юлия Димова — 10 кл., Криничненско училище, Болградски район.
5. Тетяна Иванова — 10 кл., Новотрояновско училище.
6. Надя Кишлалли — 10 кл., Болградска гимназия.
7. Настя Крюкова — 11 кл., гр. Бердянск, Запорожка област.
8. Елена Першина — 9 кл., Каменско училище, Измаилски район.
9. Елена Стуликова — 11 кл., Болградски район.

Трябва да се отбележи, че има ученици, които не се наградени с дипломи, но имат високи резултати. Това са:

1. Снежана Арабаджи — 11 кл., Ровненско училище, Гарутински район.
2. Оля Догаева — 11 кл., гр. Бердянск ЗНЗ № 2, Запорожка област.
3. Марина Донкоглова — 11 кл., Дмитровско училище, Татарбунарски район.
4. Людмила Дюлгерова — 11 кл., Криничненско училище, Измаилски район.
5. Мария Зайцева — 11 кл., Приморски лицей, Запорожка област.
6. Максима Иванова — 11 кл., Виноградовско училище, Арцизки район.
7. Юлия Кучер — 10 кл., Задунаевско училище, Арцизки район.
8. Елена Миндова — 11 кл., Каменско училище, Измаилски район.
9. Ирина Паскалова — 10 кл., Приморски лицей, Запорожка област.
10. Евгена Пейчева — 11 кл., Азовски лицей, Запорожка област.

11. Тетяна Рунчева — 11 кл., Приморски лицей, Запорожка област.
12. Тетяна Славова — 9 кл., Каменско училище, Измаилски район.
13. Юлия Терзи — 9 кл., Задунаевско училище, Арцизки район.
14. Тетяна Тодорова — 9 кл., Каменско училище, Измаилски район.
15. Олга Тропинска — 11 кл., Приморски лицей, Запорожка област.
16. Мария Узунова — 11 кл., Зорянско училище, Саратски район.

Децата се, състезаваха упорито, повече от тях показаха добри резултати.

В съответствие със Заповедта на Областното управление на образованието от 10.03.2004 г. № 93-ОД «Про підсумки III етапу обласної учнівської олімпіади з болгарської мови та літератури у 2003/2004 навчальному році», с Грамота на Одеско обласно управление за добра подготовка на участниците са наградени следните учители: И. С. Гайдаржи (Городненско училище), Донка Николова (Приморски лицей), И. П. Желязкова (Болградска гимназия), В. В. Минжирян (Новотрояновско училище), Д. Г. Плачкова (Криничненско училище), В. В. Радолова (Каменско училище), Т. Г. Турица (Каменско училище), Х. В. Яникова (Криничненско училище).

За да се постигне добър резултат необходимо е да се работи — упорито и постоянно. На учениците — успех в обучението по български език и литература, на учителите — успех в благородната им дейност!

Н. С. БУЗИАН,

методист отдела национальных языков и литератур ООИУУ.

Вчителю молдовської (румунської) мови та літератури в Україні

RECOMANDAȚII METODICE PROFESORILOR DE LIMBĂ ȘI LITERATURĂ MOLDOVENEASCĂ (ROMÂNĂ) ÎN ANUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT 2004/2005

Obiectivul principal al reformei învățământului în Ucraina este educarea cetățeanului conștient, cu o poziție activă de viață, bine pregătit, capabil să activeze creator și să se autoperfecționeze, un cetățean cu anumite opinii, deja formate, despre relațiile dintre diferite naționalități și culturi.

Luând în considerație că unul din mijloacele importante de automanifestare a personalității este limba, cu ajutorul căreia se exprimă re-

lațiile dintre oameni, spritualitatea, înțelepciunea lor, consider că studierea în școală a limbii și literaturii trebuie să fie una din direcțiile primordiale ale educației.

Elevii trebuie să rețină că ei sînt acei care poartă marea răspundere în fața poporului nostru pentru păstrarea, dezvoltarea, prosperarea limbii și culturii moldovenești. Sarcina principală a fiecărui profesor este de a găsi argumente, mijloace care îi vor ajuta pe elevi să-și

aleagă calea adevărată, rostul în viață; profesorul este dator să le creeze elevilor condiții prielnice, care vor contribui la autorealizarea, automanifestarea lor, condiții care vor favoriza personalității pomiculturale. Demult se știe: cu cât este mai convingătoare personalitatea profesorului, cu atât este mai mare influența lui asupra elevilor, și nu numai.

Instruirea asigură o influență educativă mai bună atunci, când elevul este încadrat activ, când se pregătește de lecții, când se află în postura unui recuzent al însenării unui subiect, când este purtătorul unei discuții pe temă etico-morală, legată de viața cotidiană, pentru rezolvarea căreia se cere mobilizarea întregii experiențe de viață a lui. Atare activități educă un elev sincer, onest, generos. Măsurile extrașcolare reușite lasă impresii de neuitat în sufletul elevului, dar și aici cu condiția că el participă activ la pregătirea și petrecerea acestor măsuri; spre exemplu, «Sărbătoarea zilei limbii materne», festivaluri tematice, serate consacrate scriitorilor omagiați ș. a.

Formarea și dezvoltarea posibilităților de creație ale elevilor reprezintă un alt scop, nu mai puțin important, al instruirii în școală. Instruirea în cadrul orelor de limbă și literatură trebuie să excludă dictatura profesorului. Este preferabilă pedagogia colaborării, care este însoțită de toleranță, căldură, sinceritate și care asigură, la rândul ei manifestarea emotivă a elevilor; educă în sufletul copilului dragostea de tot ce e frumos și sfânt, omenia, caritatea, dragostea de patrie, natură. Numai o astfel de persoană poate fi fidelă moștenirilor din străbuni, se poate manifesta nu numai prin cuvinte, dar și prin fapte.

Dezvoltarea posibilităților comunicative ale elevilor (audierea, comunicarea orală și scrisă, citirea) constituie scopul bine determinat al orelor de limbă maternă, însușirea comunicării orale și scrise depinde în mare măsură de nivelul capacităților elevilor de a citi și audia.

Este de menționat că înțelegerea după auz (audierea) în școală (exprimarea profesorului, colegilor de clasă în procesul instruirii și în timpul măsurilor extrașcolare) este una din căile cele mai importante de asimilare a informației orale, însă, nu de puține ori elevilor le este greu să repete ceea ce spune profesorul la lecție cu toate că au ascultat atent. Studiind problema formării la elevi a capacităților și priceperilor de a audia un text, savanții au descoperit următoarele: perceperea de către elevi a comunicării profesorului, a diferitor texte audiate este efectivă, dacă în procesul înțelegerii informației orale se va atrage atenție motivării audierii, determinării concrete a scopului percepției informației (să obțină noi cunoștințe, să îndeplinească anumite acțiuni, să rămână satisfăcuți de cele audiate, să reacționeze respectiv la întrebări, rugămintele ș. a.); dacă audierea se face sistematic cu

un scop bine determinat, liuându-se în considerație și capacitatea elevilor de a comunica în cadrul altor ore de studiu.

Elevii trebuie să înțeleagă că a asculta o informație orală înseamnă nu numai să percepi anumite cuvinte, propoziții, dar și să analizezi (să structureze conținutul selectând ideea principală și secundară copmarind-o cu cele cunoscute); să înțeleagă cele audiate concentrând atenția și voința. Scopul audierii este necesitatea de a cunoaște ceva nou, care să-l satisfacă pe elev, să-l facă să reacționeze în mod corespunzător la întrebări.

Reieșind din faptul că în procesul audierii informația se oferă o singură dată (textul se citește o dată), elevii trebuie să fie foarte atenți, ca mai apoi să poată analiza repede toată informația; să-și concentreze atenția la conținutul celor expuse; să rețină informația pe mai mult timp, ca să poată lucra rezultativ. În «Criteriile de apreciere a cunoștințelor» (ziarul «Osvita Ucrainî», N 6 de la 7 februarie 2001) sunt indicate pentru fiecare clasă, volumul și timpul citirii textului care trebuie strict respectat.

Atunci când învățăm elevii să asculte un text, se recomandă a fi utilizate audiotextele de un volum nu prea mare; pentru lucrările de control — texte ce corespund «Cerințelor...». Principiile de bază ale alegerii textelor pentru audiere, de care trebuie să țină cont profesorul, pot fi găsite în revista „Nașa școla», N4, 2004, pag. 144.

Una din condițiile, inseparabile de cele menționate, ale exprimării elevilor este perfecționarea capacităților lor de citire. De aceea citirea i se va acorda atenția cuvenită la aprecierea cunoștințelor elevilor la limba moldovenească (română) și literatură în clasele 5—12. Este cazul ca elevii să fie familiarizați cu diverse tipuri de citire, în procesul citirii își găsesc soluționarea sarcinile de comunicare care au un scop bine definit: cu ce scop se citește, unde va fi folosită informația dată. Una din formele sesizării unui text este analiza lui. În timpul analizei elevii determină, ideea textului audiat, evidențiază principalul, secundarul, întocmesc planuri.

O altă formă a comunicării este și dialogul. La început elevii vor reproduce dialoguri audiate, ca mai apoi să le întocmească de sine stătător, avînd ca teme de discuție propunerile colegilor, profesorului, în baza operelor studiate la orele de literatură.

Reieșind din practica școlară, mulți profesori întălnesc greutăți la îndeplinirea registrelor școlare, când este vorba de nota simestrală sau anuală.

Menționez că tematic se apreciază cunoștințele și deprinderile de limbă, conform «Criteriilor...», lucrarea de control tematică se compune din două părți:

1. Controlul tematic al priceperilor, deprinderilor și cunoștințelor lingvistice sub formă de

test pentru care se rezervă 15—20 minute din lecție (control frontal);

2. Timpul rămas se folosește pentru audiere (sau citire în gând, sau dictare. Pentru înfăptuirea lor în registru, alături de nota la temă, se scrie în coloniță aparte: «audiere» sau «citire în gând» sau «dictare» fără a scrie data petrecerii lucrării.

Deci, aprecierea cunoștințelor și deprinderilor de limbă se înfăptuiește de câteva ori pe semestru, iar rezultatele fiecărui control se notează într-o coloniță aparte: nota tematică N 1, N 2, ... indicând în partea dreaptă a jurnalului data petrecerii lucrării. Din numărul de ore, rezervate pentru fiecare parte a materialului de limbă, se dă o oră pentru controlul tematic. Alături de coloniță cu nota la tema studiată (de exemplu, t. NI) se face o altă înseninare: «corecție». Notarea în partea dreaptă a registrului a orelor de comunicare orală și scrisă (dezvoltarea vorbirii), rezervate de programe, este obligatorie și se înregistrează în felul următor: «D. V. Expunere detaliată cu elemente de descieri «Pădurea toamna» (scris). Controlul tematic se efectuează regulat și este obligatoriu pentru fiecare temă de limbă studiată. Spre exemplu: dacă studierea temei substantivul necesită 13 ore, atunci numărul controlului tematic poate fi 1 sau 2, în dependență de plănuierea tematică pe care a înfăptuit-o profesorul.

Lucrările de control: dictarea, compunerea și expunerea scrisă — trebuie prelucrate în mod obligator, dacă elevul la o dată oarecare n-a fost prezent la lecție. De aceea în partea stângă a registrului după data când a avut loc lucrarea de control, se lasă o coloniță unde se scrie «prelucrare».

Atrag atenție că aprecierea comunicării (dialog, expunere orală, compunere orală și citirea în glas) se înfăptuiește individual, pe cale de acumulare a notelor pe parcursul semestrului pentru aceasta nu se rezervă lecții aparte.

În afară de indicațiile expuse mai sus, profesorii trebuie să acorde atenție deosebită calității controlului caietelor la limba moldovenească (română) (conform «Criteriilor...»). Controlul căitelor se face în fiecare lună. La sfârșitul semestrului, în coloniță aparte, se trece nota generală pentru controlul caietelor.

La limba moldovenească elevii au două caiete pentru temele din clasă și cele de acasă, un caiet pentru orele de dezvoltare a vorbirii (expuneri, compuneri instructive, lucrări referitoare la cele 4 tipuri de activități de comunicare (AC) (orală și scrisă a elevilor), un caiet pentru lucrările de control (lucrările de control pe blocuri lingvistice, dictări, expuneri, compuneri). Caietele de limbă în care se efectuează lucrările instructive în clasă și acasă se controlează în clasele 5—9 o dată pe săptămână. O dată în semestru se fixează în catalog nota generală pentru controlul caietelor.

Profesorul nu trebuie să se mărginească numai pe controlul propriu, dar trebuie să folosească și autocontrolul, controlul reciproc al elevilor.

În așa fel, elevul va avea o atitudine critică față de greșelile proprii cât și față de greșelile comise de colegii săi.

Toate compunerile, expunerile prevăzute de «Programe...» se înfăptuiesc în clasă, la orele de dezvoltare a vorbirii.

Lucrările scrise la literatură se apreciază cu două note: prima notă se trece în pagina catalogului rezervată literaturii, cea de a doua — pe pagina limbii moldovenești (pentru cărturărie) cu însemnările: compunere, literatura, data petrecerii.

Lucrările scrise la limba moldovenească se notează cu o notă care este media sumară a notei pentru conținut și a celei pentru cultura scrisului (cărturărie).

Numărul lucrărilor de control la literatură sânt indicate în «Programe...», cele la limba moldovenească — în tabelul dat mai jos (tabl. 1).

Pentru orele de literatură elevii au două caiete: unul pentru temele din clasă și cele de acasă, pentru lucrările ce țin de dezvoltarea vorbirii (în afară de lucrările de control) și unul pentru lucrările de control (lucrări de control pe blocuri literare, expunerile, compunerile din clasă și cele de acasă).

Literatura ca și în anii precedenți, se va studia în baza Programelor la literatură (V. Chiosea, «Svit», 2001) și se va preda pe blocuri literare.

Caietele de literatură se controlează: în clasele 5—9 nu mai puțin de 2 ori în lună iar 10—11 o dată în lună. Expunerile și compunerile (atât cele instructive, cât și cele de control) se controlează la toți elevii. Lucrul asupra greșelilor se îndeplinește în caietele de dezvoltare a vorbirii (lucrările instructive) și în caietele de lucrări de control (lucrările scrise de control). Cunoștințele elevilor la limba moldovenească și literatură se apreciază regulat cu note, care se iau în considerație, obligatoriu, la evidențierea (scoaterea) notelor totale la temele de limbă, literatură studiate.

Încheind blocurile literare, profesorul poate folosi diferite tipuri de lucrări scrise cu ajutorul cărora pot controla cunoștințele elevilor la o temă sau alta studiată anterior, cum ar fi: teste, dictările literare, întrebări ș. a. Dacă studierea temei n-a fost terminată în primul semestru, atunci atestarea la tema dată se va face în semestrul următor.

Textele pentru memorizare indicate de programe pentru fiecare clasă se apreciază cu 12 puncte.

Nota pe semestru se pune numai atunci când elevul a susținut toate atestările tematice. Nota anuală la limba moldovenească și literatură se fixează în baza notelor semestriale (I, II).

Numărul lucrărilor de control conform celor 4 tipuri de activități lingvistice

Parametrii evaluării	Clasele și semestrele													
	5		6		7		8		9		10		11	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Cunoștințe de limbă și deprinderi lingvistice**	6	6	5	5	4	4	5	5	4	4	2	2	2	2
Audiere	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1*	1	1*
Comunicare orală:														
— dialog	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*
— expunere orală	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*
— compunere orală	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*
Citirea:														
— în gând	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1*	1	1*	1
— cu voce	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*	1*
Comunicare scrisă:														
— dictare de control la temă	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
— expunere	—	1	1*	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
— compunere	1*	1*	1*	1*	1*	1	1*	1	1*	1	1*	1	1*	1

* — felurile de activități care se desfășoară individual. ** — controlul cunoștințelor de limbă se desfășoară sub formă de test.

Începând cu 1 iunie până la 12 iunie, în decurs de 10 zile, se desfășoară practica instructivă (pentru informații consultați «Zbirnik MON Ucraini», N 6, 2001). Ea se apreciază conform «Criteriilor...». Toți elevii trebuie să fie apreciați cu note care trebuie să fie puse într-o coloană aparte. Ele sunt luate în considerație atunci când se pune nota anuală generală.

După încheierea practicii instructive, se desfășoară aprecierea totală a rezultatelor la învățătură a elevilor în toate clasele, în afară de clasele 9, 11. Notele se fixează inclusiv practica pe paginile registrului, rezervate pentru limba moldovenească și literatură. Numai după aceasta se fixează nota anuală generală.

Metodica examinării-atestării de stat la limba moldovenească (română)

Expunerile de control ca și cele instructive pot fi detaliate, succinte cu însărcinări creatoare. Metodica petrecerii expunerii de control se deosebește de expunerile instructive printr-o activitate sine stătătoare mai mare în lucrul cu textul.

În timpul examinării-atestării de stat elevii trebuie să desfășoare expunere de control cu însărcinări creatoare de sine stătătoare, de aceea în timpul atestării trebuie exclusiv orice convorbire cu elevii despre ceea cum au perceput conținutul textului, nu se întocmește în colectiv planul lui. Lucrarea durează 4 ore de la ora 9 până la ora 13. Foaia de titlu se iscălește în felul următor:

Lucrare de examinare-atestare de stat la limba moldovenească (română) pentru cursul școlii medii a elevului (eivei) din clasa 11-A F. N. P.

Realizarea atestării scrise:

Prima dată textul se citește de profesor — elevii ascultă. Se face o pauză (de aproximativ 5 minute) — elevii trebuie să-și concentreze atenția asupra celor citite, își pot face mici însemnări asupra cuvintelor-cheie, ideii principale, noțiuni concrete (date, cifre ș. a.).

Elevii se fac cunoscuți cu însărcinările de creație (profesorul citește însărcinările dar nu le dă nici o explicație, indicație), elevii trebuie să se orienteze singuri în timpul citirii ei, cam ce momente din text merită atenție în timpul celei de-a doua lecturi.

Citirea textului a doua oară de către profesor — din momentul percepției textului de către elevi după auz elevii pot să-și facă pe maculatur notite sub formă de plan, să scrie unele cuvinte, îmbinări de cuvinte, necesare dezvoltării ideii principale, ca mai apoi să poată face legătură între anumite părți ale textului ș. a.

Scrierea pe maculatur a lucrării creatoare de către elevi (planul, textul expunerii).

Perfecționarea celor scrise (redactarea). Pentru îndeplinirea acestui lucru putem recomanda elevilor să-și rezerveze 15—20 minute, aceasta le va da posibilitate să-și perfecționeze oformarea lingvistică a lucrării, să găsească mijloace de exprimare a atitudinii personale, să refacă frazele dacă apar greutăți atunci când trebuie puse semnele de punctuație, să schimbe cuvintele scrierea cărora îi pune la îndoială.

Transcrierea pe curat a lucrării, pentru aceasta trebuie să se rezerveze nu mai puțin de 1 oră. Elevii trebuie să aibă grijă ca lucrarea să fie scrisă lizibil, fără rectificări, conform normelor de prezentare a textului scris (să se respecte alineatele, să se despartă textul în abzațe ș. a.).

Autocontrolul textului scris pe curat de către elevi.

Aprecierea expunerii cu însărcinări creatoare

Expunerea cu însărcinări creatoare este o însărcinare complexă și se apreciază ca o singură lucrare cu o notă la limba moldovenească (română).

Calitatea conținutului și oformarea lingvistică (nivelul ortografic, lexic, gramatical, greșelile de stil) se apreciază conform criteriilor de apreciere a cunoștințelor («Osvita Ucraini» N 6 de la 7 februarie 2001).

Reieșind din faptul că pentru expunere cu însărcinări creatoare se pune o singură notă, putem scrie în felul următor (de exemplu):

$$3 - 2: \langle 10 \rangle OL - 4 - 3 - 1: \langle 8 \rangle = 9.$$

Aceasta înseamnă, că în conținut (3) elevul a comis greșeli după doi indici, iar la oformarea lingvistică (OL) a făcut 4 greșeli ortografice și de punctuație (în sumă); în sumă 3 lexicale și gramaticale; o greșeală de stil. Aceasta ne permite să notăm lucrarea cu 10 puncte, iar pentru oformarea lingvistică se acordă — 8 puncte. Suma acestor puncte se împarte la doi. Dacă nu obținem un număr întreg, apoi el se rotunțește în favoarea numărului mai mare:

$$(10 + 8) : 2 = 9.$$

La aprecierea expunerii se ia în considerație și caracterul greșelilor. Printre greșeli vom evidenția **greșeli mai puțin grave, repetări, greșeli de acelaș tip.**

— două greșeli mai puțin grave se socot drept o greșeală;

— greșelile ortografice care se repetă (în unul și acelaș cuvânt ce se folosește de câteva ori, sau în cuvinte cu aceeaș rădăcină) se socote ca o singură greșeală;

— primele trei greșeli de acelaș tip (greșeli la una și aceeași regulă) se socot drept una singură, fiecare greșeală următoare asemănătoare se consideră ca greșeală aparte;

— greșelile ce se referă la o regulă, dar în diferite cuvinte se socot ca greșeli diferite.

Dacă în expunere întâlnim mai mult de 5 rectificări (scrierea incorectă în corectă) nota se micșorează cu un punct.

Trebuie menționat faptul că planul expunerii întocmit de elevi nu influențează asupra notei. Nota poate fi mărită cu un punct, dacă volumul însărcinării creatoare depășește nivelul mijlociu (1—1,5 pagini), de asemenea poate fi micșorată

cu un punct, dacă volumul expunerii nu atinge nivelul mediu.

Volumul lucrării creatoare indicat este orientativ, deaceia mai întâi de toate se ia în considerație calitatea înfăptuirii însărcinării comunicative-lingvistice, se ia în considerație exactitatea și exprimarea clară a gândurilor, compoziția logică a textului elaborat.

Trebuie să se atragă atenție la varietatea vocabularului, a formelor gramaticale și a construcțiilor sintactice. Mijloacele de limbă utilizate sunt suficient de variate și expresive. Lucrarea denotă un vocabular bogat din punct de vedere stilistic.

Astfel, expunerea cu însărcinări creatoare este o formă de control asupra ajunșurilor la învățatură la limba moldovenească, ea ne dă posibilitate să controlăm, ce rezultate a obținut școala în plan instructiv, educativ și dezvoltativ al fiecărui elev precum și nivelul capacităților comunicativ-lingvistice ale absolvenților.

Făcând bilanțul muncii pe un an de studii, întrunirile metodice școlare, raionale, trebuie să oglindească rezultatul, totalurile lucrului metodic, starea îndeplinirii programelor, nivelul și capacitatea ajunșurilor la învățatură, întrunirile trebuie să aibă un caracter instructiv-metodic, să admită o plănuire care ar fi un sprijin de nădejde pentru un an întreg: să se discute documentele normative referitoare la organizarea procesului instructiv-educativ, problemele actuale ale predării limbii și literaturii în școală; să se facă cunoscut cu metodica predării temelor dificile din programe, cu nivelul și calitatea pregătirii elevilor, schimbul de experiență. Un rol important la desfășurarea lucrului metodic îl joacă lecțiile practice, în cadrul cărora vor fi discutate detaliat anumite instrucții teoretice, ce vor forma deprinderi și capacități practice. Să nu se uite munca cu tinerii pedagogi, pentru care vor fi folosite diverse forme de lucru individual: pregătirea pentru lecții, plănuirea tematico-calendaristică a orelor, a măsurilor extrașcolare, selectarea materialelor pentru lucrările scrise, pentru evaluarea tematică. Una din formele efective ale lucrului instructiv-metodic este frecventarea lecțiilor, măsurile extrașcolare, care vor duce la schimbul de experiență, ajutorul reciproc și autoinstruire. Serviciile metodice școlare, raionale trebuie să acorde o deosebită atenție problemelor ce se referă la studierea experienței de muncă a profesorilor de limbă și literatură moldovenească, învățătorilor claselor primare.

Planul de lucru al instruirii metodice poate cuprinde următoarele întrebări care se vor folosi pentru discuții colective:

1. Petrecerea comunicării orale și scrise (monologată-dialogată). Discuții pe marginea «Criteriilor de apreciere...» și schimbul de experiență.

2. Munca cu elevii dotați. Analiza rezultatelor olimpiadelor raionale și regionale.

3. Analiza comparativă a operelor literare și metoda petrecerii lor.

4. Metoda cognitivă a instruirii. Aspectul practic al folosirii acestei metode.

5. Căile de sporire a rezultatelor studierii limbii moldovenești (române) și a literaturii.

Indicații privind studierea experienței de muncă avansată

Experiența pedagogică de muncă avansată constituie activitatea optimă, care este rodul căutărilor creatoare, muncii de creație a profesorului (învățătorului); ea include în sine elemente noi, având drept obiectiv soluționarea problemelor actuale ale studierii și educației, asigură eficacitatea procesului instructiv-educativ atât în limitele existentelor metode, aspecte, procedee de lucru, cât și în baza perfecționării lor.

La nivelul activității sine stătătoare, distingem experiența de muncă a unui sau altui profesor (învățător), e necesar a se ține cont nu numai de reperele generale, dar și de cele caracteristice experienței raționalizatoare și inovatoare. Principiile, criteriile experienței de muncă reprezintă o îmbinare de indici, conținutul căreia permite determinarea veridicității muncii și plasarea ei în categoria unei sau altei experiențe de lucru.

Procedeele studierii experienței de muncă

1. Verificarea procesului instructiv-educativ (lecția și alte forme de instruire) și stabilirea rezultatelor activității elevilor (cunoștințele, deprinderile pe care le posedă, nivelul de dezvoltare, ce trăsături personale se dezvoltă).

2. Analiza pedagogică a conținutului și esenței structurii activității pedagogice a profesorului (învățătorului):

— discuții cu profesorul pentru a înțelege esența experienței sale, pentru a observa ideile pedagogice sau deosebirile de tehnologie, pentru a evidenția rezultatele pozitive ale activității sale;

— studierea, examinarea materialelor, informațiilor instructiv-metodice, pe care le posedă profesorul (învățătorul): scenarii și materiale didactice, mijloace tehnice ș. a.;

— generalizarea rezultatelor controlului activității profesorului (învățătorului) și elevului și prezentarea argumentelor ce demonstrează însușirile deosebite ale tehnologiei pedagogice, realizată de profesor (învățător): ce procedee și metode originale ale organizării activității elevilor se folosesc, care din ele sunt inovații personale, care e influența lor asupra elevilor, în urma utilizării acestor procedee.

3. Varietatea procedeele de studiere a rezultatelor activității pedagogice a profesorului (învățătorului):

— anchetarea elevilor (după un chestionar întocmit de comun acord cu profesorul);

4. Întrebări sau lucrări de control (la final de temă sau semestru, rezultatele finale) metode.

5. Căile de sporire a rezultatelor studierii limbii moldovenești (române) și a literaturii.

Principiile experienței pedagogice

Principii	Indici
a) Inovații și avansare:	— identificarea aspectelor, procedeele, metodelor noi de activitate pedagogică, care au depășit ajunsurile științei și practicii; realizarea în practică a ideilor și concepțiilor teoretice; — aplicarea în practică, creator, a noilor aspecte, metode, procedee de activitate pedagogică în corespundere cu condițiile locale, raționalizarea altor părți ale activității pedagogice; — utilizarea indicațiilor metodice, pregătite de elevi, pedagogi-inovatori sau metodiști; — organizarea optimă a activității pedagogice, care este exemplu pentru publicul larg al pedagogilor.
b) Rezultat și eficacitate	— prezența cunoștințelor stabile și solide la limba și literatura moldovenească, a deprinderilor și priceperilor practice (la elevi); — nivelul important al dezvoltării gândirii și aptitudinilor elevilor (aplicarea cunoștințelor în situații atipizate); — nivelul de educație a elevilor, calitățile morale formate; — optimitate în obținerea rezultatelor înalte.
c) Stabilitate și repetare	— controlul în timp (funcționarea experienței într-un interval de mai bine de 2—3 ani); — posibilitatea folosirii experiențe de către profesori (învățători); — succesiune accesibilă.

Adnotare:

Tema experienței: mici informații despre învățător (profesor), exponentul experienței.

Adresa experienței: denumirea instituției de învățământ

Experiența a început ——— anii (de arătat care ani)

Actualitatea experienței: denumirea instituției de învățământ.

Experiența a început ——— anii (de arătat care ani)

Actualitatea experienței.

Argumentarea necesității studierii și propagării experienței în corespundere cu problemele instituțiilor de învățământ, cu cerințele învățământului regional (oraș, raion), din țară.

Tipuri de experiență (în corespundere cu actualitatea): inovatoare sau raționalizatoare.

Evidențierea acelor metode de realizare a conținutului de studiu care e specific doar autorului. Utilizarea acelor metode și procedee care dau rezultate considerabile.

Ideea principală a experienței.

E important a se evidenția principalul, esențialul, ceea ce e mai important în practica pe-

dagogică, ceea ce reiese din rezultatul prognozat în urma aplicării, și anume: ce schimbări pozitive se pot aștepta în direcția perfecționării procesului instructiv-educativ, cunoștințelor, deprinderilor, priceperilor, sporirii nivelului de educație și dezvoltare a elevilor.

Tehnologia experienței practice.

Acest component al materiei sistematizate trebuie să descopere metode, procedee, acțiuni pedagogice, mijloace perfecționate ale unei sau altei experiențe, dar specifice doar învățătorului (profesorului).

Rezultatul final al experienței practice.

Să se evidențieze influența sistemului de organizare a activității de cunoaștere a elevilor, asupra dezvoltării armonioase a lor.

Se propune literatura ce ține de problema experienței de muncă.

Anexă: materiale didactice întocmite de profesor, videoînregistrări.

Învățământul pe profiluri în clasele 10—11 (12) a început anul trecut. El este unul din metodele (mijloacele) de organizare a învățământului diferențiat care prevede studierea aprofundată și profesional orientată a ciclului obiectelor înrudite.

Învățământul pe profiluri în clasele superioare este orientat spre formarea deprinderilor științifico-practice, activității de cercetare antrenând gândirea divergentă și creativitatea elevilor, dezvoltarea capacităților intelectuale, creatoare, morale, fizice precum și tendința lor spre autodezvoltare și autoinstruire.

Învățământul umanitar pe profil (aprofundat) trebuie să lărgescă orizontul elevilor mai ales la literatură învățându-i să analizeze profund opera literară stimulând elevii să formuleze (alcătuiască) sine stătător textul. Să atragă atenție la studierea poeziei textului artistic, teoriei literaturii, contextului culturologic.

În scopul perfecționării teoretice a învățătorilor claselor primare, a profesorilor sânt organizate cursuri de perfecționare; sistematic au loc seminare regionale.

În anul de studii 2003—2004 45 de învățători și profesori-pedagogi au frecventat cursurile.

Olimpiada tradițională la limba și literatura moldovenească a avut loc la 28 februarie. Au participat 33 elevi din 6 raioane ale regiunii, elevi ai școlilor cu limba de predare moldovenească din care 16 elevi au fost menționați cu diplome de gradul 1, 2, 3. Cele mai trainice cunoștințe au demonstrat elevii din raioanele Chilia, Ismail, Sarata.

Prin ordinul departamentului administrației regionale de stat al învățământului și științei N 97-Od din 10 martie 2004 au fost decorați cu diplome de merit următorii profesori: D. V. Starâș (ș. m. Dmitrovca, Chilia), I. M. Stoian (ș. m. Borisovca, Tatarbunar), N. V. Lotocovschii (ș. m. Camășovca, Ismail), L. P. Strat (Novosiolovca, Sărata), L. M. Roman (Crutoiarovca, B.-Dnestrovsc), M. C. Guțol (ș. m. Novoselisc, Reni), S. G. Corețchii (ș. m. Plavni, Reni), T. A. Cloșca (ș. m. Limansc, Reni), M. P. Arnaut (ș. m. Oziornoie, Ismail), E. D. Pinteac (ș. m. Staroselie, Sărata), A. G. Caun (ș. m. Orlovca, Reni).

În timpul îndeplinirii însărcinărilor unii elevi au întâlnit greutăți. Reieșind din totalurile obținute, este de datoră direcției școlilor, întrunirilor metodice școlare și raionale, cabinetelor metodice raionale de a intensifica munca cu elevii dotați, pentru ca aceștea să capete cunoștințe trainice, să-și dezvolte capacitățile creatoare pentru a se prezenta la nivel înalt la olimpiadele școlare, raionale și regionale.

Ore pentru studierea limbii moldovenești (române) în școlile cu predare în limba ucraineană și rusă sunt rezervate în partea variativă a Planului de învățământ, de aceea limba moldovenească va fi studiată după aceeași Programă ca și în școlile cu predarea în limba moldovenească (română), ținând cont de numărul de ore propuse de Plan.

L. I. FETESCU,

metodistă, secțiunea științifico-metodică a limbilor și literaturilor naționale, IRPCDO.

Дисципліни природничо-математичного циклу

ПРО ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ МАТЕМАТИКИ

З розвитком педагогічних технологій створюється можливість побудови такого навчального процесу, який би в умовах масової школи ефективно забезпечував успіх діяльності звичайного вчителя. Будь-яка педагогічна технологія повинна відповідати таким основним критеріям:

- Системність (логіка процесу, взаємозв'язок його частин, цілісність).
- Керованість (можливість діагностики досягнення цілей, планування процесу навчання).
- Ефективність (повинна гарантувати досягнення певного стандарту навчання).

Стаття містить деякі відомості про педагогічні технології, які можна використовувати на уроках математики.

Технологія інтерактивного навчання

Інтерактивне навчання — це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету — створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчує свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємне навчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Необхідність використання активних методів навчання була обґрунтована великим китайським педагогом Конфуцієм ще 2400 років тому:

Те, що я чую, я забуваю,
Те, що я бачу, я пам'ятаю,
Те, що роблю, я розумію.

Дещо змінивши слова великого педагога, можна сформулювати кредо інтерактивного навчання:

Те, що я чую, я забуваю.
Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю.
Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти.
Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок.
Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром.

Основою однієї з технологій інтерактивного навчання є специфічна подача навчального матеріалу. Система уроків складається з 8 модулів:

1. Вступне повторення. Це урок-бесіда. Відповідаючи на запитання вчителя, учні згадують усе необхідне для вивчення нового матеріалу.
2. Вивчення нового матеріалу. Це урок-лекція, бесіда чи розповідь.
3. Тренінг-мінімум. Цей модуль передбачає доведення вміння розв'язувати завдання від рівня стандартів до автоматизму.
4. Вивчення нового матеріалу (додатковий обсяг). Найбільш ефективною формою проведення уроку є семінар, до якого учні готуються заздалегідь.
5. Розвивальне диференційоване навчання. Це блок уроків за схемою розвитку для кожного учня.
6. Узагальнююче повторення.
7. Контроль знань (контрольна робота).
8. Корекція недоліків у системі знань.

За такою технологією учні на уроці об'єднуються в групи, кожна група одержує завдання. Час обмежений, після виконання завдання група доповідає про результати.

Представника групи для звіту призначає вчитель (учень розповідає біля дошки про завдання і про те, як група його вирішила). Іноді одне і те ж завдання вирішують різні групи. Оцінку за роботу групи виставляють однакову всім її учасникам.

Технологія вертикального навчання

В основу технології вертикального навчання математики покладено спільну роботу вчителя і учнів. За даною технологією навчальне навантаження вчителя повинно утворювати «вертикаль». Навчальний процес будується таким чином, щоб кожен учень старшого класу став активним помічником учителя в навчанні одного учня молодшого класу. Система уроків повинна бути такою:

- уроки-лекції;
- уроки розв'язування «ключових» задач за темою;
- уроки-консультації;
- контрольні-залікові уроки;
- уроки корекції знань.

Особливе значення мають уроки розв'язування «ключових» задач. До кожної теми учитель виділяє 7—8 таких задач, які розглядаються на уроці і записуються у зошиті. Оволодіння вмінням розв'язувати «ключові» задачі гарантує виконання програмних вимог. А учні, які цікавляться математикою, відштовхнувшись від цих задач, вільно переходять до розв'язування завдань високого рівня, конкурсних та олімпіадних задач. На урок-консультацію учні готують картки з умовами задач за темою, розв'язування яких їх цікавить. Підготовка учнів до уроку-консультації стимулює їх до роботи з різною навчальною і науково-популярною літературою.

Уроки-заліки — це уроки, на яких зустрічаються учні двох класів. Ці уроки яскраво характеризують технологію вертикального навчання математики. Мета їх — не тільки контроль знань і вмінь, а перш за все навчання, розвиток та виховання учнів у процесі індивідуальної роботи з кожним з них безпосередньо на заліку. Після повторення і одержання інструкції до проведення заліку залучаються учні старшого класу, які готують залікові картки. До картки входять:

1. Основні поняття теорії.
2. Ключові задачі.
3. Індивідуальні завдання з урахуванням особливостей учнів.

Залік проводиться протягом двох уроків: 1 урок — контрольна робота, 2 урок — усна відповідь старшокласника.

Технологія вертикального навчання допомагає навчити учнів спілкуватися і виховує у молодших учнів повагу до старших, а у старших — доброзичливість до молодших.

Технологія рівневої диференціації

Суть технології полягає у поданні математичної інформації великими блоками, які вичерпують усю тему. Вивчення навчальної теми пропонується за такою схемою:

— Уроки вивчення теоретичного матеріалу і його застосування у найпростіших ситуаціях.

— Уроки формування знань та навичок на рівні стандартів.

— Урок-залік на рівні стандартів.

— Уроки самостійного розв'язування завдань підвищеного рівня учнями, які досягли рівня стандартів, і продовження роботи з учнями, які не досягли рівня стандартів.

— Уроки-заліки на підвищеному рівні та повторне виконання завдань на рівні стандартів.

— Уроки узагальнення і систематизації знань.

— Контрольно-залікові уроки.

— Уроки корекції знань.

Ця технологія потребує оснащення дидактичним матеріалом, набором тренувальних вправ і перевірочних робіт, варіантами само-

стійних робіт та тестами (автор — А. М. Капіносов).

Дана технологія дозволяє індивідуалізувати процес навчання, інтенсифікувати його, тобто скоротити час на вивчення тем та диференційовано вирішити проблему розумового розвитку учнів залежно від досягнутого рівня.

Література

1. Хазанкин Р. Г. Как увлечь школьников математикой // Народное образование. — 1987. — № 10.
2. Хазанкин Р. Г. Десять заповедей учителя математики // Народное образование. — 1991. — № 1.
3. Бурда М. І., Дивак В. В., Литвиненко Г. М. Диференціація в навчанні математики: Методичні рекомендації. — К.: ЦІУВ, 1992.
4. Капіносов А. М. Чотирирівнева система характеристичних вправ. — Львів: ЛОНМІО, 1993.
5. Сучасні шкільні технології. — К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2004.
6. Грищенко Н. Нові освітні технології // Завуч. — 2004. — № 19.

В. В. ГРІНЧУК,

завідувачка науково-методичної лабораторії математики та інформатики ООІУВ.

РІВЕНЬ ЗНАНЬ УЧНІВ 9, 11-х КЛАСІВ З МАТЕМАТИКИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ

Майже наприкінці кожного навчального року Одеським обласним управлінням освіти разом з обласним інститутом удосконалення вчителів проводиться контроль рівня знань з математики учнів 9 та 11 класів. Так, 26—27 квітня поточного року було проведено контроль рівня навчальних досягнень учнів з алгебри у 9, 11 класах та з геометрії у 11 класах загальноосвітніх навчальних закладів Одеської області. Контролем було охоплено 30 606 учнів 9-х та 22 060 учнів 11-х класів, що становить 93% від загальної кількості учнів цих класів.

Для розв'язування були запропоновані завдання із збірників для проведення Державної підсумкової атестації за курс 9-ти та 11-ти класів відповідно.

Аналіз результатів навчальних досягнень показав, що 51,6% учнів 9-х класів і 60% учнів 11-х класів мають достатній та високий рівень знань. Це дає підстави для задоволення якістю навчання школярів математики, але аналізуючи помилки, які були допущені при виконанні завдань з алгебри учнями 9-х класів, отримуєш результати зовсім не втішні: учні не вміють перетворювати вирази з многочленами, скорочувати дроби, розв'язувати квадратні рівняння, лінійні та квадратні нерівності, будувати графіки та досліджувати властивості елементарних функцій, розв'язувати текстові задачі, рівняння із змінною під знаком модуля.

Все це свідчить про те, що формуванню навичок при вивченні курсу алгебри 7—9 класів не приділяється достатньо уваги, тобто, майже половина учнів 9-х класів не знає програмного матеріалу.

Метою перевірки рівня знань учнів є встановлення рівня володіння ними навчальним матеріалом, їх вмінь та навичок при розв'язуванні завдань визначеного розділу програми.

А що робити, коли цей рівень знань не відповідає достатньому? На допомогу приходить корекція знань учнів: уроки аналізу контрольної роботи, додаткові заняття-консультації, факультативи.

Одним з ефективних засобів підвищення якості знань та інтересу до вивчення математики є факультативні заняття, які сприяють розширенню знань учнів з математики.

Орієнтовні програми факультативного курсу для загальноосвітніх навчальних закладів надруковано у збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів», Київ «Навчальна книга», 2003, стор. 160—167. Їх зміст органічно пов'язано із змістом основного навчального матеріалу шкільного курсу математики. Однак учитель може самостійно добирати додаткові теми в залежності від їх актуальності, математичної підготовки учнів, які будуть відвідувати факультативні заняття, або створити «авторський факультатив».

Наведемо приклад авторського факультативу з алгебри для учнів 9-го класу.

Функції та їх графіки (36 год.)

Пояснювальна записка

Одним з найважливіших понять сучасної математики є поняття функції. Розв'язування будь-яких технічних задач неможливо без урахування процесів зміни одних величин залежно від зміни інших. Тому особливого значення набуває розвиток уявлень про функціональні зв'язки між величинами, уміння будувати графіки функцій та аналізувати їх.

Мета факультативу — розглянути більш детально питання, пов'язані з вивченням властивостей функцій, побудовою їх графіків та розв'язуванням прикладних завдань.

1. Поняття функції. Загальне означення функції. Числові функції. Способи задання функцій (2 год.)

2. Елементарні функції: лінійна, пряма пропорційність, обернена пропорційність, $y = x^2$, $y = x^3$, $y = \sqrt{x}$, їх властивості, графіки та їх дослідження (6 год.)

3. Квадратична функція (4 год.)

4. Перетворення графіків функцій: симетрія відносно осі абсцис, ординат, початку координат, прямої $y = x$; паралельне перенесення в напрямку осі абсцис, ординат; стиск до осі, розтяг від осі. Читання графіків (6 год.)

5. Графічне розв'язування рівнянь, нерівностей та їх систем (6 год.)

6. Графіки функцій, що містять змінну під знаком модуля: побудова, перетворення, дослідження (6 год.)

7. Розв'язування завдань підвищеної складності (6 год.)

Література

1. *Макарьчев Ю. Н.* і др. Алгебра 8 клас: учебник для средней школы. — М.: Просвещение, 1993.
2. *Галицкий М. Л., Гольдман А. М., Звавич.* Сборник задач по алгебре для 8—9 классов. Учебное пособие для учащихся школы с углубленным изучением математики. — М.: Просвещение, 1992.
3. *Ершов Л. В.* Построение графиков функций. — М.: Просвещение, 1984.
4. *Капинос А. М.* Функції. Дидактичні матеріали для рівневого навчання. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000.

В. Ю. ПОТЬОМКІНА,

методист науково-методичної лабораторії математики та інформатики ООІУВ.

ПРО ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ У 2004/2005 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

На сучасному етапі розвитку освіти все активніше здійснюється впровадження предмета «Інформатика», зокрема, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Тому головними завданнями вивчення інформатики є формування в учнів стабільних навичок використання комп'ютерних технологій, розвиток здібностей і прагнення адаптуватися до інформаційного середовища діяльності, яке швидко змінюється, а також пропедевтика подальшої інформаційної підготовки протягом усього життя.

2004/2005 навчальний рік відрізняється від минулих років тим, що починаючи з цього року здійснюється поступовий перехід на 12-річний термін навчання з впровадженням профільного навчання у старшій школі.

Особливості вивчення шкільного курсу інформатики в умовах впровадження профільного навчання:

— створення державного освітнього стандарту з інформатики;

— визначення варіативної та інваріантної частин змісту при профільному навчанні;

— поглиблення теоретичної бази курсу, зокрема вивчення основоположних понять інформатичної та інформаційних процесів;

— навчання з урахуванням трьох нерозривно пов'язаних аспектів: теорії, технології, техніки;

— використання програмних засобів навчального і професійного призначення при вивченні навчального матеріалу;

— надання практичної значущості результатам навчання;

— створення умов для повного розкриття творчого потенціалу учнів з урахуванням їх інтересів, запитів і здібностей, в тому числі і за рахунок відповідного вибору змісту навчання.

У 2004/2005 навчальному році викладання інформатики здійснюватиметься згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки України, лист від 08.07.2003 р. № 1/11—2813, в якому було затверджено перелік навчальних програм з інформатики (повні тексти програм наведені у збірнику «Інформатика. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. — Запоріжжя: Прем'єр, 2003. — 304 с.).

Курс інформатики розрахований на 70 годин (2 роки, 1 година на тиждень) за рахунок годин інваріантної складової. Зміни у програмах можна здійснювати тільки в рамках резерву часу. Використання самостійно розроблених програм можливе тільки після отримання грифу Міністерства освіти і науки України. Наведені у збірнику інші програми І частини розраховані на вивчення інформатики в профільних класах.

Можливе використання годин варіативної складової (факультативів, спецкурсів, гуртків тощо). У цьому випадку вивчення інформатики здійснюється за програмами II частини даного збірника або за програмами, розробленими самостійно. Розроблені самостійно програми повинні обов'язково бути затверджені в ООІУВ (програми гуртків затверджує директор школи за погодженням з районним методичним кабінетом).

Важливим є питання щодо використання програмного забезпечення та його ліцензування. У комплект навчальних комп'ютерних комплексів, що встановлюються у школах за державні кошти Міністерством освіти і науки, входить тільки ліцензійне програмне забезпечення. Якщо комп'ютеризація шкіл здійснюється за рахунок місцевих бюджетів та спонсорських коштів, це правило виконується не завжди, оскільки на придбання ліцензійного програмного забезпечення потрібні додаткові кошти. Тому звертаю вашу увагу на неприпустимість використання «піратських» програмних продуктів.

Далі вашій увазі пропонується перелік літератури та програмних засобів з інформатики, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у 2004/2005 навчальному році.

1. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи інформатики і обчислювальної техніки». 10—11. — Шкільний світ, 2001.

2. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Інформатика». 10—11. — Абетка-НОВА, 2002.

3. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Інформатика». Навчальні програми для профільного навчання. 5—11. — Прем'єр, 2003.

4. Зарецька І. Т., Гуржій А. М., Соколов А. Ю. Інформатика (підручник). 10—11. — Факт, Навчальна книга, Форум, 2001, 2002, 2004.

5. Верлань А. Ф., Апатова Н. В. Інформатика (навчальний посібник). 10—11. — Квазар-Мікро, Форум, 1998, 2001.

6. Руденко В. Д., Макарчик О. М., Патланжоглу М. О. Курс інформатики (посібник), ч. 1—2. 10—11. — Фенікс, 1997, 2002.

7. Морзе Н. В., Жалдак М. І. Інформатика (експериментальний навчальний посібник). 7. — Діа-Софт, 2000.

8. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики (навчально-методичний посібник), ч. 1—4. 10—11. — Навчальна книга, 2002, 2003.

9. Морзе Н. В., Мостіпан О. І. Інформатика. Державна підсумкова атестація (навчально-методичний посібник). 11. — Абетка-НОВА, 2003.

10. Жалдак М. І. Комп'ютер на уроках математики (посібник). 6—11. — Техніка, 1997.

11. Морзе Н. В., Кунц В. А. Основи програмування в середовищі Visual Basic (посібник). 10—11. — Курс, 2000, 2002.

12. Караванова Т. П. Основи алгоритмізації та програмування. 750 задач з рекомендаціями та прикладами. 10—11. — Форум, 2002.

13. Морзе Н. В., Івасик В. Б. Елементи теорії графів (посібник). 10—11. — Курс, 2000, 2002.

14. Морзе Н. В. Операційна система MS-DOS в завданнях і вправах (посібник). 10—11. — Курс, 1998, 2002.

15. Морзе Н. В. Програма-оболонка Norton Commander в завданнях і вправах (посібник). 10—11. — Курс, 1998, 2002.

16. Морзе Н. В. Практичні роботи з основ алгоритмізації та програмування мовами BASIC та PASCAL (посібник), ч. 1—4. 10—11. — Курс, 1998, 2002.

17. Морзе Н. В., Ухань П. С. Windows 3.1 в запитаннях і відповідях (посібник), ч. 1—2. 10—11. — Курс, 1998, 2002.

18. Морзе Н. В. Текстовий редактор MS Word в завданнях і вправах (посібник), ч. 1—5. 10—11. — Курс, 1999, 2002.

19. Морзе Н. В. Текстовий редактор Лексикон в завданнях і вправах. 10—11. — Курс, 1998, 2002.

20. Захар О. Г., Комаров М., Ривкінд Й. Збірник завдань для тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів з інформатики. 10—11. — Гімназія, 2002.

21. Мальярчук С. В. Основи інформатики у визначеннях, таблицях і схемах (посібник). 10—11. — Ранок, 1999.

22. Рамський Ю. С., Балик Н. Р. Методичні основи вивчення експертних систем у школі (посібник). 11. — Логос, 1997.

23. Жалдак М. І., Вітюк О. В. Комп'ютер на уроках геометрії (посібник для вчителів). 7—11. — Дініт, 2000, 2001.

24. Жалдак М. І., Михалін Г. О. Елементи стохастики з комп'ютерною підтримкою. 11. — Дініт, 2001.

Перелік навчальної літератури та педагогічних програмних засобів, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України у 2003 році:

1. ППЗ «Шкільний хімічний експеримент» (розр. Я. Козак, С. Козак, Львівський ОІППО)

2. Компакт-диск «Останні кобзарі» (розр. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського Академії наук України та Центр фольклору бібліотеки Конгресу США).

3. Посібник «Комп'ютер на уроках геометрії» (авт. Жалдак М. І., Вітюк О. В.).

4. Посібник «Проектування і опрацювання баз даних» (авт. Рамський Ю. С., Цибко Г. Ю.).

5. Навчально-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів «Вивчення інформаційно-пошукових систем мережі Інтернет» і навчально-програмний комп-

лекс «Пошук-Мета» (авт. Рамський Ю. С., Рєзіна О. В.).

6. Посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів «Вивчення веб-проекування в школі» (авт. Рамський Ю. С., Ніколаєнко О. Ю.).

7. Рукопис посібника для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів «Математика з комп'ютером» (авт. Жалдак М. І., Горошко Ю. В., Вінниченко Є. Ф.).

8. ППЗ «HOLA-2» — іспанська мова, 2 клас (розр. ТОВ «Мальва» Інституту педагогіки АПН України).

9. ППЗ «Всесвітня історія. Новітня історія 1939—2003» (авт. Віднянський С. В., вид-во «Дієз-продукт»).

10. ППЗ «Програмне забезпечення для інтерактивного тестування учнів СШ з інфор-

тики. 10—11 класи «Школяр» (розр. за кошти держбюджету, Харківський ДПУ ім. Г. Сковороди).

11. ППЗ «Електронна таблиця Менделєєва» (розр. за кошти держбюджету, Харківський ДПУ ім. Г. Сковороди).

12. Навчально-методичний посібник для вчителів ЗНЗ «Базовий курс інформатики» (авт. Руденко В. Д., Макарчук О. М., Патланжоглу М. О.).

13. ППЗ «Новітня історія України. 11 клас» (авт. Рубльов О. С., вид-во «Дієз-продукт»).

І. А. БУЗ,

методист науково-методичної лабораторії математики та інформатики ООІУВ.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ШКІЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ТА АСТРОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У НОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Сучасне суспільство вимагає від освіти забезпечення максимально сприятливих умов для формування повноцінної особистості, підготовленої до активного самостійного життя в суспільстві, здатної адаптуватися до стрімких змін, що відбуваються в навколишньому світі. Система освіти все більше набуває таких принципово нових рис як динамізм і варіативність. Відповідно до цих завдань відбувається реформування освіти в Україні як в цілому, так і в окремих її галузях, якими є природнича освіта, зокрема фізична і астрономічна. Одним з напрямків реформування освіти є її стандартизація. Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року № 24 був затверджений Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Функції Державного стандарту визначені віце-президентом АПН України О. Я. Савченком як «збереження єдиного освітнього простору в державі, посилення стабілізуючої і регламентуючої ролі школи в системі неперервної освіти... створення умов для диференціації навчання, вплив на атестацію шкіл і вчителів, розмежування рівнів відповідності між Центром і регіонами за якість змісту й умови його реалізації». Стандартом зазначається, що зміст основної школи — це фундамент загальноосвітньої підготовки, він є єдиним для всіх учнів і має націлювати їх на вибір подальшого напрямку профільного навчання в старшій школі.

Стандартом визначається мета і завдання навчання, компоненти галузі та їх наскрізні змістові лінії. Зокрема, основною метою галузі «Природознавство» є «формування наукового світогляду і критичного мислення учнів завдяки засвоєнню ними основних понять і законів

природничих наук та методів наукового пізнання, вироблення умінь застосовувати набуті знання і приймати виважені рішення в природокористуванні». Державний стандарт базової і повної середньої освіти є орієнтиром для створення нових навчальних програм для 12-річної школи.

Викладання фізики протягом наступного навчального року здійснюється за програмами «Фізика, 7—11 класи». Київ; Шкільний світ, 2001 та «Програми для профільного навчання. Фізика. 10—11 класи». Київ; Педагогічна преса, 2004.

Кількість годин на вивчення фізики в основній школі визначено наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2001 року № 342 «Про типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2000/2001 — 2004/2005 навчальні роки», а розподіл годин з фізики за напрямками навчання в старшій школі визначено наказом МОІН України від 20.05.2003 року № 306 «Про типові навчальні плани для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». Рівень вимог до опанування навчальним матеріалом у класах певного профілю визначено інструктивно-методичним листом Міністерства освіти і науки України «Про вивчення фізики та астрономії у 2004/2005 навчальному році».

За рахунок варіативної частини навчального плану кількість годин на вивчення фізики може бути збільшена та використовуватись як збільшення часу на опанування змістом відповідного рівня програми, так і на вивчення певних спецкурсів і факультативів. Збірка програм спецкурсів і факультативів з фізики та астрономії, які рекомендовані Міністерством

освіти і науки України до використання в школі, видана у 2003 році (Тернопіль; Мандрівець, 2003).

Курс астрономії є завершальним курсом шкільної природничої освіти, астрономічні знання є невід'ємною частиною природничо-наукової картини світу, основою наукового світогляду. Наказом Міністерства освіти і науки України від 20.04.2001 року № 342 «Про типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2000/2001—2004/2005 навчальні роки» навчальний предмет «Астрономія» введений до інваріантної частини навчальних планів 11 класу і на його вивчення передбачено 17 годин на рік. Рекомендації щодо вивчення курсу астрономії у наступному навчальному році наведені в Інструктивно-методичному листі Міністерства освіти і науки України «Про вивчення фізики та астрономії у 2004/2005 навчальному році».

Реалізація завдань сучасної фізичної та астрономічної освіти вимагає відповідного рівня кваліфікації вчителів та працівників методичних служб, створення організаційно-педагогічних умов для досягнення освітніх цілей, визначених державними документами про освіту. Сьогодні вчитель повинен уміти не стільки обирати необхідний метод, скільки замислюватися, чи є цей метод найдоцільнішим, потрібно розуміння вчителем концептуальних основ навчання, яке реалізує сучасні підходи щодо підготовки дитини до життя, володіння елементами педагогічної техніки, вміння діагностувати успішність навчання та розвитку учнів, враховувати закони психічного розвитку учнів під час організації навчальної діяльності. Розуміння своєї ролі організатора діяльності учнів, вміння підтримувати в них бажання навчатися, набувати життєвий досвід, творити притаманне кращим вчителям фізики Одещини. Протягом минулого навчального року вчителі фізики мали змогу ознайомитися з досвідом використання ефективних методів, прийомів та технологій навчання під час семінарів, які проводились ООІУВ у ЗОШ № 33 м. Одеси (вчителі І. Г. Лушнікова, І. О. Спаський), Ізмаїльському політехнічному ліцеї (вчитель Т. Д. Македонський), АЗОШ № 3 м. Южне (вчителі А. І. Бульба, О. М. Шумейко), СЗОШ № 17 (вчитель З. Ф. Дмитренко), гімназія № 5 м. Одеси (вчитель О. М. Дума). Разом з тим, вважаємо за необхідне ще раз привернути увагу методичних служб районів та методичних об'єднань вчителів фізики до проблеми оновлення методів навчання. Як свідчать результати аналізу планів роботи методичних кабінетів, діагностування вчителів фізики на курсах підвищення кваліфікації проблема вивчення та впровадження сучасних технологій і методів навчання залишається поза увагою більшості РМО. Однією з причин такого стану є незадовільна обізнаність вчителів з концептуальними, державними та нормативними документами, які регламенту-

ють роботу вчителя, формальне ставлення до опанування змістом цих документів.

Умовою реалізації особистісно-орієнтованого підходу у навчально-виховному процесі є створення збагаченого освітнього середовища, в якому дитина повинна постійно навчатись і розвиватись, безперервно знаходитись у різноманітній пізнавальній діяльності разом з вчителями, іншими дітьми та дорослими. Традиційні методики навчання фізики в рамках класно-урочної системи обмежують можливість індивідуального спілкування з кожним учнем з урахуванням його інтересів і обдарувань. Пошуки кращих вчителів спрямовані на розробку методичної системи, яка б мала узгодити навчання в урочний та позаурочний час. Створення такої системи творчої навчальної діяльності має сприяти формуванню на основі пізнавального інтересу внутрішньої мотивації до саморозвитку дитини. Сьогодні визначилась тенденція до органічного поєднання позитивних рис урочної та індивідуальної форм організації навчання, наприклад, через застосування методу навчальних проектів, використання довготривалих творчих завдань тощо, що призводить до підвищення пізнавального інтересу, підсилення внутрішньої мотивації до саморозвитку дитини. Заохочення учнів до участі в дослідницькій діяльності, розв'язку творчих завдань здійснюється через систему заходів, до яких відносяться турніри юних фізиків, участь в роботі МАН, в традиційних учнівських олімпіадах, інтелектуальних змаганнях, інтерактивних конкурсах та олімпіадах через мережу Інтернет. У лютому 2004 року в Одесі проходив XII Всеукраїнський турнір юних фізиків, в якому поряд з командою Рішельєвського ліцею, яка є традиційним учасником та призером турнірів, взяли участь команди ліцею «Приморський» м. Одеси (керівник Е. В. Павлицева) та Табаківської ЗОШ Болградського району (керівники А. І. Цоєв і Г. І. Златов). 29—30 січня 2004 року в м. Одесі на базі гімназії № 2 був проведений III етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з фізики. У фінальному турі взяли участь 145 учнів 8—11 класів, у тому числі 76 учнів, які представляли середні навчальні заклади м. Одеси та 69 учнів середніх навчальних закладів області. Дипломами I ступеня нагороджено ученицю 8 класу Бурбу Оксану, учня 9 класу Голобородька Павла, учня 10 класу Скворцова Юрія (Рішельєвський ліцей, м. Одеса), Гудименка Івана, учня 11 класу Білгород-Дністровського ліцею. Дипломами II ступеня нагороджено 8 учнів, дипломами III ступеня — 30 учнів. До складу переможців увійшли 16 учнів Рішельєвського ліцею, по 3 учні з гімназії № 1 та СЗОШ № 117 м. Одеси, 2 учні Білгород-Дністровського ліцею, 3 учні Української гімназії № 1 м. Іллічівська, 2 учні Ізмаїльського політехнічного ліцею, 2 учні гімназії № 2 м. Одеси, по 1 учню з гімназії № 7 м. Одеси, гімназії м. Котовська,

НВО ім. В. Чорновола, м. Южне, ЗОШ № 7 м. Іллічівська, Удобенської ЗОШ Білгород-Дністровського району, Болградського НВК «школа-лицей», Іванівської ЗОШ Іванівського району, ЗОШ № 22 та СЗОШ № 40 м. Одеси. За результатами виступу в IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з фізики команда Одеської області здобула три дипломи II ступеня (Скворцов Юрій, Голобородько Павло — Рішельєвський лицей, Лихачов Віталій — СЗОШ № 117, м. Одеса). Учень 10 класу Рішельєвського лицю Скворцов Юрій, який виконував завдання за 11 клас, увійшов до складу збірної України для участі у Міжнародній учнівській олімпіаді з фізики.

Серед переможців III етапу учнівської олімпіади з фізики 2 учні вибороли перемогу серед 103 учасників Інтелектуальних змагань для учнів сільських шкіл з фізики 2003 року (Біловол Руслан — Удобенська ЗОШ та Трандафіл Сергій — Іванівська ЗОШ). У 2003 році значно поширилась географія учасників змагань — у змаганнях з фізики взяли участь учні з шкіл 20 районів Одеської області. Разом з тим, серед учасників Інтелектуальних змагань з фізики немає учнів з Любашівського, Миколаївського, Роздільнянського, Савранського, Саратського, Тарутинського районів, що разом з результатами традиційної учнівської олімпіади з фізики є свідченням недосконалої роботи вчителів цих районів з обдарованою молоддю.

Протягом останніх років увагу учнів та вчителів фізики привертала фізичний конкурс «Левеня» для учнів 7—11 класів та природничий конкурс «Колосок» для учнів 3—4 та 5—6 класів, які проводяться в інтерактивному режимі. У I Всеукраїнському природничому інтерактивному конкурсі «Колосок» 2003 року, організованому Львівською громадською організацією «Львівський інститут освіти» за підтримки Міністерства освіти і науки України, взяли участь 465 учнів шкіл Одеської області. Оргкомітет конкурсу «Колосок» відзначив, що Одеська область увійшла до числа областей, які були активними учасниками конкурсу та отримали досить велику кількість добрих і відмінних результатів (середній бал учасників найвищий серед інших регіонів). Оргкомітет конкурсу «Колосок» пропонує відзначити регіональних координаторів конкурсу Ніну Георгіївну Адзеріхо (Арцизька районна станція юннатів), Валерія Яковича Колебошина (Рішельєвський лицей), Ларису Іванівну Ятвецьку (ООІУВ), зусиллями яких конкурс у 2003 році відбувся своєчасно і організовано. Завдяки зусиллям творчо працюючих вчителів виникають та набувають статусу традиційних регіональні творчі змагання учнів з фізики: у березні 2004 року відбувся II районний фізичний інтелектуальний конкурс «Фізикон» у Ренійському районі, засновником якого є Ренійський УВК «ЗОШ — лицей» (С. П. Михряков), вчителі фізики Болградського району С. І. Златов

та А. І. Цоев виступили з ініціативою проведення районного міні-турніру юних фізиків.

Таке поєднання паралельних видів урочної та позаурочної творчої діяльності учнів має призвести до системності в роботі вчителя щодо реалізації мети навчання фізики та астрономії в школі. При плануванні роботи районних і шкільних методичних об'єднань слід враховувати цей важливий аспект діяльності вчителя з розвитку творчих здібностей учнів.

Профілізація навчання в старшій школі вимагає організації навчання відповідно до нахилів, здібностей, здатності до навчання, обдарувань дитини, пошуку відповідних форм навчальної діяльності, удосконалення уроку. Ретельного опрацювання потребують питання вибору типу та структури уроку для реалізації відповідної дидактичної мети з урахуванням таких умов, як зміст навчального матеріалу, вік учнів, місце конкретного уроку в системі уроків даної теми, можливості і функції різних навчальних методів і технологій. Як свідчать результати діагностування, аналізу тематики та змісту курсових робіт слухачів курсів підвищення кваліфікації вчителів фізики існує потреба в опрацюванні цих питань вчителями, що необхідно враховувати при плануванні роботи відповідних методичних об'єднань. Потребує уваги питання узгодженості методичних проблем, що опрацьовують вчителі фізики, які входять до складу Р(Ш)МО, та проблемою Р(Ш)МО, якщо вважати, що робота відповідних методичних об'єднань має бути спрямована на підвищення рівня професійної майстерності вчителя.

Вважаємо за необхідне звернути увагу працівників методичних служб і вчителів на проблеми подальшого опрацювання особливостей проведення тематичного обліку навчальних досягнень учнів з фізики та астрономії на основі реалізації принципів гуманізації навчання, урізноманітнення форм проведення тематичної атестації. Оцінювання навчальних досягнень учнів з фізики та астрономії регламентується відповідними нормативними документами Міністерства освіти і науки України, до яких відносяться Програми з фізики та астрономії для загальноосвітніх навчальних закладів (див. вище), Критерії оцінювання навчальних досягнень в системі загальної середньої освіти (Додаток № 5 до рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 17.08.2000 р.); Критерії оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти («Освіта України», № 6 від 7 лютого 2001 р.); Інструктивно-методичні листи про вивчення фізики та астрономії у 2003/2004 та 2004/2005 навчальному році; лист Міністерства освіти і науки України від 27.12.2000 № 1/9—529; Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів з природничо-математичних дисциплін у 5—11 класах.

Облік навчальних досягнень учнів з фізики та астрономії на сторінках класних журналів здійснюється відповідно до рекомендацій щодо проведення та оформлення тематичного обліку навчальних досягнень учнів (ООІУВ, 2003 р.).

Для складання завдань тематичного оцінювання учнів 9—11 класів вчитель фізики має орієнтуватися на рівень завдань «Збірника різнорівневих завдань для проведення державної підсумкової атестації з фізики», за ред. І. М. Гельфгата, вид. «Гімназія», Харків, 2002 рік, який використовується і при проведенні державної підсумкової атестації за усною та письмовою формами. Слід звернути увагу на недостатню забезпеченість шкіл окремих районів області цими збірниками. Вхідження України у світовий освітній простір вимагає застосування незалежних форм перевірки якості освіти, введення процедури незалежного тестування випускників загальноосвітніх навчальних закладів. Запровадження письмової форми державної підсумкової атестації з фізики має підготувати вчителів до проведення незалежного тестування випускників 11 класів з фізики у найближчий час. Але в школах області письмова форма проведення державної підсумкової атестації ще є мало поширеною, хоча анкетування випускників 11 класів показує, що самі учні вважають її більш об'єктивною та психологічно комфортною. Сторожке ставлення вчителів фізики до запровадження письмової форми проведення державної підсумкової атестації з фізики потребує вивчення рівня сформованості оціночної діяльності вчителя, розуміння ним змін, які відбулися у вимогах до контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів. Удосконалення вміння реалізувати контролюючий етап навчально-пізнавальної діяльності учнів, що є одним з показників професіоналізму вчителя, потребує постійної уваги в роботі методичних об'єднань вчителів фізики.

Опрацювання питань, що були зазначені, сприятиме підвищенню ефективності самоосвіти вчителя у міжкурсовий період, надасть йому змогу опрацювати власний досвід у період проходження курсів підвищення кваліфікації.

На допомогу вчителю в роботі над визначеними проблемами наводимо перелік літературних джерел, виданих протягом останніх років:

1. Аніскіна Н. О. Організація профільного навчання в сучасній школі. — Харків: Основа, 2003 *.

2. Баханов К. Що таке технологія навчання? // Шлях освіти. — 1999. — № 3.

3. Баханов К. Інноваційні системи, технології та моделі навчання. — Запоріжжя, 2000.

4. Білик Н. О. Десять дидактичних ігор. — Харків: Основа, 2004 *.

5. Білоус С. Ю. Як розвинути в учня якості дослідника. — Харків: Основа, 2004 *.

6. Бухлова Н. В. Організація самостійної діяльності учнів. — Харків: Основа, 2003 *.

7. Васков Ю. В. Педагогічні теорії, технології, досвід: Дидактичний аспект. — Харків: Скорпіон, 2000.

8. Гришина Т. В. Освітня технологія як об'єкт методичної роботи, — Харків: Основа, 2003 *.

9. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління. — Харків: Основа, 2004 *.

10. Інтерактивні методи навчання. Досвід впровадження / За ред. В. Д. Шарко. — Херсон, 2000.

11. Контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів з природничо-математичних дисциплін / За заг. ред. В. Шарко. Посібник для вчителів. — Херсон, 2001.

12. Кручинина Т. Г. Проектная деятельность // Вестник НМЛ МДЦ «Артек». — 1998. — № 1.

13. Левитес Д. Г. Практика обучения: современные образовательные технологии. — М.; Воронеж, 1998.

14. Освітні технології / За ред. О. М. Пехоти. — К.: А. С. К., 2001.

15. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. — К.: А. С. К., 2004.

16. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія / За ред. Г. О. Балла. — К.: ІППО АПН України, 1998.

17. Самоаналіз та самооцінка діяльності закладу освіти / Уклад. Ю. В. Гуган, Бондар. — Тернопіль: Астон, 2003.

18. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. — М.: Народное образование, 1998.

19. Сиротенко Г. О. Шляхи оновлення освіти: Науково-методичний аспект. — Харків: Основа, 2003 *.

20. Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. — Харків: Основа, 2003 *.

21. Сорока Г. І. Система педагогічної підтримки дітей в освіті. — Харків: Основа, 2003 *.

22. Хлебнікова Т. М. Ділова гра як метод активного навчання педагога. — Харків: Основа, 2003 *.

23. Шарко В. Д. Андрагогічний підхід до організації навчання вчителів в системі післядипломної освіти. — ОЛДІ-плюс, 2003.

24. Ястребова В. А. Освітня програма сільської школи. — Харків: Основа, 2004 *.

Примітка. Літературу, яка має позначку «*» можна замовити за адресою: «Книга-поштою-МВ», а/с 3355, м. Харків, 61045.

Л. І. ЯТВЕЦЬКА,

завідувачка науково-методичної лабораторії природничих дисциплін ООІУВ.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З ВЧИТЕЛЯМИ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

Вже декілька років шкільна освіта України, в тому числі і природнича, знаходиться в стані перебудови — переходу від знанняцентричної до культуровідповідної. Відповідно до цього визначені основні завдання природничої освіти, які мають бути реалізовані під час навчально-виховного процесу. Напередодні нового навчального року ми маємо нагоду проаналізувати роботу методичних служб області щодо підвищення фахової майстерності вчителів природничих дисциплін, формування в них нового педагогічного мислення, що є однією із стратегічних умов реалізації основних положень концепції розвитку сучасної освіти.

Одним із джерел такого аналізу є вхідне діагностування вчителів — слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Аналіз змісту відповідей вчителів природничих дисциплін висвітлює цілий ряд проблем. Більшість з них опрацювали тільки єдиний документ, який регламентує роботу вчителя — навчальну програму з відповідного предмета; близько 50% вірно розуміють і правильно формулюють основну мету сучасної природничої освіти; тільки біля 20% вчителів можуть назвати сучасні освітні технології; лише 50% можуть класифікувати уроки за різними дидактичними цілями.

Тому при плануванні методичної роботи перш за все потрібне ретельне опрацювання державних нормативних документів, осмислення кожним вчителем основних завдань та визначення свого місця на шляху їх реалізації.

По-друге, потрібна системність в роботі методичної служби: майже 70% опитуваних не можуть сформулювати методичну проблему, над якою працює районне методичне об'єднання (а, значить, і вони самі у складі цього фахового угруповання), не всі розуміють зв'язок власної роботи з роботою колег по шкільному методичному об'єднанню. У нас є підстави звернути увагу керівників навчальних закладів на існуюче протиріччя: вчитель визначає проблему, над якою працює (напр. «Методика розв'язування олімпіадних задач»), а адміністрація навчального закладу, де він працює, узагальнює досвід його роботи зовсім з іншої проблеми (напр. «Ігрові методи навчання на уроках хімії»). Виникає запитання: що є результатом розв'язання кожної із проблем? Тобто ми повертаємося до питання, що вже неодноразово висвітлювалось на сторінках освітянських видань і нашого, зокрема: методична робота — об'єкт науково-дослідної роботи вчителя в міжкласифікаційний період, структура якої має забезпечувати відповідні вимоги. Якщо до організації методичної роботи підходити саме як до науково-дослідної, то в жодного слухача курсів підвищення кваліфікації не виникне питання щодо

необхідності курсової (творчої) роботи, як це має місце у багатьох випадках і підтверджує ще раз необхідність удосконалення системи методичної роботи. Зрозуміло, що при наявності таких прогалин в організації методичної роботи неодмінно виникають питання щодо змісту і результативності перспективного педагогічного досвіду, який подано до ООІУВ, відображення досвіду роботи кращих вчителів фізики, хімії, біології в періодичних виданнях, в доробках, які представлені на Ярмарок педагогічних ідей та технологій. З цього приводу звертаємо увагу читачів на зв'язок між кадровим складом вчителів хімії та їх участю в Ярмарку: із 17 вчителів хімії 12 — мають звання «старший учитель» та «учитель-методист» (м. Білгород-Дністровський); із 26 вчителів — 7 такого ж рівня (Біляївський район) — на Ярмарок педагогічних ідей та технологій не надійшло жодної роботи з хімії. Серед учасників Ярмарку не були представлені роботи вчителів-методистів (і взагалі інших вчителів фізики) міст Білгорода-Дністровського, Ізмаїла, Іллічівська, Котовська, Южного, з Болградського, Ізмаїльського, Комінтернівського, Ренійського, Савранського районів, до складу методичних об'єднань яких входять багато фахівців, які мають власний педагогічний почерк. Напрошується питання: «В чому полягає зміст роботи учителя-методиста?» Адже саме ці спеціалісти вищої категорії мають бути провідниками сучасних ідей в реформуванні освіти, взірцем прогресивного творчого мислення, на їх знання та досвід може спиратися методична служба районів: майже 60% методистів РМК, які опікуються природничими дисциплінами, мають стаж роботи на цій посаді до 4 років. Цього терміну явно недостатньо, щоб досягнути повною мірою завдання, зміст, організаційні форми та спрогнозувати результати своєї діяльності. Тому планування форм і змісту методичної роботи з вчителями природничих дисциплін (хімії, фізики) на місцях одеської області методичними службами на поточний календарний рік сплановано семінари для вчителів хімії тільки в п'яти районах, та в 9 — для вчителів фізики, ще по одному передбачили роботу творчої групи та школи перспективного педагогічного досвіду. Але більшість заходів не мають конкретної дати (хоча б місяця) та місця проведення; тематика багатьох не актуальна («Опорні конспекти — успішна форма навчання учнів з хімії»; «Розв'язування фізичних задач апаратом (?) математичних обчислень»; «Розв'язування олімпіадних задач».

До речі про олімпіади. Певною мірою організацію, проведення та результати II етапу Всеукраїнської олімпіади з природничих дис-

циплін можна вважати підсумком організаційно-методичної роботи щодо реалізації одного з напрямків Національної доктрини «Освіта України XXI століття», зокрема програми «Обдаровані діти» (про що вже йшлося в нашому журналі позаминулого року). Відображенням такої роботи є звіти, які надають оргкомітети II етапу Всеукраїнської олімпіади до обласного управління освіти. Як видно, в районах оргкомітетами та відповідними журі недостатньо опрацьовані методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України «Організація та проведення Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів» щодо представництва учнів кожної паралелі (у Саратському районі немає учасників олімпіади серед учнів 10 класу; у Татарбунарському, Миколаївському, Савранському — 9 класу); розподілу дипломів серед переможців відповідно до ступенів: I ступінь: II ступінь: III ступінь = 1:2:3. Саме в цій частині — формалізований результат олімпіади — маємо велику самодіяльність оргкомітетів на місцях: або зовсім відсутні переможці певного ступеня (в одинадцяти (!) районах в окремих паралелях); або визначено по два (!) переможці, які посіли I місце (Татарбунарський район, м. Южне — 8 клас; Балтський район — 11 клас, Кілійський район — 10 клас); або співвідношення кількості переможців не відповідає рекомендаціям Міністерства освіти і науки: 1:1; 1:2 і 1:1:2 (Ренійський, Арцизький, Великомихайлівський райони). Досить цікавий розподіл дипломів серед учасників з 8-х класів, м. Южне — 2:3:1.

Звертаємо увагу організаторів олімпіадного руху на молодших учасників хімічної та фізичної олімпіади.

Досвід кращих вчителів фізики та хімії і результати виступів їх учнів на олімпіадах свідчать про те, що саме з перших уроків вивчення цих предметів у 7—8 класах формується інтерес до навчального предмета, який з часом закріплюється і розвивається. Значна частина переможців II етапу Всеукраїнської олімпіади з фізики та хімії серед учнів 10 та 11 класів — ті, хто протягом попередніх років вже набув певного досвіду і добре проявив себе в змаганнях такого рівня. Чи є такі сьогодні? Зрозуміло, що в окремих районах є. Але в деяких районах таку перспективу для восьмикласників обмежили: із 20 переможців хімічної олімпіади тільки 3 — з восьмого класу (Березівський район); із 13 переможців — 1 диплом II ступеня у восьмикласника (м. Білгород-Дністровський); із 14 — 1 (Ренійський район). Цього року такий підхід призвів до того, що кількість учасників восьмого класу на III (обласному) етапі Всеукраїнської олімпіади з хімії у порівнянні з минулим роком зменшилась майже вдвічі. З одного боку, це дало штучне збільшення представників старших класів (одинадцятикласників), які не мають відповідного досвіду і знань і тому не можуть

бути претендентами на перемогу. З іншого боку, зменшення на місцях представників середніх класів обмежує коло пошуку обдарованих дітей і затримує розвиток їхніх творчих здібностей та інтересів. Вважаємо хибним такий підхід до організації олімпіад серед восьмикласників (семикласників): хімія (фізика) вивчається декілька місяців, учні ще нічого не знають. Але ж коли у дитини не сформовані початкові поняття, не використані резерви міжпредметних зв'язків (фізики, хімії, географії, математики), не виявлено зацікавленості в хімічних або фізичних знаннях — чи буде високим результат цього учня, коли він стане одинадцятикласником?

Окремо хочемо звернути увагу до проведення олімпіади з хімії серед учнів 8 та 9 класів м. Одеси. Як правило, переможці відбіркового туру (який проводився у минулому) підтверджують свої результати в III етапі (обласному). Але цього року картина досить невтішна: тільки 1 із 6 учнів 8 класів, переможців міської олімпіади, який посів III місце, одержав диплом III ступеня в III етапі, а інші п'ятеро займають 12, 15, 21, 24, 32 місця; серед учнів 9 класів 16, 22, 26 місця зайняли переможці, в яких були відповідно I, II, III місця на міській олімпіаді серед дев'ятикласників. Постає питання щодо організаційно-методичного забезпечення такої форми роботи з обдарованими дітьми в обласному центрі. Викликає подив відсутність серед членів журі міської олімпіади науковців провідних вузів Одеси, участь яких сприяла б підвищенню науково-методичного рівня олімпіади.

Свідченням копійчої роботи з обдарованими дітьми може бути їх результативна участь у фіналі — очному турі інтелектуальних змагань серед учнів сільської місцевості та III етапі класичної олімпіади. Цього року в III етапі підтвердили свій рівень переможця інтелектуальних змагань М. Хомутва (Кілійський район, вчитель О. М. Ошуркова) та О. Портянко (Кодимський район, вчитель Л. Г. Свенціцька). На жаль, маємо приклад і негативного характеру, коли представники Арцизького району, які в заочних турах інтелектуальних змагань набрали 80% від загальної суми, на фіналі не справились з жодним завданням, а один з учасників здав зовсім чисті аркуші. Виникає питання: яким чином було забезпечено здобуття попереднього високого результату? Не секрет, що коли члени журі при перевірці бачать декілька робіт — копій різних учасників з одного класу, то ні в кого не виникає сумніву щодо ролі вчителя цих учасників. Чи є ця роль позитивною чи вона дасть негативний результат минулого року — покаже час.

Науково-методична лабораторія природничих дисциплін (фізика, хімія, біологія) ООІУВ намагається надати певну методичну та наукову допомогу як методистам, так і вчителям відповідного фаху з актуальних питань

організації методичної роботи та опанування сучасних технологій. З цією метою протягом 2003/2004 навчального року для керівників РМО, методистів РМК, вчителів, які працюють в класах гуманітарного профілю, було заплановано декілька семінарів, у тому числі і комплексних, з таких питань:

— організація роботи з обдарованими дітьми — на базі Ізмаїльського політехнічного ліцею;

— методичні підходи до викладання природничих дисциплін у класах гуманітарного профілю (розвиток комунікативних компетенцій) — на базі гімназії № 4, впровадження проектної технології — на базі ЗОШ № 17, м. Одеса; АЗОШ М. П. Гузика, м. Южне).

Хто ж з представників методичних служб районів і міст області відчув професійну потребу ознайомитися з запропонованим досвідом, знайти раціональне зерно для своєї роботи або висловити критичні зауваження, поділитись своїм досвідом організації роботи з цих питань?

Дивимось: тільки на одному з чотирьох означених семінарів були представлені 13 районів і міст; на трьох семінарах — м. Котовськ, Болградський, Комінтернівський, Миколаївський райони (ті, кого цікавлять сучасні проблеми). Не відвідали жодного семінару представники м. Южне (крім семінару в м. Южне), Балтського, Білгород-Дністровського, Красноокнянського, Овідіопольського, Роздільнянського, Тарутинського районів (7 з 26 районів області).

Не дивно, що в нас є підстави констатувати певний формалізм і безсистемність в роботі вчителів природничих дисциплін в складі методичних об'єднань (шкільних, районних).

Крім необхідності розв'язування означених проблем при організації методичної роботи, сьогодні є необхідність переходу до профільної школи як засобу особистісно-орієнтованого навчання. Основні чинники, які мають вплив на

створення класів природничого профілю, це, по-перше, потреби дітей, по-друге, кадрове та матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу. Адже програма з хімії в класах природничого профілю передбачає майже 50% навчального часу на семінарські заняття та виконання експериментальної частини. Відповідно до цього виникають певні проблеми в організації методичної роботи з вчителями, які викладають хімію в класах природничого профілю: опрацювання концептуальної та нормативної бази, визначення особистих професійних проблем з питань організації особистісно-орієнтованого навчання, опанування конкретними технологіями. Відповідні проблеми виникають і перед вчителями фізики в класах фізико-математичного профілю. Зрозуміло, що саме шлях реалізації вчителем освітньої технології, коли він опрацьовує цю технологію з огляду на можливості класу, передбачений нормативний зміст і форми діяльності, формує разом з учнями потрібні прийоми і способи виконання дій, підбирає необхідні засоби навчання і нестиме відповідальність за досягнуті результати — є об'єктом методичної роботи вчителя.

Таким чином, зміна мети, завдань і змісту природничої освіти потребує відповідної зміни змісту і форм методичної роботи. Будемо вдячні за конкретні пропозиції щодо співпраці районних методичних кабінетів з методистами науково-методичної лабораторії природничих дисциплін і готові надати необхідну методичну допомогу у вирішенні нагальних проблем вчителів та методичних служб на місцях.

Н. П. ШАПІРОВА,

методист науково-методичної лабораторії природничих дисциплін ООІУВ

Л. І. ЯТВЕЦЬКА,

завідувачка науково-методичної лабораторії природничих дисциплін ООІУВ.

ПРО ВИКЛАДАННЯ БІОЛОГІЇ У 2004/2005 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Місце шкільного курсу біології в системі загальної середньої освіти зумовлено його значенням у формуванні культури молодої людини, вихованні творчої особистості, усвідомленні нею своєї відповідальності перед суспільством за збереження життя на Землі. Отже, основною ідеєю оновлення змісту біологічної освіти школярів є формування поведінки людини в біосфері засобами розкриття цілісної картини живої природи.

Державні вимоги до реалізації змісту біологічної освіти в основній та старшій школі викладено у Державному стандарті базової і пов-

ної середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.04 № 24 (журнал «Біологія і хімія в школі», № 2, 2004 р.).

Викладання біології у 2004/2005 навчальному році здійснюватиметься за програмами 2001 року видання (К.: Шкільний світ, 2001). Рекомендації щодо вивчення предмета в 2003/2004 навчальному році залишаються чинними і у 2004/2005 навчальному році.

Звертаємо увагу вчителів біології на постанову Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 року № 1717 «Про перехід загаль-

ноосвітніх навчальних закладів на новий зміст та структуру освіти і 12-річний термін навчання». Концепцією 12-річної загальної середньої освіти визначено, що старша школа є профільною. У зв'язку з цим зміст освіти і вимоги до його засвоєння диференціюються за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний та академічний. Вчителі для здійснення профільного навчання можуть користуватися програмами, випущеними видавництвом (К.: Педагогічна преса, 2004).

У 2004/2005 навчальному році планується продовжити запровадження державної підсумкової атестації з біології у письмовій формі. Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України № 1/9—112 від 11.03.04 «Методичні рекомендації щодо проведення державної підсумкової атестації з біології у 9-х та 11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2003/2004 навчальному році» державна атестація у письмовій формі проводиться за навчальними посібниками «Завдання для державної підсумкової атестації з біології за курс основної школи (Н. Ю. Матяш, О. В. Костильов, А. С. Вихренко, Т. О. Вихренко. — К.: Генеза, 2002, 2004) та «Завдання для державної підсумкової атестації з біології за курс старшої школи» (О. В. Данилова, С. А. Данилов. — К.: Генеза, 2002, 2004). Ці збірки доцільно використовувати при підготовці завдань для тематичної атестації учнів з 6-го по 11-й класи.

Значною подією в біологічній освіті області стало визнання вчителя біології гімназії № 5 м. Одеси Ірини Володимирівни Гасанової лауреатом фінального етапу Всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 2004» в номінації «біологія», тобто Ірина Володимирівна увійшла до числа п'яти кращих вчителів біології України, а за кількістю балів, отриманих під час конкурсу, посіла почесне друге місце.

На обласному рівні в конкурсі «Вчитель року — 2004» в номінації «біологія» брали участь 12 кращих вчителів області:

1. Албу Раїса Іванівна — Арцизький район, Кам'янська ЗОШ.
2. Алексеева Світлана Володимирівна — Малиновський район, м. Одеса, ЗОШ № 32.
3. Гасанова Ірина Володимирівна — Малиновський район, м. Одеса, гімназія № 5.
4. Кедік Руслан Ілліч — м. Ізмаїл, політехнічний ліцей.
5. Калініна Вероніка Юріївна — Приморський район, м. Одеса, ЗОШ № 57.
6. Колесніченко Степаніда Миколаївна — Татарбунарський район, Струмківська ЗОШ.
7. Кононенко Лариса Михайлівна — Суворовський район, м. Одеса, ЗОШ № 92.
8. Куртева Валентина Петрівна — м. Болград, СЗОШ І—ІІІ ступенів — ліцей.
9. Сеченова Любов Костянтинівна — НВК Балтська загальноосвітня школа І—ІІІ ступенів — ліцей ім. Олесь Гончара.

10. Тарас Віктор Семенович — м. Ізмаїл, політехнічний ліцей.

11. Терлецька Людмила Олександрівна — Великомихайлівська ЗОШ № 1.

12. Смирнова Ніна Георгіївна — Ізмаїльський район, Кам'янський НВК.

Конкурс відбувся з 15.12.03 по 19.12.03 на базі гімназії № 4 м. Одеси. Обласне журі визнало переможницею Гасанову Ірину Володимирівну, нагородило дипломом ІІ ступеня Алексееву Світлану Володимирівну та дипломом ІІІ ступеня Сеченову Любов Костянтинівну.

XXI століття — це століття біології. Ця думка була пріоритетною на XIV Міжнародній учнівській біологічній олімпіаді, яка відбулася цього року в Республіці Білорусь. Підготовці та участі школярів у міжнародних олімпіадах передують чотири етапи Всеукраїнських олімпіад. Документом, який визначає завдання, структуру, технологію проведення олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, є Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін (Інформ. зб. Міністерства освіти України, № 22, 1998).

Вперше місцем проведення ІV етапу (державного) Всеукраїнської олімпіади з біології у 2003/2004 навчальному році було визначено Одесу. Підготовка до участі в олімпіаді команди школярів Одеської області була доповнена тренувально-відбірковими зборами, які було проведено викладачами біологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та викладачами Одеського обласного інституту удосконалення вчителів. За результатами тренувальних зборів було сформовано команду області у кількості 6 осіб (за рейтингом МОН). Копітка та складна організаційна і науково-методична робота по забезпеченню проходження в місті Одесі ІV етапу Всеукраїнської олімпіади школярів з біології сприяла створенню справжнього свята біологічної науки в області. За результатами виконання теоретичних і практичних завдань члени журі на чолі з М. М. Макарчуком визначили переможців, серед яких є учні нашої команди:

— Теселкін Олексій, учень 9 класу гімназії № 5 м. Одеси, вчитель І. В. Гасанова (диплом ІІ ступеня);

— Ногін Віктор, учень 8 класу гімназії № 1 м. Одеси, вчитель Кочан Тетяна Анатоліївна (диплом ІІІ ступеня);

— Овчиннікова Еліна, учениця 11 класу Рішельєвського ліцею м. Одеси, вчитель Наталя Сергіївна Задерій (диплом ІІІ ступеня та запрошення на відбірковий тур навчально-тренувальних зборів, що проводився МОН України у травні на базі Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка).

В Одеській області традиційно проводяться різноманітні інтелектуальні змагання з біології. Це не тільки відомі олімпіади, а й інтелектуальні змагання для учнів сільських шкіл та

новий вид змагань — Всеукраїнська Інтернет-олімпіада з біології, що проводиться на базі Одеського обласного інституту удосконалення вчителів (голова журі — О. В. Запорожченко, канд. біолог. наук, проректор Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова). З методикою проведення цих заходів можна ознайомитись в збірнику «Організація та проведення Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів: Методичні рекомендації», Б. П. Кременський. — К., 2001. — 68 с.

Незважаючи на певні досягнення вчителям необхідно продовжувати наполегливо працювати з обдарованими учнями. Аналіз результатів участі учнів у III етапі (обласний) Всеукраїнської олімпіади з біології та Інтелектуальних змагань для учнів сільських шкіл свідчить про низький рівень перевірки районними журі олімпіадних робіт, непрофесійний підхід до підбору олімпіадних завдань I і II етапів Всеукраїнської олімпіади, неефективність роботи вчителів біології у більшості сільських шкіл нового типу та в класах з поглибленим вивченням біології, перетворення олімпіад у звичайну контрольну роботу. Для усунення недоліків у роботі з обдарованими учнями необхідно широко запроваджувати тестову систему оцінювання знань, що сприяє активізації розумової діяльності учнів, дає змогу формувати вміння аналізувати й узагальнювати вивчений матеріал, робити порівняння й висновки, що забезпечує творчий розвиток особистості. Рекомендуємо використовувати посібник «Біологія. Тести і завдання для учнів 6—11 класів» Коцюбинська Н. П. — К.: Генеза, 2003. Дане навчальне видання охоплює весь матеріал курсу з 6-го по 11-й клас загальноосвітніх навчальних закладів і є доповненням до шкільних підручників з біології.

На Одещині працює багато талановитих вчителів, які творчо підходять до викладання біології, ведуть пошуки найбільш ефективних форм і методів навчання. Серед них вчителі, які складають творчу групу: І. В. Куш (ЗОШ № 35), А. С. Ткач (гімназія № 4), К. М. Шевченко (гімназія № 2), Н. Г. Галутва (ліцей «Чорноморський»), Т. С. Бредіхіна (ЗОШ № 5), Л. С. Москвіна (Маріїнська гімназія), Г. О. Віденко (ЗОШ № 3 м. Южне), І. Ф. Кедік (політехнічний ліцей м. Ізмаїла). Успішно використовують основну ідею концепції навчання — формування особистості учня вчителі: М. М. Степаненко (ЗОШ № 27), Л. Г. Ліповникова (ЗОШ № 62), І. В. Іщенко (ЗОШ № 33), Н. С. Задерей (Рішельєвський ліцей м. Одеси), Л. І. Усатова (ЗОШ № 7 м. Іллічівська).

Незважаючи на значні досягнення окремих вчителів у викладанні біології, існує ще немало проблем, над вирішенням яких належить працювати у 2004/2005 навчальному році:

— удосконалення методики проведення сучасного уроку біології;

— використання в процесі навчання нових педагогічних технологій;

— створення умов для активізації розумової діяльності учнів;

— формування мотивації щодо ведення здорового способу життя.

У цьому аспекті зростає роль методичних об'єднань вчителів біології. Серед активно і плідно працюючих слід визначити методичне об'єднання вчителів біології Київського району м. Одеси (керівник МО Т. С. Бредіхіна). Тісна взаємодія з лабораторією методики викладання природничих дисциплін Одеського обласного інституту удосконалення вчителів та науковцями одеських вузів стимулювала процеси саморозвитку, самооновлення та підвищення творчого потенціалу вчителів району, про що свідчать результати участі учнів навчальних закладів у різноманітних олімпіадах і турнірах юних біологів, МАН тощо. Біологи району щиро діляться творчими надбаннями із слухачами курсів підвищення кваліфікації вчителів біології ООІУВ та учасниками обласних семінарів вчителів біології.

Однак методичним об'єднанням шкіл району слід звернути увагу на докурсову роботу вчителів. Підвищенню ефективності навчання біології має сприяти безперервна освіта вчителів, оцінювання якої здійснюється під час курсової перепідготовки. На жаль, аналіз результатів анкетування слухачів курсів підвищення кваліфікації вчителів біології свідчить про низьку ефективність роботи більшості районних методичних об'єднань вчителів біології та РМК. Рекомендуємо методичним об'єднанням вчителів біології вивчати та впроваджувати досвід кращих вчителів, удосконалювати систему роботи з обдарованими учнями. І на закінчення хочеться привітати колег — вчителів біології з початком навчального року і побажати здоров'я, оптимістичного настрою, творчого натхнення, благополуччя в сім'ях.

Література

1. Концепція сучасної біологічної освіти // Біологія і хімія в школі. — 2001. — № 3. — С. 45—47.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Біологія і хімія в школі. — 2004. — № 2. — С. 2—7.
3. Ващенко Л., Данилова О. Міжнародна біологічна олімпіада: підсумки та перспективи // Біологія і хімія в школі. — 2004. — № 2.
4. Стан розвитку біологічної науки та проблеми шкільної біологічної освіти (За матеріалами Колегії Головного управління освіти і науки, 30.10.2002 р.).

Т. Л. ПОНТУС,

методист науково-методичної лабораторії методики викладання природничих дисциплін ООІУВ.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

Вивчення географії у 2004/2005 навчальному році здійснюватиметься за програмами 2001 року «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія», видавництво «Педагогічна думка». Всі рекомендації щодо вивчення географії за три попередніх роки залишаються чинними і для 2004/2005 навчального року. У новому навчальному році варто звернути увагу на організацію профільного навчання учнів старшої школи, адже саме старша школа покликана створювати умови для підготовки молоді до виконання своїх соціальних функцій — трудових, пізнавальних, суспільних, а також до подальшого продовження освіти.

Концепція профільного навчання в старшій школі розроблена Інститутом педагогіки АПН України. В ній сформульовані мета, завдання, структура, принципи і форми організації профільного навчання, зміст допрофільної підготовки, умови реалізації.

Форми організації профільного навчання різноманітні, але, очевидно, деякий час залишаться навчальні заклади, які працюватимуть за загальноосвітніми (непрофільними) програмами.

Однією з необхідних умов реалізації профільного навчання в старшій школі є наявність фахівців, які зможуть викладати за новими навчальними планами та програмами на базі новітніх освітніх технологій.

Змістовно обсяг профільного навчання пропонується реалізувати через такі групи навчальних предметів: базові загальноосвітні предмети, профільні та елективні.

Для шкіл усіх профілів у 10 класі обов'язковим (базовим) є вивчення курсу «Економічна і соціальна географія світу». Пропонуємо перелік профільних і елективних курсів у межах профілю, визначених у проекті Інституту педагогіки АПН України (за матеріалами «До проблеми змісту профільного навчання географії» П. Г. Шищенко) (табл. 1).

Деякі з вищезазначених програм профільних та елективних курсів вже надруковані на сторінках журналу «Географія та основи економіки». Щодо інших, Міністерство освіти і науки України планує видання цих програм до наступного навчального року.

Перелік підручників і посібників з географії, що рекомендуються до використання в загальноосвітніх навчальних закладах, надрукований в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України», № 15—16 за 2004 рік.

Реформування шкільної освіти спрямоване на забезпечення її якості. Основна тенденція сучасної географічної освіти — навантажувати учнів не знаннями, а компетенціями. Головне завдання в умовах профільного навчання — спробувати надати географії привабливості також і для дітей, які не вивчають її поглиблено. Найбільші можливості для цього має забезпечити поступовий перехід до використання комп'ютерних технологій при вивченні географії. Міністерство освіти і науки України вбачає майбутнє сучасного українського підручника в розробці комп'ютерної версії, крім паперового варіанту.

Таблиця 1

Перелік профільних і елективних курсів

Профіль	Профільні курси	Елективні курси
Суспільно-гуманітарний	Економічна і соціальна географія світу Країнознавство	Демогеографія Комерційна географія Географія релігій Суспільна географія Геополітика
Природничий (природничо-математичний)	Проблемна географія Геоєкологія	Геологія Геофізика Космічне землезнавство Біохімія Біогеографія
Технологічний	Конструктивна географія	Географія людської діяльності Геоінформатика Картографія Природокористування
Художньо-естетичний	Географія населення	Географія культури Географія релігій Естетика ландшафтів
Спортивний	Географія туризму	Медицина географія Рекреаційна географія Гірський туризм і альпінізм Водний туризм

У створенні таких посібників в Україні на передових позиціях знаходяться фахівці ЗАТ «Інститут передових технологій». Навчальні заклади Одеської області отримали для апробації в 2004/2005 навчальному році продукцію цього товариства — СД-атлас «Україна та її райони». Цей атлас можна використовувати при викладанні курсу «Географія України, 8—9 класи». Готується до видання СД-атлас для 10—11 класів, а також інші навчальні посібники. Електронні посібники, які створені ЗАТ «Інститут передових технологій» не є простими копіями звичайних підручників та атласів. СД-атласи мають не тільки комплекти географічних карт, вони також доповнені цікавою підбіркою слайдів та текстовою інформацією. Якщо школа має відповідну комп'ютерну техніку, ці електронні засоби навчання зможуть суттєво урізноманітнити вивчення географії. Наприклад, завдяки СД-атласам відпадає необхідність мати велику кількість настінних географічних карт. Блок тестових запитань, який є у посібниках, можна використовувати як на тематичних заліках, так і в процесі підготовки учнів до уроків.

Важливою подією для освітян Одещини є видання посібника «Одеський регіон: природа, населення, господарство» під загальною редакцією професора О. Г. Топчієва (Одеса: Астропринт, 2003).

У цьому навчальному посібнику розглядаються природні умови і ресурси Одещини, історико-географічні умови заселення, охарактеризовано головні сфери і галузі господарства та духовної діяльності населення. Показано особливості територіальної організації населення та господарства регіону, проаналізовано проблеми захисту довкілля та охорони природи краю. Посібник рекомендований Управлінням освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації і може використовуватися як навчальний посібник при викладанні відповідних тем з географії Одеської області в курсі «Географія України, 8—9 класи», а також на факультативних заняттях.

Одним із головних напрямків роботи в сучасній школі є впровадження принципів особистісно-орієнтованого навчання. Географія — це предмет, який має унікальні можливості щодо впливу на особистість учнів з метою активізації пізнавальної діяльності.

Використання особистісно-орієнтованого підходу при проведенні уроків географії вимагає від учителя високого рівня майстерності і професіоналізму. Результативність уроків зумовлюється раціональним поєднанням всіх його елементів, визначенням конкретної дидактичної мети і змісту кожного етапу уроку, використання найбільш ефективних форм навчальної роботи, планування часу уроку. Вчитель фактично керує пізнавальною діяльністю учнів, адаптує освітній процес до індивідуальних особливостей школярів. Для досягнення

цієї мети вчителі Одещини використовують в своїй практиці різноманітні сучасні педагогічні технології. Цікаво і плідно працює Т. М. Степова, вчителька Ларжанської ЗОШ І—ІІ ступенів Ізмаїльського району. Вона використовує програму всебічного розвитку дитини «Крок за кроком». Вчитель Болградської гімназії Д. В. Власенко та вчитель ліцею № 53 м. Одеси А. М. Колосова застосовують на уроках географії проектну технологію. Багаторічний досвід у застосуванні інтерактивних методів навчання мають вчитель НВК «Гармонія» м. Одеси В. В. Алексєєва, вчитель Великомихайлівської ЗОШ № 1 М. С. Градінар, вчитель Каменського НВК Ізмаїльського району Т. А. Саказли. Проблемний підхід у навчанні географії використовує вчитель СЗНЗ № 117 О. Г. Козлова, вчитель ЗНЗ № 33 Л. О. Цимбал. Активні форми роботи при викладанні предметів застосовують С. А. Шполянська, вчителька гімназії № 1 м. Одеси, С. Б. Кузьміна, вчителька Стрюківського ЗНЗ Миколаївського району та інші.

Вчителі Одещини також впроваджують особистісний підхід через краєзнавчу роботу з учнями. Виховання особистості на стежках малої батьківщини проходить у школах Савранського, Фрунзівського, Болградського, Кодимського (Загнітківський ЗНЗ), Комінтернівського (Красносільський ЗНЗ), Кілійського (Вилківський ЗНЗ), Ізмаїльського (Багатянський ЗНЗ) та багатьох інших районів області. Серед шкіл міста Одеси особисто потрібно відмітити колектив ЗНЗ № 61 Суворовського району на чолі з директором В. О. Мірзашвілі. На базі цієї школи постійно проводяться обласні семінари для вчителів географії. Основним питанням на цих семінарах є еколого-краєзнавча робота у загальноосвітніх навчальних закладах. Вже багато років тут працює еколого-краєзнавчий клуб «Одісей» під керівництвом вчителя географії Т. Г. Жукової.

Не менш важливим напрямком особистісно-орієнтованого навчання є робота з обдарованими дітьми. Учні Одеської області мають можливість брати участь у різноманітних змаганнях з географії. Безумовно, найбільш важливим з них є Всеукраїнська олімпіада. У 2003/2004 навчальному році в І—ІІІ етапах Всеукраїнської олімпіади з географії взяли участь біля 5 тисяч учнів 8—11-х класів. Найкращі з них стали учасниками ІІІ етапу олімпіади. Команда Одеської області складалась з 10 учнів, а саме:

— Гінкул Марина, учениця 10 класу ЗНЗ № 33, м. Одеса (вчитель Л. О. Цимбал).

— Глінська Марина, учениця 10 класу ЗНЗ № 33, м. Одеса (вчитель Л. О. Цимбал).

— Голубев Павло, учень 11 класу ЗНЗ № 7, м. Іллічівськ (вчитель Л. Ю. Нічволода).

— Забурдаєва Маргарита, учениця 9 класу ЗНЗ № 1, м. Ізмаїл (вчитель Н. Г. Дерменжи).

— Орлов Ігор, учень 10 класу СЗНЗ № 117, м. Одеса (вчитель О. Г. Козлова).

— Паламарчук Федір, учень 9 класу Котовської гімназії (вчитель К. П. Бадюл).

— Саарян Андрій, учень 8 класу Ткаченківського ЗНЗ Красносільського району (вчитель О. П. Саарян).

— Самохін Олег, учень 11 класу ЗНЗ № 2, м. Роздільна (вчитель Л. В. Алієва).

— Трачова Юлія, учениця 8 класу ЗНЗ № 56, м. Одеса (вчитель Т. А. Гонтенко).

— Хуну Руслан, учень 11 класу ЗНЗ № 6, м. Іллічівськ (вчитель Л. В. Бондаренко).

У важкому змаганні одесити вибороли один диплом II ступеня та чотири дипломи III ступеня. Цей успіх став можливий завдяки не тільки наполегливості учнів, але й творчій праці їх вчителів. Не менш цікавими і значущими для учнів Одещини є Інтернет-олімпіада з географії та інтелектуальні змагання серед учнів

сільських шкіл. Ці змагання проводяться в очно-заочній формі. Завдання, які учні виконують в домашніх умовах, вимагають не тільки глибоких знань з предмета, але й вміння аналізувати, складати прогнози, розробляти проекти, демонструвати географічність мислення. Найбільш успішно працюють в цьому напрямку учні Ізмаїльського, Великомихайлівського, Болградського, Котовського, Березівського районів.

Вчителі області мають багатий досвід у впровадженні особистісно-орієнтованого підходу до навчання на уроках географії. Запрошуємо їх до обміну цим досвідом на сторінках журналу «Наша школа».

І. П. ТЕРТИЧНА,

зав. науково-методичною лабораторією географії та основ економіки ООІУВ.

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

З 2003/2004 навчального року в середніх загальноосвітніх закладах Одеської області введено новий предмет «Основи економічних знань» (10 клас, одна година).

Введення нового курсу виявило ряд проблем: не вистачає підготовлених вчителів економіки, методичних посібників для вчителів, підручників для учнів, відсутні критерії оцінювання діяльності викладачів економіки та виявлення і розповсюдження передового досвіду.

Таким чином, перша і основна проблема у викладанні економіки, як у міських, так і в сільських районах області — гостра нестача кадрів — вчителів економіки.

Відповідно до інформаційних листів, що надішли з районних та міських відділів освіти на 01.11.03 р. до Одеського обласного інституту удосконалення вчителів, було встановлено, що економіку викладають 426 вчителів (таблиця).

Як видно з таблиці, основи економіки викладають вчителі, які не мають спеціальної економічної освіти. Це вчителі математики, географії, біології, хімії, початкових класів і навіть вчителі фізичної культури.

Підготовкою вчителів економіки займаються Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського та Ізмаїльський державний гуманітарний університет, але спеціалістів не вистачає.

З метою надання методичної допомоги вчителям, які викладають економіку, в Одеському обласному інституті удосконалення вчителів розроблені дві програми курсової підготовки.

Перша програма розрахована на 72 години лекційних та практичних занять, на яких розглядаються фундаментальні поняття економіки, питання мікроекономіки, основи макроекономічного аналізу та сучасні педагогічні технології. За цією програмою підвищують кваліфікацію вчителі-спеціалісти і вчителі II категорії. Перші такі курси вже відбулись у квітні, другі — заплановані на жовтень—листопад 2004 року.

Слухачі курсів відвідали Економічний лицей, де його директор О. В. Слесаренко розповів про організацію економічної освіти в лицей, продемонстрував відеофільм про позаурочну роботу вчителів і учнів лицей. Вчителі побували на уроці провідного спеціаліста лицей з економіки М. М. Сотниченко, взяли участь у конференції, мали можливість отримати відповіді на свої запитання стосовно організації роботи вчителя, який читає курс «Основи економічних знань».

На лекціях Т. Г. Добрової, доцента Південноукраїнського державного педагогічного університету, слухачі познайомились з найбільш складними розділами економічної теорії, навчились розв'язувати економічні задачі, працювати з тестами. Отримали дидактичні матеріали, новітні статистичні дані щодо сучасного стану економіки України, методичні матеріали, розроблені харківськими фахівцями з Центру «Перспектива».

Друга програма ООІУВ розрахована на вчителів вищої та I категорії. Це очно-заочні курси, під час яких вчителі в малих групах оволодівають методикою викладання економічної

Вчителі Одеської області, які викладають економіку в загальноосвітніх закладах (на 01.11.2003)

Назва рай(міськ)ВО	Викладають економіку	Вчителі математики, фізики та інформатики	Вчителі географії	Вчителі історії та права	Вчителі біології та хімії	Економісти, що не мають педагогічної освіти	Вчителі обсл. праці та економіки	Інші за фахом (початкові класи)	Пройшли курсову підготовку (на 5 червня 2004 р.)
м. Одеса	67	6	46	8	—	6	—	1	24
Київський	21	—	16	4	—	1	—	—	9
Малиновський	22	3	15	2	—	2	—	—	9
Приморський	7	1	2	1	—	2	—	1	4
Суворовський	17	2	13	1	—	1	—	—	2
м. Білгород-Дністровський	8	—	5	3	—	—	—	—	5
м. Ізмаїл	12	—	6	1	—	—	1	4	3
м. Іллічівськ	10	3	7	—	—	—	—	—	4
м. Котовськ *									
м. Теплодар *									
м. Южний	2	—	1	—	—	1	—	—	1
Всього по містах	99	9	65	12	—	7	1	5	37
Ананівський	10	2	7	—	—	—	—	1	2
Арцизький	14	1	9	2	—	—	—	2	4
Балтський	15	—	7	3	1	—	—	4	—
м. Білгород-Дністровський	15	—	9	6	—	—	—	—	4
Біляївський	29	1	21	2	—	4	—	1	7
Березівський	14	1	10	1	1	—	—	1	1
Болградський	18	1	15	1	—	1	—	—	6
Великомихайлівський	14	—	10	2	—	—	—	2	1
Іванівський	8	2	4	1	—	—	—	1	3
Ізмаїльський	19	2	11	1	—	1	2	2	10
Кілійський	17	—	12	2	—	1	—	2	6
Кодимський	17	10	5	1	1	—	—	—	2
Комінтернівський	14	—	13	—	—	—	—	1	5
Котовський	10	1	7	2	—	—	—	—	1
Красноокнянський *	8	—	—	—	—	—	—	—	—
Любашівський	11	—	10	1	—	—	—	—	3
Миколаївський *									
Овідіопольський **									4
Роздільнянський *									2
Ренійський	19	1	8	2	2	2	2	2	3
Савранський	7	—	5	1	—	1	—	—	1
Саратський	20	1	15	2	1	1	—	—	6
Тарутинський	12	2	6	1	—	—	—	3	3
Татарбунарський	19	2	12	2	1	1	—	1	8
Фрунзівський	8	4	3	1	—	—	—	—	2
Ширяївський	9	2	6	—	1	—	—	—	1
Всього по сільських районах	327	33	205	34	8	12	4	23	85
Всього	426	42	270	46	8	19	5	28	122

Примітки. * — з цих районів інформація не надійшла. ** — відсутні дані про фах викладачів економіки.

теорії, розв'язують задачі, беруть участь у дебатах, тобто «занурюються» на п'ять днів в економіку і самі моделюють учбовий процес, після чого виконують індивідуальні завдання щодо написання есе на економічну тему або розробляють урок з урахуванням стратегії особистісно-орієнтованого навчання.

Цю курсову підготовку можна визначати як стартову.

Далі потрібно створити систему безперервної освіти вчителів економіки шляхом організації постійно діючих консультаційних пунктів на базі опорних шкіл, районних методичних кабінетів, регулярного проведення семінарів із залученням провідних фахівців з питань економіки, семінарів Одеського економічного центру за підтримкою НСЕО.

Також необхідно розповсюджувати передовий досвід шляхом проведення районних та міських конференцій вчителів економіки, проведення конкурсів професійної майстерності, підготовки економічних турнірів для учнів, залучення до участі в олімпіадах та захисту робіт у МАН.

Обговорюється можливість створення на сторінках журналу «Наша школа» інформаційного випуску «Портфель вчителя економіки», де будуть друкуватися методичні поради до проведення уроків, позакласних заходів, розробки уроків вчителів економіки.

З метою підтримки вчителів економіки планується проведення семінару керівників районних методичних кабінетів для ознайомлення з методикою викладання предмета.

На сайті ООІУВ буде розміщуватися інформація для вчителів економіки.

Велика увага надається самоосвіті вчителя. Відповіді на складні запитання вчитель, який викладає основи економічних знань, може знайти не тільки на сторінках підручників. Незалежно від того, за якою програмою здійснюється викладання, навчальними посібниками для вчителя залишаються наступні: Макконел С. І., Брю С. Економікс, Хейне П. Економічний образ мислення, Нуреев Р. М. Курс мікроекономіки, часописи «Економіст», «Економіка України» та періодичні видання.

Вчителі, які викладають економіку в загальноосвітніх закладах вже не перший рік, працюють творчо, і географія навчальних закладів, де вони працюють та можуть надати допомогу, незмінно поширюється. Вже відомі адреси передового педагогічного досвіду з економічної освіти: Економічний ліцей (вчителі М. М. Сотниченко та С. В. Журба), Рішельєвський ліцей (вчитель Р. І. Нікітенко, тренер А. О. Трач), СЗОШ № 117 (вчитель О. В. Білокобилко), гімназія № 1 (вчитель І. В. Рибаків), Приморський ліцей (вчитель Г. К. Курзов), ЗОШ № 4, м. Іллічівськ (вчитель О. В. Алексеєнко), Економічний ліцей м. Білгорода-Дністровського (вчитель О. М. Гайнуліна), НВК м. Рені (вчителі К. І. Попаз, Н. Г. Цой).

До цих признаних лідерів сьогодні приєднуються нові навчальні заклади і вчителі, які працюють в них: ЗОШ № 2 м. Рені (вчитель О. І. Браїла), Затишанська ЗОШ Фрунзівського району (вчитель В. І. Шарабіна), НВК «Кілійська ЗОШ № 3 — ліцей» (вчитель Л. І. Кірвас), Березівська ЗОШ № 2 (вчитель І. Л. Щербіна) та багато інших.

За підтримкою районних і міських відділів освіти досвід цих вчителів може бути узагальнений та розповсюджений, а на базі навчальних закладів можна проводити засідання методичних об'єднань та кущові семінари по наданню методичної допомоги вчителям-початківцям.

Молоді вчителі з ентузіазмом почали викладати новий предмет. Вони вважають головним розвивати в учнів економічне мислення, сприяти формуванню творчої особистості, вихованню майбутнього споживача, підприємця, виробника. Вони експериментують: працюють з учнями молодших та середніх класів (ЗОШ № 6, м. Іллічівськ, вчитель К. С. Чопіна), створюють курс «Юного підприємця»

(викладач І. Б. Спаський, СЗОШ № 117), в гімназії № 7 м. Одеси введено курс «Фінансової математики» (вчитель В. А. Савченко), у Випаснянській ЗОШ № 2 Білгород-Дністровського району творчо працює вчитель Н. Л. Сметаніна.

Такий великий інтерес до економічних знань зумовлений умовами часу, який вимагає виховання свідомих, всебічно освічених громадян. Міністерством освіти і науки України затверджені профільні програми з економіки: «Основи економіки» за редакцією І. Ф. Радіонової (для 10 або 10—11-х класів універсального, фізико-математичного, природничого профілів навчання), «Основи економіки» за редакцією С. В. Степаненка (для 10 або 10—11-х класів універсального, філологічного, суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного, спортивного профілів навчання), «Основи економіки» за редакцією Л. П. Крупської (Для 10 або 10—11-х класів універсального, технологічного профілів навчання, для 8—9-х класів з поглибленим вивченням економіки), готується до друку програма «Основи економіки» за редакцією О. А. Ковальчук, В. Г. Мельничук, В. А. Огнев'юк.

Навчальні заклади мають великий вибір елективних курсів. Міністерством освіти і науки України схвалені і затверджені програми спецкурсів і факультативів: «Основи підприємницької діяльності», «Власна справа (Основи малого бізнесу)», «Основи менеджменту», «Основи інтелектуальної власності», «Основи споживчих знань», «Основи сімейного господарювання», «Ділова активність», «Фінансова математика» та для учнів 5—6-х класів «Подорож у світ економіки». Всі ці програми надруковані у фаховому журналі «Географія та основи економічних знань» і видані окремою брошурою видавництвом «Абетка-НОВА», Кам'янець-Подільський.

Починаючи другий рік викладання основ економіки, вчитель почуває себе більш впевнено, на кожній парті є підручник та зошит для практичних робіт. Отже помилки вже проаналізовано, знайдено відповіді на багато запитань, але скільки ще потрібно пізнати!

Почнемо ж розвивати економічне мислення! Бажаємо успіхів у новому навчальному році!

В. В. ЧІНДАЦЬКА,

методист науково-методичної лабораторії географії та економіки ООІУВ.

ПЕДАГОГІЧНИМ ПРАЦІВНИКАМ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ

Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті та програма «Діти України» висувають до педагогічних працівників шкіл-інтернатів нові вимоги щодо удосконалення форм і методів роботи, організації своєчасної корекції порушень розвитку, реабілітації та соціалізації кожної дитини.

З кожним роком змінюються умови утримання дітей в школах-інтернатах, змінюються самі діти, їх відношення до навчання.

Педагогічні працівники шкіл-інтернатів повинні все це передбачати і чітко планувати свою роботу, постійно підвищувати професійний рівень.

На обласному рівні вирішенню нагальних питань допомагають створені Рада директорів шкіл-інтернатів і методична рада педагогічних працівників шкіл-інтернатів, які визначають коло питань на перспективу та шляхи їх вирішення.

Зростає роль педколективу кожного інтернату і його відповідальність за своєчасне і якісне вирішення питань навчання і виховання дітей з вадами розвитку. Форми і засоби діяльності рад сприяли покращанню роботи з педагогічними кадрами, заохоченню їх до підвищення ефективності навчально-виховного процесу, удосконаленню форм і методів виховання і навчання з використанням інноваційних технологій. Керівники шкіл-інтернатів постійно звітуються перед колегами під час відвідування наступного по черзі інтернатного закладу та об'єктивної перевірки стану утримання і навчання дітей.

Протягом останніх років вивчено досвід Котовської школи-інтернату з проблем організації методичної роботи, використання інноваційних технологій у навчанні, роботи по підвищенню рівня професійної майстерності; Кілійської допоміжної школи-інтернату з питань організації трудового виховання, суспільно корисної праці, екологічного виховання; Балтської № 1 для дітей з затримкою психічного розвитку з проблем організації корекційно-відновлювальної роботи колективу і творчої роботи вчителів і вихователів початкових класів по впровадженню сучасних форм і методів роботи, введення і апробації стандартів спеціальної освіти, написання посібників для початкових класів.

Заслуговує уваги досвід роботи вчителів Білгород-Дністровської допоміжної школи № 10, № 87 м. Одеси для слабозорих дітей,

№ 6 м. Одеси для дітей, хворих на сколіоз, Андрієво-Іванівської, Миколаївської шкіл-інтернатів для розумово відсталих дітей по організації підвищення фахового рівня вчителів, проведення нестандартних уроків, які забезпечують краще засвоєння матеріалу.

Педагоги вищезазначених шкіл-інтернатів постійно діляться своїм досвідом на сторінках журналу «Наша школа».

Творчі звіти, конкурси, семінари-практикуми, диспути, «круглі столи», розширені педагогічні ради, традиційні спортивні змагання, огляд художньої самодіяльності, виставки творчих робіт педагогів і їх вихованців сприяли покращанню роботи педагогічних рад, методичних об'єднань, створенню відповідно до нових вимог методичних кабінетів, розвитку самоврядування, удосконаленню форм і методів роботи вчителів і вихователів з учнями.

Добре обладнані методичні кабінети у Котовській школі-інтернаті для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків (заст. директора з навчально-виховної роботи Л. В. Покровщук), Миколаївській школі-інтернаті для розумово відсталих дітей, Кілійській школі-інтернаті для дітей-сиріт з особливими потребами, Андрієво-Іванівській загальноосвітній школі-інтернаті, Балтській № 1 школі-інтернаті для дітей із затримкою психічного розвитку.

В них організована і здійснюється робота по підвищенню професійного рівня вчителів і вихователів, поширенню досвіду, впровадженню інноваційних технологій, дотриманню вимог до створення предметних кабінетів.

Так, створення методичного кабінету в школі-інтернаті № 6 м. Одеси (заст. директора Л. Ф. Ярош) надало поштовх для обладнання предметного кабінету з українознавства (вчитель М. М. Бурундукова), в якому формується особистість на прикладах народних звичаїв, обрядів, традицій, на зразках славетних художників слова і який є гордістю школи-інтернату.

Приклад керівника інтернатного закладу, престиж якого — турбота Ради директорів, методичної ради, сприяє підвищенню ефективності виховання і навчання.

Вміння спрямовувати головну, найбільш творчу частину педагогів колективу інтернатного закладу на вирішення найсуттєвіших завдань окремо взятого колективу є запорукою внесення в навчально-виховний процес нової ідеї, нових технологій щодо повсякденного життя в інтернаті.

Прикладом є робота методичної ради школи-інтернату № 87 м. Одеси для дітей з вадами зору. Директор Л. І. Анфімова зуміла організувати творчу діяльність педагогів і дітей впродовж декількох років. Через організацію підвищення кваліфікації у своєму педагогічному колективі, а Положення про інтернатний заклад подібного типу дозволяє підвищення кваліфікації і його організацію силами педагогічного колективу, з запрошенням науковців, викладачів вузів налагодила творчу роботу, пошук нестандартних методів роботи. Педагого на щомісячних методичних семінарах вчать ся конструювати оптимальні варіанти роботи на уроці, на виховному заході, об'єктивно оцінювати результати діяльності, здійснювати психолого-педагогічні спостереження.

Директор разом із заступником щорічно планують підвищення фахового рівня кожного педагога, допомагають йому у вирішенні проблем навчання, виховання і розвитку дітей.

Педагого спеціальних шкіл, шкіл-інтернатів багато уваги приділяють вихованню особистості, вміло використовують життєвий досвід школярів, виховують працелюбність, самостійність, навички самоконтролю, вміння планувати роботу та доводити почату справу до логічного завершення (Н. Д. Добриніна, Ізмаїльська школа-інтернат № 5; А. В. Філінова і М. В. Міркіна, школа-інтернат № 7 м. Одеси; Н. І. Цуркан, школа-інтернат № 6 м. Одеси).

Важливим у вихованні особистості учня спеціальної школи Л. В. Березовська (вчитель фізкультури школи-інтернату № 6 м. Одеси для дітей, хворих на сколіоз) вважає індивідуальний підхід до кожної дитини, забезпечення охорони її здоров'я. Вона під час занять враховує стан здоров'я, рівень фізичного розвитку, контролює навантаження, навчає дітей самоконтролю — вимірювати пульс, слідкувати за правильністю дихання, формує волюві якості, розвиває інтерес до систематичного фізичного удосконалення.

Інтенсивному розвитку особистості та соціальній реабілітації незрячого школяра у спеціальній школі-інтернаті № 93 м. Одеси для сліпих дітей допомагає комп'ютерний клас, який діє з 1999 року.

Завдяки комп'ютеру учні мають можливість самостійно, без допомоги дорослих, написати листа батькам, ровесникам, випускати свій журнал «Перші кроки», примірник якого зберігається у Літературному музеї м. Одеси.

У школах-інтернатах № № 6, 7, 87 міста Одеси та Котовській, Балтській № 1, Троїцькій та Болградській добре налагоджена робота вчителів і вихователів по самоосвіті, тісно взаємодіють з вчителями і вихователями логопеди і психолого.

Педколективам усіх шкіл-інтернатів було корисно ознайомитись з досвідом роботи з екологічного виховання, охорони природи у вчи-

телів і вихователів Миколаївської, Кілійської, Ізмаїльської спеціальних шкіл. Дітей тут знайомлять з системою природоохоронних знань, правилами поведінки в природі, прищеплюють дбайливе ставлення до оточуючого середовища.

Важливим завданням педколективів усіх шкіл-інтернатів залишається навчання школярів умінню вчитися, самостійно добувати знання, потрібну інформацію.

Нова система оцінювання знань, умінь школярів потребує посилення вимог до організації роботи вчителів з невстигаючими, зміни форм і методів роботи по усуненню прогалин у знаннях учнів.

Колективи вчителів початкових класів Котовської, Балтської № 1 шкіл-інтернатів та школи-інтернату № 6 м. Одеси приділяють належну увагу даному питанню і уже є певні здобутки.

Серед недоліків в роботі педколективів шкіл-інтернатів слід назвати невміння вчителів і вихователів навчати дітей технології розумової праці, самостійно відшукувати інформацію, здобувати знання, спільно діяти по формуванню вміння долати перешкоди.

Більшість учнів шкіл-інтернатів, як свідчать перевірки, не вміють робити самоаналіз своїх дій, знаходити і ліквідувати прогалини у знаннях, працювати над формуванням своєї особистості.

Педагого не приділяють достатньої уваги формуванню в учнів уміння переборювати життєві труднощі, відповідально ставитись до навчання.

Актуальною в школах-інтернатах є проблема щодо додержання єдиного орфографічного режиму, навчання учнів умінню запам'ятовувати і виконувати усну та словесну інструкцію з кількома завданнями, виконувати тренувальні вправи з мовлення, спілкуватися із ровесниками і дорослими.

Педагогічні колективи багатьох шкіл-інтернатів не додержуються єдиних вимог щодо виконання учнями норм і правил поведінки, окремих моментів режиму дня і режиму в цілому, роботи учнів за інтересами, підтримки творчих пошуків.

Корекційно-відновлювальні заняття по здобуттю оптимальних знань кожним учнем у відповідності з його індивідуальними можливостями, досягненню відповідного рівня вихованості здійснюються безсистемно, без чіткої програми дій. Відносно окремо взятої особистості, окремого вихованця для надання своєчасної психолого-педагогічної допомоги не забезпечується ведення «Щоденників спостережень».

З поступовим введенням стандарту спеціальної освіти, 12-бальної системи оцінювання навчальних досягнень учнів у спеціальних школах науковцями розробляються моделі специфічного компонента освіти учнів з особливи-

ми потребами. Тому педагогічним колективам спеціальних шкіл-інтернатів доцільно своєчасно вивчати напрацювання науковців і накреслювати план корекційно-реабілітаційної роботи у кожному інтернаті з урахуванням контингенту учнів і специфіки роботи по корекції і реабілітації кожного вихованця.

Педагогічним колективам спеціальних шкіл, шкіл-інтернатів необхідно ознайомитись із статтею Л. С. Вавіної «Корекційно-реабілітаційна модель специфічного компонента змісту освіти учнів з глибокими порушеннями зору» (див. журнал «Дефектологія», № 1, 2004).

Одним із напрямків корекційно-реабілітаційної діяльності є соціально-трудова реабілітація. Але окремі педколективи шкіл-інтернатів цій діяльності приділяють замало уваги. Керівники шкіл-інтернатів послабили контроль з даного питання, не вимагають від педагогів чіткого проведення уроків трудового навчання, позакласних занять, виконання державних санітарних правил і норм.

Недостатня увага приділяється організації і проведенню методичної роботи: методичні ради закладу, методичні об'єднання незадовільно займаються самоосвітньою роботою, не вивчають рівень знань, умінь, навичок, ступінь вихованості учнів, не займаються вивченням і поширенням кращого досвіду роботи вчителів і вихователів закладу.

У школах-інтернатах не налагоджена чітка робота з об'єктивного оцінювання знань, умінь і практичних навичок школярів, не напрацьовані єдині вимоги педколективу з цього питання. Як правило, оцінка не обґрунтовується і не коментується. Виконання практичної частини програм з предметів в окремих школах-інтернатах не контролюється.

Робота з батьками, громадськими організаціями, шефами потребує подальшого удосконалення. Це стосується діяльності батьківських комітетів, ради закладу, яка повинна бути чітко спланована і виконуватись всіма ланками педагогічного колективу.

Навчальний рік доцільно починати з аналізу здобутків і недоліків в роботі кожного педагога, визначення найсуттєвіших проблем і програм по їх вирішенню з визначенням термінів виконання і відповідальних.

Тільки добре спланована діяльність колективу, чітка контрольна-аналітична діяльність керівників закладу сприятимуть ефективній діяльності педколективу по виконанню сучасних завдань виховання і навчання учнів інтернатного закладу.

М. В. КУДРЯШЕВ,

методист науково-методичної лабораторії з проблем виховання, фізичного виховання та допризовної підготовки ООІУВ.

Вчителям музики і образотворчого мистецтва

ПРО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ У 2004/2005 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Із затвердженням Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти і за умов наявності програм щодо реалізації основних змістових ліній галузі «Естетична культура» зміст мистецьких дисциплін та очікувані результати навчання на перехідний період можна вважати визначеними і такими, що є відомими як учителям, так і адміністрації шкіл, районних відділів освіти. Проте ознайомлення зі станом викладання музики й образотворчого мистецтва в школах області (через відвідування уроків, аналіз надісланих на конкурси малюнків, анкетування та контрольне опитування вчителів на курсах підвищення кваліфікації) не дозволяє зробити такий висновок. Значна частина вчителів (понад 50%) не можуть назвати всі складові галузі «Естетична

культура», визначитися в концептуальних положеннях Державних стандартів як початкової, так і базової та повної загальної освіти, художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах; що ж до Концепції профільного навчання, то розуміння її основних положень, місця, змісту та завдань художньо-естетичного профілю виявляють не більше 30% опитуваних.

Результати навчання з образотворчого мистецтва не відповідають вимогам стандарту та програми. Принаймні, «кращі» учнівські малюнки, які надіслані із 15 районів та міст області на конкурс «Здоров'я очима дітей» та «Податки очима дітей», свідчать, що учні не засвоїли основного — засобів образотворення у живописі, графіці, декоративному малюнку, а

тому виявилися безпорадними в передачі власних думок і почуттів через малюнок. Вчителі, керівники гуртків не звертають на це уваги, не проводять копіткої (інколи — важкої) роботи, спрямованої на підвищення якості навчання, приведення його у відповідність з вимогами програми. Адміністрація шкіл, працівники відділів освіти, методичних кабінетів не виконують своїх обов'язків щодо предметів художньо-естетичного циклу: стан викладання музики, образотворчого мистецтва, художньої культури не вивчається, або вивчення формальне, рівень сформованості знань, умінь, навичок учнів у відповідності до вимог стандарту ніким не відслідковується, а тому і не береться за основу при оцінці роботи вчителя під час атестації.

Методичні об'єднання, школи перспективного досвіду, опорні школи, наставництво та інші форми методичної роботи через формалізм, відсутність дієвого, зацікавленого контролю суттєво не впливають на рівень викладання мистецьких дисциплін, а окремі дисципліни галузі «Естетична культура», такі, як «Художня культура» та «Основи естетики», попри неодноразові роз'яснення (див. журнал «Наша школа», № 4, 2003), виявилися відірваними від базових мистецьких дисциплін, якими є музика й образотворче мистецтво. Опитування показує, що початкова й основна школа за змістом художнього навчання ніяк не пов'язується зі школою старшою: вчителі-мовники та вчителі історії, яким зазвичай розподіляють години з художньої культури та основ естетики, не знайомі, як правило, із змістом програм з образотворчого мистецтва, музики, з вимогами стандарту щодо знань учнів з таких синтетичних мистецтв, якими є театр, хореографія, кіно, методикою художнього навчання. Часто ніхто навіть до уваги не бере той факт, що шкільні дисципліни «Музика», «Образотворче мистецтво», «Художня культура», «Основи естетики» та інтегровані у їхній зміст синтетичні мистецтва (театр, хореографія, кіно, телебачення) пов'язані спільною кінцевою метою і змістом навчання, який спіралеподібно розгортається від 1-го до 12-го класу, утворюючи цілісну картину художнього світосприйняття.

Минулі 2—3 роки життя школи та майбутній 2004/2005 навчальний рік Міністерство освіти і науки України визначає «як роки підготовки до профільного навчання», для чого були створені організаційно-методичні передумови переведення старшої школи на профільне навчання. Не залишився поза увагою і художньо-естетичний профіль. Існує Типовий навчальний план спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів художньо-естетичного циклу (Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2001 р., № 516), за яким працюють і надалі будуть працювати загальноосвітні навчальні заклади України всіх форм власності, Типовий навчальний план для орга-

нізації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.05.03 р., № 306), згідно з якими і з'явилися в школах як інваріантні, так і варіативні курси «Художня культура» та «Основи естетики». Але розуміння глибинної суті їхнього запровадження у більшості випадків не відбулося, як не відбулося й свідомої підготовки матеріальної бази, пошуку фахівців з числа наявних кадрів і запрошення випускників художньо-графічного та музично-педагогічного факультетів Південноукраїнського педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, які у зміст підготовки студентів ввели спеціалізовані курси з художньої культури. Але ж у наказі Міністерства освіти і науки України від 23.02.04 р. за № 132 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх закладів 12-річної школи» читаємо (с. 5): «У 5—12 класах уперше неперервно будуть вивчатися предмети, що реалізують освітню галузь «Естетична культура». Наголошуємо, предмет «Художня культура» вводиться (з 2005—2006 н. р.) як базова дисципліна усіх типів основної школи (9 клас) та старшої, як будь-якого профілю, так і безпрофільної (10, 11 класи) і логічно завершує художньо-естетичну освіту школярів, логіка якої (повторимося!) спершу — опанування мовами мистецтва, як засобами створення художнього образу (у початковій та основній школі); потім — об'єднання мистецтвознавчих і культурологічних знань та уявлень учнів з метою формування у них «філософських, світоглядних, ціннісних орієнтацій». Без фундаменту, який утворюється лише за умови фахового підходу до викладання всього комплексу мистецтва, передбаченого змістом освітньої галузі «Естетична культура» у початковій та основній школі, досягнення мети, визначеної Державним стандартом базової та повної загальної освіти, буде неможливим.

Узагальнюючи основні думки, викладені в пояснювальних записках до програм з музики (5—8 кл), образотворчого мистецтва (5—7 кл), художньої культури (10—11 кл), видавництва «Шкільний світ», 2001р., та з основ естетики (10—11 кл), видавництва «Початкова школа», 2002 р., у загальній характеристиці галузі «Естетична культура», завдання предметів художньо-естетичного циклу, а значить і вчителів, що їх викладають, можна визначити наступним чином:

— формування в учнів естетичного (небайдужого), особистісно-ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва, світоглядних орієнтацій;

— розвиток емоційно-почуттєвої сфери та універсальних якостей творчої особистості (образність, асоціативність, імпровізаційність мислення, здатність уявляти, фантазувати тощо);

— формування розуміння художньо-образної природи мистецтва, специфіки мови різних

його видів, здатності до інтерпретації та оцінювання творів мистецтва;

— формування вмінь, навичок у галузі мистецької діяльності, потреб самореалізації через художньо-творчу діяльність.

Говорячи про основний методичний принцип реалізації поставлених завдань, слід виділити активну художню діяльність, яка (єдина!) забезпечує особистості набуття індивідуального соціально-художнього досвіду, перетворює теорію у власні переконання, навички. При цьому слід пам'ятати, що засвоєння мови мистецтва і формування навичок практичної роботи має здійснюватися тільки в художньо-образному ключі. Художня діяльність у царині будь-якого виду мистецтва поза законами образотворення є ремісництвом, формальним засвоєнням матеріалу програми.

У зв'язку з вищезазначеним особливе занепокоєння викликає практика, яка склалася у педагогічному середовищі стосовно вивчення предмета «Художня культура». На уроках переважає «балаканина», мету якої вчитель бачить у трансляції знань, а учень — у відтворенні їх усно чи письмово. Прийомами співпраці та організації продуктивної навчальної діяльності учнів на уроці учитель часто не володіє або уникає їх, бо ніхто у нього цього не вимагає.

Серед бажаних форм класних і позакласних занять з художньої культури та естетики у програмах названі:

— пошуково-дослідна робота (на зразок творчої роботи у рамках МАН), у тому числі, спрямована на вивчення культурно-мистецької спадщини рідного краю в контексті української та зарубіжної культури;

— екскурсії та відвідування культурно-мистецьких закладів з метою організації подальших диспутів, семінарів, лекцій;

— створення всіляких художньо-творчих, мистецтвознавчих проектів та захист їх;

— олімпіади, конкурси.

Що ж до бесід за творами мистецтва, пропонуємо взяти технології, викладені детально у статті М. Пічкура «Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів» (журнал «Мистецтво та освіта». — 2003. — № 4. — С. 14—19).

Виділимо серед інших такі описані прийоми активного сприйняття учнями творів мистецтва, як перевтілення в одного із зображених на картині героїв, або автора твору і розповідь від їхнього імені про можливо пережиті ними почуття, думки і причини, що їх викликали, спонукали створити даний твір; уявлення можливого продовження сюжету, або того, що передувало зображеній події. Досвід проведення бесід за такою технологією є й в одеських школах, наприклад, у ЗОШ № 52 (учитель О. П. Куренкова).

Ефективність занять мистецтвом суттєво залежить від зацікавленості учнів творчою діяль-

ністю та отриманого ними емоційного задоволення, радості (детальніше див. журнал «Наша школа». — 2003. — № 4. — С. 161—163).

В інструктивно-методичних листах Міністерства освіти і науки України щодо вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу неодноразово підкреслювався винятковий виховний потенціал мистецьких дисциплін, які є універсальним засобом «формування світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій людини», розвитку її духовно-творчого потенціалу.

Тож, визначаючи пріоритетні завдання на новий 2004/2005 навчальний рік, слід звернути увагу на виховний та розвивальний аспекти діяльності вчителів художньо-естетичних дисциплін.

Вважаємо за необхідне рекомендувати повернення до вивчення таких основоположних матеріалів:

— Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України («Шкільний світ». — 2002. — № 9 (березень).

— Державний стандарт початкової загальної освіти (журнал «Початкова школа». — 2001. — № 1).

— Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти. Освітня галузь «Естетична культура» (Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. — 2004. — № 1—2).

— Пояснювальні записки до програм шкільних курсів, які є змістовими лініями освітньої галузі «Естетична культура».

— Минулорічна (2003) стаття щодо викладання мистецьких предметів у журналі «Наша школа». — № 4. — С. 161—164.

— Рекомендації щодо календарно-тематичного планування образотворчого мистецтва у журналі «Наша школа». — 2001. — № 4. — С. 157; 2002. — № 4. — С. 142—143.

— Рекомендації щодо оцінки навчальних досягнень учнів з образотворчого мистецтва у журналі «Наша школа». — 2001. — № 4.

Література

1. Про вивчення предметів художньо-естетичного циклу // Мистецтво та освіта. — 2001, 2002, 2003. — № 3.
2. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах // Шкільний світ. — 2002. — № 9.
3. Пічкур М. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів // Мистецтво та освіта. — 2003. — № 4.
4. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. — 2003. — № 13—14; 20—21; 2004. — № 6.
5. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Художня культура. 10—11 класи. — К.: Шкільний світ, 2001.
6. Програма для спеціалізованих класів загальноосвітніх навчальних закладів гуманітарного профілю. Основи естетики. 10—11 класи. — К.: Початкова школа, 2002.

Л. В. ВОБК,

ст. викладач кафедри педагогіки та психології ООІУВ.

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ УРОКІВ З ОСНОВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Серед базових предметів загальноосвітніх навчальних закладів «Основи безпеки життєдіяльності» займають особливе місце. Пріоритетним напрямом даного предмета є засвоєння учнями певних знань і вмій щодо збереження і захисту здоров'я. За структурою та змістом предмет ОБЖ є інтегрованою системою знань, які виокремлені з таких предметів, як фізика, хімія, географія, біологія, анатомія та фізіологія людини, фахова медицина, а також низки інформаційних блоків — пожежна безпека, безпека дорожнього руху, екологічна безпека тощо.

Оволодіння такою системою знань дає можливість кожному учню усвідомити свою роль у справі збереження і зміцнення особистого здоров'я та ефективності передачі його своїм нащадкам, сформувати дбайливе ставлення до природного і соціального довголіття, тобто повноцінної довгострокової життєдіяльності. Отже, вивчення «Основ безпеки життєдіяльності» повинно зробити вагомий внесок у національну освіту, професійну підготовку педагогічних, медичних, інженерно-технічних, наукових, керівних та інших кадрів.

Принципи, за якими здійснюється структурування змісту ОБЖ, необхідно формувати з урахуванням загальних запитів сучасної здоров'язберігаючої педагогіки.

Отже, уроки з предмета ОБЖ повинні суттєво відрізнитись від уроків інших навчальних предметів.

Але перед тим, як ми більш детально покажемо особливості цих уроків, наведемо для прикладу інформацію про стан викладання ОБЖ у школах Київського району м. Одеси, школах м. Білгорода-Дністровського і школах Білгород-Дністровського району. Центром безпеки життєдіяльності та валеологічної освіти ООІУВ було проведено тестування учнів 6—11 класів.

З таблиці видно, що більшість учнів, які виконували контрольну роботу, досягли достатнього і високого рівнів компетенції. Проте слід відзначити, що серед виконуваних робіт ще досить багато таких учнів, які не досягли зазначених рівнів.

Одним із засобів щодо покращання такої ситуації є підвищення ефективності уроків з ОБЖ. Урок з ОБЖ, пов'язаний з вирішенням життєвих проблем, у першу чергу має бути надзвичайно привабливим.

Однак слід зазначити, що деякі вчителі не враховують цієї особливості і вважають урок

просто легким, навіть легковажним, який містить лише розповіді та бесіди про надзвичайні ситуації в житті. Інші — намагаються сформулювати знання про типові небезпеки, навчити правильно поводитися в екстремальних ситуаціях, щоб вийти з них переможцем у процесі життєдіяльності.

Яким же має бути урок ОБЖ? Чи можна взагалі його назвати уроком? Яке місце він займає у загальноприйнятій класифікації уроків? Спробуємо показати значення уроку ОБЖ у навчально-виховному процесі середньої школи, а також виявити його педагогічну цінність і визначити, до якого типу уроків він належить. Для порівняння розглянемо урок, який називається типовим, традиційним або стандартним. Такий урок має такі обов'язкові компоненти — це триєдина мета (задача); зміст навчального матеріалу; методи навчання; оцінка і контроль, домашнє завдання; підведення підсумків.

Обов'язковим для традиційного уроку є фактор часу, тобто тривалість уроку 40—45 хвилин.

Урок з ОБЖ у порівнянні з традиційним відрізняється перш за все тим, що не має чітко визначеної структури.

Практика показує, що на уроці з ОБЖ можуть бути відсутні деякі структурні компоненти, такі, як: оцінювання і контроль, перевірка домашнього завдання, в кінці уроку практично неможливо підвести підсумки на тому рівні, який відповідає сучасним вимогам. Структура уроку з ОБЖ великою мірою залежить від змісту навчального матеріалу. Кожний урок з ОБЖ за своєю структурою має бути гнучким, неповторним і, саме головне, нестандартним.

На уроці з ОБЖ основними структурними компонентами є мета і дія, які визначаються змістом навчального матеріалу, а також методи навчання і час, необхідний для виконання навчальних завдань.

Мета і дія як структурні компоненти уроку виконують функції регуляції психологічного стану учнів на традиційному уроці і нестандартному з ОБЖ.

Для традиційних уроків характерна триєдина мета: освітня, виховна, розвиваюча. Освітня мета уроку пов'язана з розширенням знань учнів; розвиваюча мета — з прийомами процесу навчання учнів; виховна мета передбачає формування у дитини відношення до навколишнього світу.

Київський район, м. Одеса

Клас	Всього учнів писали	Оцінка за роботу							
		1—3	%	4—6	%	7—9	%	10—12	%
6-й	101	—	—	7	7	63	63	31	30
7-й	97	—	—	14	14	63	65	20	21
8-й	109	—	—	4	4	90	83	15	13
9-й	113	—	—	20	18	93	82	—	—
10-й	111	—	—	9	8	93	84	9	8
11-й	108	—	—	13	12	81	75	14	13
Всього	639	—	—	67	10	483	76	89	14

м. Білгород-Дністровський

Клас	Всього учнів писали	Оцінка за роботу							
		1—3	%	4—6	%	7—9	%	10—12	%
6-й	123			11	9	76	61	37	30
7-й	158			16	10	123	78	20	12
8-й	225			3	1	143	64	78	35
9-й	157			11	7	113	72	33	21
10-й	160			16	10	95	59	49	31
11-й	83			2	2	52	63	29	35
Всього	906			59	7	602	66	246	27

Білгород-Дністровський район

Клас	Всього учнів писали	Оцінка за роботу							
		1—3	%	4—6	%	7—9	%	10—12	%
6-й	184	1	1	15	8	80	43	88	48
7-й	154	1	1	7	5	119	78	27	16
8-й	173	1	1	19	11	144	83	9	5
9-й	13							13	100
10-й	83	2	2	11	13	56	68	14	17
Всього	607	5	1	55	9	399	66	151	24

У зв'язку з тим, що традиційний урок визнаний ще й системним уроком, то досягнення мети здійснюється в межах припустимої системи. Протягом традиційного уроку виконуються тільки визначені навчальні дії, тобто традиційний урок обмежує діяльність учня. На уроці з ОБЖ ставиться одна мета, і вона пов'язана з формуванням прагнення і бажання працювати безпомилково, швидко та якісно.

У педагогіці є такі поняття, що виражені у формі наказу: «увага», «роби негайно», «стій» та інші. Завдання вчителя ОБЖ сформулювати мету уроку так, щоб дії учнів були спонукальними, спрямованими і обов'язково регульованими вчителем, тобто відповідно до змісту уроку з ОБЖ вони є психологічними.

Важливим структурним компонентом для всіх типів уроків є зміст навчального матеріалу, що впливає на будову уроку, рівень засвоєння знань учнями та їхнє застосування.

Зміст навчального матеріалу на уроці з ОБЖ являє собою сполучення знань різних сфер діяльності людини. Це можуть бути зовсім не наукові факти, про них часом не говориться ні в одному підручнику середньої школи. Теоретичне положення сучасного підручни-

ка ОБЖ відбиває діяльність людини, чи конкретні дії в надзвичайних ситуаціях. Це своєрідний мікропідручник, що відображає складний світ взаємодії людини і природи. Для дітей, що не мають життєвого досвіду, це перше знайомство з діяльністю людини і явищами природи, яке починається з негативних факторів. З психолого-педагогічної точки зору подібний зміст навчального матеріалу формує у дітей почуття страху.

Для того, щоб уникнути такої ситуації, необхідно додатково забезпечити засвоєння певних знань про діяльність людини. Особливо треба підкреслити вміння людини регулювати різні процеси в природі за допомогою планування, економіки, міжнародного права і т. п. Тому на уроках з основ безпеки життєдіяльності необхідно в першу чергу розглядати позитивні сторони життєдіяльності людини як фактора необхідної взаємодії з навколишнім середовищем, а потім визначати негативні явища і ступінь безпеки в даних ситуаціях.

Методи навчання для педагога є інструментом розвитку і формування особистості дитини. Методи навчання дітей на уроках ОБЖ повинні бути сполученням різних видів дії:

фізіологічних, психологічних і моральних з урахуванням вікових особливостей дітей. По своїй сутності урок з ОБЖ — урок дій, урок рухів. Жоден шкільний предмет не ставить мети навчити дитину діяти практично, жити і виживати в умовах навколишнього середовища.

Дія для дитини — це основа її життя. Мета предмета ОБЖ — навчити дітей діяти свідомо, а саме: визначати небезпеку, аналізувати рівень небезпеки і приймати правильне рішення відносно неї.

Основна форма навчання на уроках з ОБЖ в 1—4 класах — сюжетно-рольова гра, в якій кожна дитина виконує практично конкретну навчальну дію; в 5—8 класах — це сюжетно-рольові дії з визначенням обов'язків, з розподілом місця і часу. В 9—11 класах — це організація виробничої діяльності. Вчителю потрібно акцентувати увагу на розумінні старшокласниками того, що безпека людини в першу чергу залежить від її особистих дій, фізичних і психологічних можливостей, досвіду, вмінь і навичок.

Таким чином, урок з основ безпеки життєдіяльності повинен забезпечити можливість дітям рухатися, тільки тоді можна досягти бажаного результату. Організована сюжетно-рольова діяльність учнів є найбільш ефективною умовою для засвоєння знань, а також використання їх на практиці. Саме цим урок ОБЖ відрізняється від стандартних, класичних і традиційних уроків.

Урок з ОБЖ має створювати реальні педагогічні умови, в яких дитина може виявити рішучість, самостійність, цілеспрямованість, самоорганізацію і відповідальність за свої вчинки. Педагогічні умови уроку дозволяють

відчутти різні сфери діяльності людини, в яких можна реально навчитися враховувати міру і норму своїх дій, бажань. Навчальна ситуація уроку дозволяє показати дітям наочно і в дії ознаки надзвичайних ситуацій, що розвиваються. Діти вперше стикаються з новими почуттями, з якими повинні навчитися жити, регулювати і використовувати як основу для моральних дій, спрямованих на захист особистості в надзвичайних ситуаціях.

Саме на уроці з ОБЖ діти повинні навчитися вибирати дії: фізичні, психічні, фізіологічні. У заключній частині уроку необхідно дати дітям можливість пережити різні форми психічних станів, а вчителю — практично здійснити психолого-педагогічну корекцію. Тобто умови уроку з ОБЖ повинні дозволяти дитині приймати і здійснювати свідомі рішення, вирішувати актуальну проблему сучасності — навчитися організовувати діяльність групи і окремої особистості в умовах надзвичайної ситуації з метою попередження паніки, хаосу та непередбачених дій окремих особистостей. Таким чином, урок з ОБЖ за своїми змістовними характеристиками має бути уроком нового типу, який забезпечує психолого-педагогічну діяльність вчителя і учнів у сучасних умовах.

М. Г. НЕЧИПОРЕНКО,

зав. центром безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу та валеологічної освіти ООІУВ,

В. Г. СТРАХОВ,

зав. кафедрою методики викладання природничо-математичних дисциплін ООІУВ.

Вчителям фізкультури

ВЧИТЕЛЯМ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Лабораторія проблем виховання, фізичного виховання та допризовної підготовки, спираючись на спільний план роботи Міністерства освіти і науки України та Федерації футболу України, рекомендує внести до плану роботи методичного об'єднання вчителів фізичної культури уроки фізкультури з елементами футболу та інноваційний урок фізкультури (скласти графік проведення цих уроків в кожній школі району (міста). Кожне засідання методичного об'єднання має супроводжуватися показом уроків, які проводять 2—3 вчителів фізкультури

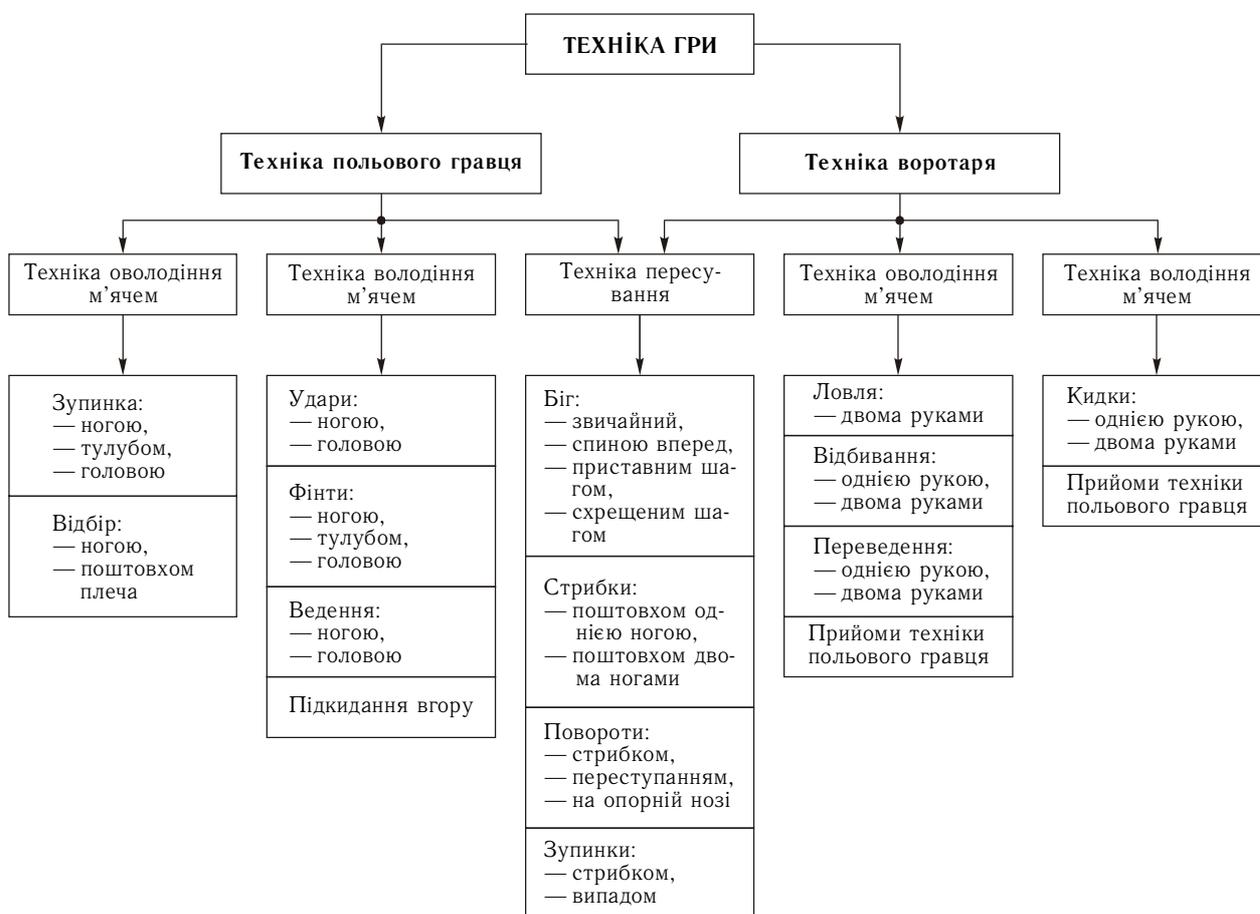
з різних шкіл району з учнями школи, на базі якої відбувається це засідання.

На засідання запрошуються директори шкіл, вчителі яких будуть проводити відкриті уроки. Оцінка якості проведених уроків визначається згідно з Положенням про Всеукраїнський конкурс учителів фізичної культури.

Перед початком навчального року доцільно провести для вчителів фізкультури та директорів шкіл районні (міські) семінари «Уроки фізкультури з елементами футболу».

Пропонуємо програму такого семінару.

Час	Зміст	Відповідальні
До 10.00	Заїзд, реєстрація учасників семінару	
10.00—10.15	Відкриття семінару. Вступне слово	Ведучий — представник відділу освіти і науки райдержадміністрації
10.15—11.00	Проблеми і перспективи розвитку предмета «Основи здоров'я і фізичної культури» та шкільного футболу в районі	Представник відділу освіти і науки райдержадміністрації
11.00—11.45	Методична робота з футболу з учителями фізкультури району	Голова райметодоб'єднання вчителів фізкультури
11.45—12.30	З досвіду впровадження в школі уроків фізкультури з елементами футболу	Директор школи
12.30—13.15	Організація в школі занять футболом	Фахівець футболу
13.15—14.00	Зміст та методика навчання елементів техніки гри у футбол за шкільною програмою. Контрольні нормативи	Фахівець футболу
14.00—14.45	Виступи учасників семінару. Підведення підсумків семінару	Спільне обговорення

Контрольні нормативи з фізичної та технічної підготовленості футболістів

Контрольна вправа (тест)	Вік спортсменів, роки												
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Загальна фізична підготовка													
Біг на 15 м з місця, сек	3,40	3,28	3,09	2,91	2,80	2,69	2,58	2,53	2,37	2,31	2,30	2,30	2,29
Біг на 15 м з ходу, сек	2,97	2,88	2,73	2,47	2,27	2,26	2,17	2,09	1,89	1,83	1,82	1,80	1,80
Біг на 30 м, сек	5,90	5,80	5,70	5,50	5,40	5,30	5,10	4,80	4,60	4,40	4,30	4,20	4,10
Човниковий біг 3×10, сек	9,90	9,60	9,10	8,80	8,60	8,50	8,30	8,00	7,60	7,40	7,20	7,20	7,10

Контрольна вправа (тест)	Вік спортсменів, роки												
	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Біг на 50 м, сек	9,10	9,00	8,90	8,80	8,70	8,6	8,5	8,4	8,2	8,0	7,8	7,2	6,9
Біг на 300 м, сек	—	—	63,0	60,0	59,0	57,0	55,0	—	—	—	—	—	—
Човниковий біг 7×50, сек	—	—	—	—	—	—	—	69,0	68,0	66,0	64,0	62,0	61,0
12-хвилинний біг, м	—	—	—	—	—	—	—	2850	2950	3050	3100	3150	3200
Стрибок у довжину з місця, см	140	150	160	170	180	190	200	210	230	240	250	260	270
Потрійний стрибок, см	310	350	380	450	490	520	560	590	620	660	690	720	750
5-кратний стрибок, см	—	—	790	820	840	910	950	1030	1160	1240	1270	1310	1350
Стрибок угору з місця, см	23,0	26,0	27,0	29,0	32,0	34,0	36,0	38,0	40,0	43,0	47,0	50,0	52,0
Спеціальна фізична та технічна підготовка													
Польові гравці	9,00	8,50	7,50	7,00	6,20	6,0	5,8	5,6	5,4	5,2	4,8	4,6	4,4
Біг на 30 м з веденням м'яча, сек	—	—	25,0	30,0	35,0	40	45	55	65	75	80	85	90
Удар по м'ячу на дальність, м	6	7	8	9	12	14	15	16	18	19	21	23	26
Вкидання м'яча на дальність, м	6	8	10	15	20	35	40	50	60	70	80	90	100
Жонгливання м'ячем, к-сть разів	6	8	10	15	20	35	40	50	60	70	80	90	100
Воротарі	—	—	—	—	—	25	30	35	40	45	50	55	60
Удар по м'ячу з рук на дальність, м	—	—	—	—	—	14	16	20	24	26	30	32	34
Кидок м'яча на дальність, м	—	—	—	—	—	14	16	20	24	26	30	32	34

Г. К. САВИЦЬКИЙ,

методист науково-методичної лабораторії з проблем виховання, фізичного виховання та допризовної підготовки ООІУВ.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ З ВОЛЕЙБОЛУ В 5-х КЛАСАХ

На уроках фізичного виховання вивчаються різні спортивні ігри — баскетбол, гандбол, футбол. Особливе місце серед них посідає волейбол.

Волейбол — універсальний засіб фізичного виховання в школі. Вправи з його арсеналу в тій чи іншій мірі використовуються практично в усіх формах фізичного виховання, передбачених шкільною комплексною програмою з фізичної культури.

При проведенні загальношкільних, фізкультурно-масових і спортивних заходів волейбол включається у Дні здоров'я, внутрішньошкільні змагання, спортивні свята, туристичні походи, районні та міські чемпіонати. Важливе місце також займає пляжний волейбол, який нещодавно став олімпійським видом спорту.

Не дивлячись на постійні перемоги в змаганнях на першість України жіночих команд суперліги «Динамо-Дженестра», волейбол зараз не може зрівнятися по популярності та кількості вболівальників з такими іграми, як футбол і баскетбол.

Для популяризації та розповсюдження волейболу міським методичним об'єднанням вчителів фізичної культури було прийняте рішення: в рамках VI міської Спартакіади школярів

зробити волейбол обов'язковим видом спорту (у попередньому році він був по вибору), також участь у першості міста повинні взяти 2 шкільні команди від кожного району, а не збірні команди районів, як було раніше. Таким чином, у цьому році в міських змаганнях взяли участь 8 команд, а не чотири, як у минулих роках.

Це рішення висунуло вимоги до пропаганди волейболу на місцях, в окремо взятих школах.

З 23 березня по 2 квітня 2004 року відбувався чемпіонат міста з волейболу для дівчат та юнаків 1987—1988 року народження. Треба відмітити, що змагання відзначалися ентузіазмом і досить сильним накалом боротьби, але технічний та тактичний рівень був надто низьким.

З чого потрібно починати вчителям фізичної культури, щоб у кожній школі були команди більш високого рівня, ніж цього року? Зупинимось на проведенні уроків з волейболу у 5-х класах, що передбачає загальну фізичну підготовку, спеціальну фізичну підготовку, оволодіння основними засобами переміщення, раціональними положеннями для виконання прийомів гри волейболіста, вивчення передачі двома руками зверху, приймання м'яча двома руками

знизу, ознайомлення з технікою виконання подачі. Найбільш важкий етап підготовки юних волейболістів — це оволодіння технікою виконання прийомів та засобів, необхідних для ведення гри.

У кожному прийомі гри виділяють три фази: підготовчу, основну і заключну.

Підготовча фаза включає в себе початкове (вихідне) положення, основна мета якого — готовність до дії. У початковій фазі дії спрямовані на створення найкращих умов для вирішення смислових задач.

В основній фазі дії спрямовані на взаємодію з м'ячем — відбивання м'яча.

У заключній фазі завершується виконання технічного прийому.

Передача м'яча двома руками зверху

Передача — засіб гри, з допомогою якого створюються найбільш сприятливі умови для завершення взаємодії команди атакуючими ударами.

Техніка передачі складається з вихідного положення, рухів рук назустріч м'ячу, амортизації та напрямку м'яча. Після переміщення до м'яча тулуб волейболіста, розташований вертикально, ступінь згинання ніг залежить від висоти траєкторії польоту м'яча, стопи ніг паралельні.

Руки піднімаються вгору, кисті рук у формі овалу максимально напружені. Зустріч рук з м'ячем відбувається на рівні обличчя. Ударний рух при виконанні передачі характеризується амортизацією. При цьому великі пальці приймають на себе основне навантаження, а вказівні пальці — основна ударна частина. Середні — в маленькій мірі, а підмізинні та мізинці — в основному утримують м'яч і направляють його вбік. Надання м'ячу нового напрямку з визначеною траєкторією потребує збільшення м'язових зусиль, що проявляється в узагальненому русі ніг, рук, тулуба.

Навчання передачі м'яча двома руками зверху

1. Імітація передачі двома руками зверху на місці та після пересування.

Вправа починається з основної стійки. Увага акцентується на таких основних моментах гри: м'яч наближається — підняти руки вгору, зменшити швидкість м'яча — трохи зігнути руки у ліктях, ноги в колінах, в передачі м'яча — потягнутись догори — вперед, випрямляючи ноги і руки, прийняти вихідне положення.

2. Навчання розташування кистей та пальців рук на м'ячі. М'яч на підлозі, кисті рук розташовані так, щоб великі пальці були спрямовані один до одного, а всі інші обхопили м'яч збоку-знизу. Гравець піднімає м'яч з підлоги і тримає перед обличчям — у вихідному положенні.

3. Передача м'яча догори-вперед після власного підкидання.

Партнер ловить м'яч угорі над обличчям, і після підкидання над собою на відстань 1 метр виконує передачу. При виконанні цієї вправи важливо добиватись плавності рухів, переходячи до їх повного випрямлення.

4. Теж саме, але м'яч підкидає партнер.

5. Передача м'яча в стінку.

Вправи по техніці передачі м'яча двома руками зверху

1. У парах. Передача м'яча між партнерами на відстані 3 метрів по середній траєкторії.

2. Передача м'яча над собою — передача партнеру. Висота передач 1—1,5 метри.

3. Передача м'яча через сітку. Відстань між партнерами 2—3 метри.

4. Передача м'яча між колонами назустріч гравцям. Після передачі гравець стає в кінець своєї колони.

Прийом м'яча знизу двома руками

Вихідне положення — ноги зігнуті, одна нога попереду, руки прямі, жорсткі, напружені, трохи розгорнуті назовні, кисті зімкнуті та опущені донизу. Прийом м'яча виконується на нижню частину передпліч. Не слід згинати руки в ліктьових суглобах у момент прийому м'яча та після виконання прийому. Уникати різкого руху назустріч рук догори вперед. Руки потроху наближаються до м'яча і підставляються під м'яч.

Навчання прийому м'яча двома руками знизу. Підготовчі вправи

1. Навчання положення кистей. Приймання вихідного положення для прийому м'яча на зорові сигнали вчителя.

2. Імітація прийому м'яча, стоячи на місці, з випадом вперед і вбік, після пересування кроком, бігом, після зупинок — стрибком.

3. Теж саме, але у відповідь на умовні сигнали. В усіх вправах головну увагу звертати на рухи прямими руками та узгодження рухів ніг і тулуба.

4. Прийом м'яча, підкинутого партнером. М'яч приймається на рівні поясу.

5. Теж саме з недокиданням м'яча гравцю, який його приймає.

6. Серійні прийоми м'яча над собою після власного підкидання. Виконуються пружинні рухи догори з синхронною роботою ніг. Висота підбивання м'яча 1—2 метри.

7. Прийом м'яча двома руками знизу в стінку.

Вправи по техніці прийому м'яча двома руками знизу

1. У парах. Прийом м'яча після підкидання партнером, стоячи на місці і після пересування в різних напрямках.

2. Чергування передач зверху і прийомів знизу залежно від висоти і траєкторії польоту

м'яча. З цієї метою партнер змінює висоту і траєкторію польоту.

3. Прийоми м'яча через сітку на різних відстанях і з різною траєкторією.

Передача м'яча

Передача м'яча — технічний засіб, з допомогою якого м'яч вводять у гру.

Техніка подачі складається із вихідного положення і трьох послідовних фаз: підготовчої (підкидання м'яча, замах), основної (ударний рух) та заключної (опущення руки, крок опорною ногою).

У вихідному положенні гравець стоїть у високій стійці обличчям до сітки. М'яч тримає на рівні грудей, ліва нога попереду. Після підкидання м'яча на 1 метр над головою (трохи попереду себе) гравець виконує замах догори-назад, пробивається і відводить плече б'ю-

чої руки назад-догори. Удар здійснюється прямою рукою трохи попереду гравця.

Навчання подачам м'яча.

Підготовчі вправи

1. Імітація подачі м'яча. Увага акцентується на узгодженні рухів тулуба, рук, ніг.

2. Навчання вміння підкидати м'яч.

Вправи по техніці подачі м'яча

1. Удар по м'ячу в сітку на відстані 4—5 метрів.

2. подача м'яча на партнера, розташованого на відстані 5—6 метрів.

3. подача м'яча через сітку з невеликої відстані. Партнер приймає м'яч знизу двома руками. По мірі оволодіння подачею гравець поступово відходить далі від сітки, наближаючись до лінії подачі.

ДОДАТКИ

Поради до проведення уроку № 1

Тема. 1. Навчити основній стійці волейболіста. 2. Навчити постанові рук для передачі м'яча двома руками зверху. 3. Ознайомити з передачею м'яча двома руками зверху.

Підготовча частина (10 хвилин)

Ходьба та біг.

Пояснення основної стійки волейболіста (ноги трохи зігнуті, одна нога попереду, тулуб нахилений вперед).

Біг у помірному темпі, по сигналу «зупинка» прийняти основну стійку волейболіста.

Загальнорозвиваючі вправи рук, ніг, тулуба.

Основна частина (20 хвилин)

Вправи з набивними м'ячами (в парах).

1. Кидки набивних м'ячів та ловля їх у положенні «передача зверху».

Вправи з волейбольними м'ячами в парах.

1. Передача м'яча, підкинутого над собою, двома руками зверху.

2. Підкидання м'яча партнеру, після чого здійснюється передача м'яча двома руками зверху.

Заключна частина (15 хвилин)

Пояснення правил гри в піонерболі.

Гра в піонербол

(Гра відбувається за правилами волейболу. Замість передач виконуються кидки однією чи двома руками та ловля м'яча. подача також виконується кидком).

По ходу уроку треба звернути увагу на узгоджену роботу рук та ніг під час виконання передачі м'яча двома руками зверху. Дотик рук до м'яча має відбуватися на рівні обличчя. Великі пальці рук спрямовані до обличчя, всі інші пальці напружені. Після передачі випрямити руки в ліктях.

Поради до проведення уроку № 2

Тема. 1. Навчити передавати м'яч двома руками зверху. 2. Ознайомити з технікою виконання прийому м'яча двома руками знизу.

Підготовча частина (10 хвилин)

Ходьба в чергуванні з бігом, по сигналу «прийняти положення для виконання передачі двома руками зверху».

Переміщення приставними кроками правим, лівим боком, біг спиною вперед.

Загальнорозвиваючі вправи для рук, ніг, тулуба.

Основна частина (25 хвилин)

Вправи з м'ячем у парах.

1. Передача м'яча, підкинутого над собою, двома руками зверху.

2. Передача м'яча двома руками зверху після його підкидання партнером.

3. Пояснення вихідного положення при прийомі м'яча двома руками знизу.

4. Прийом м'яча двома руками знизу, підкидання м'яча партнером.

Заключна частина (10 хвилин)

Рухлива гра «М'яч у повітрі».

По ходу уроку звернути увагу на правильне виконання прийому передачі м'яча двома руками зверху.

Звернути увагу, що при виконанні прийому двома руками знизу, руки мають бути прямі, напружені, кисті рук відведені донизу.

Прийом м'яча виконується за рахунок розгинання ніг та невеликого руху тулуба вперед.

Не можна підстрибувати та згинати руки.

Поради до проведення уроку № 3

Тема. 1. Удосконалити прийоми передачі м'яча руками зверху, двома руками знизу. 2. Ознайомити з технікою передачі м'яча.

Підготовча частина (10 хвилин)

Ходьба в чергуванні з бігом. По одному сигналу прийняти вихідне положення для виконання передачі м'яча двома руками зверху.

Коли вчитель зробить два сигнали — прийняти вихідне положення для прийому м'яча двома руками знизу. Біг із згинанням гомілок назад, біг з підтягуванням колін до грудей.

Загальнорозвиваючі вправи для рук, ніг, тулуба.

Основна частина (20 хвилин)

Вправи з м'ячем у парах.

1. Підкидання м'яча партнеру, відбивання м'яча способом зверху двома руками.

2. Відбивання м'яча двома руками зверху у парах.

3. Підкидання м'яча партнеру, відбивання м'яча двома руками знизу.

4. Відбивання м'яча способом, який найбільше підходить у даній ситуації.

5. Пояснення техніки підкидання м'яча для виконання передачі.

6. Чергове підкидання м'яча партнерами з відбиванням його низу.

7. Удар типа подачі по м'ячу (відстань 4—5 метрів).

Заклучна частина (15 хвилин)

Гра в піонербол з використанням ударів типу подачі для введення м'яча в гру та поступовою заміною ловіння на прийоми волейболу.

При виконанні ударів типу подачі по м'ячу треба звернути увагу на вихідне положення.

При подачі м'яча правою рукою ліва нога попереду і навпаки. Великого замаху назад не робити. Долоня руки має бути напруженою, твердою, треба ударити по центру м'яча, рухом догори, вперед.

О. Г. ЧУРІНА,

вчитель вищої категорії, вчитель фізвиховання ЗОШ № 25, керівник МО вчителів фізкультури Малиновського району м. Одеси.

Вчителям трудового навчання

ПРО ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2004/2005 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Традицію проведення обласних олімпіад з трудового навчання в минулому навчальному році не було порушено.

Зазвичай їм передували шкільні та районні етапи олімпіади, конкурси за професіями, свята праці, технічні вікторини. Все це допомогло виявити кращих учнів, які взмозі захистити честь школи, району, а в разі успіху взяти участь в обласному та Всеукраїнському етапах олімпіади з трудового навчання.

Правильно чинять ті вчителі, які включають конкурсні завдання минулих років у тематику навчальних та гурткових занять, докладно пояснюють учням порядок проведення олімпіади.

Безсумнівно, учнів до олімпіадних змагань слід ретельно готувати. Результати, які виявляють учні під час олімпіади, характеризують слабкі та сильні сторони їх трудової підготовки і, як наслідок, роботу того чи іншого вчителя.

Олімпіади дають змогу виявити і кращих вчителів району, області, чий педагогічний досвід вартий уваги. А обговорення результатів на шкільних та районних методичних об'єднаннях вчителів дозволяє надалі запобігти помилок у підготовці учнів, визначити шляхи подальшого розвитку їх творчих здібностей.

На виконання наказу Управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 9 жовтня 2003 року № 391-ОД «Про проведення I—III етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін у 2003/2004 навчальному році» 22—23 лютого 2004 року був проведений III етап Всеукраїнської олімпіади з трудового навчання серед учнів 9-х та 11-х класів, переможців районних олімпіад.

Оргкомітет олімпіади (голова — завідувачка кафедрою педагогіки та психології ООІУВ,

канд. пед. наук, доцент В. А. Ликова) забезпечив належні умови для її проведення. Заздалегідь були підготовлені і обговорені на засіданні кафедри тестові завдання теоретичного туру, ступінь складності завдань обов'язкового практичного туру, а також критерії оцінювання результатів практичних і творчих робіт. Було придбано швейні матеріали для виконання учасниками робіт з обслуговуючої праці.

Приміщення шкіл та матеріально-технічне забезпечення було надано навчальними закладами Суворовського районного відділу освіти (завідувач О. В. Семенов). Директорами ЗНЗ № 17 (В. В. Подорян), ЗНЗ № 24 (Л. Г. Себова), ЗНЗ № 13 (Н. В. Романенко) було продумано все «до дрібниць»: від конструкційних матеріалів до машинно-верстатного устаткування, щоб умови проведення змагань були найкращими.

В обласному етапі Всеукраїнської олімпіади з трудового навчання взяли участь 45 учнів шкіл області.

Найкращі результати показали учні Болградського, Савранського, Арцизького районів та міст Одеси і Ізмаїла.

На підставі аналізу виконаних учасниками завдань та результатів відбірково-тренувальних зборів до участі в IV етапі Всеукраїнської олімпіади з трудового навчання від Одеської області було направлено призерів III (обласного) етапу: Киссу Валерія, учня 11 класу ЗНЗ № 3, м. Болград (вчитель Ілля Іванович Міхов) і Гайдаржи Ольгу, ученицю 11 класу Виноградівського ЗНЗ Болградського району (вчителька Ольга Іванівна Перевалова).

На жаль не всі райони направили своїх учнів для участі в обласному етапі олімпіади. Ставляться під сумнів факти проведення шкільного та районного етапів зазначеної олімпіади.

піади, а також виконання програмного матеріалу з трудового навчання.

Щоб запобігти непорозумінню при організації і проведенні шкільних, районних етапів олімпіади, а також при підготовці учнів до участі в обласному та республіканському етапах Всеукраїнської олімпіади з трудового навчання, лабораторією мистецтв, народних ремесел і трудового навчання Одеського обласного інституту удосконалення вчителів були розроблені методичні рекомендації, які наводяться нижче.

Методичні рекомендації щодо організації і проведення олімпіади з трудового навчання

1. I—III етапи Всеукраїнської учнівської олімпіади з трудового навчання проводяться у відповідності до «Положення про Всеукраїнські олімпіади з базових дисциплін», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України, № 305 від 18 серпня 1998 року, а також відповідно до «Положення про проведення учнівських олімпіад в Одеській області» від 24 грудня 1998 р.

2. Організаторами I та II етапів олімпіади є районні (міські) відділи (управління) освіти, а III етапу — управління освіти Одеської обласної державної адміністрації та ООІУВ.

3. Для організації та проведення всіх етапів олімпіади наказами відповідних керівних органів освіти створюються організаційні комітети, а для перевірки виконання завдань і визначення переможців — журі.

4. Учнівські олімпіади з трудового навчання проводяться у чотири етапи:

I етап — шкільні олімпіади, проводяться у жовтні поточного навчального року;

II етап — районні, проводяться у листопаді поточного року;

III етап — обласна олімпіада проводиться у січні поточного навчального року.

5. До участі в олімпіадах з трудового навчання допускаються учні 9 та 11 класів, які стали переможцями попереднього етапу відповідно:

— обслуговуюча праця — одна учениця 9 класу, одна — 11 класу;

— технічна праця — один учень 9 класу, один — 11 класу.

6. На всіх етапах головними складовими олімпіади є:

I складова — теоретичний тур — 20—25 тестових питань з інваріантної частини програми «Трудове навчання», 5—9 класи;

II складова — обов'язковий практичний (експериментальний) тур — виготовлення виробу з конструкційних матеріалів за завданнями оргкомітету:

а) дівчата — виготовлення швейного виробу;

б) хлопчики — виготовлення виробів з деревини та металу.

III складова — творча робота — виготовлення виробів або виконання роботи за власним задумом учасника (вишивка, чеканка, макраме, випалювання тощо).

7. Олімпіада з трудового навчання проходить протягом двох днів:

— перший день — теоретичний та обов'язковий практичний тури;

— другий день — творча робота.

8. Тривалість теоретичного туру — одна астрономічна година для всіх учасників.

9. Тривалість практичного туру та творчої роботи:

— дев'яти класи — 4 години;

— одинадцяти класи — 6 годин.

10. Обсяг завдань теоретичного та обов'язкового практичного турів визначається у відповідності до вимог діючої програми з трудового навчання, як для учасників 9-х класів, так і для учасників 11-х класів, але більш поглиблено.

11. Матеріали для виконання робіт обов'язкового практичного туру забезпечуються оргкомітетами відповідних етапів олімпіади. Учасники олімпіади при собі повинні мати:

— інструменти і пристосування для ручних робіт;

— матеріали для творчої роботи;

— оздоблювальні матеріали.

12. Журі має право не допустити до виконання практичних турів учасників, які не володіють елементарними вміннями роботи на устаткуванні майстерень (верстатах, швейних машинах), а також тих учасників, які не відповіли правильно навіть на 10% питань теоретичного туру.

13. Звіти про проведення попереднього етапу та заявки на участь у наступному надсилаються до оргкомітетів відповідно у період:

за I етап — до 30 жовтня у районний оргкомітет;

за II етап — до 30 грудня в обласний оргкомітет за адресою інституту удосконалення вчителів.

14. Критеріями оцінювання завдань обов'язкового практичного туру та творчої роботи є: технологічна правильність виконання; завершеність виготовлення виробу; оригінальність оздоблення окремих елементів; дотримання правил безпеки праці та організації робочого місця; термін виконання; дизайн тощо.

Рекомендації до початку нового навчального року

Трудове навчання здійснюватиметься в усіх типах загальноосвітніх навчальних закладів на всіх ступенях навчання згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2001 р. № 342 «Про типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2002/2003—2004/2005 навчальні роки».

В основній та старшій школі трудове навчання у новому навчальному році може здійснюватися за такими варіантами:

I. На трудове навчання у 5—11 класах відводяться 2 години на тиждень (інваріантна частина).

II. Трудове навчання як поглиблене або профільне з 8 або 10 класу. Години, передбачені на трудове навчання інваріантною частиною, доповнюються за рахунок годин варіативної частини.

III. Технологічний напрям. На трудове навчання виділяється 5 годин. Передбачається поглиблене вивчення трудового навчання, профільної та професійної підготовки. Збільшення годин можливе за рахунок варіативної частини.

Години трудового навчання не можуть використовуватися для вивчення інших профільних предметів.

Для реалізації змісту трудового навчання в 5—9 класах використовується програма «Трудове навчання. 5—9 класи» видавництва «Шкільний світ» 2001 р., а також «Трудове навчання. 10—11 класи» для учнів 10—11 класів.

Усі програми, підручники, навчальні посібники повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

Вивчення предмета починають із стабільної частини програми і лише після цього обирають вид діяльності з варіативної частини.

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 року № 128.

Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року № 24 відбулося затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Наступними кроками щодо реалізації Державного стандарту освітньої галузі «Технології» повинні стати розробка навчальних програм, написання підручників і посібників. За постановою уряду впровадження стандарту повинно відбутися з 1 вересня 2005 року.

І. Б. ДРЕМОВА,

методист науково-методичної лабораторії мистецтв, народних ремесел та трудового навчання ООІУВ.

МЕЖШКОЛЬНЫЙ УЧЕБНО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫЙ КОМБИНАТ (МУПК) КАК ПУТЬ К ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Коллегия Министерства образования и науки Украины от 25.09.03 г. № 10/13 своим решением утвердила концепцию профильного обучения в старшей школе, что позволяет осуществлять учет индивидуальных интересов и желаний учащихся при проведении профориентационной работы.

Учащиеся, которые не планируют поступление в высшие учебные заведения, могут выбрать курс практического обучения.

Основные задачи профильного обучения.

1. Создание условий для развития профессиональных интересов, склонностей, способностей.

2. Воспитание у учащихся желания трудиться, обеспечение условий для их профессионального самовыражения, формирование готовности к самостоятельному выбору и овладению будущей профессией.

По характеру взаимодействия субъектов профильного обучения выделяются следующие формы его организации:

1. Внутришкольная.

2. Внешняя (учебно-воспитательные комплексы, межшкольные учебно-производственные комбинаты).

С переходом на профильное обучение необходимо прежде всего использовать те фор-

мы его организации, которые уже апробированы — межшкольные учебно-производственные комбинаты с их профессиональной базой по многим направлениям, в противном случае профильное обучение останется общим среднеобразовательным, а не профессиональным, т.к. у школ нет базы для подготовки большого спектра профессий, а на их развитие нужны ресурсы.

Межшкольные учебно-производственные комбинаты обеспечивают профориентационную, допрофессиональную и профессиональную подготовку.

МУПК начали свою деятельность в 1979 г., превратившись в центры трудового и профессионального обучения, имея техническое оснащение — оборудованные кабинеты и цеха. МУПК предлагали большой перечень профессий. После двухлетнего курса обучения учащиеся получали свидетельство о присвоении им квалификации, которое давало право после окончания школы работать, либо продолжать обучение по выбранной в МУПК профессии.

В начале своей деятельности МУПК Киевского района г. Одессы предлагал учащимся четырнадцать профессий. МУПК функционировали во всех районах области, однако с утра-

той базовых предприятий многие комбинаты ликвидировали.

МУПК Киевского района г. Одессы устоял благодаря настойчивости и дальновидности бывшей в то время заведующей отделом образования Натальи Алексеевны Ярославцевой и продолжает работать благодаря постоянной помощи и поддержке нынешнего начальника городского управления образования Одесского городского совета Лидии Александровны Стеценко и заведующей районным отделом образования Ирины Дмитриевны Бурдейной.

В связи с переходом на профильное обучение, наш комбинат получил возможность внедрять профильное обучение учащихся 10-х классов школ района с 2004/2005 учебного года по следующим направлениям: технологическое, информационно-технологическое, общественно-гуманитарное, естественно-математическое, в которые входят следующие профили:

1. Технический — чертежник-конструктор, слесарь механосборочных работ, швеи (моделирование), автослесари.

2. Экономический — бухгалтерский учет и банковское дело, коммерческие работники в сфере промышленных товаров.

3. Медицинский (младшие медсестры).

4. Педагогический (дошкольная педагогика).

5. Программист ПК — оператор ЭВМ.

6. Секретарь-референт, делопроизводитель.

Профильному обучению в МУПК соответствуют соответственно оборудованные кабинеты и цеха. Преподавательский коллектив состоит в основном из преподавателей высшей категории и специалистов с большим стажем преподавательской работы.

Большое значение администрация и педколлектив уделяют апробированным учебно-производственным связям с предприятиями города (ГБ № 8, ПТУ № 54, институт «Укрорг-энергострой», детские сады, швейное училище и т. д.). В настоящее время наш комбинат предлагает одиннадцать профессий:

1. Дошкольная педагогика: преподаватель — специалист-психолог. В программу включены также вопросы: основы курса педагогики, дидактики, логики, культуры речи, психологии, воспитания детей дошкольного возраста. Выпускники могут сразу идти работать по профессии или продолжать учебу.

2. Монтажники радиоэлектронной аппаратуры: кабинет-цех сборки плат. Преподаватель высшей категории. Изучают детали и материалы для ремонта радиоэлектронной аппаратуры, классификацию и характеристику, а также сборку плат. Выпускники могут идти работать в радиомастерские. Многие наши выпускники так и делали, другие продолжали учебу в академии связи и политехническом университете на радиофакультете.

3. Коммерческие работники: кабинет — торговый зал промышленных товаров, преподаватель высшей категории. Изучают класси-

фикацию, характеристику промышленных товаров, экономику торговли, рекламу, методику работы на кассовых аппаратах. Выпускники могут сразу идти работать в сферу обслуживания или продолжить образование по профилю.

4. Основы предпринимательской деятельности: преподаватель — специалист бухгалтерского учета. Изучают бухгалтерский учет, банковское дело, аудит, право. Выпускники подготовлены к поступлению в Экономический университет и другие высшие учебные заведения, могут начинать трудовую деятельность.

5. Младшая медсестра: курс читают специалисты-медики, кабинет оснащен всем необходимым для изучения программы, в которую входит: строение человека, терапевтические заболевания, классификация и характеристика, уход за больными, фармакология. Выпускники сразу могут идти работать или продолжать учебу по профилю.

6. Машинопись и делопроизводство: кабинет-машбюро, преподаватель — специалист делопроизводства. В программу входит: умение печатать слепым методом, всеми десятью пальцами, с определенной скоростью. Изучают способы составления документов любого назначения. Профессия имеет широкий спектр применения. Выпускники успешно трудоустраиваются или используют умения и знания для продолжения обучения.

7. Швеи: кабинет — швейная мастерская с промышленными швейными машинами, оверлоками, преподаватели — специалисты-модельеры. Учащиеся учатся изготавливать элементы оформления одежды, а затем крой и шитье для себя и по модели. Эту специальность трудно переоценить. Выпускники либо работают по профессии, либо продолжают образование по профилю, либо используют знания и умения для себя.

8. Автослесари: кабинет — автослесарная мастерская, оборудованная рабочими местами для слесарей. Преподаватель высшей категории. Изучают устройство и ремонт автомобилей всех систем. Классификацию, характеристику и проведение слесарных работ. Изучают правила дорожного движения. Выпускники могут сразу работать на СТО, многие работают слесарями высокой квалификации. Могут продолжать образование по профилю.

9. Оператор ЭВМ — кабинет оснащен компьютерами, преподаватель — специалист-программист. За два года изучают уровень пользователя, программирование, компьютерные технологии. Выпускники всегда находят применение знаниям и умениям, либо начиная работать, либо продолжая образование.

10. Слесарь механосборочных работ: цех, оснащенный станками и рабочими местами слесарей, преподаватель — специалист-механик. Учащиеся получают теоретические знания и практические навыки. Выпускники — масте-

ра на все руки и могут работать, либо продолжать обучение в технических вузах.

11. Чертежник-конструктор: кабинет — конструкторский зал, оборудованный кульманами и рабочими столами, работают два преподавателя высшей категории. В программу входят основы предметов, которые изучаются в технических высших учебных заведениях как отдельные предметы: начертательная геометрия, технология металлов, детали машин, теория машин и механизмов, допуски и посадки, элементы строительных чертежей. Выпускникам полученные знания и умения оказывают большую помощь при дальнейшем обучении в любом высшем техническом учебном заведении. К сожалению, не во всех школах изучают черчение, поэтому школьники, поступившие в вузы, сталкиваются с большими трудностями. Среди наших выпускников есть кандида-

ты наук, доценты в Академии архитектуры и строительства, в морском университете.

Администрацией, педколлективом, методистом по профориентационной работе проводятся встречи с выпускниками 9-х классов и их родителями, предлагается перечень и характеристика профессий, которые имеются в МУПК.

Важное место в профориентационной работе занимает «Ярмарка профессий», которая проводится на базе ПТУ № 54 совместно со службой занятости и районным отделом образования.

В. П. НАЗАРОВ,
директор МУПК,

В. Г. ТАЛАШ,
методист по профориентированной работе.

Інформаційний відділ

РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ

З метою виконання Програми роботи з обдарованою молоддю на 2001—2005 роки, затвердженої Указом Президента України від 8 лютого 2001 року № 78, та відповідно до Регіональної програми підтримки обдарованої учнівської молоді 2001—2005 років в Одеській області велика увага приділяється створенню умов для успішного навчання та розвитку обдарованих дітей.

У 2003/2004 навчальному році був проведений III (обласний) етап Всеукраїнських учнівських олімпіад з 19 базових дисциплін: українська мова та література, історія України та всесвітня історія, основи правознавства, іноземні мови (англійська, німецька, французька, іспанська мова), російська мова та література, російська мова та зарубіжна література, болгарська мова та література, молдовська мова та література, математика, фізика, хімія, біологія, географія, основи інформатики та обчислювальної техніки, основи економіки, трудове навчання.

Терміни та порядок проведення олімпіади визначались наказами Міністерства освіти і науки України від 24.06.2003 року № 403 «Про проведення Всеукраїнських учнівських олімпіад та турнірів у 2003/2004 навчальному році», «Про проведення Всеукраїнських учнівських олімпіад з математики, фізики, хімії за єдиними завданнями» від 22.10.2003 року

№ 706 та наказом управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації від 5 грудня 2003 року № 391-ОД «Про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін у 2003/2004 навчальному році», Положенням про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідних робіт, конкурсів фахової майстерності, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 18 серпня 1998 року № 305 та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 24 вересня 1998 року № 598/3038.

Олімпіади з фізики, математики, хімії проводились за єдиними завданнями Міністерства освіти і науки України, олімпіади з інших предметів — за завданнями, підготовленими компетентним журі III (обласного) етапу. У цьому році не проводився відбірковий тур, тому кожний район мав більші можливості для прийняття участі в олімпіаді з кожного предмета. Шкода, що не взяв участі в олімпіаді Фрунзівський район, що свідчить про недостатню роботу з обдарованими дітьми.

Всього в III (обласному) етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади взяли участь 2032 учні, 545 з яких стали переможцями. В олімпіаді з англійської мови взяли участь 223 дітей з різних районів області, крім Фрунзівського, з математики 214 учнів, української

мови та літератури 173 учні. В олімпіадах з економіки, інформатики, трудового навчання показник участі учнів сільських шкіл дуже низький, що свідчить про недостатню роботу методичних кабінетів по проведенню II (районного) етапу олімпіади з цих предметів та низький рівень роботи з обдарованими учнями. На жаль, 16 сільських районів, м. Котовськ, м. Теплодар, м. Іллічівськ не брали участі в олімпіаді з трудового навчання, а з м. Одеси в цій олімпіаді взяли участь всього 4 учні.

Незважаючи на відносно велике представництво, не вибороли жодного місця Балтський район (24 учасники), Котовський район (30 учасників), Миколаївський район (21 учасник), Ширяївський район (38 учасників), м. Теплодар (16 учасників), хоча в 2002/2003 навчальному році Балтський, Котовський, Миколаївський райони мали переможців. Починаючи з 2000 року, покращали свої результати Білгород-Дністровський район (2000 рік — 4 переможці, 2004 — 11 переможців), Березівський район (2000 рік — 1 переможець, 2004 — 4 переможці), Іванівський район (2000 — 2 переможці, 2004 рік — 5 переможців), Кодимський район (2000 рік — 0 переможців, 2001 — 0 переможців, 2004 — 2 переможці), Саратський район (2000 рік — 5 переможців, 2004 — 9 переможців), Татарбунарський район (2000 рік — 4 переможці, 2004 — 7 переможців), Біляївський район (2000 рік — 3 переможці, 2004 — 7 переможців), Кілійський район (2000 рік — 4 переможці, 2004 — 12 переможців).

Результативно продовжують виступати в III (обласному) етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад учні Болградського району (26 переможців), м. Ізмаїла (29 переможців), м. Іллічівська (25 переможців), м. Білгорода-Дністровський (19 переможців).

Для створення оптимальних умов пошуку, розвитку, навчання та підтримки обдарованих дітей в Одеській області існує мережа шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів, гімназій, НВК, кількість яких збільшується з кожним роком.

Як завжди, високі результати показують учні Рішельєвського ліцею, гімназії № 5, м. Одеса, гімназії № 1, м. Іллічівськ, юридичного ліцею, Білгород-Дністровського ліцею, гімназії № 1, м. Одеса, СЗНЗ № 117, м. Одеса, СЗНЗ № 90, м. Одеса, гімназії № 2, м. Одеса, Нерубайського НВК Біляївського району, СЗНЗ № 10 м. Одеса. Впевнено йдуть попереду Болградський ліцей, гімназія № 9, м. Одеса, ЗНЗ № 4, м. Іллічівськ, ЗНЗ № 7, м. Іллічівськ, Татарбунарський НВК. У цьому році хороші результати показали учні Котовської гімназії, Старокозацького ЗНЗ Білгород-Дністровського району, ЗОШ № 3 Болградського району, ЗОШ № 3 Кілійського району, ЗОШ № 2 Роздільнянського району.

Приємно відзначити досягнення учнів таких приватних шкіл, як: Чорноморський ліцей,

школа-ліцей «Астр», «Зоряна брама», «Крок», НВК «Лідер».

Але результативність роботи з обдарованими дітьми в деяких навчальних закладах не завжди відповідає їхнім можливостям, а саме — зменшилась кількість переможців в ліцеї № 53, м. Одеса, АЗОШ № 3, м. Южне, гімназії № 7, м. Одеса, економічному ліцеї, м. Одеса, Маріїнській гімназії. Взагалі не мають переможців за останні 5 років — військовий ліцей, м. Одеса, НВК «Гармонія», Тузловський ліцей-інтернат.

У 2004 році на IV етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад Одеську область представляли 83 учні, з яких 39 вибороли призові місця. Найкраще виступила команда юних філологів (французька мова), яка привезла сім призових місць з 7 учасників (1 перше, 3 других, 3 третіх місця). Непогано виступила команда юних математиків та юних філологів з української мови.

В особистій першості I місце вибороли:

— з французької мови — Захарченко Марія Костянтинівна, учениця СЗНЗ № 10;

— з математики — Чепляка Роман Ігорович, учень Рішельєвського ліцею;

— з економіки — Шишкін Костянтин Олександрович, учень Рішельєвського ліцею.

Учні Рішельєвського ліцею Тепляка Роман, Скворцов Юрій та Овчиннікова Єліна вибороли право на участь у відбіркових зборах по підготовці до участі в Міжнародній учнівській олімпіаді. Щороку учні загальноосвітніх навчальних закладів Одеської області запрошуються до участі у Міжнародних учнівських олімпіадах, інтелектуальних змаганнях, турнірах тощо. У 2004 році Скворцов Юрій (фізика) та Чепляка Роман (математика) увійшли до складу збірної команди України для участі у Міжнародних учнівських олімпіадах.

На виконання плану роботи Міністерства освіти і науки України, наказ № 60/5 від 27 січня 2004 року «Про проведення IV етапу Всеукраїнських олімпіад з базових дисциплін та фінального етапу турнірів у 2003/2004 навчальному році» з 14 по 19 березня в місті Одесі проводився четвертий етап XXV Всеукраїнської олімпіади школярів з біології, яка відбулася на базі СЗНЗ № 10 та гімназії № 2. Учасники олімпіади проживали в школах-інтернатах № 6 та № 34.

Олімпіада в Одесі — це визнання багаторічного досвіду роботи з обдарованими дітьми педагогів закладів освіти, викладачів вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації, зокрема Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Одеського обласного інституту удосконалення вчителів.

Протягом останніх п'яти років команди Одеської області не тільки виборювали призові місця у Всеукраїнській олімпіаді з біології, а й ставали призерами Міжнародних олімпіад.

Їх досягнення очевидні — одна срібна та п'ять бронзових медалей:

1998 рік — Гончаренко Євген, учень гімназії № 2, м. Одеса (бронзова медаль);

1999 рік — Ситнікова Юлія, учениця Рішельєвського ліцею (бронзова медаль);

2000 рік — Костов Олександр, учень гімназії № 5, м. Одеса (бронзова медаль);

2001 рік — Цибулько Юрій, учень Рішельєвського ліцею (бронзова медаль);

2002 рік — Коваль Світлана, учениця гімназії № 2, м. Одеса (бронзова медаль);

2003 рік — Борченко Наталя, учениця Рішельєвського ліцею (срібна медаль).

На XXV Всеукраїнській олімпіаді з біології команда Одеської області виборола місце:

— Ногін Віктор, учень 8 класу гімназії № 1, м. Одеса (III місце);

— Овчиннікова Еліна, учениця 11 класу Рішельєвського ліцею (III місце);

— Теселкін Олексій, учень 9 класу гімназії № 5, м. Одеса (II місце).

Учениця Рішельєвського ліцею Овчиннікова Еліна виборола право на участь у відбіркових зборах по підготовці до участі в Міжнародній учнівській олімпіаді з біології.

З метою пошуку та підтримки обдарованих дітей сільської місцевості за ініціативи Одеського обласного інституту удосконалення вчителів та при підтримці Одеської обласної державної адміністрації в 1999 році запроваджені інтелектуальні змагання серед учнів сільських шкіл з 7 базових дисциплін (математика, фізика, хімія, біологія, географія, історія, українська мова та література). Кількість дітей, які беруть участь в цих змаганнях, з кожним роком зростає. Якщо у 1999 році у змаганнях з 7 предметів брали участь всього 150 сільських дітей, в фінальному турі — 48 учнів, 20 з них стали переможцями, то у 2003 році взяли участь 1162 учні. На очному етапі взяли участь 119 школярів, з них 21 нагороджені дипломами, цінними подарунками.

Така форма змагань сподобалась дітям. Зочні тури надають можливість учням сільських шкіл самостійно працювати над завданнями, а очний тур проводиться у формі змагань. Завдання, починаючи з 1999 року, публікуються в газеті «Чорноморські новини», надалі будемо чинити так само. Велику роботу по обробці, сортуванню листів, відправлення кожному адресату рецензій виконують співробітники ООІУВ. Потрібно відзначити, що проведення інтелектуальних змагань стало можливим тільки завдяки підтримці обласного управління освіти і науки, яке взяло на себе виділення коштів на харчування, проживання учасників очного туру, а також організацію культурних заходів з учнями: екскурсію по місту, відвідування театрів, музеїв. Все це дуже важливо, тому що серед учасників багато дітей з мало-забезпечених сімей. Приємно відмітити, що переможці інтелектуальних змагань серед уч-

нів сільських шкіл показують хороші результати і на III етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад. Так у 2004 році 7 школярів вибороли почесні місця:

історія — Шкрібляк В'ячеслав, учень 11 класу Ренійського НВК (III місце);

хімія — Портянко Олександр, учень 11 класу Кодимської ЗОШ № 1 (III місце); Хомутова Марина, учениця 11 класу Вілківської ЗОШ (III місце);

географія — Ковалевич Роман, учень 10 класу Новоселівської ЗОШ Великомихайлівського району (III місце);

біологія — Шевченко Олена, учениця 10 класу Кислицької ЗОШ Ізмайльського району (III місце);

фізика — Біловол Руслан, учень 11 класу Удобенської ЗОШ Білгород-Дністровського району (III місце); Трандафіл Сергій, учень 8 класу Іванівської ЗОШ Іванівського району (III місце);

математика — Цвіркун Алла, учениця 8 класу Старокозацького СЗНЗ Білгород-Дністровського району (III місце).

Відповідно до Програми роботи з обдарованою молоддю на 2001—2005 роки, затвердженої Указом Президента України від 8 лютого 2001 року № 78/2001 і Регіональної програми підтримки обдарованої учнівської молоді на 2001—2005 роки та з метою створення умов для успішного навчання обдарованих дітей Одеським ООІУВ розроблені заходи щодо поліпшення підготовки учнів, які показали високі результати в III (обласному) етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади. Починаючи з жовтня 2003 року на базі СЗНЗ № 117 та Рішельєвського ліцею почала працювати школа «Юного олімпійця» з предметів природничо-математичного та філологічного циклів. До роботи в школі залучені науковці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Одеського обласного інституту удосконалення вчителів та кращі вчителі Одещини.

Вже є перші результати роботи школи олімпійського резерву — переможці III (обласного) туру Всеукраїнських олімпіад з фізики (9 учнів, серед них четверо із шкіл Білгород-Дністровського та Болградського районів, м. Білгорода-Дністровського та м. Іллічівська), математики.

Важливе місце серед інших видів інтелектуальних змагань займають учнівські турніри, які проходять під патронатом Міністерства освіти і науки України. XII Всеукраїнський турнір юних фізиків відбувся в Одесі з 24 по 29 лютого 2004 року, в ньому взяли участь 58 учнів. Команда Одеської області з фізики, яку представляли учні Рішельєвського ліцею під керівництвом Матвейчук Ольги Ігорівни, виборола на Всеукраїнському турнірі диплом II ступеня. Команда юних винахідників та раціоналізаторів, яку також представляли учні Рішельєв-

ського ліцею під керівництвом Златова Сергія Івановича, на VI Всеукраїнському турнірі, який відбувся в м. Чернігові, отримала диплом III ступеня, команда юних біологів на II Всеукраїнському турнірі — диплом III ступеня, керівник Радіонов Денис Борисович. Команда юних істориків з юридичного ліцею на VI Всеукраїнському турнірі юних істориків, який відбувся в у м. Херсоні, виборола диплом II ступеня, команда юних хіміків ліцею «Приморський» у м. Рівному на XI Всеукраїнському турнірі юних хіміків виборола диплом II ступеня.

Результати Всеукраїнських учнівських олімпіад та турнірів свідчать про високий рівень знань учасників змагань. Більшість учнів успішно справились із завданнями, виявили глибоке розуміння законів, теорій, продемонстрували вміння творчо застосовувати теоретичні знання на практиці, обґрунтовувати одержані результати, робити узагальнення та висновки, відстоювати власну думку.

Проблеми подальшого удосконалення роботи з обдарованою молоддю стали предметом творчого пошуку вчених і педагогів — практиків Одещини. Провідна роль в цій роботі належить ООІУВ, Одеському національному університету ім. І. І. Мечникова, Рішельєвському ліцею, СЗНЗ № 117. Завдяки ініціативі педагогічних працівників цих закладів освіти щороку на Одещині проводяться різноманітні заходи з учнівською молоддю, які спрямовані на виявлення обдарованих дітей, підтримку та розвиток їх творчих здібностей. Збільшується кількість змагань, що дає можливість залучати до інтелектуальної творчості велику кількість учнів. У цьому році на Одещині започатковується обласний природничо-математичний конкурс-фестиваль «Інтелектуальний марафон» для учнів 5—7 класів навчальних закладів усіх типів.

Слід відзначити, що за ініціативи освітян Одеської області вперше в Україні почали проводитись олімпіади з основ економічних знань, турніри юних фізиків та хіміків, які згодом набули статус Всеукраїнських.

Відповідно до регіонального плану переходу навчальних закладів Одеської області на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання і з метою розширення форм інтелектуальних змагань учнівської молоді з використанням нових інформаційних технологій у 2001 році започатковані змагання з базових дисциплін, які проводяться через мережу Інтернет. Організаторами є управління освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації, Одеський обласний інститут удосконалення вчителів, ТОВ «Фарлеп». У Всеукраїнській учнівській Інтернет-олімпіаді, яка відбувалася в м. Одесі з 22 по 24 грудня 2003 року, взяли участь 89 учнів. У 2004 році 30 кращих учнів України, переможців Всеукраїнських Інтернет-олімпіад, брали участь у IV етапі Всеукраїнських олімпіад з математики, хімії, фізики, географії, біології, інформатики та обчислювальної техніки, 20 з них стали переможцями: 6 учнів нагороджено дипломами III ступеня, 7 — дипломами II ступеня, 7 — дипломами III ступеня. У наказі Міністерства освіти і науки України від 14 травня 2004 року, № 392 відзначено, що досягнуті результати є свідченням високого рівня підготовки учасників та кваліфікованого і якісного проведення Всеукраїнських олімпіад в м. Одесі.

У IV (підсумковому) етапі Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості, присвяченого Шевченківським дням, переможцями стали Круть Юлія, учениця ЗОШ № 57 м. Одеси в номінації «Література» та Малаховська Катерина, учениця СЗНЗ № 117 м. Одеси в номінації «Історія України та державотворення».

За підсумками Всеукраїнського конкурсу на кращий учнівський твір в рамках міжнародної програми «Європа в школі» було визначено переможців в номінації «Література»:

— Баранова Ірина Павлівна, учениця ЗОШ № 48, м. Одеса;

— Колективна робота: Субора Аліна Ігорівна, Токарчук Катерина Костянтинівна, ЗОШ № 122, м. Одеса.

Бажаємо нашим обдарованим дітям успіхів, творчого натхнення та перемог.

Таблиця 1

Кількість учасників у III етапі Всеукраїнських олімпіад у 2003/2004 навчальному році

№ з.п.	Предмет	Кількість учасників III етап			Всього	Переможці			Всього	Учасники IV ту-ру	Переможці IV туру		
		міських	сільських	спеціалізованих		I	II	III			I	II	III
1.	Болгарська мова	—	31	—	31	3	4	8	15				
2.	Молдовська мова	—	33	—	33	3	5	11	19				
3.	Російська мова	45	45	—	90	3	6	24	33				
4.	Зарубіжна літ-ра	28	29	—	57	3	6	16	25				
5.	Українська мова	48	98	27	173	4	8	27	39	4	2		
6.	Історія	56	72	26	154	4	8	25	37	6		2	
7.	Правознавство	37	46	18	101	3	5	14	22	6		1	
8.	Англійська мова	65	62	96	223	3	6	36	45	5	1	2	

№ з.п.	Предмет	Кількість учасників III етапу			Всього	Переможці			Всього	Учасники IV туру	Переможці IV туру		
		міських	сільських	спеціалізованих		I	II	III			I	II	III
9.	Іспанська мова	1	—	16	17	3	3	—	6	4			2
10.	Німецька мова	30	33	31	94	3	6	17	26	4			2
11.	Французька мова	30	16	18	64	3	6	13	22	7	1	3	3
12.	Математика	38	84	92	214	5	9	28	42	7	1	2	1
13.	Фізика	54	43	48	145	4	9	29	42	9		3	
14.	Хімія	67	54	19	140	3	8	28	39	4			2
15.	Біологія	60	63	25	148	4	8	23	35	7		1	2
16.	Географія	66	78	—	144	4	8	22	34	10		1	4
17.	Економіка	52	13	11	76	3	6	14	23	8	1	1	
18.	Праця	10	30	5	45	3	5	9	17	2			1
19.	Інформатика	27	27	29	83	3	7	14	24	3			
	Всього	714	857	461	2032	64	123	358	545	83	3	14	22

Таблиця 2

Зведені дані про результати III та IV етапів Всеукраїнських предметних олімпіад у 2003/2004 навчальному році

№ з.п.	Заклади освіти, райони (міста), учні яких брали участь у фінальному турі III етапу олімпіади	III етап (обласний)					IV етап (державний)			
		Кількість учасників фінального туру	Кількість переможців	За ступенями дипломів			Кількість переможців	За ступенями дипломів		
				I	II	III		I	II	III
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Школи нового типу, розташовані у м. Одесі										
1	Рішельєвський ліцей	130	74	11	20	43	8	2	3	3
	Біологія.	19	11	1	3	7	1			1
	Економіка	9	4	1		3	1	1		
	Російська мова та зарубіжна література	1	—							
	Математика	28	22	3	5	14	3	1	1	1
	ОІОТ	17	9	1	4	4				
	Фізика	34	16	3	5	8	2		2	
	Французька мова	6	1			1				
	Хімія	16	11	2	3	6	1			1
2	Гімназія № 1	22	3	6	13	2				2
	Французька мова	2	1		1					
	Німецька мова	2	1	1			1			1
	Англійська мова		3		1	2				
	Географія	3	1			1				
	Біологія	4	2		1	1	1			1
	Правознавство	2	1		1					
	ОІОТ	2	1	1						
	Українська мова	2	2			2				
	Фізика	4	3		1	2				
	Хімія	5	3			3				
	Російська мова та література	4	4	1	1	2				
3	Гімназія № 2	27	1	9	17	1				1
	ОІОТ	1	1			1				
	Математика	2	1			1				
	Біологія	4	3		1	2				
	Іспанська мова	9	3	1	2		1			1
	Фізика	3	2			2				
	Історія	5	2		1	1				
	Російська мова та зарубіжна література	8	7		3	4				
	Українська мова	1	1		1					
	Французька мова	2	1			1				
	Англійська мова		5			5				
	Хімія	2	1		1					

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
4	Маріїнська гімназія		10	3	3	4	1			1
	Математика	6	2	1	1					
	ОІОТ	1	1		1					
	Німецька мова	1	1			1				
	Історія	2	2			2				
	Правознавство	1	1	1			1			1
	Російська мова та література	1	1	1						
	Українська мова	1	1			1				
	Хімія	1	1		1					
	Гімназія № 4		8	1	4	4	1		1	
	Географія	2	1			1				
	Англійська мова		3			2				
	Біологія	2	1		1					
	Іспанська мова	5	1		1					
	Російська мова та література	1	1		1					
	Українська мова	2	1	1		1	1		1	
5	Гімназія № 5		14	1	4	9	1		1	
	Французька мова	1	1			1				
	Англійська мова		4		1	3				
	Російська мова та література	2	2		2					
	Біологія	3	3	1		2	1		1	
	Математика	2	1		1					
	Німецька мова	3	2			2				
	Хімія	1	1			1				
6	Гімназія № 7		11	1		10				
	Англійська мова		2			2				
	Українська мова	6	4			4				
	Російська мова та зарубіжна література	2	2			2				
	ОІОТ	2	2	1		1				
	Фізика	1	1			1				
7	Гімназія № 8		2			2				
	Правознавство	1	1			1				
	Німецька мова	4	1			1				
8	Гімназія № 9		5			5				
	Історія	2	1			1				
	Англійська мова		4			4				
	Укр. мова	2	2			2				
9	Приморський ліцей		9	1	1	7	1			1
	Українська мова	3	2		1	1				
	Біологія	2	1			1				
	Економіка	6	2			2				
	Історія	7	3	1		2	1			1
	ОІОТ	3	1			1				
10	Економічний ліцей		13	2	7	4	1		1	
	Російська мова та зарубіжна література	3	1	1						
	Географія	2	1		1					
	Економіка	12	10	1	6	3	1		1	
	ОІОТ	2	1			1				
11	Юридичний ліцей		16	2	5	9				
	Географія	4	2		1	1				
	Історія	13	5		2	3				
	Правознавство	20	9	2	2	5				
12	Ліцей № 53		1			1				
	Російська мова та література	2	1			1				
13	Приватні школи «Зоряна брама»		15	1	2	12	1		1	
	ОІОТ	3	1			1				
14	«Крок»		1			1				
	Англійська мова		1			1				
15	Чорноморський ліцей		10	1	2	7	1		1	
	Математика		1			1				
	Фізика	1	1			1				
	Географія	4	2		1	1				
	Історія	4	1			1				
	Біологія	1	1	1						
	Російська мова та література	1	1			1				
	Англійська мова		3		1	2	1		1	
16	Школа-ліцей «АСТР»		2			2				
	Російська мова та література	5	2			2				

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
17	НБК «Лідер» Фізика Всього по ШНТ м. Одеси	1 1 526	1 1 229		28	59	142	17	2	7	8

2. ЗОШ м. Одеси

1	ЗОШ № 1 Математика Історія Українська мова	2 2 1	3 1 1 1				3 1 1 1				
2	ЗОШ № 8 Правознавство	1	1				1				
3	СЗОШ № 10 Французька мова	18	17 17	3 3	5 5		9 9	7 7	1 1	3 3	3 3
4	ЗОШ № 18 Трудове навчання	1	1				1				
5	ЗОШ № 13 Російська мова та література	1	2 1				2 1				
6	ЗОШ № 17 Хімія Англійська мова	1	1 2				1 2				
7	ЗОШ № 22 Хімія	1	1				1				
8	ЗОШ № 27 Фізика Історія Хімія	1 1	2 1		1		1 1				
9	ЗОШ № 31 ОІОТ	1	1				1				
10	СЗОШ № 32 Географія	2	1				1				
11	ЗОШ № 33 Біологія Українська мова	1 1	4 1	2 1			2 1	1			1
12	СЗОШ № 35 Географія Хімія Російська мова та література Німецька мова Англійська мова	2 1 1 3	4 1 1 1	1 1			3 1 1 1	1			1
13	СЗОШ № 40 Англійська мова Фізика	1	2 1				2 1				
14	ЗОШ № 43 Англійська мова		1 1	1			1				
15	ЗОШ № 50 Англійська мова		1				1				
16	ЗОШ № 51 Біологія Трудове навчання Хімія	3 1 2	6 3 2	1 1	1 1	1 1	4 2 2				
17	ЗОШ № 56 Географія Українська мова	4 1	2 1	1 1			1 1	1 1			1 1
18	СЗОШ № 69 Російська мова та зарубіжна література Англійська мова	5	6 5	1 1	1 1		4 3				
19	ЗОШ № 80 Трудове навчання Російська мова та зарубіжна література	1 1	2 1				1 1				
20	ЗОШ № 82 Історія	2	2				2				
21	СЗОШ № 84 Французька мова	1	1				1				
22	ЗОШ № 86 Англійська мова		1				1				
23	СЗОШ № 90 Німецька мова	16	12 12	1 1	5 5		6 6	1 1			1 1
24	ЗОШ № 101 Англійська мова	1	1				1				

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
25	ЗОШ № 100 Хімія	1	1			1				
26	СЗНЗ № 117 Фізика Економіка Географія Біологія Англійська мова Російська мова та література Математика Українська мова Історія Хімія	5 5 4 2 2 4 4 5 4 5	3 4 2 1 3 4 1 4 4 1	4 1 2 1 2 1 1 1 1 1	7 1 1 2 2 1 2 2 1 1	14 2 3 1 1 1 1 1 1 1	2 1 3 1 1 1 1 1 1 1		2 1	
27	СЗОШ № 121 Іспанська мова Англійська мова	2	1 3	1 1	2 1	1 1	2 1			2 1 1
28	Школа-інтернат № 2 Іспанська мова Всього по навч. закладах м. Одеси	1	1	1						9
		649	106	17	24	65	15	1	5	9

3. Міста Одеської області

	м. Білгород-Дністровський	63	19	1	2	17	1			1
1	Білгород-Дністровський ліцей Англійська мова Економіка Історія Математика Фізика Хімія	8 4 4 11 3 4	3 1 3 3 2 2	1	1	12 3 1 3 1 2		1		1
2	ЗНЗ № 1 Правознавство	1	1			1 1				
3	ЗНЗ №2 Географія	1	1			1 1				
4	ЗОШ № 3 Хімія Інформатика	1 1	1 1		1	1 1				
5	ЗОШ № 5 Економіка	1	1			1 1				
6	ЗОШ №8 Інформатика	1	1			1 1				
	м. Ізмаїл	105	29	3	4	22	1			1
7	Політехнічний ліцей ОІОТ Математика Біологія Фізика Хімія	2 12 6 2 5	1 4 3 2 1		2	9 1 3 3 2				
8	СЗОШ № 1 Російська мова та література Укр. мова Географія Правознавство Англійська мова	1 2 1 1 1	1 1 1 1 2	1	1	4 1 1 1 1		1		
9	ЗОШ № 3 Трудове навчання	1	1			1 1				
10	ЗОШ № 7 Хімія Трудове навчання	1 2	1 1			1 1				
11	ЗНЗ № 9 Російська мова та література Хімія	2 1	1 1	1	1			1		1
12	ЗНЗ № 10 Російська мова та література	1	1			1 1				
13	СЗОШ № 16 Німецька мова	15	6 6	1 1		5 5				
	м. Іллічівськ	70	25	5	5	15	3		1	2
14	ЗОШ № 4 Хімія	2	9 1	3	3	3				

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	Історія	5	5	2	2	1				
	Англійська мова		1	1			1			1
	Російська мова та література	1	1			1				
15	Економіка	6	1			1				
	ЗОШ № 3		1			1				
	Географія	1	1			1				
16	Гімназія № 1		9	1	2	6				
	ОІОТ	2	1			1				
	Українська мова	2	1			1				
	Фізика	3	3		1	2				
	Хімія	1	1			1				
	Англійська мова		1			1				
17	Математика	5	2	1	1		1		1	
	ЗОШ № 6		2			2				
	Українська мова	1	1			1				
	Географія	2	1			1				
18	СЗОШ № 7		4	1		3				
	Правознавство	1	1			1				
	Російська мова та література	1	1			1				
	Фізика	1	1			1				
	Географія	2	1	1			1			1
	м. Котовськ	62	5	1	2	2	1		1	
19	Котовський ЗНЗ № 2		1	1						
	Російська мова та зарубіжна література	1	1	1						
20	Котовський ЗНЗ № 3		1			1				
	Російська мова та література	2	1			1				
21	Гімназія		3		2	1				
	Географія	5	1		1		1		1	
	Правознавство	2	1		1					
	Фізика	1	1			1				
	м. Теплодар	16	0							
	м. Южне	56	8		1	7				
22	АЗОШ № 3		3			3				
	Географія	2	1			1				
	Історія	4	2			2				
23	ЗОШ № 1		2		1	1				
	Російська мова та література	1	1			1				
	Трудове навчання	1	1		1					
24	ЗОШ № 4 (НВО ім. Чорновола)		3			3				
	ОІОТ	2	1			1				
	Фізика	1	1			1				
	Російська мова та зарубіжна література	1	1			1				
	Всього по містах Одеської області	373	87	10	14	63	6		2	4

4. Сільські райони Одеської області

	Ананьївський район	10	1			1				
1	Ананьївський районний ліцей		1			1				
	Математика	2	1			1				
	Арцизький район	43	8		1	7				
2	Задунівська ЗОШ		1			1				
	Трудове навчання	1	1			1				
3	ЗОШ № 1		3		1	2				
	Російська мова та література	1	1		1					
	Трудове навчання	2	2			2				
4	ЗОШ № 4		2			2				
	Правознавство	1	1			1				
	Хімія	2	1			1				
5	Виноградівська ЗОШ		2			2				
	Російська мова та література	2	2			2				
	Білгород-Дністровський район	40	11		3	8				

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
6	Козацький ЗНЗ		1			1				
	Історія	1	1			1				
7	Старокозацький ЗНЗ		3		1	2				
	Німецька мова	2	2		1	1				
	Математика	1	1			1				
8	Випаснянська ЗОШ		2			2				
	Біологія	1	1			1				
	Українська мова	2	1			1				
9	Крутоярівська ЗОШ		4		2	2				
	Молдовська мова	5	4		2	2				
10	Удобненський ЗНЗ		1			1				
	Фізика	1	1			1				
	Балтський район	24	0							
	Березівський район	27	4			4				
11	ЗНЗ № 1		3			3				
	Правознавство	2	2			2				
	Історія	2	1			1				
12	ЗОШ № 3		1			1				
	Історія	2	1			1				
	Біляївський район	53	7		3	4				
13	Нерубайський НВК		7		3	4				
	Хімія	2	1			1				
	Російська мова та література	3	1			1				
	Українська мова	4	4		3	1				
	Математика	5	1			1				
	Болградський район	70	26	5	4	17				
14	ЗНЗ № 2		2			2				
	Російська мова та література	1	1			1				
	Хімія	1	1			1				
15	ЗОШ № 3		3	1		2				
	Укр. мова	1	1			1				
	Трудове навчання	2	2	1		1	1			
16	Болградська гімназія		9		2	7				1
	Біологія	1	1			1				
	Болгарська мова	5	5		2	3				
	Болградський ліцей		3			3				
	Фізика	2	1			1				
	Хімія	2	1			1				
	Географія	2	1			1				
17	Виноградівська ЗОШ		2	1		1				
	Історія	1	1			1				
	Трудове навчання	1	1	1						
18	Городнянська ЗОШ		3	3						
	Болгарська мова	3	3	3						
19	Криничненська ЗОШ		5		2	3				
	Болгарська мова	5	4		1	3				
	Трудове навчання	1	1		1					
20	Новотроїнівський НВК		2			2				
	Українська мова	5	1			1				
	Болгарська мова	1	1			1				
	Великомихайлівський район	15	1			1				
21	Новоселівський ЗНЗ		1			1				
	Географія	2	1			1				
	Ізмаїльський район	64	7	2	1	4				
22	Кам'янський НВК		2		1	1				
	Болгарська мова	6	2		1	1				
23	Кислицький ЗНЗ		2	1		1				
	Біологія	2	1			1				
	Українська мова	3	1	1						
24	Озернянський ЗНЗ		2			2				
	Молдовська мова	1	1			1				
	Французька мова	2	1			1				
25	Комишівський ЗНЗ		1	1						
	Молдовська мова	1	1	1						

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	Іванівський район	29	5			5				
26	Іванівський ЗНЗ Фізика	1	1			1				
	Радісненський ЗНЗ		1			1				
	Українська мова	1	1			1				
27	Коноплянський ЗНЗ географія	3	3			3				
	Кілійський район	45	12	1	1	10				
28	Кілійська гімназія Українська мова	1	1			1				
29	ЗОШ № 1 Російська мова та література	1	1			1				
30	ЗОШ № 2 Російська мова та зарубіжна література		2		1	1				
	Англійська мова		1		1					
31	ЗОШ № 3 Географія	2	2			3				
	Російська мова та література	2	1			2				
32	Василівський ЗНЗ Російська мова та література	1	1			1				
33	Вилківський НВК Історія	1	1			1				
	Хімія	1	1			1				
34	Дмитрівський ЗНЗ Молдовська мова	4	2	1	1	1				
	Комінтернівський район	31	2			2				
35	Першотравневий ЗНЗ Географія	1	1			1				
36	Чорноморська ЗОШ Українська мова	1	1			1				
	Кодимський район	31	2			2				
37	Кодимський НВК ОІОТ	1	1			1				
	Хімія	1	1			1				
	Котовський район	30	0							
	Красноокнянський район	22	1		1					
38	Шевченківський НВК географія	1	1		1					
	Любашівський район	17	2		1	1				
39	ЗОШ № 1 Російська мова та зарубіжна література	1	1		1					
40	ЗОШ № 2 Російська мова та зарубіжна література	2	1			1				
	Миколаївський район	21	0							
	Овідіопольський район	55	2			2				
41	Овідіопольський НВК № 1 Українська мова	1	1			1				
42	Великодолинський НВК № 1 Географія	2	1			1				
	Ренійський район	48	7		3	4				
43	ЗОШ № 2 Історія	1	1			1				
44	НВК № 6 Правознавство	3	1		1					
	Історія	2	1			1				
45	Лиманська ЗОШ Молдовська мова	2	1			1				
46	Орловський ЗНЗ Молдовська мова	1	1			1				

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
47	Плавненський ЗНЗ Молдовська мова	1	1		1					
48	Новосельський ЗНЗ Молдовська мова	1	1		1	1				
	Роздільнянський район	33	3		1	2	1			1
49	ЗОШ № 2 Трудове навчання Географія	2 2	3 1 2		1	1 1	1			1
	Савранський район	9	3		2	1				
50	Савранський ЗНЗ Трудове навчання	3	3		2	1				
	Саратський район	44	9	1	2	5				
51	Новоселівська ЗОШ Молдовська мова	4	4	1	1	2				
52	Старосельський ЗНЗ Молдовська мова	2	1			1				
53	Плахтіївська ЗОШ № 2 Географія	3	2			2				
54	Ярославська ЗОШ Правознавство Українська мова	1 2	2 1		1	1 1				
	Тарутинський район	14	1			1				
55	Краснянський ЗНЗ Російська мова та література	1	1			1				
	Татарбунарський район	44	7		1	6				
56	Татарбунарський ЗНЗ №1 Російська мова та зарубіжна література	1	1			1				
57	Татарбунарський НВК Хімія	2	1			3				
	Російська мова та зарубіжна література	1	1			1				
	Українська мова	2	1			1				
58	Борисівська ЗОШ Молдовська мова	5	2		1	1				
59	Дмитрівський ЗНЗ Російська мова та література	3	1			1				
	Всього по районах області	484	123	9	26	88	2			2
	Всього по області	2032	545	64	123	358	39	3	14	22

Таблиця 3

Результати участі учнів шкіл нового типу Одеської області в III етапі предметних олімпіад протягом 2000—2004 років

№ з.п.	Навчальний заклад нового типу	2000—2001 навч. рік		2001—2002 навч. рік		2002—2003 навч. рік		2003—2004 навч. рік	
		Учасники	Переможці	Учасники	Переможці	Учасники	Переможці	Учасники	Переможці
1	Рішельєвський ліцей	124	74	121	68	121	68	122	74
2	Гімназія № 1, м. Одеса	84	44	81	31	66	35	53	22
3	Гімназія № 2, м. Одеса	66	7	71	35	64	32	35	27
4	Гімназія № 7, м. Одеса	9	0	30	6	26	21	20	11
5	Економічний ліцей	28	12	24	9	39	17	26	13
6	Ізмаїльський політехнічний ліцей	43	13	55	22	25	16	43	11
7	Маріїнська гімназія	43	11	38	20	26	13	16	10
8	Приморський ліцей	45	18	44	10	35	10	47	9
9	Гімназія № 5, м. Одеса	34	12	32	15	32	9	20	14
10	Білгород-Дністровський ліцей	31	7	41	10	14	8	26	14
11	Юридичний ліцей, м. Одеса	29	4	34	13	39	8	33	16
12	АЗОШ № 3, м. Южне	36	9	34	9	11	8	33	3
13	Гімназія № 4, м. Одеса	40	20	48	11	44	7	9	8

№ з.п.	Навчальний заклад нового типу	2000—2001 навч. рік		2001—2002 навч. рік		2002—2003 навч. рік		2003—2004 навч. рік	
		Учасники	Переможці	Учасники	Переможці	Учасники	Переможці	Учасники	Переможці
14	Гімназія № 1, м. Іллічівськ	24	11	24	6	13	6	15	9
15	Ліцей № 53, м. Одеса	35	6	24	7	13	5	13	1
16	Болградська гімназія	9	4	5	3	7	4	16	4
17	Кам'янський НВК «школа-гімназія»	16	3	11	2	14	3	9	2
18	Нерубайський НВК «школа-гімназія»	16	1	10	1	12	2	19	7
19	Котовська гімназія	11	—	2	—	11	2	15	3
20	НВК «школа-ліцей», м. Рені	7	1	16	5	15	2	15	2
21	Гімназія № 8, м. Одеса	9	2	3	1	8	1	3	2
22	Гімназія № 9, м. Одеса	—	—	4	1	3	1	8	5
23	НВК «школа-ліцей», м. Болград	16	5	16	3	14	1	11	5
24	Татарбунарський НВК «школа гімназія»	11	—	6	1	4	—	18	3
25	Військовий ліцей, м. Одеса	—	—	2	—	4	—	1	—
26	НВК «Гармонія» (гімназія № 6, ЗОШ № 83, м. Одеса)	—	—	—	—	—	—	—	—
27	Тузлівський ліцей-інтернат	1	—	—	—	—	—	1	—

Таблиця 4

Результати участі учнів приватних шкіл Одеської області в III етапі предметних олімпіад у 2003/2004 навч. році

Навчальний приватний заклад	Кількість учасників фінального туру	Кількість переможців	За ступенем переможців			
			I	II	III	
Чорноморський ліцей	5	10	1	2	7	
Школа-ліцей «АСТР»		2			2	
«Зоряна брама»		3			1	1
«Крок»		1			1	1
НВК «Лідер»		1			1	1

Таблиця 5

Участь учнів Одеської області в IV етапі Всеукраїнських олімпіад у 2003/2004 навчальному році

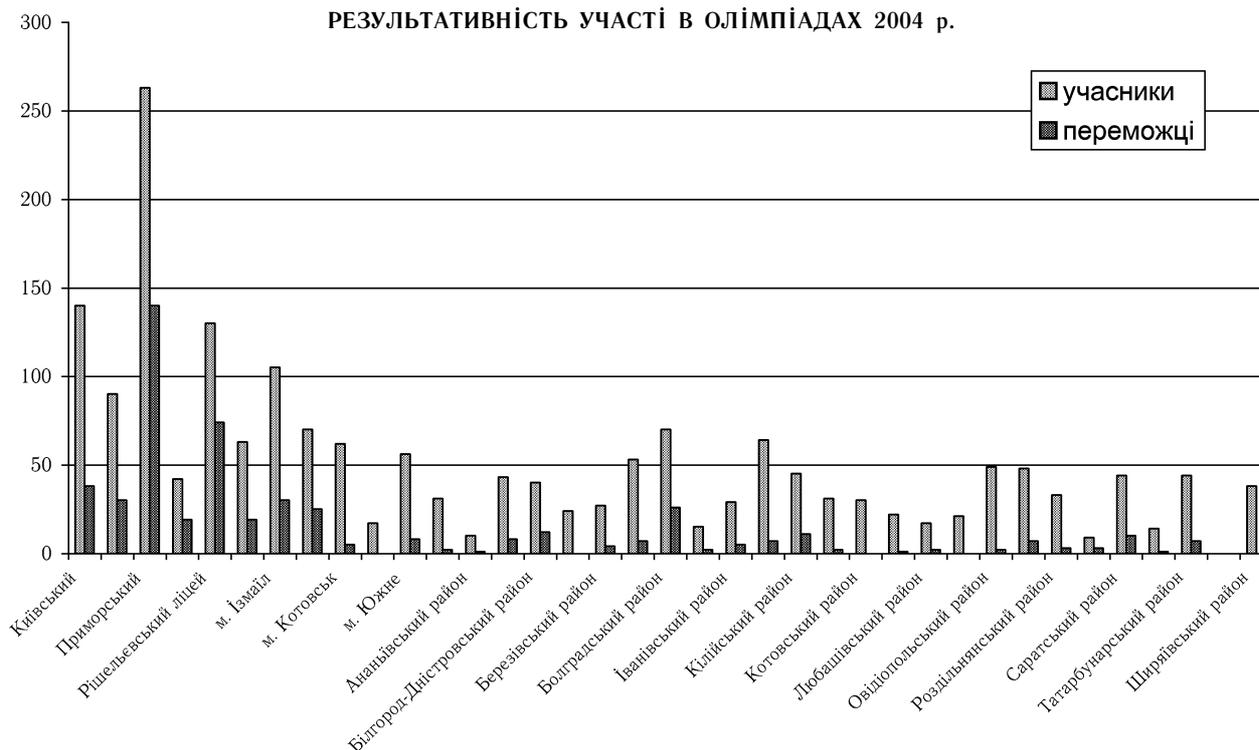
№ з.п.	Предмет	Кількість учасників	Кількість переможців	Рейтинг команди	Прізвище, ім'я та по батькові переможця	Місце	Район (місто)	Навчальний заклад	Клас	Прізвище, ім'я та по батькові вчителя (тренера)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Географія	10	5	0,7	Паламарчук Федір Васильович	II	м. Котовськ	Гімназія	9	Баюл Клавдія Петрівна
2					Гінкул Марина Вікторівна	III	м. Одеса	ЗНЗ № 33	10	Цимбал Любов Олександрівна
3					Голубев Павло Георгійович	III	м. Іллічівськ	ЗНЗ № 7	11	Нічволода Людмила Юріївна
4					Самохін Олег Миколайович	III	м. Роздільна	ЗНЗ № 3	11	Алієва Лариса Василівна
5					Трачова Юлія Олегівна	III	м. Одеса	ЗНЗ № 56	8	Гонтенко Катерина Анатоліївна
6	Економіка	8	2	1,0	Шишкін Костянтин Олександрович	I	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	11	Нікітенко Регіна Іванівна
7					Овсянников Григорій Олександрович	II	м. Одеса	Економічний ліцей	10	Трач Андрій Сотніченко
8	Фізика	9	3	1,0	Голобородько Павло Олександрович	II	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	9	Микола Михайлович
9					Лихачов Віталій Володимирович	II	м. Одеса	СЗНЗ № 117	10	Златов Сергій Іванович

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
10.					Скворцов Юрій Дмитрович	II	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	11	Колебошин Сергій Валерійович Манакін Вадим Леонідович
11.	Українська мова та література	4	2	1,5	Бересток Дарія Вікторівна	II	м. Одеса	СЗНЗ № 117	9	Ветлицька Вікторія Володимирівна
12.					Дроздовський Дмитро Ігорович	II	м. Одеса	Гімназія № 4	11	Кремльова Галина Федорівна
13.	Хімія	4	3	0,5	Нгуен Хиу Ань	III	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	8	Цимбал Тетяна Вікторівна
14.					Кисляк Олександр Іванович	III	м. Ізмаїл	ЗНЗ № 9	11	Папенюк Ганна Василівна
15.	Німецька мова	4	2	0,5	Підгірняк Анатолій Едуардович	III	м. Одеса	Гімназія № 1	10	Армаш Алевтина Лаврентіївна
16.					Гуцол Наталія Олександрівна	III	м. Одеса	СЗНЗ № 90	11	Лисенко Тамара Семенівна
17.	Французька мова	7	7	2,43	Захарко Марія Костянтинівна	I	м. Одеса	СЗНЗ № 10	11	Рубан Олексій Миколайович
18.					Ільїна Марина Володимирівна	II	м. Одеса	СЗНЗ № 10	11	Юсаненко Наталя Валентинівна
19.					Ситнікова Ольга Володимирівна	II	м. Одеса	СЗНЗ № 10	10	Шелакіна Галина Василівна
20.					Мізюк Юлія Ігорівна	II	м. Одеса	СЗНЗ № 10	9	Ганзяк Вікторія Спартаківна
21.					Тонконога Олена Юріївна	III	м. Одеса	СЗНЗ № 10	11	Рубан Олексій Миколайович
22.					Островський Олександр Володимирович	III	м. Одеса	СЗНЗ № 10	10	Шелакіна Галина Василівна
23.					Жук Катерина Анатоліївна	III	м. Одеса	СЗНЗ № 10	9	Шелакіна Галина Василівна
24.	Трудове навчання	2	1	0,5	Кисса Валерій Павлович	III	м. Болград	ЗНЗ № 3	11	Міхов Ілля Ілліч
25.	Біологія	7	3	0,7	Теселкін Олексій Дмитрович	II	м. Одеса	Гімназія № 5	9	Гасанова Ірина Володимирівна
26.					Овчиннікова Еліна В'ячеславівна	III	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	11	Задерей Наталя Сергіївна
27.					Нагін Віктор Олександрович	III	м. Одеса	Гімназія № 1	8	Качан Тетяна Анатоліївна
28.	Математика	7	4	1,7	Чепляка Роман Ігорович	I	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	11	Мітельман Ігор Михайлович
29.					Коротков Андрій Сергійович	II	м. Іллічівськ	Українська гімназія № 1	8	Шевченко Євгенія Вікторівна
30.					Черкасов Сергій Євгенович	II	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	10	Маліс Сергій Ілліч
31.					Сеніна Анна Вікторівна	III	м. Одеса	Рішельєвський ліцей	11	Баранов Костянтин Олександрович
32.	Історія	6	2	0,33	Дорожан Євгеній Миколайович	III	м. Білгород-Дністровський	Міський ліцей	11	Левченко Дмитро Валерійович
33.					Репіна Ганна Миколаївна	III	м. Одеса	Ліцей «Приморський»	11	Мітельман Ігор Михайлович
34.	Правознавство	3	1	0,33	Капеліст Максим Миколайович	III	м. Одеса	Марійська гімназія	11	Барко Генрієта Михайлівна
35.	Інформатика	3	—	0	—	—	—	—	—	—
36.	Англійська мова	5	3	1,0	Макарова Марія Олександрівна	II	м. Одеса	Ліцей «Чорноморський»	9	Владимирова Вікторія Владиславівна
37.					Моргуновська Ілана Дмитрівна	III	м. Одеса	СЗНЗ № 121	11	Бродська Жанна Беніціанівна
38.					Паянов Ілля Миколайович	III	м. Іллічівськ	ЗНЗ № 4	11	Терещенко Тетяна Вікторівна
39.	Іспанська мова	4	2	0,5	Загорій Наталія Вікторівна	III	м. Одеса	Гімназія № 2	11	Ружейнікова Ірина Вікторівна
40.					Онофрей Ігор Вікторович	III	м. Одеса	СЗНЗ № 121	10	Читанова Лалі Дмитрівна

РЕЗУЛЬТАТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗМАГАНЬ СЕРЕД УЧНІВ СІЛЬСЬКИХ СІЛ

Номер	Назва районів	Всього учнів	2001—2002		2002—2003	
			учасники	переможці	учасники	переможці
1.	Ананьівський	4 947	22	1	35	1
2.	Арцизький	8 421	50	1	59	1
3.	Балтський	7 364	15	—	155	—
4.	Білгород-Дністровський	9 691	3	—	51	3
5.	Біляївський	15 098	—	1	13	1
6.	Березівський	5 787	83	—	73	1
7.	Болградський	12 079	18	5	92	5
8.	Великомихайлівський	5 357	46	2	36	5
9.	Іванівський	5 119	—	—	53	1
10.	Ізмаїльський	8 877	41	2	60	3
11.	Кілійський	10 083	32	1	43	1
12.	Кодимський	5 403	1	—	33	1
13.	Комінтернівський	8 052	18	2	4	1
14.	Котовський	4 307	111	—	110	3
15.	Красноокнянський	3 721	—	—	113	1
16.	Любашівський	5 175	2	—	19	—
17.	Миколаївський	3 321	2	—	6	—
18.	Овідіопольський	8 843	40	—	18	1
19.	Роздільнянський	9 423	5	—	2	—
20.	Ренійський	7 065	67	6	33	4
21.	Савранський	3 313	2	—	1	—
22.	Саратський	8 427	4	—	5	—
23.	Тарутинський	7 962	—	—	—	—
24.	Татарбунарський	7 308	—	—	62	1
25.	Фрунзівський	3 826	61	—	65	1
26.	Ширяївський	5 236	—	—	21	1
	Всього	184 205	623	21	1 162	36

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ УЧАСТІ В ОЛІМПІАДАХ 2004 р.

А. Ю. АНІСІМОВ,
заступник директора з науково-методичної роботи ООІУВ,

Р. І. НІКІТЕНКО,
завідуюча центром організаційно-інформаційного забезпечення ООІУВ.

ВАЛЬДОРФСКАЯ ПЕДАГОГИКА — ПОМОЩЬ РЕБЕНКУ В АДАПТАЦИИ К ЖИЗНИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

12—17 апреля 2004 г. в Гетеануме, в Дорнахе (Швейцария) проходила Международная конференция по вальдорфской педагогике.

Тема конференции: «Сила фантазии в воспитании и образовании» и «Сила образного преподавания». На конференцию приехали учителя вальдорфских школ из 47 стран, в том числе из Украины (Одесса, Киев, Харьков, Ивано-Франковская область, Черниговская область). Невольно возникает вопрос, чем же хороша эта педагогика, если к ней обращаются и в Таиланде, и в Египте, и в Америке, и в Англии, и в Германии?

Каждый день конференция начиналась с урока на сцене, который представлялся разными школами и проводился соответственно разными методами. Мы увидели урок географии с природой, бытом, одеждой, колоритом и языком представляемой страны, увидели урок физики с наглядным действием и точным измерением сил при применении рычага и блочной системы, мы увидели фантастическую эвритмию, при этом ученики решали задачу социального взаимодействия и переживали пространство!

Урок на сцене был организован таким образом, что за несколько минут разные народы, заполнившие зал Гетеанума, независимо от языка, на котором они говорят, смогли пережить во всех нюансах весь урок.

Тема конференции в разных ее аспектах раскрывалась в утренних докладах, а затем практически связывалась непосредственно с конкретной ситуацией при работе в группах, где каждый мог представить свой опыт и познакомиться с опытом учителей из других стран и социальных условий. Во второй половине дня это можно было практически воплотить в творческой работе. Работало 60 рабочих групп с широким диапазоном проблем. Каждый мог найти тот круг проблем, которые его волновали. Приведу только несколько тем рабочих групп: «Метаморфоза сил фантазии от раннего детства к взрослому периоду», «От игры к работе — сила, обращенная к воображению», «Математика и воображение», «Концентрация, координация, движение — исследование их аспектов в учительском представлении», «Работа с социальным окружением школы» и др.

Тема конференции позволяла увидеть, как можно оживить учебный процесс, как сэкономить и перераспределить учебное время, как найти индивидуальный подход к ребенку, как пробудить интерес у детей, как дети могут освоить учебный материал, но при этом сэкономить силы.

Озабоченность и тревога звучали в разговорах в связи с современным информационным

поток, который «выливается» на ребенка независимо от его желания. Информационный поток катастрофически возрастает, об этом говорили и воспитатели детских садов, и учителя всех стран от Америки до Кении и Австралии. Что происходит с ребенком, когда этот поток шквалом обрушивается на него, воздействует через все органы чувств, через слух, зрение, обоняние, осязание, движение... Ребенок приходит в школу уже переполненный информацией, которая продолжает ежедневно поступать. Информация наслаивается пласт за пластом в душе ребенка. Как помочь ребенку внести жизнь в это содержание, оживить его воображение?

Становится понятно, что вальдорфская педагогика — не устаревшая педагогика, а «заблаговременная» и опередившая время. Сейчас она становится актуальной в силу требований времени как педагогика, позволяющая глубоко увидеть психологическое состояние ребенка и применяющая методику, гармонизирующую развитие ребенка. Что значит гармоничное развитие, о котором сейчас так много пишут?

Прежде всего деятельность вальдорфского воспитателя и педагога направлена на развитие волевых сил и сил мышления. Каждый человек есть основная ценность, и он неразрывно связан со всем окружающим миром. То, что наблюдается сейчас, это значительное отклонение в развитии сил мышления. Хотели бы мы иметь дело с «холодным интеллектуалом-эгоистом»?

Порою и большой интеллект работает только в заданных рамках, когда нет возможности отойти от стереотипа, привычных рамок и посмотреть на проблему шире или с другой стороны.

Развитие сил фантазии в раннем возрасте и техника образного преподавания позволяют ребенку оживить тот неподвижный пласт информации, который сковывает и отягощает его душу, позволяет «взрыхлить» и внести дыхание в эти информационные слои. Таким образом, мы можем обратиться к силам мышления, чувств и воли.

Фантазия — удивительная сила, которая может оторвать человека от земли и устремить в небеса, оторвать от реальности, но вместе с тем — это сила, которая позволяет освободиться от оков земного притяжения — рутинности. Это та сила, которая расширяет кругозор ребенка, делает его мышление более пластичным и широким, это сила, формирующая и развивающая творческие способности детей. О чем сейчас мечтают дети? О чем они думают, когда играют в компьютерные игры? Развивают ли эти игры фантазию или только ло-

гическое мышление в заданных рамках, что при этом дети чувствуют? Это вопрос, обращенный и к родителям. Фантазия может быть больной и может быть моральной фантазией. Где же та терапевтическая мера фантазии? Сколько ее необходимо для создания душевного равновесия и гармонии, чтобы не впасть в крайнюю депрессию или в блаженное состояние? Это тема для размышления каждого учителя.

Вальдорфские школы в Одессе начали свое становление с 1990 года. Это были первые вальдорфские школы в Украине, а уже в 2001 г. несколько школ в Украине (Одессе, Киеве, Днепропетровске, Харькове, Кривом Роге) по приказу Министерства образования были объединены в обобщающий научно-методический эксперимент. Одесский областной институт усовершенствования учителей является ведущей организацией, ответственной за проведение эксперимента. В связи с этим для решения кадрового вопроса были организованы трехгодичные семинары для подготовки учителей и воспитателей детских садов всей Украины. Специалисты, подготовленные на

этих семинарах, работают во всех вальдорфских школах Украины.

Только три года проводятся работы по эксперименту, но уже первые результаты психолого-педагогического наблюдения позволяют отметить ряд позитивных тенденций в развитии учащихся вальдорфских школ, особенно следует отметить такие моменты, как адаптация ребенка к школе, динамика развития внимания, памяти и фантазии.

Учителя в Украине, работая совместно с учителями других стран, могли увидеть, какие особенности у детей преобладают в одних социальных условиях, а какие в других, что необходимо и важно для воспитания детей в настоящее время и что было актуально во все времена. Конференция позволила более широко увидеть проблему, увидеть ее в современном аспекте и не только на уровне своей школы или страны, но и в общечеловеческом восприятии.

В. П. МИТЮХИНА,

методист лаборатории инновационных педагогических технологий ООИУВ.

СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК: ПРОБЛЕМИ ВИДАВНИЧОЇ ПІДГОТОВКИ

Перехід загальноосвітніх закладів України на новий зміст, структуру та 12-річний термін навчання акцентував увагу на тому, що сучасна освіта повинна мати особистісно-орієнтований характер, формувати в дитини світогляд, вміння й навички, необхідні для життєвого й професійного вибору, вміння самостійно вчитися. У зв'язку з цим і виникла необхідність перегляду сучасного підходу до створення оновлених засобів навчання, зокрема навчальної літератури. Не можна сказати, що актуальність цього питання назріла саме сьогодні. Про цю проблему вже багато говорили й писали, але, на превеликий жаль, у школах, як і раніше, не вистачає саме сучасних навчальних видань.

Оновлення функцій підручника, його структури, апарату та ілюстративного наповнення — ось далеко не повний перелік питань, які хвилюють фахівців сьогодні. З метою аналізу навчальної літератури, визначення її ринку в багатьох країнах Європи вже давно створені науково-дослідні інститути, а також видавництва, які спеціалізуються на випуску навчальних видань.

Видавництво «Ярослав» четвертий рік працює над проблемою створення сучасних підручників і навчальних посібників. За цей час накопичено певний досвід власних пошуків нових авторів, сучасного дизайну навчальної кни-

ги, нових видавничих технологій. Багато корисної та цікавої інформації було набуто й під час спілкування з зарубіжними колегами — видавництвами Німеччини, Прибалтики, Франції тощо.

Сучасне навчальне видання покликано комплексно реалізувати розвивальну домінанту освіти XXI століття, виховувати прагнення до самоосвіти й саморозвитку, вчити критично мислити, використовувати знання й вміння для творчого розв'язання проблем, сприяти інтеграції отриманих знань. Ці завдання, в свою чергу, потребують переосмислення багатьох дидактичних і методичних аспектів, від яких залежить якість і глибина процесу навчання й виховання. Різноманіття і динаміка явищ соціуму та оточуючого світу повинні привносити суттєві зміни й до структури підручника, спонукати авторів і педагогів постійно удосконалювати методи й форми навчання. Проте, на жаль, це відбувається далеко не завжди. Причиною догматизації носіїв знань є і адміністративне залучення до роботи над рукописом майбутнього підручника так званих «зручних», щодо визнання, авторських колективів або авторів, і використання блоків застарілої інформації, і експлуатація творів малої кількості авторів та ще й з негативним психологічним навантаженням (особливо в підручниках з літератури). Не забезпечує оновлення

навчальної літератури й досить бідний ілюстративний ряд, значення якого полягає не лише в оформленні видань, а й у наданні певної візуальної інформації.

У видавництві «Ярослав» вважають, що сучасна навчальна література повинна відповідати вимогам сьогоднішнього дня і, перш за все, дня майбутнього. А отже й підручник, що приходить сьогодні до школи, повинен мати певні педагогічні, технологічні й маркетингові особливості: і з точки зору використання сучасних методик, форм, методів, прийомів роботи, системи контролю й оцінювання знань, і з точки зору технології створення книги, якості її поліграфічного виконання і, звичайно, щодо вимог ринку навчальної літератури, який тільки-но зароджується. Тому надзвичайно важливо, щоб на всіх етапах створення сучасного підручника — від написання рукопису до використання в навчальних закладах — працювали фахівці різних сфер діяльності: наукові робітники, практикуючі вчителі, дитячі письменники, антропологи, психологи та ілюстратори дитячої книги. Особливу складність в організації такої роботи становить приведення поглядів усіх учасників процесу до певної спільності поглядів у рамках одного видавництва.

Одним з найсуттєвіших питань, на розв'язання якого спрямовані зусилля всіх залучених фахівців у видавництві «Ярослав», є сприйняття книги учнями. Що ж у сучасному навчальному виданні є важливим для дитини? Не секрет, що в багатьох дітей саме зі шкільних підручників починається формування читацьких смаків і потреби працювати з різними інформаційними джерелами. Саме реалізації діалектичного взаємозв'язку отриманого досвіду й нової інформації повинна слугувати навчальна книга. Таким чином, сучасний підручник — це книга, яку цікаво читати, вона зрозуміла при вивченні та має сучасний дизайн.

Ілюстрування підручників і навчальних посібників — один з багатьох аспектів, якому приділяється увага у видавництві. Адже використання широкого спектра ілюстрацій у навчальній книзі: фотографій, малюнків, схем не тільки сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, а й поширює світогляд дитини, збагачує її світосприймання. Сьогодні навчальній книзі (як і будь-якій іншій) доводиться конкурувати з теле-, відео- і комп'ютерними можливостями ілюстрування. Тому подолання стереотипів, пошук нових оригінальних рішень ілюстрування та конструювання видань потребує залучення до процесу створення підручника кращих ілюстраторів і дизайнерів дитячої книги. Питання полягає не в тому, якому типу ілюстрацій надається перевага, і не в тому, яка кількість кольорів використана, — важливою є сила емоційного впливу ілюстрації, її спроможність викликати спонтанну зацікавленість учнів і повернути їхню увагу.

Сьогодні, зважаючи на конкретизацію та індивідуалізацію змісту освіти, багато говориться про те, що використання тільки самих підручників у навчальному процесі недостатньо. Необхідним стає створення навчально-методичних комплексів, структура яких базувалася б на логічних зв'язках між навчальними, навчально-методичними і допоміжними виданнями. З точки зору видавництва «Ярослав» таке поєднання дидактичних, методичних, психологічних, санітарно-гігієнічних і поліграфічних принципів можливе і найефективніше в рамках одного видавництва. Як приклад, розглянемо один з навчально-методичних комплексів видавництва «Ярослав» — «Русский язык. 2—4 класи». Цей комплекс являє собою систему навчальних видань: авторську програму; підручники для 2, 3 і 4 класів; систему різномірних контрольних робіт, тестів для аудіювання, завдань з розвитку мовлення; навчально-наочний посібник «Русский язык. 1—4 класи. Правила в таблицях і схемах»; методичні рекомендації для вчителя. Саме така структура, на думку фахівців «Ярослава», дозволяє охопити основні етапи навчального процесу: підготовку до вивчення нового матеріалу, сприйняття навчального матеріалу, закріплення знань і застосування способів дій, узагальнення і систематизацію вивченого, а також контроль знань і способів діяльності. При цьому в учнів не тільки формуються повноцінні мовні уміння і навички, а й розвивається мислення, уява, пам'ять, здатність до творчого самовираження і вміння виконувати нескладні творчі завдання. Для створення ілюстративної частини, добору гами кольорів і сучасного дизайну комплексу були залучені відомі молоді художники дитячої книги і мультиплікатори, використані сучасні комп'ютерні технології верстки. Два роки плідної роботи комплексу в школах України (підручники мають гриф «Рекомендовано» і проходять апробацію) приніс «Ярославу» безліч позитивних відгуків.

Проте слід зауважити, що під час підготовки цього комплексу, а також інших підручників і навчальних посібників, видавництву довелося зіткнутися з низкою прикрих розбіжностей, а також необґрунтованістю деяких вимог у системі, яка покликана аналізувати, проводити експертну оцінку і координувати видання навчальної літератури. У першу чергу хотілося б повернути увагу до системи нормативних документів, які регулюють процес видання навчальної літератури. Так сьогодні багато уваги приділяється зменшенню ваги навчального видання, навіть встановлюються норми обсягу сторінок, наприклад для початкової школи (видання другої групи), — 300 грамів + 20%, або 176 сторінок. На жаль, досягти такого обсягу, не зменшуючи кількості ілюстрацій (а їх рекомендований обсяг становить не менше 30%), додаткового матеріалу та завдань надто складно. При цьому ті ж самі нормативні документи

регламентують, що підручники повинні виготовлятися тільки у палітурці певного типу. Натомість видавництво «Ярослав» пропонує застосування обкладинки, яка дозволить на 70–80 г зменшити загальну вагу підручника, а це — додаткові 25–35 сторінок навчального матеріалу. Досвід свідчить, що така обкладинка, виконана за сучасними технологіями, не тільки більш гігієнічна у використанні, а й безпечніша для дитини. Крім того, видавництво «Ярослав» практикує виготовлення обкладинок підручників із вторинних матеріалів. Кожна така книга, що вийшла у світ, має адресовану до дітей наклейку: «Дерево врятовано! Обкладинка — з макулатури!».

Безумовно, санітарно-гігієнічні вимоги, безпечність і зручність у використанні є надзвичайно важливими критеріями оцінювання якості навчального видання. Але чому ж тоді висувається вимога до видавців друкувати підручники і навчальні посібники під держзамовлення тільки на папері вітчизняного виробника? Завжди хочеться підтримати вітчизняного виробника, але і його продукція повинна відповідати встановленим нормам щодо структурних і оптичних показників: прозорості, білизни, щільності тощо. Система вимог повинна бути однаковою для всіх. На жаль, поки що якість цього паперу не на належному рівні.

Окремо хотілося б торкнутися системи контролю науково-методичного рівня видань, що здійснюється Міністерством освіти і науки України. Така оцінка дозволяє не тільки визначати відповідність навчальної літератури Державним стандартам освіти, а й сприяє оновленню змісту, методичної бази самих видань. З нашої точки зору, такого контролю повинні зазнавати й так звані «регіональні підручники». Взагалі введення цього терміну та штучне виокремлення цієї групи навчальних видань викликає здивування. Хіба ці підручники пишуться не згідно з Державним стандартом? Або вони використовуються не в рамках точно визначеного обсягу навчального часу? Отже вважаємо, що експертна оцінка педагогічної доцільності, методичної цінності, науковості змісту, технічного рівня виконання, що здійснюється в рамках процедури надання грифа Міністерства освіти і науки України, є надзвичайно важливою як для удосконалення змісту і якості, так і для підвищення статусу регіональних видань.

Хотілося б звернути увагу на проблему апробації навчальних видань. Як відомо, апробація також є певним етапом перевірки якості підручника. Саме на цьому етапі з'являється можливість отримати реальні відомості про те, як «працює» навчальне видання в школі, про-

аналізувати думки вчителів, учнів, їхніх батьків та інших зацікавлених осіб. Підручники і навчальні посібники видавництва «Ярослав» вже другий рік проходять апробацію в школах України. І це дозволило нам дійти певних висновків. Шлях навчальних видань до школи з метою проведення апробації досить часто встелений несвоєчасними наказами МОН України, відсутністю найменувань вже грифованих навчальних посібників у Переліках МОН України, і, найголовніше, знову ж вибірковістю МОН України у фінансуванні видавництва для проведення апробації. Виникає парадокс: з двох підручників, що написані за однією й тією ж програмою та отримали один і той самий Гриф, тільки один видається і проходить апробацію за рахунок державних коштів. Нам здається, що і представники апарату МОН України, і видавці, і автори прагнуть досягти однієї мети: створення сучасного підручника, який максимально враховував би потреби нашої багатомільйонної навчальної аудиторії. Тому апробація повинна проходити в рівних умовах, а отже отримувати рівну фінансову підтримку держави.

Досвід багатьох країн світу свідчить, що не монополізація ринку навчальної літератури, а його відкритість, що обмежена лише рамками контролю за відповідністю встановленим стандартам освіти, може привести і обов'язково приведе до підвищення якості сучасних навчальних видань. Так, це буде відбуватися через збільшення кількості поданих на грифування підручників і навчальних посібників, але ринок відбере найбільш якісні і змусить видавництва зробити їх ще кращими, ще сучаснішими. На жаль, цьому тезису не відповідають сьогоднішні тенденції в українській освіті. Створення Інституту навчальної літератури із суперечливими повноваженнями, заплутаність і непрозорість нової процедури грифування, використання існуючої системи побудови держзамовлення на навчальні посібники (за формою «знизу—вгору», а за суттю «згори—вниз») ніколи не дозволить змінити ситуацію. Зрозуміло, що сьогодні неможливо швидко перебудувати прийнятну модель створення і розповсюдження підручників, але завдання необхідно визначати вже тепер і потроху, крок за кроком, розв'язувати їх. Інакше ми залишимо наших дітей, за словами Л. М. Толстого: «...не тільки у незнанні», а, що найгірше, «...у помилковому знанні».

В. Я. ВОЛКОВ,
головний редактор видавництва «Ярослав», м. Одеса.